

Sören Holmberg
Mikael Gilljam

Väljare och val i Sverige

Bonniers

Väljare och val i Sverige utgör rapport nr 10
i Statistiska centralbyråns skriftserie valundersökningar.

© 1987 Sören Holmberg och Mikael Gilljam

Omslag Björn Bergström

Foto Bengt Nordin

BonnierFakta Bokförlag AB, Stockholm

Sättning Ljungbergs Sätteri, Köping

Montering Reklam-Montage AB, Eskilstuna

Tryckning Kristianstads Boktryckeri AB

ISBN 91-34-50901-1

Innehåll

Förord 9

SVENSK VALFORSKNING 11

- 1 Valundersökningar 1956–1985 13
 - Bokens frågeställningar 16
 - Undersökningsmaterialet 18

VALET OCH VALRÖRELSEN 1985 21

- 2 Valutgång och eftervalsdebatt 22
 - Eftervalsdebatten 25

- 3 Väljarnas valrörelse 29
 - Väljarna bedömer valrörelsen 30
 - Partiernas profiler i väljarnas ögon 32
 - Viktiga frågor för väljarnas partival 36
 - Partiledarnas popularitet 40
 - Valrörelsen 1985 47

- 4 Väljaraktivitet och valdeltagande 49
 - Svenska folkets intresse för politik 51
 - Väljarna möter partierna 56
 - Kunskapseffekter 61
 - Röstvärvare 64
 - Valdeltagande 69
 - Poströstning 76
 - Minskat deltagande? 80

- 5 Stabila väljare och partibytare 82
 - Förändringar i valmanskårens sammansättning 83
 - Förändringar i valdeltagandet 84
 - Partibytan 86
 - Röstsplittring 91
 - Väljarrörlighet under 1985 års valrörelse 100
 - Väljarströmmar och valtolkning 106

VARFÖR DET GICK SOM DET GICK 1985 109

- 6 Väljarna förklarar sitt partival 110
 - Partitytarna förklarar sig 110
 - Viktiga sakfrågor för partivalet 114
 - Löntagarfonder m fl viktiga frågor 118
 - 1985 års partival förklarar av väljarna själva 120

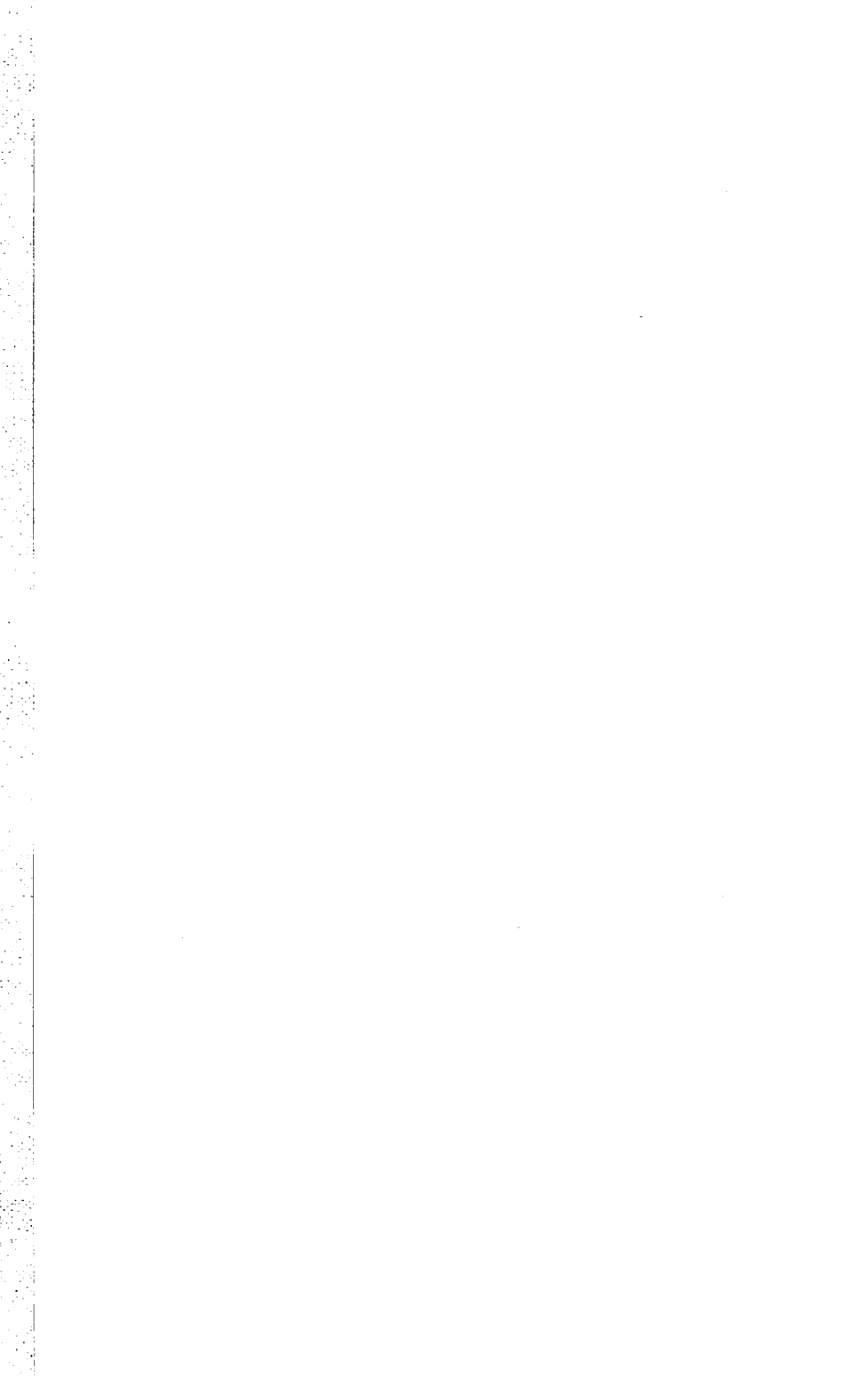
- 7 Partival och sakfrågeåsikter 123
 - Sakfrågeåsikter och partival 125
 - Väljarna bedömer partiernas sakfrågepolitik 133
 - Viktiga sakfrågor för valutgången 1985 138
 - Vänster-högerideologi 141
 - Ekonomi och politik 145
 - Regeringsfrågan 151
 - Viktiga sakfrågor i 1985 års val 155

- 8 Partiledareffekter 159
 - Partiledarnas dragningskraft 159
 - Partityte på grund av partiledare 163
 - Partiledareffekter och vänster-högerideologi 166
 - Partiledareffekter i 1985 års val 168

VARFÖR SVENSKA VÄLJARE RÖSTAR SOM DE GÖR 171

- 9 Partivalets socioekonomiska rötter 172
 - Kön 173
 - Ålder 176
 - Barnfamiljer och pensionärer 177
 - Yrke 178
 - Klassröstning 183
 - Facklig tillhörighet 187
 - Offentlig och privat sektor 191
 - Boende 198
 - Stad – landsbygd 200
 - TillväxtSverige kontra problemSverige 201
 - Religion och röstning 203
 - Socioekonomiska faktorer och partityten 210
 - Socioekonomiska faktorer och partival i Sverige 220
- 10 Partiernas grepp om väljarna 226
 - Ökad väljarrörlighet 227
 - Misstro mot partier och politiker 235
 - Partiidentifikation 241
 - Greppet har lossnat lite 254

11	Opinionsvindar	256
	Högervind	257
	Socialpolitik och familjepolitik	263
	Miljö, kärnkraft och teknologi	267
	Religion och moral	272
	Reklam-TV	274
	Frågor med internationell anknytning	276
	Högervind och andra opinionsförändringar	282
12	Åsiktsröstning	285
	Svensk åsiktsröstning 1956–1985	288
	En kravmodell för åsiktsröstning	295
	Ideologisk närhetsröstning	300
	Ökad åsiktsröstning	305
	SVENSKA VÄLJARE I FÖRÄNDRING	307
13	Från klassväljare till åsiktsröstare	308
	Socioekonomiska skiljelinjer	309
	Opinionsvindar och åsiktsröstning	315
	Alltmer bångstyriga väljare	317
	Litteratur	322

Förord

Väljare och val i Sverige är en bok om valet 1985 och om utvecklingslinjer i svenskt väljarbete under de senaste trettio åren. Den bygger på en serie intervjuundersökningar med väljare som Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg har genomfört i samarbete med Statistiska centralbyrån vid samtliga ordinarie riksdagsval sedan 1956. Valundersökningen 1985 omfattade intervjuer med nära 3000 personer. Hälften av dem ingick i en panelstudie och hade redan intervjuats tre år tidigare i samband med 1982 års val.

Valundersökningarna ingår som en del i ett större valforskningsprogram vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Programmet leds av Sören Holmberg. Arbetet med 1985 års valundersökning har gemensamt letts av Sören Holmberg och Mikael Gilljam. Maria Oskarson har varit forskningsassistent med ansvar för kodning och datauppläggning. Övriga forskare inom valforskningsprogrammet som också deltagit i 1985 års valundersökning är Kent Asp, Peter Esaiasson, Per Hedberg, Tiina Nordlöf och Bo Särllvik.

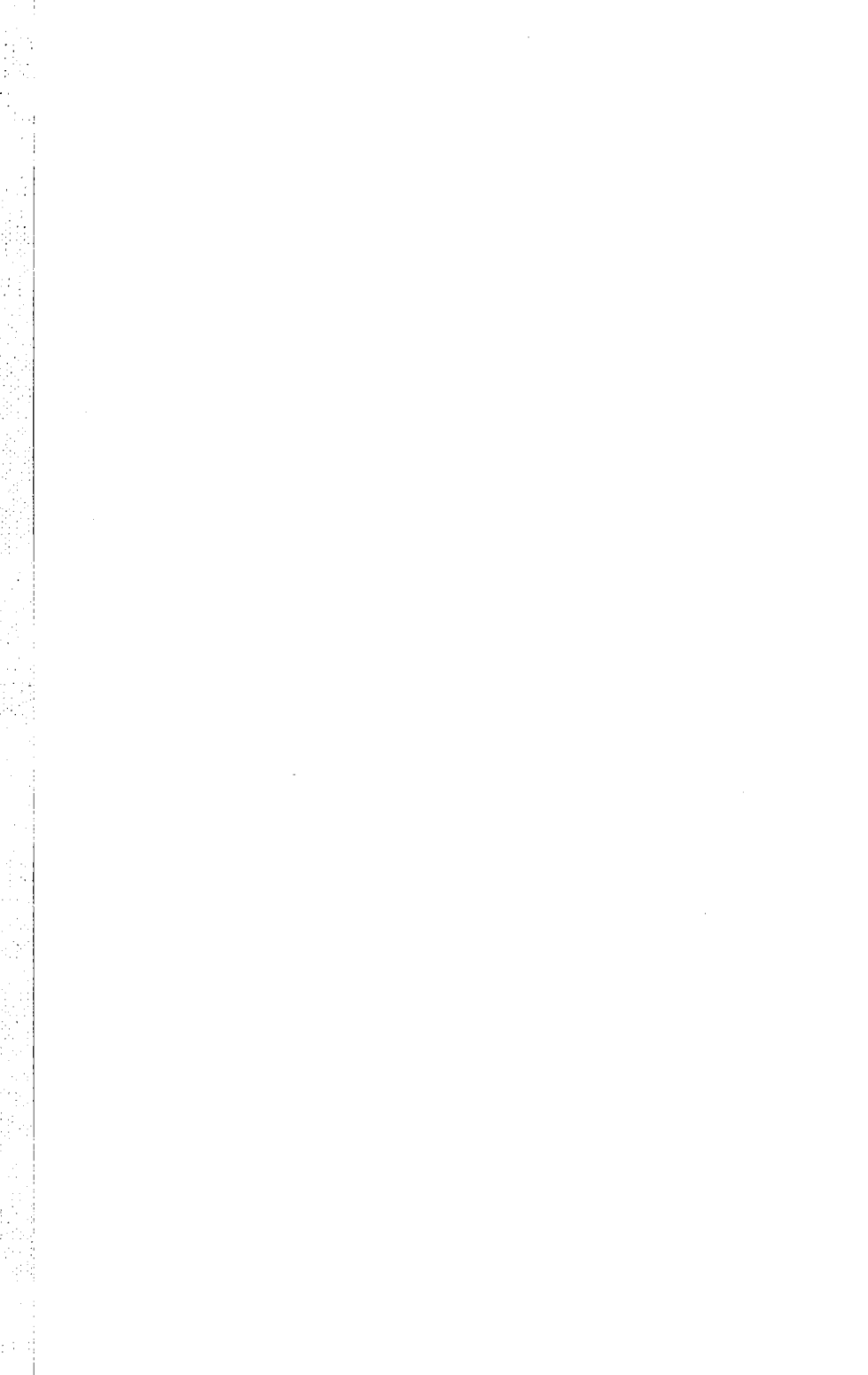
Valforskningsprogrammets och valundersökningens sekreterare är Anna-Gun Andersson. Kodningen av de tusentals intervjuformulären har utförts av Bo Carlsson, Anne Nilsson, Lena Rehnberg och Linda Timle.

Intervjuerna med väljarna gjordes av över 200 intervjuare från Statistiska centralbyrån. Ansvariga för arbetet inom Statistiska centralbyrån har varit Olle Johansson, Michael Nilsson och Solveig Nilsson.

Huvudresultaten från 1985 års valundersökning återfinns i *Väljare och val i Sverige*. Boken har skrivits gemensamt av Sören Holmberg och Mikael Gilljam. En viss arbetsfördelning har dock tillämpats vid analysarbete och författande. Sören Holmberg svarar för kapitel 1, 5, 10 och 13 och för merparten av kapitel 9, medan Mikael Gilljam svarar för kapitel 6, 8 och 11. För övriga fem kapitel liksom för bokens uppläggning och slutsatser svarar författarna gemensamt.

Vi vill rikta ett varmt tack till alla som har medverkat i 1985 års valundersökning. Boken tillägnas de 2883 personer som ställde upp i undersökningen och lät sig intervjuas och som därigenom gav oss privilegiet att få studera hur och varför svenska väljare röstar som de gör.

Göteborg i november 1986
Sören Holmberg Mikael Gilljam

Svensk valforskning

1 Valundersökningar 1956–1985

Sverige var ett av de första länderna i världen som fick egna opinionsundersökningar. De första studierna gjordes redan under andra världskriget. Premiären begicks i februari 1942 då det nybildade Svenska Gallupinstitutet frågade ett rikstäckande urval hur spioner och sabotörer skulle bestraffas under kriget.¹ En tredjedel höll på dödsstraff medan 22 procent tyckte att förlängda fängelsestraff kunde räcka. De flesta (45 procent) hade dock ingen åsikt.²

Redan på hösten 1942 – i samband med kommunvalen – genomförde Gallupinstitutet de första partisympatimätningarna. En av de allra första som vi känner till resultaten ifrån var en speciell ungdomsundersökning i Stockholm som gjordes på uppdrag av dåvarande högerpartiet. Utfallet kan ha glatt beställaren. Ungdomsväljarnas partisympatier visade sig luta något åt höger. Men det var folkpartiet, inte högern, som var extra starka bland de yngsta Stockholmsväljarna 1942.³

Gallupinstitutet fortsatte att göra politiska opinionsundersökningar genom hela 1940-talet. Efter föredöme från USA försökte man sig på "valprognoser". Vid valet 1944 gick det mycket bra. Gallupinstitutets prognos lyckades nästan på tiondelen när pricka in resultatet för samtliga riksdagspartier.⁴ År 1948 gick det dock sämre. Socialdemokraterna fick endast 42.5 procent i Gallupinstitutets sista mätning före valet. På valnatten visade det sig att socialdemokraterna till mångas förvåning fått hela 46.2 procent av rösterna.

En av dem som hade trott på Gallupinstitutets mätning och som därför blev glatt överraskad av resultatet var statsminister Tage Erlander. Under rubriken "Gallup på villovägar" skriver han i sina memoarer: – "Valresultatet föreföll nästan otroligt. De före valet publicerade gallupsiffrorna hade förhäxat oss så att även många inom socialdemokratin trodde på ett katastrofalt nederlag".⁵

¹ Svenska Gallupinstitutet grundades på hösten 1941. Ett antal lokala undersökningar genomfördes i Stockholm på senhösten 1941. Februaristudien 1942 var den första med ett rikstäckande urval (se Håstad, 1950, s. 212).

² Pressmeddelande från American Institute of Public Opinion (2 mars 1942) om Sveriges första Gallup Poll (återgivet i Croner, 1943, s. 175).

³ En förtrolig undersökning över de yngre årsklassernas i Stockholm inställning till septembervalet 1942 (Svenska Gallupinstitutet AB, 1942, stencil, s. 5).

⁴ Lindhagen, 1978, s. 37.

⁵ Erlander, 1973, s. 353.

Den misslyckade ”valprognosen” 1948 var en av orsakerna till att Gallupinstitutets storhetstid som opinionsmätare kom att begränsas till 1940-talet. Institutet levde kvar några år in på 1950-talet men gjorde få undersökningar som publicerades i tidningarna. De partisympatimätningar som Gallupinstitutet fortsatte att göra på uppdrag av olika partier var hemliga och hamnade endast på partiledningarnas bord. År 1957 köptes Gallupinstitutet av det amerikanska företaget A C Nielsen som lade ned opinionsundersökningarna.¹ Namnet Gallupinstitutet lever dock kvar. År 1972 köpte socialdemokraterna rätten till namnet och bedriver sedan mitten av 1970-talet sina egna hemliga opinionsmätningar i Gallupinstitutets namn.²

När Svenska Gallupinstitutet stod på toppen under 1940-talet inleddes ett samarbete mellan institutet och statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms högskola. Tanken var att genomföra de första vetenskapliga intervjustudierna med svenska väljare. De ledande krafterna bakom projektet var Sven Blomqvist och Sten Hultgren från Gallupinstitutet och professor Elis Håstad och dåvarande docenten Jörgen Westerståhl från statsvetenskapliga institutionen. Samarbetet resulterade i boken ”*Gallup*” och *den svenska väljarkåren*.³ Den innehåller de första vetenskapliga analyserna av svenskt väljarbeteende byggt på intervjudata från valen 1944, 1946 och 1948. Resultaten återfinns i ett kapitel betitlat ”De svenska partiernas sociala och andra grundvalar”. Pionjärerna som författade kapitlet hette Hans Ingulfson och Rolf Hagman.⁴

För oss göteborgare är det naturligtvis lite penibelt att behöva erkänna det – men den moderna svenska valforskningen startade alltså i Stockholm, inte i Göteborg. Till Göteborg kom valforskningen först när Jörgen Westerståhl flyttade från Stockholm till Göteborg i början av 1950-talet. Sedan dess har dock svensk valforskning haft sitt fäste i Göteborg. Den första göteborgsbaserade valundersökningen genomfördes vid 1954 års kommunval. Studien leddes av Jörgen Westerståhl och Bo Särllvik.⁵

Westerståhl och Särllvik hade en vision. De ville inte bara uttala sig om väljarnas beteende. De ville också kunna säga någonting om de större politiska sammanhangen – om valens betydelse i svensk politik och om den representativa demokratins funktionssätt.

Visionen påverkade uppläggningsen av de första undersökningarna. Westerståhl och Särllvik var mycket medvetna om att studierna

¹ Zetterberg, 1978, s. 154.

² Holmberg och Petersson, 1980, s. 108.

³ Håstad, 1950, s. 7–10.

⁴ Håstad, 1950, s. 123–81.

⁵ Westerståhl och Särllvik, 1955.

inte kunde begränsas till enbart intervjuer med väljare. Den första valundersökningen 1954, som hade karaktären av en lokal provstudie, omfattade därför inte bara en intervjuundersökning med väljare utan också analyser av pressens bevakning av valrörelsen och studier av partiernas valbudskap. Uppläggningsen hade inspirerats av de valstudier som Paul Lazarsfeld och Bernard Berelson hade genomfört i USA på 1940-talet.¹ Ett av huvudsyftena var att studera "valpropagandans räckvidd och effekter".

Den egentliga starten på valforskningsprogrammet i Göteborg kom 1956, då den första rikstäckande valundersökningen genomfördes. Statistiska centralbyrån svarade för urvalsdragningen och intervjuarbetet precis som vid undersökningen två år tidigare. 1956 års valundersökning hade också en stark inriktning på frågeställningar kring valpropagandan och dess effekter, även om större delen av resurserna sattes in på intervjuundersökningen med väljarna och mycket litet gjordes när det gällde massmediernas innehåll och partiernas budskap.²

Intresset för massmedierna och partiernas insatser blev ändå mindre i de valundersökningar som genomfördes under 1960-talet och början av 1970-talet. Under denna period inspirerades studierna i första hand av den typ av valforskning som bedrevs vid University of Michigan. Valundersökningarna inriktades på frågeställningar som primärt hade att göra med väljarna.³ Några studier av massmediernas innehåll och effekter eller av partiernas agerande genomfördes inte.

1960-talets valforskning var emellertid inte enbart begränsad till väljarnivån. Visionen att knyta an väljarstudierna till de "större" frågorna på systemnivå hölls levande. Ett större forskningsprojekt kring den representativa demokratin – med bl a analyser av åsiktsöverensstämmelsen mellan riksdagsmän och väljare – genomfördes i samband med 1968 års valundersökning.⁴

Idéerna från 1954 års provstudie aktualiserades ånyo i slutet av 1970-talet. Fr o m 1979 års valundersökning genomförs vid varje val omfattande studier av massmediernas innehåll och partiernas valbudskap parallellt med intervjuundersökningarna med väljarna.⁵ Studierna görs så att resultaten kan jämföras med varandra. Tanken är att kunna följa opinionsbildningsprocessen över tid på flera olika nivåer och därigenom kunna analysera hur väljare, partier och massmedier influerar varandra.

¹ Lazarsfeld, Berelson and Gaudet, 1944; Berelson, Lazarsfeld and McPhee, 1954.

² Westerståhl och Särilvik, 1957.

³ Se Särilvik, 1970a; Petersson, 1977.

⁴ Projektet leddes av Bo Särilvik, se Särilvik, 1969a; se även Holmberg, 1974.

⁵ Massmedie- och partibudskapsstudierna har letts av Kent Asp, se Asp, 1983 och 1986b.

År 1985 utvidgades valforskningsprogrammet ytterligare i och med att en riksdagsstudie kopplades till valundersökningen. Hela 97 procent av riksdagsledamöterna besvarade en enkät strax efter valet.¹ Förhoppningen är att valforskningen i framtiden inte enbart skall omfatta väljarstudier utan också undersökningar av de riksdagsledamöter som väljs vid valen. Svensk valforskning skall vidgas till att omfatta valprocessen i sin helhet – från undersökningar av väljarbeteende och medieinnehåll till studier av valens betydelse i den representativa demokratin.

Bokens frågeställningar

Valforskningsprogrammets aningen grandiosa uppläggning skall inte avskräcka någon läsare. Uppläggningsen har inte tillåtit att dra bort intresset från det som är det väsentliga i denna bok, nämligen väljarnas röstningsbeteende. Vår bok handlar alltså inte om de ”stora” systemfrågorna. Den jämför heller inte data från flera olika nivåer i politiken. Den är snarast en lite gammaldags bok som i huvudsak är inriktad på att studera just väljarnas agerande i valen.

Bokens huvudfrågeställningar är de två eviga följeslagarna inom valforskningen – frågan om varför valen gick som de gick och frågan om varför enskilda väljare röstar som de gör. Den serie väljarstudier som vi kommer att utnyttja för att belysa frågeställningarna är mycket unik. De svenska väljarundersökningarna från valen 1956, 1960, 1964, 1968, 1970, 1973, 1976, 1979, 1982 och 1985 samt folkomröstningarna 1957 och 1980 utgör tillsammans med motsvarande undersökningsserie i USA det bästa och mest omfattande material som finns i världen för studier av väljarbeteende.

Boken innehåller tre delar. Valet 1985 står i centrum för intresset i de två första. Del ett omfattar ett antal beskrivande analyser av hur väljarna uppfattade valrörelsen och vilka frågor de tyckte var viktiga, i vilken utsträckning de tog aktiv del i valkampanjen och röstade och hur väljarströmmarna mellan partierna såg ut. Speciella analyser genomförs kring sådana fenomen som partiledarnas popularitet, kunskapseffekter av partiernas valkampanjer, röstvärkning, valskolk, poströstning, förstagångsväljarnas partival, röstsplittring och partibyten under valsparter.

Del två har en förklarande ansats. Frågan är varför det gick som det gick 1985. Vi har studerat vad väljarna själva sade om röstningen – vilka frågor som var viktiga för partivalet och hur partibytena förklarade varför de bytte. Analyserna bygger på en serie öppna

¹ Holmberg och Esaiasson, 1986.

intervjufrågor där väljarna helt fritt fick berätta om partivalet. Men väljarnas egna förklaringar till varför de röstade som de gjorde kan inte bara sväljas helt okritiskt. Självupplevda motiv och subjektiva motiveringar är alltid känsliga för önsketänkande eller förträngningar. Vissa förklaringar till partivalet är "finare" och mer acceptabla än andra.

Den subjektiva analysen måste därför kompletteras med en objektiv som inte är beroende av väljarnas egna förklaringar. En "objektiv" förklaringsansats innebär i praktiken en statistisk analys där olika förklaringsfaktorer kopplas till partivalet. I vårt fall har vi arbetat med en lång rad olika förklaringsfaktorer – allt ifrån långsiktiga och strukturella faktorer av socioekonomisk karaktär till mer kortsiktiga faktorer som väljarnas sakfrågeåsikter och uppfattningar om partiledarna.

De objektiva förklaringsanalyserna i del två gäller i huvudsak betydelsen av olika kortsiktiga orsaksfaktorer, som väljarnas åsikter i aktuella stridsfrågor (t ex åsikterna om löntagarfonder, offentlig sektor, vårdnadsbidrag, skatter och kärnkraft) och uppskattning av de olika partiledarna. Orsakerna till folkpartiets snabba frammarsch under valspurten och om det fanns någon s k Westerbergseffekt kommer naturligtvis att studeras. Betydelsen av ett antal mer långsiktiga faktorer som väljarnas ideologiska vänster-högeråsikter och uppfattningar i regeringsfrågan och i frågan om hur ekonomin har skötts – två ständiga trätoämnen i svenska valrörelser – kommer också att analyseras. En spännande fråga är om socialdemokraterna 1985 vann eller förlorade röster på ekonomins utveckling.

I del tre analyseras väljarnas röstning mer generellt och i ett vidare tidsperspektiv. Tre olika typer av förklaringar till varför väljare röstar som de gör utvecklas och prövas på material från samtliga valundersökningar från 1956 till 1985. De tre förklarings typerna är socioekonomiska förklaringar, åsiktsmässiga förklaringar och partiloyalitetsförklaringar. Frågan är i vilken utsträckning som svenska väljare röstar efter socioekonomisk grupptillhörighet, efter åsikter i olika politiska stridsfrågor eller efter gammal vana och lojalitet med det egna partiet.

De socioekonomiska analyserna gäller sådana saker som hur klassröstningen har förändrats och om den fortfarande är stark eller om den har börjat bli utkonkurrerad av den nya sektorsröstningen, om den gamla stad-landsbygd dimensionen fortfarande är relevant när väljarna röstar och om de nya könsskillnaderna i väljarnas röstning har förstärkts ytterligare under 1980-talet. Vi återknyter också till en gammal klassisk fråga i valforskningen, som inte har studerats i Sverige sedan slutet av 1960-talet. Den frågan är religionens betydelse för röstningen. Bo Särilviks analys från 1968

års val visade att religionen inte var en betydelslös orsaksfaktor till partivalet.¹ Frågan är vad som har hänt sedan dess. Spelar väljarnas religiositet fortfarande en roll för röstningen på 1980-talet?

Åsiktsanalyserna har koncentrerats till två problemområden – hur olika opinioner har förändrats bland väljarna och om åsiktsröstningen har ökat. Vi spårar t ex höger vinden bakåt i tiden men undersöker också om den fortsatte att blåsa 1985. Åsiktsröstningens utveckling studeras bl a genom att analysera sambanden mellan väljarnas sakfrågeåsikter och partival under hela perioden 1956–1985. Vi undersöker också hur stark väljarnas ideologiska närhetsröstning är och hur den har förändrats under 1980-talet.

Analyserna av partiloyaliteten tar upp ett antal fundamentala frågor som gäller stabiliteten i partisystemet. Vi kartlägger väljar rörligheten över tid och undersöker väljarnas allmänna förtroende för partier och politiker. Dessutom analyseras väljarnas känslomässiga anknytningar till de egna partierna. Resultaten gör det motiverat att fråga om de etablerade partierna håller på att tappa greppet om väljarna. Flera kurvor visar att politikerna i framtiden kan se fram emot väljare som är än mer rörliga och bångstyriga än idag.

Undersökningsmaterialet

Bokens analyser bygger på den serie intervjuundersökningar med svenska väljare som Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg har genomfört i samarbete med Statistiska centralbyrån sedan mitten av 1950-talet.² Undersökningarna har sedan 1960 finansierats av riksdagen via anslaget till valstatistiken.

Populationen för 1985 års valundersökning utgörs av röstberättigade svenskar mellan 18 och 80 år som är bosatta i Sverige. Bland dessa drogs ett nettourval på 3704 personer, vilket består av tre delar: ett panelurval omfattande 1672 personer som även ingick i 1982 års väljarurval, ett nytt urval bestående av 1901 personer och ett tilläggsurval med 131 förstagångsväljare. Sammanlagt genomfördes 2883 intervjuer.³ Av dessa kontaktades 1220 före och 1663 efter valet. De personer som intervjuades före valet fick besvara en kort brevenkät omedelbart efter valet.⁴

¹ Särilvik, 1970b, s.114.

² Redogörelser för uppläggningsen av de tidigare valundersökningarna återfinns i Sören Holmbergs böcker *Svenska väljare*, 1981, s. 20–21 och *Väljare i förändring*, 1984, s. 12–13.

³ Efter vägning på grund av att bortfallet i 1982 års undersökning endast drogs med halv urvalssannolikhet 1985 justerades antalet intervjupersoner till 2944.

⁴ Av de personer som intervjuades före valet var det 3.4 procent som inte besvarade postenkäten efter valet.

Intervjuarbetet startade i mitten av augusti och pågick till slutet av oktober. De allra flesta intervjuer gjordes vid hembesök, men vissa svårantäffade och upptagna personer intervjuades per telefon. Av svarspersonerna var det 251 som endast ställde upp för en förkortad intervju.¹ Intervjutiden för en fullständig intervju var i genomsnitt 76 minuter. En mer fullständig redogörelse för uppläggning och genomförande av 1985 års valundersökning återfinns i Sören Holmbergs, Mikael Gilljams och Maria Oskarsons bok *Valundersökning 1985. Teknisk rapport* (SCB, 1987).

Intervjubortfallet i 1985 års valundersökning blev 22.2 procent. Större delen av bortfallet berodde på vägran att delta i undersökningen (16.9 procent totalt). Skillnaderna i bortfall mellan olika väljargrupper var i de flesta fall obetydliga. Personer som inte röstade i 1985 års riksdagsval var dock en grupp som hade en stark tendens att inte ställa upp för intervju. I 1985 års valundersökning blev bortfallet bland icke-röstarna 43.5 procent.

Valutgången 1985 avspeglas förhållandevis väl i urvalet. Folkpartiet är något överrepresenterat medan framförallt moderaterna och socialdemokraterna är underrepresenterade. Övriga partier har ungefär de andelar i urvalet som de erhöi i valet (se tabell 1.1).

Tabell 1.1 Partifördelningen i 1985 års väljarurval och i valmanskåren vid valet 1985 (procent)

<i>parti</i>	<i>1985 års väljarurval</i>	<i>1985 års valresultat</i>	<i>skillnad</i>
vpk	5.1	5.4	-0.3
s	43.9	44.7	-0.8
c	13.0	12.4	+0.6
fp	16.4	14.2	+2.2
m	19.8	21.3	-1.5
mp	1.7	1.5	+0.2
övriga partier	0.1	0.5	-0.4
summa procent	100.0	100.0	
antal intervjuade	2 657		

Kommentar: Antalet intervjupersoner i 1985 års valundersökning som röstade var 2 763. Av dem uppgav 79 (2.9 procent) inte vilket parti de röstade på medan 27 (1.0 procent) uppgav blankröstning.

Socialdemokraternas lilla underrepresentation i 1985 års urval är intressant att notera eftersom socialdemokraterna alltid tidigare,

¹ Av dessa fick 148 personer endast frågor om sitt partival.

ända sedan 1956, har varit överrepresenterat i valundersökningarnas urval. Folkpartiets överrepresentation (+2.2 procentenheter) skall nog tolkas som att partiets framgång i valet, och under de närmaste månaderna efteråt, ledde till en viss överrapportering av fp-röstande bland våra intervjupersoner.

Valet och valrörelsen 1985

2 Valutgång och eftervalsdebatt

Utgången av 1985 års riksdagsval blev inte så jämn som opinionsinstituten och många experter hade tippat. Det blev inte i det närmaste dött lopp mellan blocken som vid valen 1973 och 1979. Socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna vann istället relativt klart och fick tillsammans 50.1 procent av rösterna mot de borgerliga partiernas 47.9 procent – en skillnad på 2.2 procentenheter.

Socialdemokraterna vann alltså kampen om regeringsmakten men gick röstmässigt något tillbaka – från 45.6 procent 1982 till 44.7 procent 1985. Eftersom de borgerliga partierna tillsammans fick 47.9 procent förändrades det parlamentariska läget. Till skillnad från föregående mandatperiod blev den socialdemokratiska regeringen efter 1985 års val beroende av vänsterpartiet kommunisternas aktiva stöd i riksdagen.

Vänsterpartiet kommunisternas starkare parlamentariska position motsvaras inte av något ökat stöd i valmanskåren. Tvärtom gick partiet tillbaka med 0.2 procentenheter jämfört med valen 1979 och 1982 och stannade på 5.4 procent. Historiskt sett är detta ett relativt bra valresultat för vänsterpartiet kommunisterna. Förutom 1979 och 1982 har partiet bara en gång tidigare uppvisat ett bättre resultat i ett efterkrigsval. Det var 1948 då kommunisterna fick 6.3 procent av rösterna.

Den stora överraskningen i 1985 års riksdagsval var folkpartiets mycket kraftiga frammarsch. Partiet ökade från bottennoteringen 5.9 procent 1982 till hela 14.2 procent 1985 – en ökning med 8.3 procentenheter. 1985 års resultat är det bästa för folkpartiet sedan 1970 då partiet fick 16.2 procent av rösterna.

Folkpartiets ökning med 8.3 procentenheter är smått unik i svensk politik. Endast en gång tidigare har en större ökning noterats. Det var 1948 då folkpartiet med Bertil Ohlin i spetsen gick fram från 12.9 procent 1944 till 22.8 procent – en ökning med hela 9.9 procentenheter.¹ För övriga partier har den största ökningen mellan två på varandra följande riksdagsval varit mindre: för vpk 6.8 procentenheter mellan 1940 och 1944, för socialdemokraterna

¹ Ökningen mellan 1946 års kommunalval och 1948 års riksdagsval uppgick dock "bara" till 7.2 procentenheter.

7.9 procentenheter mellan 1936 och 1940, för centerpartiet 5.2 procentenheter mellan 1970 och 1973 och för moderata samlingspartiet 4.7 procentenheter mellan 1976 och 1979.

Även moderata samlingspartiets resultat i 1985 års riksdagsval blev en överraskning. Moderaternas tillbakagång kom oväntat för de flesta. I valet 1982 hade moderaterna upplevt sitt fjärde segerval i rad och fått 23.6 procent av rösterna, vilket innebar en fördubbling av partiets röststöd jämfört med valet 1970. Enligt opinionsinstituten fortsatte moderaternas väljarunderlag att öka även efter 1982 års val. Under första halvåret 1985 rapporterade Sifo att andelen moderata sympatisörer var över 30 procent, och i Sifos prognos två dagar före valet fick partiet 24.5 procent. Valresultatet med endast 21.3 procent för moderaterna blev därför en chock för partiets anhängare. De borgerliga hade inte vunnit regeringsmakten och moderaterna hade gått tillbaka och var inte längre större än de båda mittenpartierna tillsammans.

Den stora förloraren i 1985 års riksdagsval blev emellertid centerpartiet, som nu för första gången gick till val tillsammans med kristen demokratisk samling (kds) under den gemensamma valbe-teckningen centern. I 1982 års val hade centerpartiet och kds tillsammans fått 17.4 procent av rösterna, vilket nu reducerades till 12.4 procent. För centerpartiet betydde detta det fjärde förlustvalet i rad – från toppnoteringen 25.1 procent 1973 via 24.1 procent 1976, 18.1 procent 1979 och 15.5 procent 1982.

För kristen demokratisk samling blev valet däremot en liten framgång. Av centerns 12.4 procent kom 2.3 procent från listor med enbart kds-kandidater, vilket skall jämföras med de 1.9 procent som kds ensamt erhöi i riksdagsvalet 1982. Av centerns 12.4 procent tillföll 8.8 procent listor med enbart centerpartikandidater, 1.3 procent listor utan kandidater och 2.3 procent listor med enbart kds-kandidater.¹ För kds betydde valutgången att partiet för första gången tog säte i Sveriges riksdag. Kds fick ett av centermandaten och partiledaren Alf Svensson blev riksdagsman. Han fick dock inte segla under egen flagg i officiella riksdagssammanhang. Ett litet (c), inte ett (kds), fästes efter hans namn.

Miljöpartiet lyckades inte heller i sitt andra försök att komma i närheten av 4-procentspärren. Partiet fick 1.5 procent av rösterna 1985, vilket innebar en tillbakagång med 0.1 procentenheter jämfört med valet 1982.

Småpartierna fick tillsammans 0.5 procent av rösterna 1985 mot

¹ De röster i Kalmar läns valkrets som tillföll den s k saxade listan med kandidater från både centerpartiet och kds har förts till de 1.3 procenten för listor utan kandidatnamn.

0.3 procent 1982. Bland småpartierna noterade det lilla socialistiska partiet (f d kommunistiska arbetarförbundet, KAF) en rekordstor framgång. Partiet fyrdubblade sitt väljarstöd och ökade från 3911 röster 1982 till 16247 röster 1985. I valet 1979 fick KAF endast 1802 röster. Frågan är om socialistiska partiet gick fram av egen kraft eller om det vann extraröster på namnligheten med det socialdemokratiska partiet.

De officiella valresultaten från 1985 års riksdagsval presenteras i tabell 2.1. I tabellen återfinns också resultaten från 1982 års riksdagsval samt förändringarna mellan 1982 och 1985.

Valdeltagandet sjönk 1985 till 89.9 procent jämfört med 91.4 procent 1982. Det är den lägsta andelen röstande sedan riksdagsvalet 1970. Andelen ogiltiga och blanka valsedlar sjönk också något – från 0.93 procent 1982 till 0.86 procent 1985.

Tabell 2.1 Resultat av riksdagsvalen 1982 och 1985

parti	Riksdagsvalet 1982		Riksdagsvalet 1985		Förändring 1982–1985	
	antal röster	procent	antal röster	procent	antal röster	procent
vpk	308 899	5.6	298 419	5.4	-10 480	-0.2
s	2 533 250	45.6	2 487 551	44.7	-45 699	-0.9
c (centerpartiet och kds)	963 438	17.4	691 258	12.4	-272 180	-5.0
därav centerpartiet	859 618	15.5	490 999	8.8	-368 619	-6.7
därav kds	103 820	1.9	126 548	2.3	+22 728	+0.4
därav listor utan kandidater	–	–	73 711	1.3	–	–
fp	327 770	5.9	792 268	14.2	+464 498	+8.3
m	1 313 337	23.6	1 187 335	21.3	-126 002	-2.3
mp	91 787	1.6	83 645	1.5	-8 142	-0.1
övriga partier	16 121	0.3	26 546	0.5	+10 425	+0.2
summa giltiga valsedlar	5 554 602	100.0	5 567 022	100.0	+12 420	
giltiga valsedlar	5 554 602	99.1	5 567 022	99.1	+12 420	±0.0
ogiltiga valsedlar/blanka röster	52 001	0.9	48 220	0.9	-3 781	±0.0
summa röstande totalt	5 606 603	100.0	5 615 242	100.0	+8 639	
antal röstande	5 606 603	91.4	5 615 242	89.9	+8 639	-1.5
antal icke-röstande	524 390	8.6	634 203	10.1	+109 813	+1.5
summa antal röstberättigade	6 130 993	100.0	6 249 445	100.0	+118 452	

Källa: Allmänna valen 1982 och 1985 (SOS), Statistiska centralbyrån, Stockholm. Miljöpartiets röstandel 1982 har i tabell 2.1 satts till 1.6 procent. I Allmänna valen 1982 anges 1.7 procent för miljöpartiet. Miljöpartiets röstandel var 1.65 procent med två decimaler. Vi har valt att redovisa 1.6 procent för miljöpartiet för att få procentsumman för samtliga partier att bli 100.0 procent. I Allmänna valen 1982 summerar partiernas procentandelar till 100.1 procent. Beteckningen "därav listor utan kandidater" står för partimarkerade centervalsedlar utan kandidatnamn samt för den "saxade" listan med kandidater från både centerpartiet och kds som fanns i Kalmar läns valkrets.

Eftervalsdebatten

Eftervalsdebatten 1985 blev inte som 1982, matt och lätt avslagen. Den blev tvärtom ovanligt livlig och händelserik med centerpartiets smärtsamma självvranssakan och avskedandet av Thorbjörn Fälldin som den dramatiska höjdpunkten. Man får gå tillbaka till 1976 för att hitta en eftervalsdebatt som var lika omfattande och politiskt spännande som 1985.¹

Debatten efter 1985 års val var dock inte en sammanhållen debatt utan flera olika. Utgången av kampen om regeringsmakten var inte den enda fråga som diskuterades. De olika partiernas upp- och nedgångar i valet skärskådades också. I själva verket var debatterna kring de enskilda partiernas valresultat livligare än diskussionen om varför socialdemokraterna lyckades behålla regeringsmakten. Den mest ingående diskussionen efter 1985 års val gällde de stora och överraskande omkastningarna inom det borgerliga blocket.

Socialdemokraternas valresultat diskuterades både som en seger och som en tillbakagång. Regeringen Palme behöll makten men socialdemokratiska partiet förlorade röstandelar och mandat. Framförallt tre frågor eller omständigheter nämndes som gynnsamma för socialdemokraterna: ekonomins utveckling, försvaret av välfärden och regeringsfrågan. Ideologiska faktorer framhölls också. Olof Palme talade i en artikel i tidskriften *Tiden* om valet som "ett rejält nederlag för nyliberalismen".²

De negativa saker som diskuterades i samband med socialdemokraternas valresultat gällde främst det låga valdeltagandet och en dålig mobilisering av olika utsatta grupper. Fördelningsfrågorna och olika lokala miljöfrågor nämndes också, bl a som orsaker till socialdemokraternas dåliga valresultat i storstädernas kommunalval.

Debatten om centerpartiets valnederlag gällde både förlusten 1985 och den långsiktiga tillbakagången. De kortsiktiga faktorer som oftast nämndes som förklaringar till röstminskningen 1985 var den sk Dagmaröverenskommelsen om sjukvården med socialdemokraterna, de vacklande ställningstagandena i fråga om sjukförsäkringen och matmomsen, den minskade trovärdigheten i miljöfrågorna och partiets valsamverkan med kds.

Förklaringarna till centerpartiets långsiktiga nedgång var mer disparata. De innehöll både strukturella faktorer, som det mins-

¹ För en intressant studie av hur svenska politiker ser på 1985 års valutgång, se Petersson, 1986.

² Palme, 1985.

kande antalet bönder och landsbygdens avfolkning, och politiska faktorer, som laddningen av Barsebäck II som gjorde kärnkraftsmotståndare och miljövänner besvikna, kompromissandet under regeringsåren som suddade ut centerpartiets profil samt mittensamverkans död som berövade centerpartiet draghjälp och legitimeringen från folkpartiet i de större städerna. Guy Ehrling, dåvarande redaktören för centerpartiets debattorgan *Politisk Tidskrift*, sammanfattade centerns läge med att slå fast att partiet befann sig i en "trovärdighetsfälla med otydlighet både i höger-vänsterfrågor och i frågor som rör dimensionen gröna frågor".¹

Folkpartiets valseger diskuterades nästan uteslutande ur ett kortsiktigt perspektiv. Det som alla försökte förklara var folkpartiets stora uppgång under de sista veckorna före valet. De flestas favoritförklaring var det som kom att kallas Westerbergeffekten. Någon enighet om vad som menas med Westerbergeffekten fanns dock inte i debatten. Somliga talade om personen Bengt Westerberg och hans förmåga att ge ärliga svar och se rakt in i en TV-kamera, medan andra pekade på Bengt Westerbergs skicklighet som talesman för folkpartiets idéer, och hur han med hjälp av ett antal TV-framträdanden i valspurten lyckades få ut partiets budskap.

Folkpartiets egen förklaring till valframgången formulerades på följande sätt i skriften *Vägen tillbaka*, författad av partisekretären Peter Örn: "Vår uppfattning är att Folkpartiets framgång är en följd av ett bra politiskt program som fått möjlighet att tränga ut till människorna." Folkpartiets politik framhävs alltså, inte Bengt Westerbergs personliga framtoning.

I *Vägen tillbaka* diskuteras och avvisas också flera andra förklaringar till folkpartiets valframgång. Peter Örn kallar dem tillsammans för "myterna" och döper dem till skuggteorin, dolkstötsteorin, väckelsesteorin och dimridåteorin. Skuggteorin säger att moderaterna ensamma fick ta striden med socialdemokraterna och att folkpartiet "i skuggan av giganternas kamp kunde vinna väljare". Dolkstötsteorin – att folkpartiet i valrörelsens slutskede plötsligt skulle ha kört dolken i ryggen på moderaterna och börjat framföra kritik mot deras politik – formulerades första gången av Gösta Bohman redan på valnatten. Väckelsesteorin är enligt Peter Örn en socialistisk variant av dolkstötsteorin: "Först sedan socialdemokraterna vunnit debatten om systemskiftet med moderaterna vågade folkpartiet tala om socialliberalism. Folkpartiet skulle ha vänt på klacken två veckor före valet och övergivit nyliberalismen för socialliberalismen." Dimridåteorin, till sist, gäller precis som väckelsesteorin folkpartiets framtoning i valspurten. Enligt dimridåteorin

¹ Ehrling, 1985.

skulle folkpartiet under de sista veckorna före valet ha talat allt mindre om partiets besparingskrav och istället skjutit fram reformförslagen, t ex förslaget om ett eget rum i långvården.¹

Debatten om moderaternas överraskande valförlust rörde sig också i första hand om kortsiktiga förklaringar. Moderaternas aktuella politik, uppläggningsen av valrörelsen och framtoningen under valspurten genomkammades på jakt efter tänkbara orsaker till valnederlaget. Den sena starten på Ulf Adelsonhs valkampanj och uteblivandet från Almedalen utpekades som misstag i valrörelseplaneringen, liksom också de stora välregisserade massmötena på Scandinavium och Johanneshov. Adelsonhs personliga agerande rönt också kritik, alltifrån "badförsöket" i Forsmarks kärnkraftverk och uttalandet om "stackars negrer" till insatserna i TV:s utfrågningsprogram och partiledardebatten.

När det gäller den moderata politikens innehåll pekade flera debattörer på att moderaterna kan ha förlorat röster på skattepolitiken och på partiets alla konkreta besparingsförslag. Dessa möjliggjorde attacker från socialdemokraterna med påståenden om att moderaterna hotade att riva ned välfärdssystemet samtidigt som skatterna skulle sänkas för välbärgade människor och höjas för fattiga. Väljarna skrämdes med att moderaterna ville dra ned på den kommunala färdtjänsten och stödet till knatteidrotten. I en artikel i *Politisk Tidskrift* talade Carl Bildt om socialdemokraternas "renodlade skrämselekampanj" och om 1985 års val som ett "omvänt kosackval".²

Moderaternas förlust tolkades även i mer ideologiska termer.³ Två delvis överlappande förklaringar som framfördes var att moderaterna har släppt sin gamla socialkonservatism och gått för långt till höger åt det nyliberala hållet med allt tal om systemskifte och neddragningar av den offentliga sektorn. Resultatet blev att folkpartiets manöverutrymme ökade.

Alla debattörer var dock inte överens om att en alltför nyliberal profil eller en utebbade högervåg låg bakom moderaternas tillbakagång. *Svenska Dagbladets* ledarredaktion såg exempelvis inte 1985 års val som ett bakslag för nyliberalismen. *Svenska Dagbladet* slog samman moderaterna och folkpartiet och konstaterade: "Årets val innebär att moderaterna och folkpartiet tillsammans når upp till 35 procent... En sådan 'förlust' till för den liberala förnyelsen i svensk politik och det råder egen majoritet i riksdagen för denna nya liberalism."⁴ Inte heller dåvarande Sifo-chefen Hans

¹ Örn, 1985.

² Bildt, 1985.

³ Se t ex Fredriksson, 1986, s. 348-60.

⁴ Svenska Dagbladet 1985-09-16.

Zetterberg trodde att högervågen var slut. I en intervju i *Dagens Industri* slog han fast: "Talet om att den 'blå vågen' skulle vara över för Sveriges del är förhastat. I valkampen argumenterade Palme och Adelson om nyliberalism: de stoppade varandra mycket effektivt. Adelson backade en smula, bollen gick till Westerberg som sköt mål."¹

Att valutgången 1985 tolkats och förklarats olika är naturligtvis inte förvånande. Det är inte heller unikt. Politiska val brukar nästan alltid ge upphov till diskussioner om hur resultaten skall förstås. Olika partier och grupper för fram de tolkningar som är gynnsamma för dem själva. En förlust kan förklaras bort och en seger kan förgyllas. Folket har visserligen röstat, men vad de sagt kan alltid diskuteras. Det gäller inte bara att vinna valen. Det är också viktigt att vinna eftervalsdebatten.

Alla de olika teorier och förklaringar som diskuterades i 1985 års eftervalsdebatt kan naturligtvis inte analyseras enbart med utgångspunkt från den typ av väljardata som vi har tillgång till. Många av resonemangen förutsätter att man också studerar andra aktörers agerande, t ex partiernas och massmediernas. De olika förklaringar och teorier i eftervalsdebatten som berörde väljarnas åsikter och röstande kommer dock att diskuteras vidare på de följande sidorna i denna bok. Och de kommer att konfronteras med resultaten från vår intervjustudie med väljarna.

¹ Zetterberg, 1985.

3 Väljarnas valrörelse

Valrörelsernas betydelse har ökat i politiken. Huvudorsaken är enkel. Väljarnas ökade rörlighet och tendens att bestämma partivalet allt närmare valdagen gör att valresultaten blir känsligare för vad som händer under de sista veckorna före ett val. På 1950-talet, när få väljare bytte parti och de allra flesta hade ett sedan länge bestämt partival, spelade valrörelserna en mer begränsad roll än under 1980-talet, när en väljare av fem byter parti och så många som två väljare av fem anger att de bestämmer sitt val av parti under själva valrörelsen. Folkpartiets starka frammarsch under de två sista veckorna före 1985 års val är en bra illustration till valrörelsernas tilltagande betydelse i svensk politik.

Väljarnas uppfattningar om valrörelserna, om hur partier och partiledare sköter sig och om vilka frågor som är viktiga i politiken har mot denna bakgrund blivit ett allt mer betydelsefullt forskningsområde. Hur väljarna bedömer valrörelsen och dess aktörer är naturligtvis ett intressant studieobjekt i sig. Men det mest väsentliga är att det bidrar till kunskapen om vilka olika kortsiktiga faktorer som kan ha påverkat väljarnas röstning och därmed också valutgången.

Fyra frågeställningar om hur väljarna såg på 1985 års valrörelse skall analyseras i detta kapitel. Den första gäller hur väljarna bedömde valrörelsen som beslutsunderlag för partivalet. Uppfattades valrörelsen som i huvudsak intressant och informativ med klara skillnader mellan partierna, eller var det negativa omdömen av typen partikäbbel, aggressivitet och svårbegriplighet som var vanligast bland väljarna?

Frågeställning nummer två handlar om hur väljarna uppfattade partiernas profiler under valrörelsen. "Vårt budskap nådde inte ut", är en populär förklaring bland politiker som har förlorat ett val. Vi kommer att analysera i vad mån partiernas budskap och favoritfrågor nådde fram till väljarna. Hade t ex folkpartiet en nyliberal eller en socialliberal profil enligt väljarna? Och hur var det med centerpartiet? Var partiets profil mer utsuddad än tidigare?

Frågeställning nummer tre gäller också sakfrågorna och partierna, men nu handlar det om vilka sakfrågor som väljarna tyckte var viktigast och hur de motiverade sitt partival. Den fråga som skall

besvaras är vilka sakfrågor som 1985 års väljare tyckte var viktiga när de bestämde hur de skulle rösta. Hur mycket betydde t ex frågan om eget rum i långvården för folkpartiets väljare? Vad betydde löntagarfondsfrågan 1985 i jämförelse med tidigare val? Och vilket genomslag fick systemskiftesdebatten bland väljarna?

Frågeställning nummer fyra handlar om hur väljarna bedömde partiledarna. Mycket av eftervalsdebatten har handlat om Bengt Westerbergs person och hur mycket den betydde för folkpartiets valframgång. Frågan är hur populär Westerberg var i förhållande till övriga partiledare och hur hans popularitet förändrades under de sista veckorna före valet. Ulf Adelsons och Thorbjörn Fälldins insatser under valrörelsen har också diskuterats. Huruvida deras popularitet sjönk under valrörelsen och i jämförelse med tidigare val kommer att analyseras. Partiledarnas popularitetsiffror skall dock inte studeras isolerat. De kommer att sättas i relation till hur populära partierna är. En sådan koppling är viktig eftersom väljarnas uppfattningar om partiledarna påverkas av vad de tycker om partierna.

Väljarna bedömer valrörelsen

I 1985 års valundersökning ingick för första gången en intervjufråga om synen på valrörelsen. I den korta brevenkät med frågor om röstning och medieexponering, som direkt efter valet sändes ut till de personer som hade intervjuats före valet, ställdes en fråga med sju olika påståenden om 1985 års valrörelse. Tre påståenden var positiva (t ex "valrörelsen var intressant och spännande") medan fyra var negativa (t ex "valrörelsen innehöll för mycket partikäbbel"). De personer som besvarade frågan valde att i genomsnitt kryssa för 1.8 påståenden (se tabell 3.1).¹

De påståenden som fick mest medhåll av väljarna var de som innefattade kritik av valrörelsen. Det påstående som klart flest väljare instämde i var att valrörelsen innehöll för mycket partikäbbel (66 procent). Påståendena att valrörelsen var alltför koncentrerad på partiledarna (39 procent) och alltför konfliktfylld och aggressiv (36 procent) fick också relativt många instämmanden.

¹ Den följande analysen bygger enbart på de 1066 personer som besvarade frågan via brevenkäten. De 113 personer som inte skickade in någon enkät men besvarade frågorna per telefon har av metodologiska skäl uteslutits. I telefonintervjun fick svarspersonerna nämligen ta ställning till de sju påståendena ett i taget, vilket resulterade i en betydligt högre svarsfrekvens än i postenkäten (i genomsnitt 3.3 svar i telefonintervjuerna mot 1.8 svar i enkäterna).

Tabell 3.1 Väljarna bedömer 1985 års valrörelse. Andel intervjupersoner som instämmer i respektive påstående (procent)

Fråga. "Hur skulle Du vilja beteckna årets valrörelse? Kryssa för de beteckningar som stämmer bäst överens med Din uppfattning. Fler än en beteckning kan anges."

<i>1985 års valrörelse</i>	<i>andel väljare som instämde</i>
... innehöll för mycket partikäbbel	66
... var alltför koncentrerad på partiledarna	39
... var alltför konfliktfylld och aggressiv	36
... svårbegriplig valdebatt i press, radio och TV	15
... uppvisade klara skillnader mellan partierna	13
... var intressant och spännande	13
... var saklig och informativ	3

Kommentar: Resultaten bygger på svaren från 1 066 personer som besvarade frågan i en postenkät direkt efter 1985 års val.

De positiva omdömena om valrörelsen fick däremot ett mycket litet stöd av väljarna. Att valrörelsen uppvisade klara skillnader mellan partierna och att den var intressant och spännande höll endast 13 procent av de tillfrågade med om. Och så få som 3 procent av väljarna tyckte att valrörelsen hade varit saklig och informativ.

Den övervägande kritiska bedömningen av 1985 års valrörelse var densamma i samtliga väljargrupper. Övervikten för de negativa omdömena var oberoende av sådana faktorer som kön, ålder, utbildning, yrke och partisympati. Valrörelsen fick ett klart underbetyg i hela valmanskåren och det fanns ingen grupp som avvek och gav den godkänt.

Den unisona kritiken är bekymmersam för valrörelsens alla aktörer, men kanske mest för partierna. Hur pass allvarlig den är kan vi dock inte säga något mer bestämt om. Kanske är det så att frågetekniken i kombination med tidsandan gör det lättare att instämma i negativa påståenden om politik än i positiva. Enkätfrågan har inte funnits med i någon tidigare valundersökning. Vi vet därför inte om väljarnas bedömning av 1985 års valrörelse var mer eller mindre negativ än tidigare. Jämförbara mätningar i framtiden får avgöra om väljarnas kritik av 1985 års valrörelse var normal eller om den var exceptionellt hård.

Partiernas profiler i väljarnas ögon

En av partiernas viktigaste målsättningar under en valrörelse är att få ut sina budskap till väljarna. Det gäller att övertyga väljarna om att rösta "rätt". Därför vill partierna helst nå ut med sina positiva profilfrågor.

I 1985 års eftervalsdebatt var t ex en av förklaringarna till moderaternas tillbakagång att partiet hade kommit fram i delvis fel frågor. Moderaterna hade framstått som alltför nyliberala och hade inte fått ut sina traditionella budskap om försvaret, utbildningen och rättstryggheten. Centerpartiets valnederlag diskuterades i samma termer: Partiet hade dels haft svårt att nå ut och dels alltför mycket framtonat som ett landsbygdsparti.

Två frågor skall besvaras i detta avsnitt. Den första gäller hur *skarpa* profiler de olika partierna hade i väljarnas ögon under 1985 års valrörelse. Fråga nummer två handlar om *vilka* profiler partierna hade. Analyserna bygger på en öppen intervjufråga i 1985 års eftervalsundersökning där svarspersonerna fick nämna olika "saker som partierna lade särskild tonvikt vid inför årets val". Upp till fem svar per parti registrerades. Frågan är inte en attitydfråga utan snarast en kunskapsfråga. Den mäter inte väljarnas *åsikter* om partiernas politik och budskap. Den mäter istället väljarnas kännedom om vilka frågor partierna förde ut i valrörelsen. Frågan fanns också med i 1982 års valundersökning, vilket möjliggör analyser av hur partiernas profiler förändrades mellan 1982 och 1985. Resultaten för 1982 har inte tidigare presenterats.

I tabell 3.2 redovisas för varje parti andelen personer som kunde nämna minst en sak som partiet i fråga lade tonvikt vid under 1982 respektive 1985 års valrörelse. Siffrorna representerar vad som kan kallas *skärpan* i partiernas profiler, dvs i vilken utsträckning de olika partiernas budskap överhuvudtaget nådde ut till väljarna.

Inte helt oväntat var det folkpartiets profil som förtydligades mest mellan 1982 och 1985. I samband med partiets katastrofval 1982 var det endast 45 procent av valmanskåren som kunde nämna någon fråga som folkpartiet lade tonvikt vid i valrörelsen. Tre år senare hade den andelen ökat till 62 procent.

Folkpartiets politik var alltså mer känd bland väljarna 1985. Men den var fortfarande inte lika känd som moderaternas och socialdemokraternas politik. Precis som 1982 hade moderaterna och socialdemokraterna de mest markerade profilerna bland väljarna 1985. Vid valet 1982 hade socialdemokraterna varit det utan konkurrens mest profilerade partiet. Hela 88 procent av väljarna kunde då

Tabell 3.2 Partiprofilernas skärpa vid valen 1982 och 1985. Andel intervju-personer som nämner minst en valfråga för de olika partierna (procent)

Fråga: "Inför årets val tog partierna upp olika saker som de tyckte var viktiga. (För varje parti): Kan du säga vilka saker som (... PARTI) lade särskild tonvikt vid inför årets val?"

<i>parti</i>	<i>1982</i>	<i>1985</i>	<i>förändring</i>
vpk	48	58	+10
s	88	64	-24
c	58	46	-12
fp	45	62	+17
m	68	70	+2
kds	-	29	-

Kommentar: Resultaten bygger på eftervalsundersökningarna 1982 och 1985 (procentbas ca 1440 personer vid båda tillfällena). I 1982 års undersökning ingick inte någon intervjufråga om kds.

nämna minst en socialdemokratisk valfråga. Vid valet 1985 var motsvarande siffra endast 64 procent. Huvudorsaken till minskningen är att det 1985 var mycket färre väljare som såg löntagarfonderna som en socialdemokratisk profilfråga. Moderaterna gick motsatt väg mot socialdemokraterna. Moderata samlingspartiets profil blev något skarpare mellan 1982 och 1985. Vid valet 1985 kunde hela 70 procent av väljarna nämna någon fråga som moderaterna satsade på i valrörelsen. Motsvarande siffra för 1982 var 68 procent.

Centerpartiet hade problem med sin profil i 1985 års valrörelse. Andelen väljare som kunde ange minst en centerpartifråga minskade från 58 procent 1982 till 46 procent 1985. Det var bara kds som 1985 hade en mer anonym profil bland väljarna än centerpartiet. Till och med vänsterpartiet kommunisterna hade 1985 en mer välkänd politik än centerpartiet. Andelen väljare som kunde nämna någon fråga som vpk satsade på under valrörelsen var 58 procent 1985, vilket innebär en ökning med 10 procentenheter jämfört med 1982.

Kristen demokratisk samling, slutligen, hade 1985 en mycket otydlig profil bland väljarna. Trots att kds – genom valsamverkan med centerpartiet – för första gången på allvar aspirerade på en riksdagsplats, kunde partiets valprofil inte på långt när konkurrera med de fem riksdagspartiernas profiler. Endast 29 procent av väl-

jarkåren kunde nämna någon fråga som kds lade särskild tonvikt vid under 1985 års valrörelse.¹

Skillnaderna mellan partierna och förändringarna mellan 1982 och 1985 blir än mer påtagliga om vi också tar hänsyn till *innehållet* i partiernas profiler. I tabell 3.3 presenteras de sakfrågor som konstituerade de olika partiernas profiler under 1982 och 1985 års valrörelser. Tabellen innehåller de frågor som minst tre procent av väljarna nämnde som en profilfråga för något parti. Sammanlagt blev det 14 olika sakfrågor.

Tabell 3.3 Partiprofilernas innehåll 1982 och 1985. Andel intervju personer som för varje parti nämner respektive fråga (procent).

sakområde	vpk			s			c			fp			m			kds		
	82	85	diff	82	85	diff	82	85	diff	82	85	diff	82	85	diff	82	85	diff
skatter	16	46	+30	3	5	+2	3	6	+3	3	7	+4	23	36	+13	-	0	-
ekonomi	2	1	-1	12	14	+2	6	1	-5	3	5	+2	14	7	-7	-	0	-
sysselsättning	19	10	-9	51	30	-21	14	0	-14	9	3	-6	8	2	-6	-	0	-
löntagarfonder	13	2	-11	56	6	-50	35	9	-26	26	11	-15	46	27	-19	-	2	-
vänster-högerideologi	7	6	-1	1	5	+4	1	1	±0	3	8	+5	5	20	+15	-	0	-
välfärd/socialpolitik/ sjukvård	3	2	-1	22	20	-2	3	3	±0	1	13	+12	3	8	+5	-	1	-
pensioner/äldre	1	1	±0	14	6	-8	2	2	±0	1	29	+28	0	2	+2	-	0	-
familjepolitik	3	6	+3	6	8	+2	5	14	+9	3	17	+14	4	7	+3	-	15	-
utbildning	0	0	±0	0	0	±0	0	0	±0	0	0	±0	4	1	-3	-	0	-
bostäder	3	2	-1	1	0	-1	0	0	±0	0	0	±0	1	0	-1	-	0	-
jordbruk/ regionalpolitik	0	0	±0	0	0	±0	2	6	+4	0	0	±0	0	0	±0	-	0	-
energi/kärnkraft	0	1	+1	0	0	±0	2	5	+3	0	0	±0	0	0	±0	-	0	-
miljö	1	3	+2	1	2	+1	12	22	+10	1	2	+1	0	0	±0	-	4	-
religion/moral	0	0	±0	0	0	±0	0	0	±0	0	0	±0	0	0	±0	-	0	-
utrikes/försvar/ internationellt	3	2	-1	7	0	-7	2	1	-1	4	5	+1	6	2	-4	-	1	-

Vänsterpartiet kommunisterna var det parti som hade den klart entydigaste profilen bland väljarna under 1985 års valrörelse. Fyrtiosex procent av samtliga tillfrågade – och hela 79 procent av de som nämnde någon fråga för vpk – angav skatterna (matmomsen) som en viktig valfråga för partiet.

Socialdemokraternas valprofil var inte lika skarp 1985 som 1982. Löntagarfondsfrågans minskande aktualitet var en orsak. Vid valet 1982 hade hela 56 procent av väljarna kopplat samman socialdemokraterna med löntagarfonderna. Tre år senare var samma siffra nere i enbart 6 procent. Löntagarfondsfrågan var inte längre socialdemokraternas stora profilfråga, vilket den hade varit 1982.

¹ Skillnaderna mellan de olika partiprofilernas skärpa och förändringarna mellan 1982 och 1985 återfinns också i de olika partiernas väljargrupper. Samtliga väljargrupper tenderar dock att ge det egna partiet en mer markerad profil.

Men det var inte bara löntagarfondsfrågan som blev mindre tydlig i socialdemokraternas valprofil mellan 1982 och 1985. Partiets profil blev också mindre tydlig i sådana kärnfrågor som sysselsättningen, välfärden och pensionerna. Andelen väljare som nämnde att socialdemokraterna lade tonvikt vid frågor om utrikespolitik och försvar minskade också. Partiets profil i 1985 års valrörelse var dock klassiskt socialdemokratisk i den meningen att de tre mest nämnda frågorna var sysselsättningen (30 procent), välfärden (20 procent) och ekonomin (14 procent).

Att centerpartiet hade en mindre skarp profil 1985 än 1982 berodde framförallt på att andelen väljare som nämnde partiets löntagarfondsmotstånd minskade från 35 till 9 procent. Men partiets profil blev också mindre tydlig i sådana frågor som sysselsättning och ekonomi. Centerpartiets gamla profilfrågor försvann dock inte 1985. De uppmärksammades tvärtom mer bland väljarna än 1982. Andelen väljare som nämnde att centerpartiet lade tonvikt vid miljöfrågorna ökade t ex från 12 till 22 procent. Även omnämnanden av sådana frågor som jordbruk och regionalpolitik (från 2 till 6 procent) och energi- och kärnkraftsfrågor (från 2 till 5 procent) blev vanligare 1985. Den fråga som tillsammans med miljöpolitiken utgjorde centerpartiets tydligaste profilfråga 1985 var dock familjepolitiken och förslaget om vårdnadsbidrag (14 procent).

I debatten efter 1985 års val har det ibland hävdats att folkpartiets valframgång var en seger för nyliberalismen. En sådan tolkning av valutgången har dock knappast något stöd bland väljarna. Folkpartiet hade istället en klart socialliberal profil bland väljarna under 1985 års valrörelse.¹ De frågor som väljarna i första hand uppfattade att partiet hade lagt tonvikt vid var frågan om pensioner och äldrevård (29 procent), familjepolitik (17 procent) och sociala välfärdsfrågor (13 procent). Näst efter vpk:s krav på slopad matmoms var folkpartiets förslag om eget rum i långvården den enskilda fråga som fick störst genomslag i valmanskåren (24 procent).

Moderata samlingspartiet hade i väljarnas ögon en helt annan profil än folkpartiet. Frågor om vård och omsorg var inte särskilt väl företrädade i moderaternas profil, utan partiet kopplades precis som 1982 i första hand samman med skattefrågan (23 procent 1982, 36 procent 1985) och löntagarfonderna (46 procent 1982, 27 procent 1985). En förändring jämfört med 1982 var att väljarna i 1985 års valrörelse i stor utsträckning uppfattade att moderaterna lade tonvikt vid ideologiska frågor om den offentliga sektorns storlek och behovet av privatiseringar av olika offentliga verksamheter (20

¹ Jfr Holmqvist, 1986, s. 39.

procent). Moderaterna hade i jämförelse med folkpartiet en mer nyliberal profil bland väljarna 1985.

Kds hade som redan nämnts en betydligt mindre känd politisk profil än övriga partier. Frågor om familjepolitik och om religion och moral var de sakområden som väljarna oftast förknippade med kds.

Viktiga frågor för väljarnas partival

Valrörelsen 1985 dominerades inte som de närmast föregående av några få och stora sakfrågor. Det utmärkande för 1985 års valrörelse var istället att intresset fokuserades på många olika frågor utan att någon entydigt hamnade i centrum.

Om man undersöker vilka frågor väljarna tyckte var viktiga när de bestämde sitt partival har de senaste valen haft klara men relativt olika profiler. Kärnkraften och i viss mån ideologiska frågor kring socialism och förvuxen byråkrati var de stora frågorna 1976. Vid valet 1979 var kärnkraften fortfarande den dominerande frågan bland väljarna – nu kompletterad med sysselsättningsfrågan och skatterna. Vid valet 1982 hade kärnkraften försvunnit. De stora valfrågorna 1982 var istället löntagarfonderna och sysselsättningsproblemen.

Vid 1985 års val fanns inte på samma sätt en eller två frågor som väljarna ansåg vara klart viktigare än andra när de valde parti. Resultaten i tabell 3.4 visar istället att fyra områden var ungefär lika viktiga. Analysen bygger på en öppen intervjufråga där svars-personerna kunde ange upp till fem frågor som de tyckte var viktiga när de bestämde sitt partival. Procentbasen i tabell 3.4 är samtliga intervjupersoner som röstade i respektive riksdagsval.

Väljarnas viktigaste valfrågor 1985 var enligt egen utsago sysselsättningen, miljön, skatterna, välfärden och barnomsorgen. Mellan 17 och 25 procent av väljarna angav någon eller några av dessa frågor som viktiga för partivalet. Den enskilda fråga som nämndes av flest väljare var sysselsättningsfrågan (25 procent).

De frågor som ökade mest i betydelse mellan 1982 och 1985 var miljön, skatterna, barnomsorgen och välfärdsfrågorna. Bland dem ökade miljöfrågan mest dramatiskt. Vid valet 1982 nämnde endast 7 procent av väljarna miljön som en viktig fråga för partivalet. Tre år senare hade den siffran stigit till hela 22 procent.

Ett annat frågeområde som också nämndes oftare 1985 än 1982 var ideologiska vänster-högerfrågor. Vid valet 1985 talade väljarna mer ofta om sådana saker som den offentliga sektorns storlek,

privatisering av statlig och kommunal verksamhet, statens inflytande över näringslivet, nyliberalism, socialism och systemskifte. Valet 1985 hade i denna mening en mer ideologisk karaktär bland väljarna än valet 1982.

De frågor som enligt väljarna blev mindre viktiga för partivalet mellan 1982 och 1985 var först och främst löntagarfondsfrågan (från 33 till 11 procent) men också sysselsättningsfrågan (från 29 till 25 procent). Även kärnkraftsfrågan minskade i betydelse och försvann nästan helt som valfråga bland väljarna (från 2 till 1 procent). Så sent som 1979 nämnde hela 26 procent av väljarna kärnkraften som en viktig fråga för partivalet.

Väljarnas uppfattningar om vilka frågor som var viktiga för valet av parti 1985 var i stor utsträckning oberoende av kön och ålder.

Tabell 3.4 Väljarnas valfrågor 1979, 1982 och 1985. Andel intervjupersoner som nämnde respektive fråga som viktig för valet av parti (procent)

Fråga: Om Du tänker på valet i år. Är det någon eller några frågor som är/var viktiga för Dig när det gäller/gällde vilket parti Du tänker rösta/röstade på vid riksdagsvalet den 15 september?"

sakfråga	valår			förändring 1982-1985
	1979	1982	1985	
sysselsättning	18	29	25	-4
miljöfrågor	6	7	22	+15
skatter	17	8	20	+12
välfärd/socialpolitik/sjukvård	4	12	19	+7
familjepolitik/barnomsorg	8	8	17	+9
ekonomi	9	14	14	±0
löntagarfonder	4	33	11	-22
pensioner/äldrevård	5	8	8	±0
vänster-högerideologi	5	2	7	+5
utrikes/försvar/internationellt	1	4	6	+2
utbildning	6	3	3	±0
bostadspolitik	5	2	2	±0
jordbruk/regionalpolitik	1	1	2	+1
energi/kärnkraft	26	2	1	-1
religion/moral	2	1	1	±0
andel partiväljare som angav någon fråga	61	75	77	+2

Kommentar: Antalet intervjupersoner (=procentbas) var 1979 2679, 1982 2640 och 1985 2622. Endast personer som röstade i respektive riksdagsval är medtagna i tabellen. Till ideologiska vänster-högerfrågor har förts frågor om offentlig kontra privat sektor, frågor om statens förhållande till det privata näringslivet och frågor om socialism kontra nyliberalism/kapitalism/marknadsekonomi.

Såväl män och kvinnor som unga och gamla hade i allt väsentligt samma åsikter om vilka frågor som var de viktigaste valfrågorna (se tabell 3.5).

Tabell 3.5 Väljarnas valfrågor 1985 efter kön och ålder. Andel intervju personer som nämnde respektive fråga som viktig för valet av parti (procent)

sakfråga	kön		ålder			samtliga intervjuade
	män	kvinnor	18-30	31-60	61-80	
sysselsättning	26	23	24	27	20	25
miljöfrågor	21	23	24	24	15	22
skatter	23	17	22	21	16	20
välfärd/socialpolitik/sjukvård	17	20	15	20	21	19
familjepolitik/barnomsorg	10	25	20	20	8	17
ekonomi	19	9	14	15	12	14
löntagarfonder	13	9	12	13	8	11
pensioner/äldreomsorg	5	11	2	5	24	8
vänster-högerideologi	8	6	7	8	5	7
utrikes/försvar/internationellt	6	6	7	6	5	6
utbildning	2	3	4	3	2	3
bostadspolitik	2	3	3	2	2	2
jordbruk/regionalpolitik	2	1	1	2	2	2
energi/kärnkraft	1	1	2	1	1	1
religion/moral	1	1	0	1	3	1
antal intervjuade	1341	1281	632	1397	593	2622

De mindre skillnader som ändå finns följer samma mönster som i tidigare valundersökningar. Männerna lade mer tonvikt vid ekonomiska och ideologiska frågor som sysselsättning, skatter, ekonomi och löntagarfonder medan kvinnorna oftare nämnde omsorgsfrågor som familjepolitik, välfärd, pensioner och miljö. De äldsta och de yngsta väljarna skiljde sig i första hand åt beträffande två frågeområden – familjepolitik som de yngre betonade mer än de äldre, och pensioner och äldreomsorg som nämndes oftare av äldre än av yngre väljare.

Väljare som stödde olika partier hade precis som tidigare klart olika uppfattningar om vilka som var de viktigaste partivalfrågorna (se tabell 3.6).

Sysselsättningen och den sociala välfärden hörde till de viktigaste valfrågorna för väljare som röstade på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna. Bland borgerliga väljare nämndes frågor av detta slag inte lika ofta. Frågan om eget rum i långvården nämndes t ex endast av 1.4 procent av folkpartiväljarna. De vikti-

gaste valfrågorna bland folkpartiets och moderata samlingspartiets väljare var istället skatterna och löntagarfonderna. Centerpartiets väljare nämnde oftast miljön som en viktig fråga för partivalet, medan löntagarfonder och skatter nämndes mera sällan.

Miljöfrågorna var inte bara viktiga för centerpartiets väljare. De nämndes också ofta av väljare som stödde vänsterpartiet kommunisterna, folkpartiet, kds och miljöpartiet. Socialdemokraternas och moderaternas väljare uppgav däremot relativt sällan att miljöproblemen var en viktig valfråga.

Väljare som röstade på kds respektive centerpartiet hade i många avseenden olika uppfattningar om vilka frågor som var viktiga för partivalet. Kds-väljarna nämnde t ex familjepolitiken och frågor om religion och moral betydligt oftare än centerpartiets väljare.

Resultaten i tabell 3.6 demonstrerar tydligt att väljare som röstar på olika partier inte bara har olika åsikter. De lägger också olika vikt vid olika problemområden inom politik och samhälle.

Tabell 3.6 Väljarnas valfrågor 1985 efter partival. Andel intervju personer som nämnde respektive fråga som viktig för valet av parti (procent)

sakfråga	partival 1985							samtliga intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	
sysselsättning	32	34	22	18	14	12	23	25
miljöfrågor	46	16	37	24	14	33	77	22
skatter	23	13	14	24	39	3	9	20
välstånd/socialpolitik/ sjukvård	27	27	10	15	9	7	7	19
familjepolitik/ barnomsorg	20	17	17	18	14	48	14	17
ekonomi	9	14	13	11	19	8	14	14
löntagarfonder	2	3	11	20	28	7	2	11
pensioner/äldreomsorg	7	11	9	8	4	7	2	8
vänster-högerideologi	8	4	5	9	16	7	7	7
utrikes/försvar/ internationellt	12	6	6	5	5	2	14	6
utbildning	3	2	2	4	5	3	2	3
bostadspolitik	3	2	2	2	3	3	2	2
jordbruk/regionalpolitik	1	0	11	0	1	5	2	2
energi/kärnkraft	5	0	4	1	1	0	7	1
religion/moral	0	0	1	0	1	33	2	1
antal intervjuade	131	1108	267	424	508	60	44	2622

Partiledarnas popularitet

Bengt Westerbergs och folkpartiets stora framgång i 1985 års val innebar att eftervalsdebatten till stor del kom att handla om partiledarnas insatser under valrörelsen. Huruvida det var Bengt Westerbergs personliga utstrålning eller hans förmåga att föra ut folkpartiets politik som orsakade valframgången diskuterades flitigt. Den vanligaste förklaringen inom folkpartiet var att partiets politik hade nått ut till väljarna, medan Bengt Westerbergs personliga egenskaper mer ofta fördes fram i de andra partiernas eftervalsanalyser.

Men det var inte bara Bengt Westerbergs partiledarinsats som skärskådades. Ulf Adelsohns "badförsök" i Forsmarks kärnkraftverk och uttalande om "stackars negrer", Olof Palmes "kejsrerliga maktutövning och arrogans" och Thorbjörn Fälldins arbetskapacitet efter den långa sjukdomsperioden är exempel på andra personfaktorer som uppmärksammades. Hur stor skuld Adelsohn och Fälldin hade i moderaternas respektive centerpartiets valbakslag var frågor som började att diskuteras redan på valnatten.

Partiledarna är partiernas främsta språkrör. Hur väljarna bedömer deras insatser är självklart en viktig faktor vid analysen av varför ett val gick som det gick. Det starka personinslaget i 1985 års valrörelse gör en sådan studie extra intressant. Frågorna om partiledarnas betydelse för väljarnas röstning och för valutgången 1985 kommer dock inte att beröras i detta kapitel. De kommer istället att analyseras i kapitel 8.

I det här kapitlet begränsar vi oss till att studera partiledarnas popularitet vid valet 1985 och hur den förändrades jämfört med tidigare val. Huruvida partiledarnas popularitet ökade eller minskade under de sista veckorna före valet kommer att undersökas speciellt noggrant.

I 1985 års valundersökning fick svarspersonerna, precis som 1979 och 1982, placera ut partierna och partiledarna på en elvagraddig skala från -5 till +5. Svarspersonerna ombads att välja plussiffror för partier och partiledare som de gillade och minussiffror för partier och partiledare som de ogillade; ju mer intensivt de gillade ett parti eller en partiledare, desto högre siffror uppmanades de att välja. Att inställningen till partier och partiledare ingick i samma intervjufråga är betydelsefullt, eftersom partisympatin på så sätt hålls under kontroll. Vi vet från tidigare studier att väljarnas uppfattningar om partiledarna hänger mycket intimt samman med vad de tycker om partierna.

I tabellerna 3.7 och 3.8 redovisas vad väljarna tyckte om partierna och partiledarna vid valen 1982 och 1985. De siffror som presen-

Tabell 3.7 Partiernas popularitet vid valet 1985 och förändringar sedan 1982 (medelvärden)

Fråga: "På det här kortet finns ett slags skala. Jag skulle vilja att Du använde den för att ange hur mycket Du gillar eller ogillar de olika partierna. Du använder plussiffror om Du gillar ett parti. Ju mer Du gillar ett parti desto högre plussiffra väljer Du. Minussiffrorna använder Du för partier Du ogillar. Ju mer Du ogillar något parti desto högre minussiffra väljer Du. Nollpunkten på skalan markerar att Du varken gillar eller ogillar ett parti."

		parti som bedöms														
		vpk		s		c		fp		m		kds		mp		
		diff		diff		diff		diff		diff		diff		diff		
partival	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85
vpk	+3.4	+0.6	+2.7	+0.1	-1.0	+0.4	-0.8	+1.0	-3.9	±0.0	-2.5	-0.4	+1.2	+1.2		
s	+0.4	+0.5	+3.9	+0.2	-0.5	+0.4	+0.1	+1.2	-2.6	-0.1	-1.3	-0.5	+0.7	+0.6		
c	-3.0	+0.3	-0.7	+0.5	+3.5	+0.1	+2.0	+0.9	+1.3	±0.0	+0.6	+0.3	+0.8	+0.3		
fp	-2.8	+0.7	-0.3	-0.4	+1.1	-0.3	+3.4	+0.8	+1.3	+0.4	-0.4	-0.3	+0.5	+0.4		
m	-3.8	+0.1	-1.7	±0.0	+0.9	-0.3	+2.2	+1.6	+3.9	+0.1	-0.3	±0.0	-0.1	+0.2		
kds	-3.3	-0.2	-1.3	-0.5	+2.5	+0.3	+1.8	+0.5	+0.9	+0.7	+4.0	±0.0	+1.0	+0.1		
mp	-0.7	+0.5	+0.7	+0.2	+0.6	-0.5	+0.9	+1.1	-1.4	-0.6	-1.5	-1.2	+3.8	+0.5		
samtliga	-1.3	+0.3	+1.3	+0.1	+0.5	+0.1	+1.3	+1.4	-0.2	±0.0	-0.7	-0.3	+0.6	+0.5		

Kommentar: Resultaten i tabellerna 3.7 och 3.8 bygger på svaren från en serie intervjufrågor där svarspersonerna på en skala från -5 till +5 fick ange hur mycket de gillade eller ogillade partierna och partiledarna. Miljöpartiets "språkrör" ingick inte i 1982 och 1985 års intervjufråga och Alf Svensson ingick inte i 1982 års intervjufråga.

Tabell 3.8 Partiledarnas popularitet vid valet 1985 och förändringar sedan 1982 (medelvärden)

Fråga: (Introduktion som ovan) "Om Du skulle använda samma skala för partiledarna."

		partiledare som bedöms												
		Werner		Palme		Fälldin		Ullsten/ Westerberg		Adelsohn		Svensson		
		diff		diff		diff		diff		diff		diff		
partival	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85	1985	82-85
vpk	+3.6	+0.7	+2.4	-0.5	-1.2	+0.6	+0.1	+2.0	-2.9	-0.9	-2.2	-		
s	+1.5	+0.5	+3.5	±0.0	-1.0	+0.2	+0.9	+1.8	-1.7	-0.5	-1.1	-		
c	-0.9	+0.3	-0.8	+0.4	+2.8	-0.4	+2.4	+1.2	+1.7	-0.2	+0.6	-		
fp	-0.1	+1.2	-0.4	±0.0	+0.6	-0.5	+3.5	+1.5	+1.8	-0.2	-0.2	-		
m	-1.3	+0.4	-1.4	-0.1	+0.6	-0.6	+2.9	+2.7	+3.6	+0.1	-0.1	-		
kds	-1.3	-0.3	-1.9	-0.9	+2.4	-0.1	+2.3	+1.3	+1.4	+0.3	+3.6	-		
mp	+0.6	+0.2	+0.1	-0.4	±0.0	-0.8	+1.8	+1.9	-0.2	-0.5	-1.2	-		
samtliga	+0.4	+0.5	+1.1	-0.1	+0.1	-0.2	+1.9	+2.0	+0.3	-0.3	-0.5	-		

teras är medelvärden som kan variera mellan -5 och $+5$. Andelen intervjupersoner som poängsatte samtliga partier och partiledare var så hög som cirka 90 procent både 1982 och 1985.

Bengt Westerberg var den mest populära partiledaren 1985. Han fick i genomsnitt $+1.9$ uppskattningspoäng av hela väljarkåren. Det är en klart högre siffra än vad någon annan partiledare fick. Olof Palme, som var den näst mest populära partiledaren, fick endast $+1.1$ poäng i genomsnitt. Övriga partiledare fick betydligt lägre siffror: $+0.4$ för Lars Werner, $+0.3$ för Ulf Adelsohn, $+0.1$ för Thorbjörn Fälldin och -0.5 för Alf Svensson.

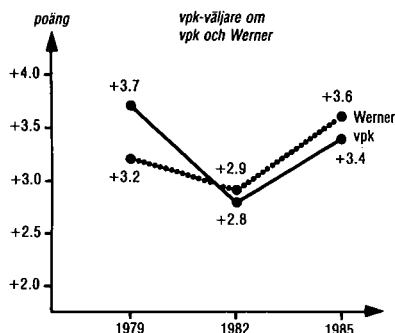
Men populariteten i hela valmanskåren ger inte hela sanningen om partiledarnas popularitetsställning. Partierna är ju så olika stora. Det är ofta lättare för en partiledare från ett stort parti att uppnå höga poäng än för en partiledare från ett litet parti. Om vi begränsar analysen till att enbart gälla popularitet bland det egna partiets väljare nyanseras bilden högst betydligt. Bengt Westerberg ($+3.5$) var då inte mer populär bland folkpartiväljare än vad Olof Palme ($+3.5$) var bland socialdemokrater och Ulf Adelsohn ($+3.6$) bland moderater. Samtliga partiledare – med undantag för Thorbjörn Fälldin ($+2.8$) – hade ungefär lika hög uppskattningspoäng bland de egna väljarna. Hemligheten med Bengt Westerbergs stora popularitet i hela väljarkåren är att han i jämförelse med övriga partiledare var mer uppskattad utanför de egna leden.

Väljarnas poängbedömningar av partier och partiledare går ofta hand i hand – speciellt när det gäller det egna partiet och den egna partiledaren. Skillnaden mellan parti- och partiledarpopularitet är i de flesta fall mycket liten. Resultaten i figur 3.1 visar hur partiernas och partiledarnas popularitet har förändrats och förhållit sig till varandra bland de egna väljarna vid valen 1979, 1982 och 1985.

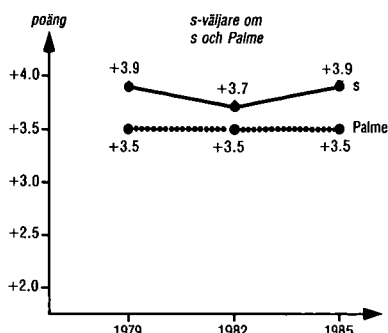
Den största avvikelsen uppmättes för Thorbjörn Fälldin 1985. Fälldin fick hela 0.7 enheter lägre uppskattningspoäng än centerpartiet bland de egna. Det är to m en större skillnad än den mellan folkpartiet och den impopulära Ullsten i samband med 1982 års val. Ola Ullsten fick då 0.6 enheter lägre poäng än folkpartiet bland folkpartiväljarna. Den stora skillnaden mellan centerpartiets och Thorbjörn Fälldins popularitet indikerar att Fälldin kan ha varit en bidragande orsak till centerpartiets dåliga valresultat 1985.

Lars Werner och Bengt Westerberg var de enda två partiledare som var mer populära än sina respektive partier bland de egna väljarna. Olof Palme och Ulf Adelsohn var precis som tidigare något mindre populära än sina partier bland de egna. För Ulf Adelsohns del innebar det att han inte kom upp i nivå med sin

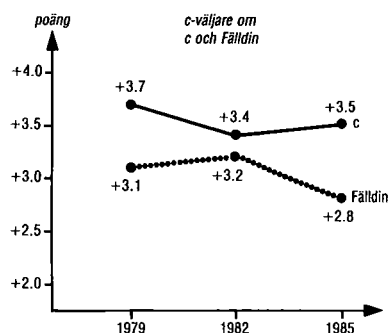
Figur 3.1 Väljarna poängbedömer sina egna partier och partiledare vid valen 1979, 1982 och 1985 (medelvärden)

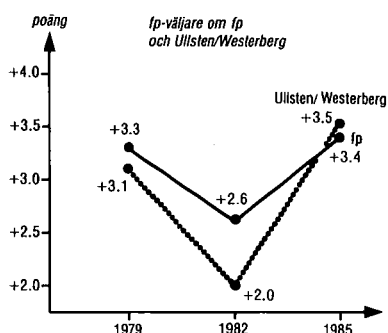
skillnad ledare - parti: -0.5 +0.1 +0.2

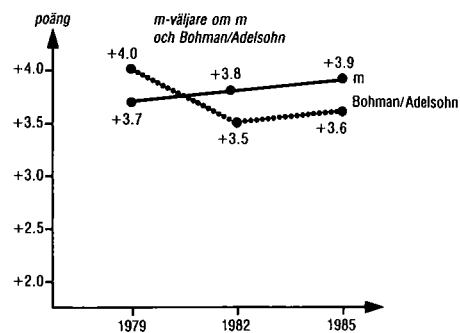
skillnad ledare - parti: -0.4 -0.2 -0.4

skillnad ledare - parti: -0.6 -0.2 -0.7

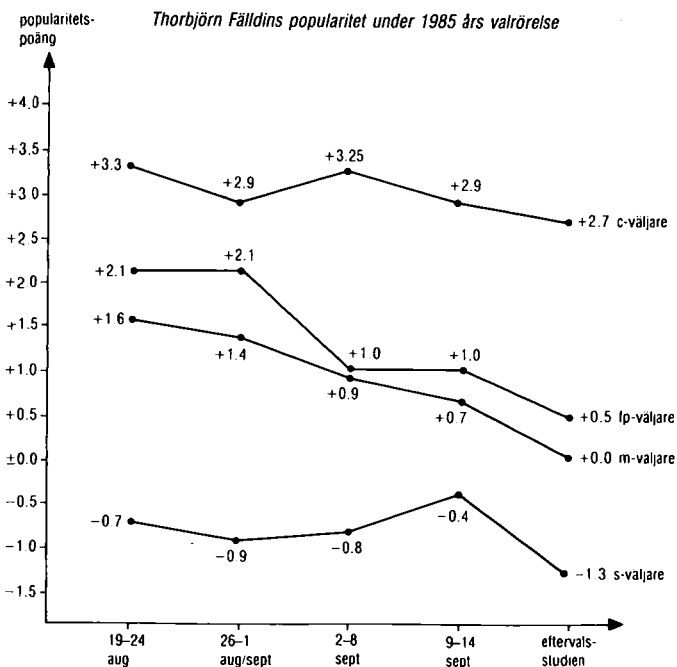
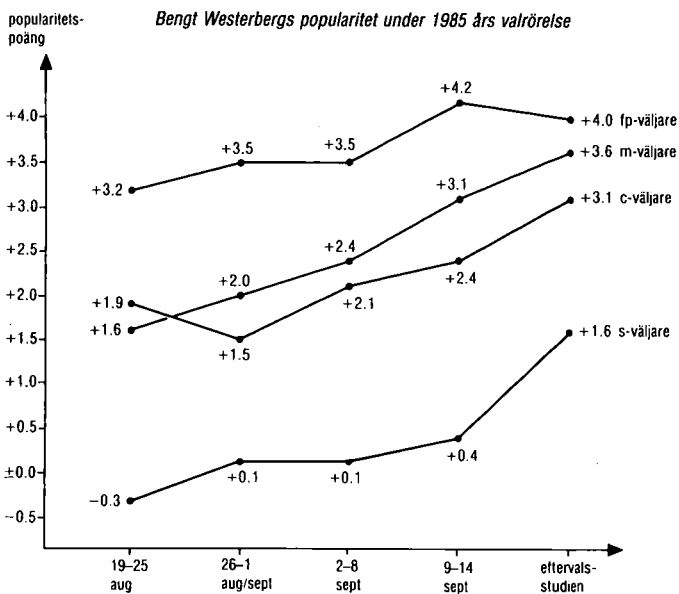
skillnad ledare - parti: -0.2 -0.6 +0.1

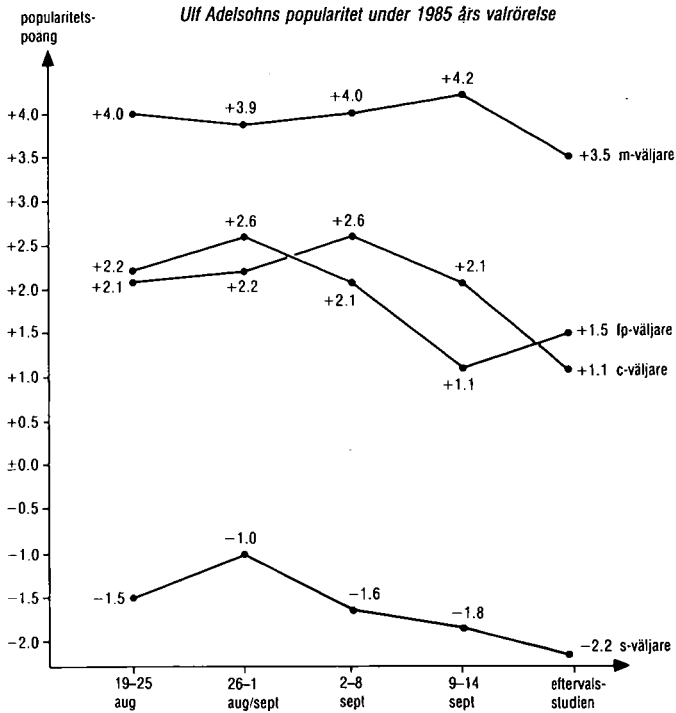

skillnad ledare - parti: +0.3 -0.3 -0.3

Kommentar: Partierna och partiledarna poängsätts av sina egna väljare. Siffrorna är medelvärden mellan -5 och +5.

Figur 3.2 Förändringar i de borgerliga partiledarnas popularitet under 1985 års valrörelse (medelvärden)

Kommentar: Analysen bygger på väljarnas poängbedömning av partiledarnas popularitet på en skala från -5 (ogillar) till +5 (gillar). Siffrorna i figuren är medelvärden för respektive partis sympatisörer vid de undersökta tidpunkterna. Antalet intervju-personer var mellan 210 och 440 per vecka i förvalsundersökningen och totalt 1 439 i eftervalsstudien.

företrädare. Gösta Bohmans starka ställning bland 1979 års moderatväljare (+4.0) är fortfarande det bästa resultat som har uppmätts för någon partiledare med vår mätmetod.¹

Med två viktiga undantag skedde inga större förändringar av hela väljarkårens poängbedömningar av partier och partiledare mellan valen 1982 och 1985. Undantagen är Bengt Westerberg och folkpartiet. I jämförelse med Ola Ullstens siffror 1982 ökade Westerbergs popularitet med hela 2.0 enheter – från -0.1 till +1.9. Även folkpartiets popularitet ökade starkt mellan 1982 och 1985 – från -0.1 till +1.3. Förändringarna är de största som har registrerats sedan den här typen av mätningar infördes i 1979 års valundersökning.

Övriga popularitetsförändringar mellan 1982 och 1985 var myc-

¹ Alf Svensson var något mindre populär än kds bland de egna väljarna (+4.0 mot +3.6).

ket mindre men kanske ändå inte helt utan intresse. De största förlorarna i 1985 års val – centerpartiet och moderaterna – höll t ex ställningarna mycket väl i poängbedömningen. De tappade röster men inte popularitetspoäng mellan 1982 och 1985. Kanske är detta ett tecken på att nederlagen inte var så illavarslande som de har framställts i eftervalsdebatten.

Ett annat parti som gick tillbaka i valet 1985 utan att popularitetssiffrorna minskade var miljöpartiet. Uppskattningspoängen för miljöpartiet var t o m högre 1985 än 1982 (+0.5). Kds uppvisade ett motsatt mönster. Partiet vann röster i 1985 års val men gick tillbaka i popularitetspoäng (-0.3).

Även bland partiledarna fanns intressanta popularitetsförändringar. Bengt Westerberg var t ex inte den ende partiledare som fick uppleva en ökad popularitet 1985. Lars Werner blev också mer populär i alla läger jämfört med 1982. Den partiledare som förlorade mest i uppskattning mellan 1982 och 1985 var Ulf Adelson, tätt följd av Thorbjörn Fälldin. Även Olof Palme tappade något i uppskattning i hela väljarkåren mellan 1982 och 1985. Bland socialdemokratiska väljare behöll han dock sin tidigare popularitetsnivå.

Bengt Westerbergs stora popularitetsgenombrott i 1985 års valrörelse kom sent. Det kom inte förrän under valrörelsens två sista veckor. Resultaten i figur 3.2 visar att Westerbergs uppskattning bland väljarna ökade under hela valrörelsen men allra mest dramatiskt under de sista 10–12 dagarna. Analysen bygger på väljarnas poängbedömning av Bengt Westerberg vecka för vecka under valrörelsens sista månad. Resultaten från poängbedömningen i eftervalsundersökningen har också tagits med i figuren för att ge ett mått på hur sista valveckan (och valresultatet) påverkade Westerbergs popularitet.

Siffrorna i figur 3.2 tagna var och en för sig är förhållandevis osäkra, eftersom endast mellan 212 och 446 personer intervjuades per vecka (1439 i eftervalsstudien). Men eftersom trenden är så entydig är det ingen tvekan om slutsatsen. Bengt Westerberg vann under 1985 års valrörelse en klart ökad popularitet bland väljare i alla partier.

Motsvarande analyser av Thorbjörn Fälldins och Ulf Adelsons popularitetsutveckling under 1985 års valrörelse leder till lika klara slutsatser (se figur 3.2). Båda tappade i popularitet under de sista veckorna före valet. Tillbakagången återfanns i alla läger och inte enbart utanför det egna partiet. Thorbjörn Fälldin förlorade mest. Ulf Adelson klarade sig något bättre, framförallt bland de egna väljarna.

Olof Palmes och Lars Werners popularitetsutveckling under val-

rörelsen finns inte medtagna i figur 3.2. Orsaken är enkel. Palmes och Werners popularitet förändrades inte på något systematiskt sätt under de sista veckorna före 1985 års val. De stora popularitetsförändringar som inträffade under 1985 års valrörelse var ett fenomen som enbart gällde de borgerliga partiledarna.

Valrörelsen 1985

Fyra frågeställningar om hur väljarna uppfattade 1985 års valrörelse har studerats i detta kapitel. Resultaten kan sammanfattas i några få punkter.

Valrörelsen var inte populär. Den fick definitivt inget överbetyg av väljarna. "För mycket partikäbbel" var ett mycket vanligt omdöme. Nästan inga väljare tyckte att valrörelsen var saklig och informativ.

En klar majoritet av väljarna hade dock trots allt uppfattat politiska skillnader mellan partierna och kunde ange någon eller några profilfrågor som de olika partierna satsade på under valrörelsen. Vänsterpartiet kommunisterna fick framgångsrikt ut sitt budskap om slopad matmoms. För socialdemokraterna var sysselsättningen och välfärden de mest kända frågorna bland väljarna. Löntagarfonderna, som hade varit partiets stora valfråga 1982, sågs inte längre som en socialdemokratisk profilfråga 1985. Centerpartiets budskap och politik var relativt dåligt kända bland väljarna. Partiet hade svårare att nå ut 1985 än 1982. Folkpartiet gick motsatt väg och lyckades profilera sig mycket bättre 1985 än 1982. Folkpartiet fick ut en socialliberal profil bland väljarna med tonvikt på omsorgs- och vårdfrågorna. Eget rum i långvården var ett välkänt folkpartikrav bland väljarna. Moderata samlingspartiets profil var också välkänd 1985, precis som den hade varit 1982. Men för moderaterna var det inte socialliberala utan nyliberala budskap om skatter, privatisering och löntagarfonder som var mest kända bland väljarna.

Partiernas profilfrågor i valrörelsen var inte alltid de frågor som väljarna motiverades av när de röstade. Många väljare kände t ex till folkpartiets förslag om eget rum i långvården, men få nämnde förslaget när de angav vilka frågor som var viktiga för partivalet. Det gällde även folkpartiväljarna. De frågor som flest väljare nämnde som viktiga för valet av parti 1985 – och som därför blir extra intressanta att studera när vi längre fram skall försöka förklara valutgången – var sysselsättningen, miljön, skatterna, välfärden och barnomsorgen. Löntagarfonderna, som var 1982 års stora fråga

när väljarna själva fick ange viktiga valfrågor, nämndes mycket mer sällan 1985.

En annan orsaksfaktor bakom partivalet som också kommer att studeras mer utförligt senare är partiledarnas popularitet. Vi vet från tidigare forskning – genomförd av bland andra Peter Esaiasson i boken *Partiledarna inför väljarna* – att partiledarnas popularitet har en viss självständig betydelse för väljarnas röstning och att betydelsen är störst bland borgerliga väljare. De förhållandevis stora förändringar i de tre borgerliga partiledarnas popularitet som vi fann, både mellan valen 1982 och 1985 och under 1985 års valrörelse, blir speciellt intressanta mot denna bakgrund. Bengt Westerbergs klart ökade popularitet och den minskande uppskattningen av Thorbjörn Fälldin och Ulf Adelsohn signalerar måhända att partiledarnas betydelse för väljarnas röstning var ovanligt stor 1985. Bengt Westerbergs snabba popularitetsökning under 1985 års valrörelse bevisar naturligtvis inte att det också fanns en s k Westerbergeffekt på röstningen. Men den ökar vikten och intresset av att studera partiledarnas betydelse för väljarnas val av parti.

4 Väljaraktivitet och valdeltagande

När Olof Petersson för tio år sedan skrev boken *Väljarna och valet 1976* konstaterade han att "någon verkligt omfattande undersökning om politiskt deltagande i Sverige finns inte". Utsagan var riktig när den gjordes, och den gäller än idag. Någon större sammanfattande studie av politisk aktivitet bland svenska väljare har ännu inte genomförts. Vi väntar fortfarande på svenska motsvarigheter till exempelvis Willy Martinussens norska studie *Fjerndemokratiet* eller Sidney Verbas och Norman Nies bok *Participation in America*. Det är signifikativt att Sverige saknas i de stora komparativa studier som på senare år har genomförts kring politiskt deltagande – t ex Verbas, Nies och Kims sju-nationsstudie rapporterad i boken *Participation and Political Equality* och Samuel Barnes och Max Kaases m fl:s åtta-nationsstudie sammanfattad i boken *Political Action*.

Bristen på god svensk participationsforskning kommer inte i någon högre grad att mildras av de undersökningsresultat som presenteras på de följande sidorna. Därtill är utrymmet alltför begränsat och våra frågeställningar alltför översiktliga. De analyser som kommer att redovisas saknar dock inte intresse. De behandlar själva kärnan i den demokratiska participationsforskningen kring väljare och val, dvs väljarnas delaktighet i valrörelsernas opinionsbildning och deltagandet i de efterföljande valen.

Sex frågeställningar kommer att behandlas. Den första gäller väljarnas självuppskattade intresse för politik. Andelen människor med intresse för politik och samhällliga angelägenheter bör vara högt i en demokrati. Vi vet från tidigare forskning att det främst är de politiskt intresserade väljarna som bär upp det folkliga deltagandet i demokratiska beslutssystem. Därför är frågor kring det politiska intressets utbredning och förankring i olika väljargrupper en viktig demokratisk fråga. Vi kommer att studera svenska folkets politiska intresse både på kort och lång sikt: på kort sikt genom att analysera intervjuuppgifter från 1985 års val; på lång sikt genom att följa olika förändringsprocesser i valundersökningsmaterialet från 1960 och framåt.

Frågeställning nummer två gäller väljarnas delaktighet i valrörelsernas aktiviteter. Alla olika aktiviteter under en valrörelse kan

naturligtvis inte studeras. Vi har valt att lägga tonvikten vid väljarnas kontakter med partierna. Sett ur väljarnas synvinkel gäller analysen i vad mån olika väljargrupper var aktiva och exponerade sig för valrörelsen; sett ur partiernas perspektiv gäller studien i vilken utsträckning och via vilka kanaler de olika partierna nådde ut till väljarna.

Sex olika kontaktvägar mellan partier och väljare kommer att studeras – både under 1985 års valrörelse och under tidigare valrörelser. Två av vägarna går via radio och TV och gäller i vilken utsträckning väljarna ser och lyssnar på partiledarutfrågningarna och partiledardebatten inför valen. De övriga fyra vägarna är mer direkta och gäller broschyrläsning, valmöten, hembesök och valarbetare på arbetsplatserna.

En viktig fråga när man studerar kontakter mellan partier och väljare är naturligtvis vilken *betydelse* de har. Frågeställningen är klassisk inom valforskningen och kan formuleras på följande sätt: Spelar de olika partiernas aktiviteter under en valrörelse någon roll för väljarnas röstning och för valresultatet? En delfrågeställning inom detta stora problemkomplex, som vi kommer att studera, är *kunskapsbildningen* på väljarnivå. Vår tredje frågeställning gäller om partiernas valrörelsekampanjer leder till ökade politiska kunskaper bland väljarna.

Frågeställning nummer fyra är inriktad på väljarnas engagemang som opinionsbildare under valrörelserna. Vi skall studera i vilken utsträckning väljarna aktiverar sig som röstvärvare inför valen och försöker påverka andra att rösta på något visst parti. En intressant fråga är i vad mån partiernas *medlemmar* också är aktiva röstvärvare under valrörelserna. En ytterligare fråga är *vilka* väljare det är som engagerar sig som opinionspåverkare samt vilka åsikter och kunskaper dessa väljare har jämfört med valmanskåren i övrigt.

Frågeställning nummer fem gäller det formella valdeltagandet. Med hjälp av valundersökningarnas material kommer vi att belysa hur valdeltagandet har varierat över tid och mellan olika väljargrupper under perioden 1956–1985. Valundersökningarnas data-material är inte idealiskt för uppgiften, eftersom svarsbortfallet bland icke-röstare alltid har varit relativt stort. För många av analyserna är dock materialet det bästa som finns att tillgå.

Frågeställning nummer sex, slutligen, gäller huruvida väljarna röstade på posten eller i en vallokal. Undersökningen koncentreras i huvudsak till 1985. Vi kommer att analysera vilka slags väljare det var som hade störst tendens att poströsta samt *när* poströstningen skedde. En klar majoritet av 1985 års poströster avgavs under sista veckan före valet. Väljarna bakom dessa poströster upplevde och utsatte sig för större delen av valrörelsen. De väljare som poströs-

tade tidigare kan däremot endast i mindre utsträckning ha påverkats av partiernas och massmediernas aktiviteter under valsapurten. Om allt fler väljare poströstar tidigt kommer den traditionella valrörelsens roll som ett instrument för information och opinionsbildning att urholkas. Frågan om på vad sätt de tidiga poströstarna skiljer sig från andra väljare är därför inte ointressant ur demokratisk synpunkt.

Svenska folkets intresse för politik

I en demokrati är det viktigt att medborgarna känner delaktighet i de beslut som fattas. Ett första steg på vägen mot ett mer aktivt deltagande i politiken är att vara intresserad och engagerad i de frågor som behandlas i de beslutande församlingarna. Politiskt intresse kan därför ses som en *potential* för ett mer omfattande deltagande i politiken.

I samtliga valundersökningar sedan 1956 har svarspersonerna tillfrågats om sitt politiska intresse. Sedan 1960 har intervjufrågan haft följande lydelse: "*Hur pass intresserad är Ni i allmänhet av politik? Är Ni mycket intresserad, ganska intresserad, inte särskilt intresserad eller inte alls intresserad av politik?*" Tillsammans med frågor om röstning och social bakgrund utgör intressefrågan valundersökningarnas längsta kontinuerliga tidsserie.

Svenska folkets intresse för politik i samband med 1985 års val redovisas i tabell 4.1.

Femtio två procent av valmanskåren uppgav 1985 att de var mycket eller ganska intresserade av politik. Andelen som var *mycket* intresserad var dock bara 9 procent. Gruppen som upplevde sig stå likgiltig inför politiken var inte heller den särskilt stor. Endast 7 procent av svenska folket uppgav 1985 att de inte alls var intresserade av politik.

Skillnaderna mellan olika befolkningsgrupper följer i stort sett de mönster som har kunnat iakttas i tidigare undersökningar av politiskt engagemang. Män är mer politiskt intresserade än kvinnor; de yngsta väljarna – och då särskilt förstagångsväljarna – är mindre intresserade än medelålders och äldre väljare; högutbildade är mer intresserade än lågutbildade; tjänstemän, småföretagare och studerande är mer intresserade än arbetare och bönder; stadsbor är mer politiskt intresserade än människor på landsbygden, och flygelpartiernas väljare (vpk:s och m:s) är mer intresserade än övriga partiväljare som i sin tur är betydligt mer intresserade

Tabell 4.1 Svenska folkets intresse för politik vid valet 1985. I hela valmanskåren och i olika befolkningsgrupper (procent)

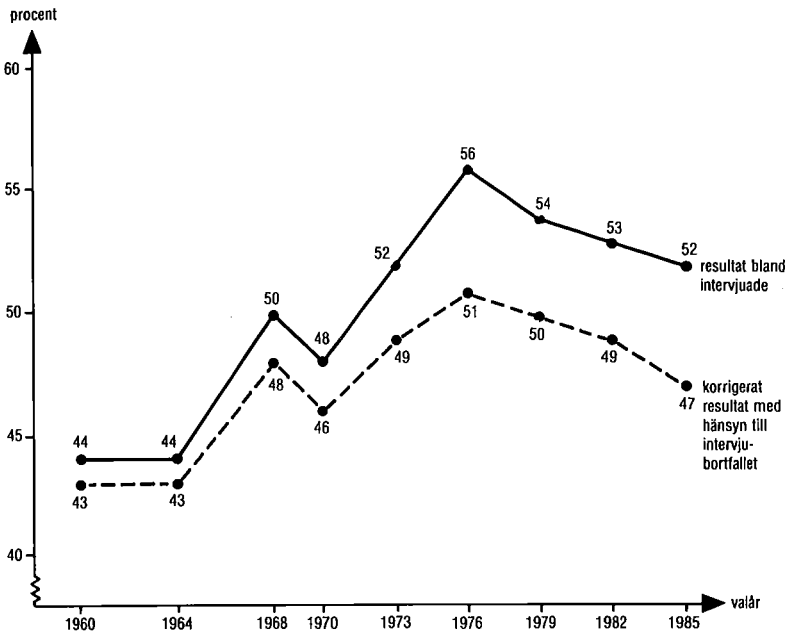
	subjektivt politiskt intresse				summa procent	antal intervjuade	andel mycket eller ganska intresserade
	mycket intresserad	ganska intresserad	inte särskilt intresserad	inte alls intresserad			
<i>samtliga</i>	9	43	41	7	100	2 782	52
<i>kön</i>							
män	12	46	37	5	100	1 425	58
kvinnor	7	39	45	9	100	1 357	45
<i>ålder</i>							
18-21	6	36	48	10	100	179	42
22-30	5	42	46	7	100	515	47
31-40	8	43	45	4	100	613	51
41-50	11	45	39	5	100	459	55
51-60	8	45	38	9	100	388	53
61-70	13	44	34	9	100	376	57
71-80	16	38	33	13	100	252	54
<i>utbildning</i>							
låg	7	38	44	11	100	1 297	45
medelhög	8	42	43	7	100	727	50
hög	15	52	32	1	100	741	67
<i>yrke</i>							
industriarbetare	5	39	49	7	100	332	44
övriga arbetare	3	33	52	12	100	475	36
lägre tjänstemän	5	43	47	5	100	268	47
mellan tjänstemän	11	50	36	3	100	417	61
högre tjänstemän	15	54	29	2	100	298	69
småföretagare	11	46	39	4	100	145	57
jordbrukare	6	44	46	4	100	54	50
studerande	12	50	32	6	100	131	62
<i>bostadsort</i>							
ren landsbygd	7	39	44	10	100	451	46
mindre tätort	8	38	47	7	100	660	46
stad, större tätort	10	46	37	7	100	1 248	55
Sthlm, Gbg, Malmö	12	45	37	6	100	396	57
<i>partival</i>							
vpk	16	53	27	4	100	132	69
s	11	41	41	7	100	1 109	51
c	7	35	51	7	100	267	42
fp	8	47	40	5	100	424	55
m	8	51	36	5	100	506	59
kds	12	43	40	5	100	60	55
mp	12	42	46	0	100	43	53
icke-röstare	5	27	43	25	100	171	32

Kommentar: Till gruppen lågutbildade har förts personer med folkskola, yrkesskola eller grundskola. Till gruppen medelhög utbildning har förts personer med realexamen eller 2-årigt gymnasium. Till gruppen högutbildade har förts personer med 3-årigt gymnasium eller universitetsutbildning. Yrkesgruppsindelningen presenteras i detalj i Sören Holmbergs, Mikael Gilljams och Maria Oskarsons bok *Valundersökning 1985. Teknisk rapport (SCB, 1987)*. Siffrorna för de olika yrkesgrupperna gäller enbart förvärvsarbetande. På grund av olika avrundningar skiljer sig i några fall summan av de två vänstra kolumnerna från siffran i kolumnen längst till höger.

än icke-röstarna. Andelen personer med *mycket* stort intresse för politik är störst bland de allra äldsta, bland högutbildade, bland högre tjänstemän och bland vpk-väljarna. Ointresset är starkast utbrett bland icke-röstarna. Hela 25 procent av de icke-röstare i 1985 års riksdagsval som vi lyckades intervjua uppgav att de var helt ointresserade av politik.¹

En intressant iakttagelse i sammanhanget är de skillnader som finns mellan olika åsiktsgrupper *inom* de politiska partierna. I 1985

Figur 4.1 Svenska folkets intresse för politik 1960–1985. Andel svarspersoner som har uppgivit sig vara mycket eller ganska intresserade av politik (procent)

Kommentar: Den streckade linjen bygger på antagandet att intresset bland icke intervjuade personer har varit 35 procent lägre än bland intervjuade. Siffran 35 procent är en schablonuppskattning. Den har valts utifrån vetskapen att personer som sedan 1976 har ställt upp i en valundersökning men ej i den därpå följande (paneldata) har haft i genomsnitt 23 procents lägre intresse än urvalet i sin helhet vid det första intervjutillfället.

¹ Andelen ointresserade bland icke-röstarna var förmodligen ännu högre. Endast 56.5 procent av icke-röstarna ställde upp för en intervju i 1985 års valundersökning, och ointresset var förmodligen större bland bortfallet än bland de intervjuade.

års valundersökning fick svarspersonerna placera sig själva på en vänster-högerskala från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). Sambandet mellan denna subjektiva vänster-högervariabel och politiskt intresse såg olika ut för de olika partiernas väljargrupper. Skillnaderna följde ett bestämt mönster: Bland vänsterpartiet kommunisternas och socialdemokraternas väljare tenderade det politiska intresset att vara störst på vänsterkanten, medan förhållandet var det omvända bland framförallt moderaternas väljare.¹ Potentialen för politisk aktivitet är med andra ord inte bara störst inom flygelpartierna vpk och moderaterna. Den är också störst till vänster inom vänsterpartierna och till höger inom de borgerliga partierna.²

Resultaten i figur 4.1 visar hur svenska folkets politiska intresse har förändrats sedan valet 1960. En rimlig hypotes är att intresset borde ha ökat något. Vi vet från olika massmediestudier, genomförda av bl a Kent Asp vid valforskningsprogrammet i Göteborg, att utbudet av politik i press, radio och TV har ökat. Massmedierna täcker valrörelserna mycket mer intensivt på 1980-talet än vad de gjorde på 1950- och 1960-talen. Den heldragna linjen i figur 4.1 visar andelen mycket eller ganska intresserade av politik bland de personer som har ställt upp för intervju i valundersökningarna. Den streckade linjen är samma kurva korrigerad för ett förmodat lägre politiskt intresse bland icke intervjuade personer. Den streckade linjen har tagits med i figuren, eftersom bortfallet var betydligt större under 1970- och 1980-talen än i de tidigare valundersökningarna.³

Bilden av svenska folkets politiska intresse under de senaste 25 åren blir densamma oavsett vilken kurva vi sätter störst tilltro till. Det politiska intresset ökade markant mellan 1964 och 1968, och ökningen fortsatte sedan fram till valet 1976. Därefter har det politiska intresset minskat något vid varje val. Vid valet 1985 låg det på ungefär samma nivå som 1968. Intresseökningen mellan det tidiga sextioåret och 1976 samt det därefter sjunkande intresset speglar det utrymme som valrörelserna har fått i massmediernas

¹ Intervjufrågan om subjektiv vänster-högerposition presenteras utförligare i kapitel 11. Sambandet (Pearsons' r) mellan subjektiv vänster-högerposition och politiskt intresse var +.23 för vpk-väljarna, +.16 för s-väljarna, -.07 för c- och fp-väljarna och -.22 för m-väljarna. Siffrorna för c- och fp-väljarna är inte statistiskt signifikanta på någon rimlig säkerhetsnivå.

² Jfr t ex Särilvik, 1970a, kapitel 4; Petersson, 1977, kapitel 6.

³ Andelen personer som inte ställde upp för intervju var 5.1 procent 1956, 8.0 procent 1960, 8.4 procent 1964, 12.3 procent 1968, 13.2 procent 1970, 18.3 procent 1973, 25.9 procent 1976, 19.5 procent 1979, 18.2 procent 1982 och 22.2 procent 1985.

nyhetsrapportering.¹ Intresseökningen mellan 1964 och 1976 stämmer också väl överens med den politisering av massmedieinnehållet som skedde under samma period.²

Förändringarna av svenska folkets politiska intresse kan naturligtvis också kopplas samman med de specifika dragen hos varje enskild valrörelse. Inom ramen för de långsiktiga förändringarna framträder 1968 och 1976 års valrörelser som de mest engagerande. Den stora intresseökningen i samband med socialdemokraternas segerval 1968 kan kanske till en del förklaras av vänstervågen och studentoroligheterna ute i Europa samt kanske också av partiernas ökade propagandainsatser under valrörelsen,³ medan toppnoteringen vid de borgerligas maktövertaganden 1976 förmodligen kan förstås mot bakgrund av intresset för kärnkraftsfrågan och den skarpa ideologiska debatten mellan de politiska blocken.

Att intresset för politik hänger samman med det unika i varje valrörelse stöds också av resultaten från de norska valundersökningarna. Andelen norska väljare som var mycket intresserade av politik var 9 procent 1965, 8 procent 1969, 14 procent 1973, 9 procent 1977 och 11 procent 1981. Henry Valen och andra norska valforskare har kopplat samman toppnoteringen 1973 med den "opphetede diskusjonen" i samband med folkomröstningen om EF.⁴

Förändringen av det politiska intresset mellan 1960 och 1985 har inte varit densamma i alla befolkningsgrupper. Den största förändringen kan iakttas när det gäller intresseskillnaderna mellan män och kvinnor. I samtliga valundersökningar har männen uppgivit sig vara mer politiskt intresserade än kvinnorna. Men skillnaden har hela tiden krympt. Vid 1960 års val var det 57 procent av männen mot endast 32 procent av kvinnorna som uppgav sig vara mycket eller ganska intresserade av politik – en skillnad på hela 25 procentenheter. Tjugofem år senare hade skillnaden krympt till 13 procentenheter. I 1985 års valundersökning låg männens intresse på samma nivå som 1960 (58 procent), medan andelen politiskt intressera-

¹ Jfr Asp, 1987. Ökningen av massmediernas valrörelsebevakning mellan 1982 och 1985, som Asp redovisar, motsvaras dock inte av något ökat politiskt intresse.

² Jfr Westerståhl och Johansson, 1985, s. 109–11.

³ Jfr Esaiasson, 1987. I sin genomgång av de svenska valrörelserna nämner Esaiasson också att den skjutjärnsjournalistiken slog igenom på allvar i samband med 1968 års val. Sovjetunionens inmarsch i Tjeckoslovakien en knapp månad före valet kan möjligen vara en ytterligare orsak till ökningen av det politiska intresset. För en skildring av 1968 års valrörelse, se även Olivercrona, 1968.

⁴ Valen og Aardal, 1983, s. 26. I Sverige var dock intresset för politik något lägre vid de två valen i anslutning till 1980 års folkomröstning om kärnkraft (valen 1979 och 1982) än vid valet 1976. Intresset för politik uppmättes också i samband med själva kärnkraftsomröstningen, och det var då så förvånande lågt som 46 procent. (Holmberg och Asp, 1984, s. 216–7).

de kvinnor hade ökat till 45 procent.¹ Att svenska folket idag är mer intresserat av politik än för 20–25 år sedan beror med andra ord helt och hållet på ett ökat politiskt intresse bland kvinnorna.

Intresseskillnaden mellan olika åldersgrupper har inte sett likadan ut under hela undersökningsperioden. Förändringen är långt ifrån så påtaglig som den mellan män och kvinnor, men den uppvisar ändå ett intressant mönster. Personer under 30 år har hela tiden varit mer ointresserade av politik än medelålders och äldre människor. I början och slutet av undersökningsperioden låg skillnaden kring 8–10 procentenheter, men vid valen under vänstervågen och studentuppsvinget (1968, 1970 och 1973) var skillnaden bara en enda procentenhet.

Väljarna möter partierna

Svenska valrörelser avslutas traditionellt med en debatt mellan partiledarna i radio och TV. Den första partiledardebatten sändes i radio redan 1934 medan TV-debuten inträffade först vid 1958 års extra riksdagsval.² Partiledardebatten är valrörelsernas mest uppmärksammade händelse. Det är då som partierna och partiledarna når flest människor. Den alltmer lätttrörliga väljarkåren gör också att partiledarnas insatser under debatten verkligen kan spela en roll för valresultaten. Partiledardebatterna är utan tvekan politikens Formula I-lopp.

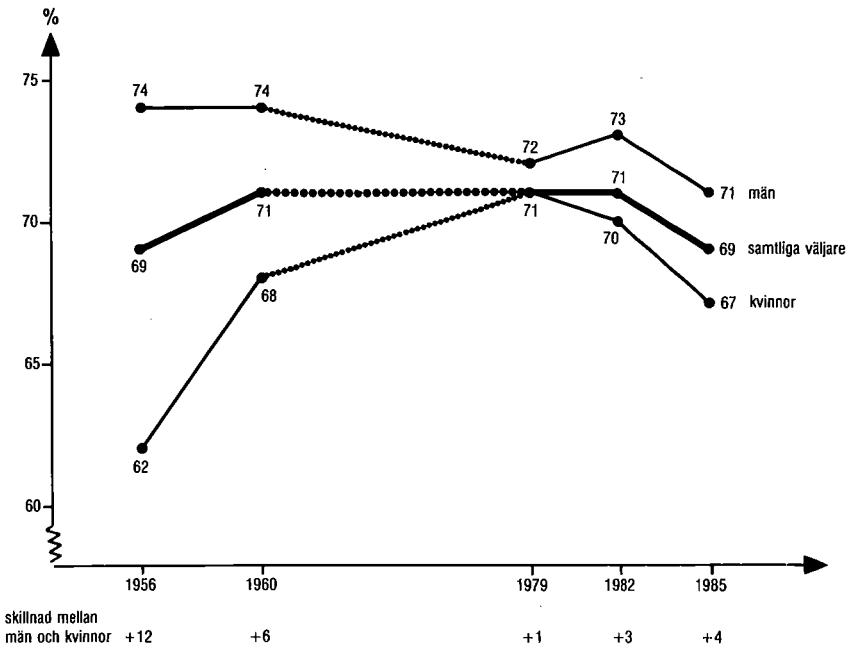
Resultaten i figur 4.2 demonstrerar hur viktiga partiledardebatterna är och alltid har varit. En mycket klar majoritet av svenska folket följer debatterna via radio eller TV.

Hela 69 procent av svenska folket uppgav att de såg hela eller en del av 1985 års partiledardebatt i TV. Motsvarande siffra för debatterna 1979 och 1982 var av samma storleksordning (71 procent). Det stora intresset för partiledardebatterna är emellertid inget sentida fenomen. Andelen människor som följde debatterna var lika stor på 1950-talet som på 1980-talet. Vid 1956 års val lyssnade t ex hela 69 procent av valmanskåren på partiledardebatten i ra-

¹ Intresseskillnaden mellan män och kvinnor förändras inte med mer än någon enstaka procentenhet om vi tar hänsyn till det något större intervjubortfallet bland kvinnorna.

² Esaiasson, 1987. Den allra första avslutningsdebatten i radio sändes redan 1932, men då deltog ingen av partiledarna.

Figur 4.2 Andel väljare som hörde/såg på partiledardebatten under valrörelserna 1956, 1960, 1979, 1982 och 1985 (procent)

Kommentar: Resultaten visar andelen väljare som såg/hörde hela eller en del av partiledardebatten respektive valår. Intervjufrågorna har inte haft exakt samma tekniska utformning alla åren. I 1964 års valundersökning frågades också om partiledardebatten, men svarsalternativen som gavs var endast dikotoma (lyssnade – lyssnade ej). Övriga valår frågades intervjupersonerna om de lyssnade på hela debatten, delar av den eller inte alls. Andelen väljare som angav att de såg/hörde på partiledardebatten 1964 var 62 procent (67 procent män, 57 procent kvinnor, skillnad 10 procentenheter).

dio.¹ I samband med valet 1960 behöll partiledardebatten sin höga publikandel. Strax över 70 procent av svenska folket följde 1960 års partiledardebatt via radio eller TV.

Partiledardebatten som en kontaktväg mellan partierna och väljarna är speciellt intressant, eftersom lyssnande eller tittande på debatten inte helt följer det vanliga mönstret för politiskt deltagande. Till skillnad från vad som gäller vid mer traditionell politisk participation är det inte medelålders människor och de mest välut-

¹ I en Gallupundersökning från 1946 års kommunalval rapporteras att 69 procent av väljarna lyssnade på hela eller delar av den radiosända partiledardebatten (Gallup, 1946, s. 206; jfr Esaiasson, 1987).

bildade som är mest aktiva när det gäller att följa partiledardebatten. Det är istället de äldsta och de med lägst utbildning som uppvisar de högsta tittarsiffrorna (se tabell 4.2).

Tabell 4.2 Andel väljare efter kön, ålder och utbildning som såg 1985 års partiledardebatt i TV (procent)

Fråga: "Såg Du den avslutande partiledardebatten i TV fredagen före valet den 15 september?"

	såg hela	såg en del	såg inte	summa procent	andel såg hela eller en del
<i>kön</i>					
män	37	34	29	100	71
kvinnor	27	40	33	100	67
<i>ålder</i>					
18-21	13	44	43	100	57
22-30	19	37	44	100	56
31-40	29	40	31	100	69
41-50	31	38	31	100	69
51-60	39	34	27	100	73
61-70	49	35	16	100	84
71-80	50	25	25	100	75
<i>utbildning</i>					
låg	36	37	27	100	73
medelhög	26	38	36	100	64
hög	32	35	33	100	67
<i>politiskt intresse</i>					
mycket intresserad	55	26	19	100	81
ganska intresserad	41	36	23	100	77
inte särskilt intresserad	21	41	38	100	62
inte alls intresserad	13	33	54	100	46
<i>samtliga</i>	32	37	31	100	69

Kommentar: De fåtaliga intervjupersoner som uppgav att de hörde partiledardebatten på radio är också medtagna i analysen.

Resultatet är egentligen inte förvånande. Att äldre och lågutbildade människor är de grupper som ser mest på TV är en välkänd sanning som Sveriges Radios publikundersökare och massmedieforskare som t.ex. Lennart Weibull och Kent Asp har slagit fast gång efter annan. Fast rotade mediekonsumtionsvanor slår igenom även när programmen handlar om politik.

Resultaten i tabell 4.2 visar också att männen i högre utsträckning än kvinnorna följer partiledardebatterna. Denna könsskillnad är inte ett självklart resultat utifrån vad vi annars vet om mäns och

kvinnors TV-konsumtionsvanor. Resultatet är däremot väntat om tittande på partiledardebatten betraktas som en form av politisk participation; män uppvisar förtfarande i de flesta sammanhang en något högre grad av politiskt deltagande än kvinnor. Skillnaden mellan mäns och kvinnors intresse för partiledardebatterna har dock minskat genom åren. Differensen mellan andelen män och andelen kvinnor som såg eller lyssnade på partiledardebatten var klart större på 1950- och 1960-talen än vad den är i dag (se figur 4.2).

I jämförelse med partiledardebatten är övriga kontaktvägar mellan partier och väljare både mindre spektakulära och mindre använda. Resultaten i tabell 4.3 visar hur stora andelar av väljarkåren som partierna nådde ut till via ett antal andra kontaktvägar vid 1985 års val.

Tabell 4.3 Andel väljare med olika former av kontakter med partierna i 1985 års valrörelse (procent)

kontaktform mellan parti och väljare	andel väljare som uppger kontakt med resp. parti för resp. kontaktform					andel väljare som uppger kontakt med något parti
	vpk	s	c	fp	m	
var på valmöte ordnat av något parti	1	7	2	2	3	12
hade hembesök från något parti	0	2	0	0	1	4
personlig kontakt med valarbetare på arbetsplatsen	1	5	1	1	1	7
läst valbroschyr eller trycksak från ngt parti	29	43	34	37	39	57
såg partiledarutfrågning på TV	32	46	35	45	49	63

Kommentar: Intervjufrågorna om valmöten, hembesök, arbetsplatskontakter, valbroschyrsläsning och tittande på partiledarutfrågningarna i TV återfanns endast i eftervalsstudien. Frågorna om partiledarutfrågningarna fanns dock inte bara med i eftervalsintervjuerna. De återfanns också i eftervalsenkäten. Resultaten kan tolkas enligt följande mall med socialdemokraterna som exempel: 7 procent av väljarna uppgav att de deltagit i s-valmöten, 2 procent att de fått besök i hemmet från s, 5 procent att de varit i kontakt med s-valarbetare på arbetsplatsen, 43 procent att de läst någon s-valbroschyr och 46 procent att de såg TV-utfrågningen av Olof Palme.

Direkta möten mellan partirepresentanter och väljare – på valmöten, vid hembesök eller på arbetsplatserna – förekom sällan under 1985 års valrörelse. Det var endast några få procent av väljarkåren som uppgav att de hade varit på något valmöte (12 procent) fått partibesök i hemmet (4 procent) eller varit i personlig kontakt med

någon valarbetare på sin arbetsplats (7 procent).

Siffrorna för direktkontakter mellan partier och väljare under 1985 års valrörelse är låga, men de är inte lägre än vid tidigare val. Resultaten från de någorlunda jämförbara mätningar som gjordes i 1950- och 1960-talens valundersökningar visar att andelen personer som besökte valmöten eller fick hembesök av partierna var ungefär lika låga då som idag.¹ Direktkontakter mellan partier och väljare har aldrig varit något särskilt vanligt inslag i svenska valrörelser. Indirekta kontaktvägar – via press, radio, TV, och via olika trycksaker och broschyrer – har alltid varit viktigare när partierna har velat nå ut till de många människorna.

Resultaten i tabell 4.3 visar också att partierna nådde ut till många fler av 1985 års väljare via sådana indirekta kontaktvägar som partiledarutfrågningarna i TV och olika valbroschyrer än via valmöten, hembesök och arbetsplatskontakter. Något över halva väljarkåren (57 procent) uppgav att de hade tagit del av åtminstone något partis valbroschyr. Ungefär samma väljarandel uppgav att de hade sett något av utfrågningsprogrammen med partiledarna i TV (63 procent). Siffrorna för de indirekta kontakterna är med andra ord klart högre än för direktkontakterna. Och de förblir högre även om vi reducerar dem något med tanke på att människor har en tendens att överskatta sitt broschyrläsande och sitt tittande på partiledarutfrågningarna.²

Valbroschyerna och partiledarutfrågningarna har inte nått lika många människor som partiledardebatterna. Men de är ändå viktiga kontaktvägar för partierna. Via broschyerna och utfrågningsprogrammen nådde vart och ett av partierna mellan en tredjedel och halva väljarkåren 1985. De stora partierna – socialdemokraterna och moderaterna – var mest framgångsrika och nådde flest människor. Resultaten för övriga partier var något men inte speciellt mycket sämre.

Broschyrläsandet och tittandet på utfrågningsprogrammen var inte mer omfattande 1985 än vid tidigare val. I den mån vi kan jämföra med resultaten från tidigare valundersökningar (där andra intervjufrågor har utnyttjats) läser svenska folket valbroschyrer och ser

¹ Deltagandet i valmöten kan ha varit något högre på 1950-talet än vad det är idag. I 1956 års valundersökning uppgav 16 procent av intervjupersonerna att de hade varit på "något eller några av partiernas valmöten".

² Sifo:s telefonintervjuer direkt efter respektive partiledarutfrågning visar klart lägre tittarandelar än de som redovisas i tabell 3.3. Enligt Sifo såg 12 procent av svenska folket på utfrågningen av Lars Werner, 27 procent såg utfrågningarna av Olof Palme, Thorbjörn Fälldin och Bengt Westerberg och 32 procent såg utfrågningen av Ulf Adelsohn. I vår undersökning gav besöksintervjuerna något högre tittarandelar än de intervjuer som genomfördes via brevenkäter.

eller hör på partiledarutfrågningarna i ungefär samma utsträckning idag som vid valen på 1950- och 1960-talen. Möjligen har broschyrläsandet ökat något. Andelen väljare som uppgav att de hade läst någon valbroschyr under valrörelsen var 45 procent både 1960 och 1964. Vid valen 1982 och 1985 var motsvarande siffra – ehuru byggd på en något annorlunda intervjufråga – 56 respektive 57 procent.

Kunskapseffekter

De politiska partierna bedriver givetvis sina valrörelsekampanjer med den övergripande målsättningen att erhålla så många röster som möjligt. Frågan om valrörelseaktiviteternas effekter på *valresultatet* kommer dock inte att analyseras i det här sammanhanget. Istället skall vi kortfattat behandla frågan om i vilken utsträckning som partiernas valrörelsekampanjer har någon betydelse för svenska folkets *kunskaper* om politik.

I 1985 års valundersökning ingick nio speciella kunskapsfrågor om politik. Fyra av frågorna avsåg personkunskap och gällde vilket parti som Birgit Friggebo, Ingvar Carlsson, Karin Söder respektive Lars Tobisson tillhör. Övriga fem kunskapsfrågor handlade om sakpolitik och gällde sjukförsäkringen, löntagarfonderna, arbetslösheten, budgetunderskottet och inflationen. På personkunskapsfrågorna gällde det att nämna rätt partinamn, medan det på sakkunskapsfrågorna handlade om att avgöra huruvida de påståenden som lästes upp var riktiga eller felaktiga. I tabell 4.4 redovisas resultaten från kunskapsmätningarna för hela befolkningen och nedbrutet efter kön, ålder, utbildning och partival. Förutom svaren på de nio intervjufrågorna innehåller tabellen också tre kunskapsindex: ett personkunskapsindex som kan variera mellan 0 och 4 rätta svar, ett sakkunskapsindex, som kan variera mellan 0 och 5 rätta svar, samt ett person- och sakkunskapsindex som kan variera mellan 0 och 9 rätta svar.

Resultaten ger ingen entydig bild av svenska folkets politiska kunskaper. Kännedomen om de olika personernas partitillhörighet måste dock bedömas som hög. Karin Söder (81 procent) och Ingvar Carlsson (75 procent) var mest välkända, medan Birgit Friggebo och Lars Tobisson var något mindre kända (65 respektive 64 procent). I genomsnitt kunde svarspersonerna koppla samman tre av de fyra politikerna med rätt parti.

De sakpolitiska kunskaperna var det sämre beställt med. Sjuttiosex procent av svenska folket kände visserligen till att ersättningen

från försäkringskassan är 90 procent av lönen. Men det var endast 40 procent som visste att den öppna arbetslösheten var under fem procent; och det var inte fler än 26 procent som kände till att budgetunderskottet hade minskat under det senaste året. Att endast omkring 55 procent visste att det inte finns en löntagarfond i varje län och att inflationen inte var över nio procent, tyder inte heller på någon överdrivet kunnig väljarkår. De dåliga kunskaperna om framförallt budgetunderskottet och arbetslösheten kan dock ses som ett resultat av den inte alltid så sakliga debatten mellan de

Tabell 4.4 Svenska folkets kunskaper om politik. Andel personer som har uppgivit rätt svar (procent och medeltal)

	personkunskap				sakfrågekunskap					kunskapsindex		
	Birgit Friggebo	Ingvar Carlsson	Karin Söder	Lars Tobisson	sjuk-lör-säkring	lön-tagar-fonder	arbets-löshet	budget-underskott	infla-tion	person-kunskap	sak-fråge-kunskap	person- och sakfråge-kunskap
samtliga	65	75	81	64	76	56	40	26	57	2.8	2.5	5.4
<i>kön</i>												
män	72	83	86	75	80	68	54	30	74	3.2	3.1	6.2
kvinnor	59	67	76	51	72	43	25	22	40	2.5	2.0	4.5
<i>Ålder</i>												
18-30	45	49	66	43	74	49	34	25	44	2.0	2.3	4.3
31-60	73	83	85	70	84	60	43	29	64	3.1	2.8	5.9
61-80	70	85	88	72	61	51	39	21	57	3.1	2.3	5.5
<i>utbildning</i>												
folkskola	66	78	84	65	69	48	36	21	55	2.9	2.3	5.2
yrkesskola	70	82	85	63	81	54	32	29	60	3.0	2.6	5.5
grundskola	45	53	66	45	74	42	22	23	41	2.1	2.0	4.1
realskola	73	84	88	70	76	60	40	28	57	3.2	2.6	5.8
2-årigt gymnasium	53	61	71	51	81	52	36	25	50	2.4	2.4	4.8
3-årigt gymnasium	69	78	82	70	78	66	52	36	69	3.0	3.0	6.0
universitet	85	89	93	80	82	73	59	30	70	3.5	3.1	6.6
<i>partival</i>												
vpk	72	83	85	74	80	68	53	39	62	3.1	3.0	6.2
s	64	73	80	61	75	51	37	34	54	2.8	2.5	5.3
c	64	77	87	64	75	57	34	16	54	2.9	2.4	5.3
fp	72	80	84	67	78	64	47	21	62	3.0	2.7	5.8
m	71	81	85	73	79	65	47	19	66	3.1	2.8	5.9
röstade ej	44	48	64	41	70	37	28	16	42	2.0	1.9	3.9

Kommentar: Intervjufrågan om personkunskap hade följande formulering: "Här är en lista med namn på olika personer. Kan Du tala om vilket *parti* som var och en av dem tillhör. Jag börjar med Birgit Friggebo (därefter Ingvar Carlsson, Karin Söder och Lars Tobisson)." Frågan om sakfrågekunskap hade följande lydelse: "På det här kortet finns några påståenden. Kan Du för vart och ett säga om det är *riktigt* eller *felaktigt*. Är Du osäker på svaret kan Du säga att Du *inte känner till* om påståendet är riktigt eller felaktigt." Påstående 1: "Sjukersättningen från försäkringskassan är idag för de flesta inkomsttagare 90 procent av lönen." Påstående 2: "Det finns en löntagarfond i varje län." Påstående 3: "Den öppna arbetslösheten i Sverige är idag mindre än 5 procent." Påstående 4: "Underskottet i statens budget har ökat det senaste året." Påstående 5: "Prisökningarna (inflationen) har hittills under 1985 varit över 9 procent." De rätta svaren var Birgit Friggebo folkpartiet, Ingvar Carlsson socialdemokraterna, Karin Söder centerpartiet, Lars Tobisson moderaterna, påstående 1 riktigt, påstående 2 felaktigt, påstående 3 riktigt, påstående 4 felaktigt och påstående 5 felaktigt. Personkunskapsindexet kan variera mellan 0 och 4, sakkunskapsindexet mellan 0 och 5 och person- och sakkunskapsindexet mellan 0 och 9.

politiska partierna. För en sådan slutsats talar det faktum att hela 56 respektive 40 procent av svarspersonerna felaktigt trodde att budgetunderskottet hade ökat och att den öppna arbetslösheten var över fem procent.¹

På samtliga nio kunskapsfrågor angav männen fler riktiga svar än kvinnorna. Männen svarade rätt på i genomsnitt 6.2 frågor mot kvinnornas 4.5. Men det var inte alltid så att kvinnorna angav fler *felaktiga* svar än männen. På två frågor – löntagarfonderna och budgetunderskottet – var det männen som oftast svarade fel, och för flertalet av de övriga frågorna var skillnaden i andel felaktiga svar mellan män och kvinnor försumbar. Förklaringen till denna "paradox" är naturligtvis att kvinnor i betydligt större utsträckning än män uppgav att de inte ville svara eller erkände att de inte kunde svaret på frågan.²

Unga väljare var betydligt okunnigare än medelålders och äldre väljare. Åldersgruppen 18–30 år registrerades för i genomsnitt 4.3 riktiga svar mot 5.9 för medelålders väljare (31–60 år) och 5.5 för de äldsta väljarna (61–80 år). När det gäller kännedomen om de fyra politikernas partitillhörighet var medelålders och äldre väljare lika kunniga (3.1 rätta svar av 4). Medelålders väljare hade däremot mer sakpolitiska kunskaper än de äldsta väljarna (2.8 mot 2.3 rätta svar av 5 möjliga).

Väljarnas utbildningsnivå uppvisar inte helt oväntat ett positivt samband med politisk kunskap. Resultaten i tabell 4.4 är något svårtolkade eftersom olika skolformer redovisas var för sig och eftersom sambandet mellan *ålder* och politisk kunskap också finns med i bilden. Sanningen att den politiska kunskapen ökar med ökande utbildning gäller dock bland såväl yngre som medelålders och äldre väljare.

Skillnaderna i personkunskap mellan de olika partiernas väljargrupper var mycket små. För den sakpolitiska kunskapen uppmättes däremot något större skillnader. Vpk-väljarna var de mest kunniga, tätt följda av moderaternas och folkpartiets väljare. Socialdemokraternas och centerpartiets väljare var något mindre kunniga men de var ändå betydligt kunnigare än icke-röstarna.

Svenska folkets kunskaper om politiker och sakfrågor varierar alltså relativt mycket mellan olika befolkningsgrupper. En intressant fråga är om kunskapsnivån har något samband med i vilken utsträckning människor tog del av partiernas valkampanjer 1985.

¹ Andelen personer som svarade fel på de övriga frågorna var: Birgit Friggebo 15 procent, Ingvar Carlsson 3 procent, Karin Söder 9 procent, Lars Tobisson 4 procent, sjukförsäkringen 10 procent, löntagarfonderna 13 procent och inflationen 17 procent.

² Jfr Jonasson, 1982.

Var det så att de personer som i störst utsträckning såg på partiledardebatterna och partiledarutfrågningarna i TV och som under valrörelsen kom i direkt kontakt med partierna också var de som uppvisade de största politiska kunskaperna?

Sambandet mellan valrörelsekontakt och politisk kunskap åskådliggörs i tabell 4.5. Kunskapsvariablerna i tabellen är de tidigare använda indexen för personkunskap, sakfrågekunskap respektive person- och sakfrågekunskap, samt ett index för kunskap om de politiska partiernas valprofiler. Valprofilindexet varierar mellan 0 (ingen profilfråga nämnd för något parti) och 6 (minst en profilfråga nämnd för vart och ett av de fem riksdagspartierna samt kds).¹ Variablerna för valrörelsekontakt är tre stycken – ett index för exponering för TV:s valprogram med partiledarna som kan variera

Tabell 4.5 Sambandet mellan valrörelsekontakt och politisk kunskap (medeltal)

	person- kunskap	sak- fråge- kunskap	person- och sakfråge- kunskap	val- profil- kunskap	antal inter- vjuade
<i>partiledarexponering</i>					
0	2.3	2.1	4.4	2.3	265
1	2.5	2.3	4.9	2.8	174
2	3.1	2.6	5.7	3.3	170
3	2.7	2.6	5.3	3.4	125
4	3.1	2.9	6.0	3.6	140
5	3.1	2.9	6.1	3.9	120
6	3.2	2.7	5.9	3.9	147
7	3.4	2.6	6.0	4.2	189
<i>broschyläsnings</i>					
ej läst valbroschyr	2.7	2.4	5.1	2.9	573
läst en valbroschyr	2.7	2.3	5.0	2.7	200
läst två eller fler valbroschyryr	3.1	2.6	5.9	3.9	560
<i>partikontakt</i>					
ingen direktkontakt	2.8	2.5	5.3	3.2	1064
minst en direktkontakt	3.0	2.9	5.9	4.0	256

Kommentar: Resultaten bygger enbart på de intervjuer som genomfördes i eftervalsstudien. Kunskapsindexen presenteras närmare i kommentaren till tabell 4.4. Indexet för partiledarexponering kan variera mellan 0 och 7, där varje partiledarutfrågning ger en poäng, tittande på hela partiledardebatten två poäng och tittande på en del av partiledardebatten en poäng.

¹ Intervjufrågan om partiernas valprofiler har tidigare presenterats i kapitel 3.

mellan 0 och 7, en trikotomi för valbroschyr läsning (inte läst någon broschyr, läst en broschyr, läst minst två olika partiers broschyrer), samt en dikotomi för direktkontakt med något parti (ingen kontakt, minst en kontakt).¹ Siffrorna i tabellen är medeltal på de olika kunskapsvariablerna och avser endast de personer som intervjuades i eftervalsstudien.

Resultaten visar att det finns positiva samband mellan politisk kunskap och de olika typerna av valrörelsekontakt. Sambanden är dock genomgående svaga och gäller i första hand för broschyrläsning och direktkontakt mellan partier och väljare. Av de olika kunskaps typerna är det i första hand kunskap om partiernas profilfrågor som är relaterad till valrörelsekontakt.

Sambandet mellan politisk kunskap och valrörelsekontakt reduceras endast obetydligt vid kontroll för exempelvis utbildning. Oavsett utbildningsnivå uppvisar människor som har varit i kontakt med partierna under valrörelsen något bättre politiska kunskaper än de som inte har haft några sådana kontakter. Att utsätta sig för partiernas kampanjarbete under valrörelsen tycks med andra ord öka kunskapen om politik. Men kunskapsökningen är inte särskilt stor.

Röstvärvare

Röstvärvning är ett av de viktigaste sätten för en väljare att engagera sig i en valrörelse. Väljare som agerar opinionsbildare och försöker övertyga andra människor att rösta på ett visst sätt är mycket värdefulla för partierna. Masskommunikationsforskningen har visat att personliga kontakter i flera fall är ett minst lika effektivt påverkansinstrument som broschyrer, valmöten eller uppmärksamhet i massmedierna.²

Begreppet röstvärvare kan avgränsas och mätas på många olika sätt. Vi har valt att arbeta med en relativt vid definition som inte nödvändigtvis gör att röstvärvare blir detsamma som exempelvis partimedlemmar eller valarbetare. Röstvärvare är, enligt vår definition, väljare som själva uppger att de inför ett val har försökt övertyga andra människor att rösta på något visst parti. Definitionen bygger på hur väljarna själva klassificerar sig och inte på olika objektiva aktivitetsmått.

¹ Partiledarindexet är konstruerat så att varje partiledarutfrågning ger en poäng, tittande på hela partiledardebatten två poäng och tittande på en del av partiledardebatten en poäng.

² Se t ex Asp, 1986b, kapitel 13.

Tabell 4.6 Andel röstvårdare i olika befolkningsgrupper (procent)

Fråga: "Inför årets val, försökte Du övertyga någon familjemedlem, bekant eller andra personer att rösta på något visst parti?"

Fråga: "Har Du någon i Din närmaste omgivning – i Din familj, bland Dina vänner och arbetskamrater – som aktivt försökte övertyga andra om att rösta på ett visst parti i årets val?"

	<i>andel väljare som själva uppgav sig vara röstvårdare</i>		<i>andel väljare som uppfattade att det fanns röstvårdare i deras närmaste omgivning</i>	
	1982	1985	1982	1985
<i>kön</i>				
män	17	17	–	23
kvinnor	14	13	–	22
<i>ålder</i>				
18–30	17	19	–	33
31–60	17	15	–	22
61–80	10	10	–	23
<i>utbildning</i>				
låg	11	11	–	17
medelhög	15	16	–	27
hög	21	21	–	27
<i>yrke</i>				
företagare	18	15	–	21
jordbrukare	9	10	–	12
tjänstemän	16	16	–	25
arbetare	13	13	–	20
studerande	25	29	–	38
<i>bostadsort</i>				
landsbygd	11	14	–	18
tätort	16	13	–	22
stad	15	15	–	23
storstad	21	20	–	28
<i>partival</i>				
vpk	32	13	–	31
s	17	18	–	24
c	11	9	–	16
fp	14	12	–	23
m	14	16	–	23
kds	22	22	–	15
mp	23	27	–	35
icke-röstare	10	9	–	17
<i>samtliga</i>	15	15	–	23

Kommentar: Intervjufrågan om eventuella röstvårdare i den närmaste omgivningen fanns inte med i 1982 års valundersökning.

Resultaten i tabell 4.6 visar hur många röstvärvare det fanns i väljarkåren 1982 och 1985, och i vilka olika väljargrupper det fanns flest respektive minst röstvärvare. Jämförbara resultat från tidigare valrörelser är svåra att rekonstruera, eftersom den intervjufråga som har utnyttjats togs med för första gången i 1982 års valundersökning.

Andelen svars personer som uppgav att de själva hade försökt övertyga någon att stödja ett visst parti var 15 procent både 1982 och 1985. Andelen var något högre bland män än bland kvinnor och den var något högre bland yngre väljare än bland äldre. Ålders- och könsskillnaderna var dock jämförelsevis små. Skillnaderna mellan olika befolkningsgrupper var däremot större och mer intressanta när vi ser till sådana faktorer som utbildning, yrke och bostadsort. Det var i de resursrika och politiskt mest splittrade väljargrupperna (högutbildade, storstadsbor, företagare, tjänstemän och studerande) som det fanns flest röstvärvare. Andelen röstvärvare i de partipolitiskt mer homogena grupperna (jordbrukare, arbetare och lågutbildade) var lägre.

När det gäller de politiska partiernas väljargrupper återfanns de högsta andelarna röstvärvare bland de små partiernas väljare (vpk, kds och miljöpartiet)¹ Socialdemokraterna kunde uppvisa en något högre andel röstvärvare bland sina väljare än de borgerliga partierna. Centerpartiet var det parti som hade den lägsta andelen röstvärvare bland sina väljare både 1982 och 1985.

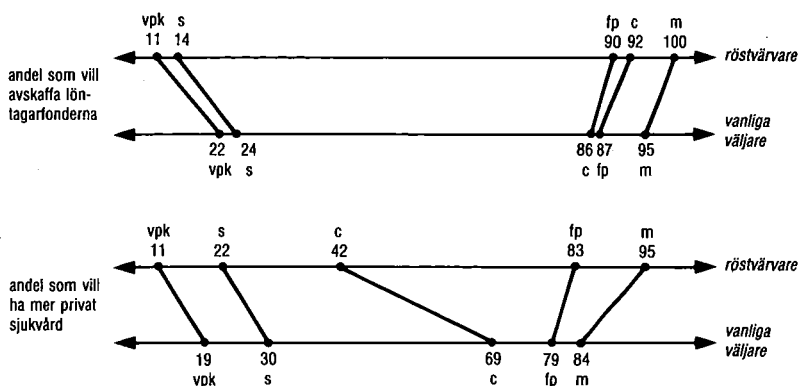
Om röstvärvarna synas i ljuset av Paul Lazarsfelds och Bernard Berelsons klassiska tvåstegshypotes, tenderar de att ha många av de egenskaper som de sk opinionsledarna skall ha. Röstvärvarna tog i jämförelse med vanliga väljare mer del av politiska nyheter i massmedierna och de var mer politiskt kunniga och intresserade än folk i allmänhet.

Röstvärvarna sammanföll däremot inte med partimedlemmarna. Det var endast 38 procent av 1985 års röstvärvare som var formella medlemmar i något parti. Och omvänt var det endast 35 procent av partimedlemmarna som engagerade sig som röstvärvare.

Röstvärvarna hade dock – precis som de tänkta opinionsledarna – mer ideologiskt homogena och partitrogna åsikter än vanliga väljare. Resultaten i figur 4.3 illustrerar att 1985 års röstvärvare inom de olika partierna hade mer partitrogna åsikter än partiernas vanliga väljare, när det exempelvis gällde sådana ideologiska frågor som löntagarfonderna och sjukvårdens privatisering.

¹ Observera dock vpk-väljarnas låga andel röstvärvare 1985; ett resultat orsakat av slumpen?

Figur 4.3 Röstvärvare tenderar att ha mer partitrogna åsikter än vanliga väljare. Åsikter om löntagarfonder och mer privat sjukvård 1985 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på två påståendefrågor: "Avskaffa löntagarfonderna" respektive "Bedriva mer av sjukvården i privat regi" och visar andelen vanliga väljare och röstvärvare inom de olika partierna som tyckte att förslagen var bra.

Åsikterna var mer polariserade bland partiernas röstvärvare än bland vanliga väljare. Röstvärvarna bidrog med andra ord till att upprätthålla åsiktsskillnaderna mellan de olika partiernas väljare. I löntagarfondsfrågan drog borgerliga röstvärvare åt höger och ville avskaffa löntagarfonderna, medan röstvärvarna bland socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare drog åt vänster och ville bevara fonderna. Mönstret var likartat i frågan om sjukvårdens privatisering – men med den intressanta skillnaden att centerpartiets väljare var mycket splittrade i frågan. Röstvärvarna bland centerpartiets väljare tenderade att vara skeptiska till en ökad privatisering av sjukvården, medan en klar majoritet av centerpartiets vanliga väljare var positiva.

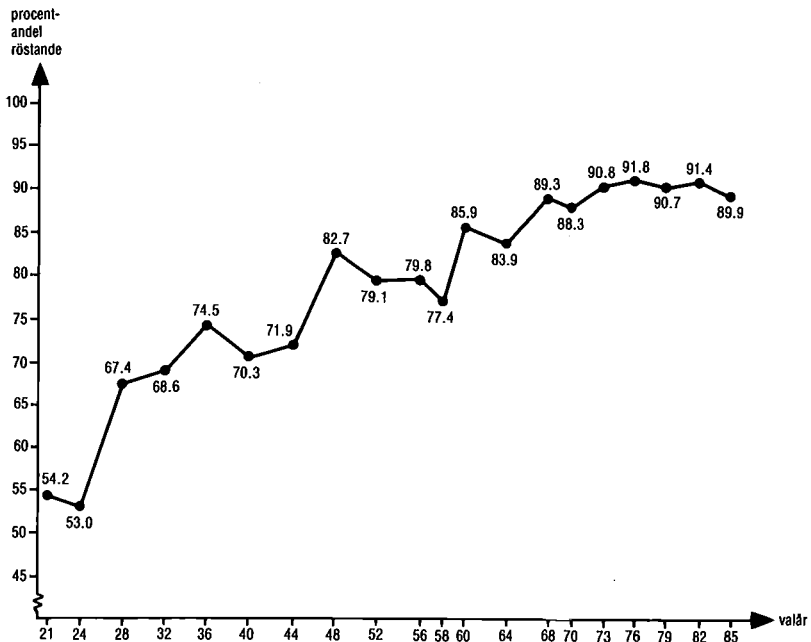
Tvästegshypotesen är kanske en väl enkel modell för masskommunikation och opinionsbildning. Men så mycket är klart att den grupp röstvärvare eller opinionsledare som vi har urskiljt är mycket viktiga för opinionsbildningen bland svenska väljare. Röstvärvarna hade sådana egenskaper som man förväntar sig av opinionspåverkare. Och de var inte okända bland vanliga väljare. En fjärdedel av 1985 års väljare uppgav att de hade någon röstvärvare i sin närmaste omgivning (se tabell 4.6).

Valdeltagande

Valdeltagandet är internationellt sett det vanligaste studieobjektet inom participationsforskningen. Orsaken är självklar. En fungerande demokrati förutsätter ett någorlunda högt och jämnt spritt valdeltagande. Vilka befolkningsgrupper som tenderar att rösta respektive inte rösta i politiska val är en viktig demokratisk fråga.

De svenska bidragen till valdeltagandelitteraturen är dock förhållandevis få. Som nämndes i kapitlets inledning finns ännu ingen större sammanfattande studie om politisk aktivitet bland svenska väljare. Och även den utförliga monografin om det svenska valdeltagandet väntar fortfarande på att bli skriven. Detta sagt utan att förringa de insatser på området som forskare som Herbert Tingsten, Vilgot Oscarsson, Olof Petersson, Bo Särilvik, Harald Swedner, Nader Fathai och Walter Korpi har gjort.¹

Figur 4.4 Valdeltagandet i de svenska riksdagsvalen 1921–1985 (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från *Allmänna valen 1985*. Del 1 (SCB, Sveriges officiella statistik).

¹ Se t ex Tingsten, 1937; Oscarsson, 1973; Petersson, 1977; Särilvik, 1970c; Fathai och Swedner 1979; Korpi, 1981; Fathai, 1985.

I det här avsnittet skall vi med hjälp av valundersökningarnas datamaterial kortfattat belysa en av de mest centrala frågeställningarna när det gäller svenskt valdeltagande. Frågan gäller i vilken utsträckning olika socioekonomiska grupper deltar i valen och hur deltagandet har förändrats över tid.

Valdeltagandet i det svenska riksdagsvalet 1985 var 89.9 procent. I landstings- och kommunfullmäktigevalen var valdeltagandet två procentenheter lägre – 88.0 respektive 87.8 procent. För riksdagsvalet innebar detta det lägsta valdeltagandet sedan 1970. För kom-

Tabell 4.7 Valdeltagandet i parlamentsvalen i 20 länder. Genomsnittligt valdeltagande sedan 1945 och valdeltagande i det senaste valet före 1 september 1985 (procent)

<i>genomsnitt sedan 1945</i>	<i>land</i>	<i>senaste val före 1985-09-01</i>
över 90 %	Australien (representanthuset)	87.8
	Belgien (representanthuset)	91.7
	Island	88.3
	Italien (deputerandekammaren)	89.0
	Österrike	92.6
85–90 %	Danmark	88.4
	Tyskland	89.1
	Nya Zeeland	91.9
	Sverige	91.4
80–85 %	Israel	78.8
	Nederländerna	80.6
	Norge	83.2
75–80 %	Canada	74.6
	Finland	81.0
	Frankrike	70.4
	Storbritannien	73.0
under 75 %	Irland	72.9
	Japan (representanthuset)	67.9
	Schweiz (nationalrådet)	48.9
	USA (representanthuset)	47.4

Kommentar: Tabellen har hämtats från Magnus Isbergs rapport till folkstyrelsekommittén *Valsystemet i 20 länder. En översikt*. Ds Ju 1986:1, s. 23.

munalvalen är siffrorna de lägsta sedan den gemensamma valdagen infördes.

Ett valdeltagande på 89.9 procent är emellertid ingen låg siffra – varken i ett historiskt eller internationellt perspektiv. Det är visserligen 1.5 procentenheter lägre än vid riksdagsvalet 1982 (91.4 procent) och 1.9 procentenheter lägre än den svenska toppnoteringen 1976 (91.8 procent).¹ Men vid en jämförelse tillbaka till de första valen med allmän och lika rösträtt på 1920-talet och även betydligt senare, framstår valdeltagandet i 1970- och 1980-talsvalen som mycket högt och kanske på gränsen till vad som är möjligt att uppnå utan röstplikt (se figur 4.4).

Också vid en internationell jämförelse har Sverige ett högt valdeltagande. I tabell 4.7 presenteras det genomsnittliga valdeltagandet i parlamentsvalen i 20 länder sedan 1945 samt valdeltagandet i respektive land i det senaste valet före 1 september 1985. Vid läsningen av tabellen är det viktigt att komma ihåg att fyra av de fem länder som har högst valdeltagande – Australien, Belgien, Italien och vissa delstater i Österrike – har lagar mot valskolk (röstplikt). Tabellen är hämtad från en forskningsrapport som statsvetaren Magnus Isberg har utarbetat inom ramen för folkstyrelsekommittén.

Hur valdeltagandet inom olika befolkningsgrupper såg ut i 1985 års svenska riksdagsval framgår av tabell 4.8. Resultaten bygger på valundersökningens intervjumaterial men har kontrollerats mot uppgifterna i röstlängden. Siffrorna har dessutom korrigerats för det högre valdeltagandet bland intervjupersonerna än i hela valmanskåren (se tabellkommentaren). Motsvarande valdeltagandepuppgifter för 1982 och förändringarna mellan 1982 och 1985 redovisas också i tabellen.

Skillnaderna i valdeltagande mellan olika befolkningsgrupper var över lag små i 1985 års riksdagsval. Mot bakgrund av tidigare valdeltagandestudier kan resultaten knappast heller sägas vara överraskande. Kvinnor röstade i något högre utsträckning än män. Medelålders personer hade ett högre valdeltagande än de yngsta och de äldsta. Valdeltagandet var mer omfattande bland hög- än bland lågutbildade människor. Tjänstemän, småföretagare och bönder röstade i högre utsträckning än arbetare och studerande. Offentliganställda hade ett något högre valdeltagande än privatanställda. Människor på landsbygden och i storstäderna hade ett lägre

¹ Det minskade valdeltagandet mellan 1982 och 1985 års riksdagsval (1.5 procentenheter) är den största minskningen sedan 1964. Mellan 1960 och 1964 års riksdagsval sjönk valdeltagandet från 85.9 till 83.9 procent (2.0 procentenheter).

Tabell 4.8 Valdeltagande i olika befolkningsgrupper vid riksdagsvalen 1982 och 1985 (procent)

	1982	1985	förändring
<i>kön</i>			
män	90.9	89.6	-1.3
kvinnor	91.8	90.1	-1.7
<i>ålder</i>			
18-21	87.7	85.1	-2.6
22-30	87.7	86.9	-0.8
31-40	93.5	91.4	-2.1
41-50	93.7	91.6	-2.1
51-60	92.4	91.4	-1.0
61-70	92.4	90.8	-1.6
71-80	89.2	87.9	-1.3
<i>utbildning</i>			
låg	89.7	88.3	-1.4
medelhög	92.4	90.3	-2.1
hög	94.9	92.3	-2.6
<i>yrkesgrupp</i>			
industriarbetare	90.3	87.6	-2.7
övriga arbetare	89.1	87.3	-1.8
lägre tjänstemän	91.6	91.1	-0.5
mellan tjänstemän	95.2	92.2	-3.0
högre tjänstemän	93.8	93.7	-0.1
småföretagare	92.2	90.6	-1.6
jordbrukare	89.7	90.0	+0.3
studerande	90.8	88.4	-2.4
<i>yrkessektor</i>			
privat anställda	90.7	89.5	-1.2
offentligt anställda	93.3	90.8	-2.5
<i>bostadsort</i>			
ren landsbygd	92.4	89.4	-3.0
mindre tätort	92.7	90.2	-2.5
stad eller större tätort	90.6	90.0	-0.6
Sthlm, Gbg, Malmö	91.3	88.8	-2.5
<i>civilstånd</i>			
gift/sammanboende	92.5	91.7	-0.8
änka/änkling	91.3	88.5	-2.8
ogift/frånskild	88.3	85.4	-2.9
<i>hela valmanskåren</i>	91.4	89.9	-1.5

Kommentar: Resultaten för hela valmanskåren är de officiella valdeltagandeuppgifterna enligt röstlängden. Övriga siffror bygger enbart på de personer som har ställt upp för intervju i valundersökningarna. Svarepersonernas egna uppgifter om valdeltagande har kontrollerats mot röstlängden. Siffrorna har dessutom korrigerats för det högre valdeltagandet bland intervjupersonerna än i hela valmanskåren (icke-röstare tenderar att inte ställa upp för intervju). Korrigeringsfaktorn utgörs av kvoten mellan valdeltagandet i hela valmanskåren och valdeltagandet bland de intervjuade. 1982 års siffror har multiplicerats med 0.979 och 1985 års siffror med 0.957. Korrigeringarna bygger på antagandet att andelen icke-röstare i bortfallet inte varierar mellan olika befolkningsgrupper. Resultaten för yrkesgrupp och yrkessektor bygger på även icke förvärvsarbetande personer. Yrkesgruppsindelningen presenteras närmare i Sören Holmbergs, Mikael Gilljams och Maria Oskarsons bok *Valundersökning 1985. Teknisk rapport*.

valdeltagande än personer boende i tätorter och mindre städer. Gifta eller sammanboende röstade i högre utsträckning än ensamstående. Det lägsta valdeltagandet i 1985 års riksdagsval registrerades för förstagångsväljarna (85.1 procent) och för gruppen ogifta/frånskilda (85.4 procent). Andelen röstande var högst i gruppen högre tjänstemän (93.7 procent) och bland högutbildade (92.3 procent).¹

Jämförelsen mellan 1982 och 1985 visar ett minskat valdeltagande i samtliga befolkningsgrupper med undantag för jordbrukarna. De grupper där minskningen av andelen röstande var relativt störst var kvinnor, förstagångsväljare, högutbildade, mellantjänstemän och industriarbetare, offentliganställda, landsbygdsbor och ogifta/frånskilda.

Att kvinnor röstar i högre utsträckning än män är en relativt ny företeelse i svensk politik. På 1920-talet, när den kvinnliga rösträtten var ny, var valdeltagandet 10–15 procentenheter lägre bland kvinnor än bland män. Under de följande decennierna mer än halverades denna skillnad – främst till följd av mobiliseringen av kvinnorna i socialgrupp III. Från och med valet 1960 har skillnaden inte varit större än drygt 2 procentenheter. Det val då kvinnorna för första gången uppvisade ett högre valdeltagande än männen var 1976 (män 91.6, kvinnor 92.0),² och i de därpå följande valen har kvinnorna behållit sitt försprång.³

Valdeltagandet inom olika yrkesgrupper har också uppvisat intressanta förändringar över tid. I tabell 4.9 redovisas valdeltagandet bland företagare, jordbrukare, tjänstemän, arbetare och studerande vid valen under perioden 1956–1985. Precis som tidigare har valdeltagandeuppgifterna dels kontrollerats mot röstlängderna, dels korrigerats för det högre valdeltagandet bland valundersökningarnas intervjupersoner. Resultaten för företagarna, jordbrukarna och de studerande bygger vid några undersökningstillfällen på ett litet antal intervjupersoner och skall därför läsas med försiktighet.

¹ Statistiska centralbyråns omfattande valdeltagandestudie vid 1985 års val presenteras i *Allmänna valen, del 3*, SCB, 1987.

² Uppgifterna är hämtade från Statistiska centralbyråns valdeltagandeundersökning från 1976. För att korrigera för det högre valdeltagandet i SCB:s undersökning än i hela valmanskåren har siffrorna multiplicerats med 0.976 (jfr tabell 4.8 och tabell 4.9).

³ Uppgifterna om mäns och kvinnors valdeltagande bygger på Statistiska centralbyråns valdeltagandeundersökningar och på uppgifter i Walter Korpi's bok *Den demokratiska klasskampen*, kapitel 2 (Korpi, 1981).

Tabell 4.9 Valdeltagandet i riksdagsvalen bland företagare, jordbrukare, tjänstemän, arbetare och studerande (procent)

valår	yrkesgrupp					hela val- manskåren
	företagare	jordbrukare	tjänstemän	arbetare	studerande	
1956	86.3	78.7	83.2	77.3	—	79.8
1960	84.7	90.6	86.9	84.4	—	85.9
1964	78.7	86.8	85.8	83.4	—	83.9
1968	89.6	89.5	89.4	89.4	85.4	89.3
1970	88.8	92.2	90.6	86.5	88.4	88.3
1973	88.4	90.8	93.5	90.0	90.1	90.8
1976	92.1	93.4	93.7	90.4	90.6	91.8
1979	90.9	91.6	92.4	89.4	92.3	90.7
1982	92.4	89.7	93.9	89.8	90.8	91.4
1985	92.1	90.0	92.2	87.7	88.4	89.9

Kommentar: Resultaten för hela valmanskåren är de officiella valdeltagandeuppgifterna enligt röstlängderna. Övriga siffror bygger enbart på de personer som har ställt upp för intervju i valundersökningarna. Svarspersonernas egna uppgifter om valdeltagande har kontrollerats mot röstlängden. Siffrorna har dessutom korrigerats för det högre valdeltagandet bland intervjupersonerna än i hela valmanskåren. Korrigeringsfaktorn utgörs av kvoten mellan valdeltagandet i hela valmanskåren och valdeltagandet bland de intervjuade. 1956 års siffror har multiplicerats med 0.930, 1960 års med 0.951, 1964 års med 0.958, 1968 års med 0.963, 1970 års med 0.968, 1973 års med 0.970, 1976 års med 0.962, 1979 års med 0.957, 1982 års med 0.979 och 1985 års med 0.957. I valundersökningarna 1956, 1960 och 1964 var antalet studerande inte tillräckligt stort för att några tillförlitliga resultat skall kunna redovisas.

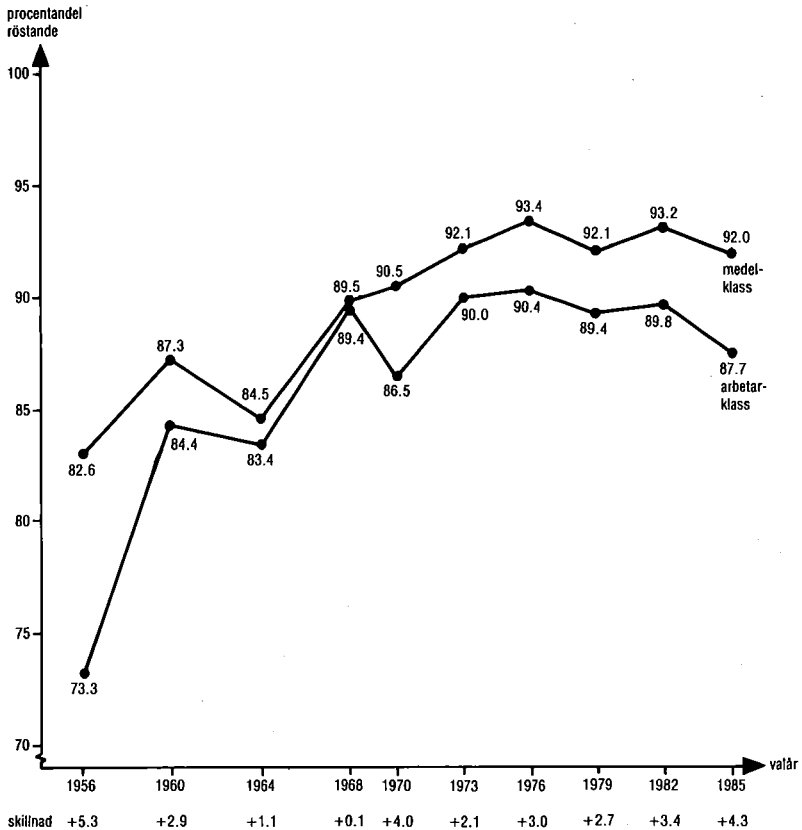
Tjänstemännen har hela tiden haft ett högre och arbetarna – med ett viktigt undantag – ett lägre valdeltagande än valmanskåren i sin helhet. Undantaget är socialdemokraternas stora segerval 1968, då arbetarna hade ett lika högt valdeltagande som genomsnittet medan tjänstemännen uppvisade sin relativt sett sämsta mobilisering. Tjänstemannamobiliseringen gick också relativt dåligt i 1960 års val, då ATP-striden nyss hade avslutats och folkpartiet hade bytt ståndpunkt och ställt sig bakom den nya tjänstepensionen. Den dåliga mobiliseringen av arbetarväljare i 1985 års val var den relativt sett sämsta sedan 1956. Endast 87.7 procent av arbetarna röstade 1985 mot exempelvis 92.9 procent av tjänstemännen och 92.1 procent av företagen.

Den sämsta mobiliseringen av jordbrukarväljare i förhållande till övriga väljare skedde vid valet 1956, då centerpartiet fortfarande var i koalition med socialdemokraterna. Jordbrukarnas valdeltagande var speciellt högt i Thorbjörn Fälldins segerval 1976 (93.4 procent).

Gruppen företagare uppvisar ett något ojämnt valdeltagande över tid. Vid de senaste fyra valen har dock mobiliseringen av företagare legat över siffran för hela valmanskåren.

Resultaten i tabell 4.9 är svåröverskådliga och dessutom i vissa fall statistiskt osäkra. I figur 4.5 har informationen därför komprimerats till två kurvor – en för arbetare och en för tjänstemän, företagare och jordbrukare tillsammans. De två kurvorna representerar med andra ord mobiliseringen av arbetarklassväljare respektive medelklassväljare vid riksdagsvalen 1956–1985.

Figur 4.5 Valdeltagandet i arbetarklassen och i medelklassen vid riksdagsvalen 1956–1985 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på det material som redovisas i tabell 4.9.

Den stora mobiliseringen av arbetarväljarna vid socialdemokraternas segerval 1968 är det mest slående resultatet i figuren. 1968 är det enda valtillfälle då arbetarväljarna har uppvisat ett nästan lika högt valdeltagande som medelklassväljarna (89.4 procent mot 89.5 procent). Det vanliga mönstret är annars att medelklassen har ett några procentenheter högre valdeltagande än arbetarklassen. Vid valet 1985 var skillnaden mellan medelklassens och arbetarklassens valdeltagande den näst största under hela undersökningsperioden (+4.3 procentenheter för medelklassen). Endast valet 1956 uppvisar en större skillnad i medelklassens favör (+5.3 procentenheter).

Valdeltagandet skiljer sig inte mycket åt mellan olika befolkningsgrupper i Sverige. De små skillnader som finns är dock inte ointressanta. De tenderar att bilda bestämda mönster som har varit anmärkningsvärt stabila över tid. Några av skillnaderna – som exempelvis att arbetarna har ett lägre valdeltagande än medelklassen – kan dessutom få politisk betydelse i jämna val. Mot den bakgrunden är det värt att lägga märke till att skillnaden mellan medelklassens och arbetarklassens valdeltagande inte har minskat kontinuerligt över tid. Skillnaden var t ex klart mindre vid valen på 1960-talet än vid valen 1982 och 1985. Valdeltagandestudier är med andra ord inte bara viktiga ur demokratisk synpunkt. De är också viktiga ur politisk synpunkt.

Poströstning

Poströstning blev i praktiken allmänt tillåten i Sverige när riksdagen år 1969 slog fast att ”röstning i annan ordning än i vallokal inte bör begränsas i onödan”.¹ Resultatet blev en explosionsartad ökning av poströstandet. Antalet poströstare mer än fördubblades mellan 1968 och 1970 års val, och sedan dess har poströstarna ökat i snabb takt vid val efter val. I 1985 års val poströstade hela 37.0 procent av samtliga röstande (se figur 4.6).

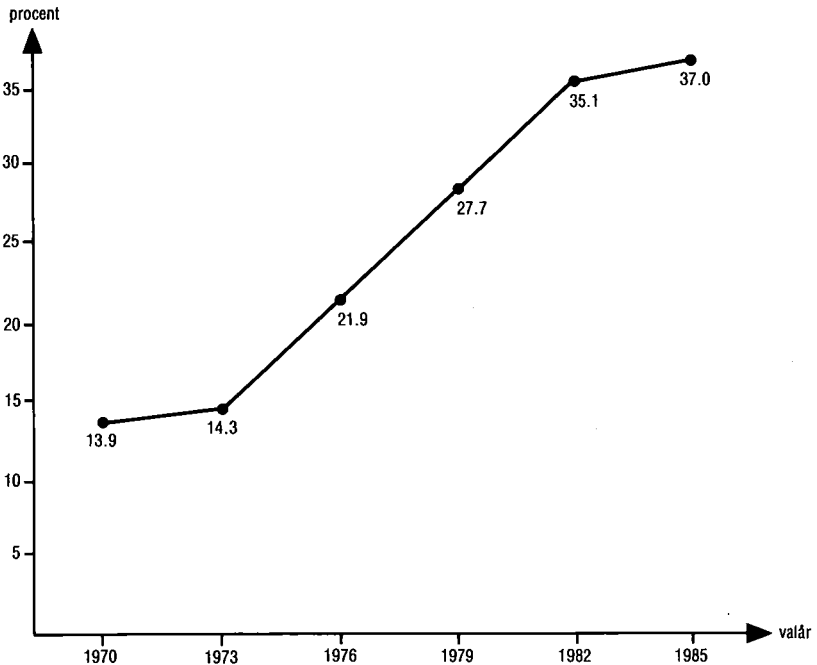
De allra flesta poströstare avger sin valsedel under sista valveckan. Fredagen före valsöndagen är alltid den stora rusningsdagen. Då brukar cirka 15 procent av poströstarna avges.

De tidiga poströstarna – de som poströstar före sista valveckan – har alltid varit i minoritet. Men de har vuxit i andel för varje val. År

¹ Prop. 1969:1, s. 67. Formellt gäller dock att endast den som ”finner sig vara förhindrad” att rösta i vallokal får poströsta (se prop. 1982:105, s. 14). Uppgifterna har hämtats från Herlitz, 1985.

1970 avgavs ungefär en femtedel av samtliga poströster före sista valveckan. Vid 1982 års val hade motsvarande siffra stigit till 38 procent. År 1985 var siffran 40 procent. Allt fler svenska väljare röstar alltså innan valrörelsens slutspurt sätter in under sista valveckan.

Figur 4.6 Andel poströstare av samtliga röstande vid valen 1970–1985 (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från Postens huvudkontor. Kassaservice (stencilmaterial sammanställt av Nils Johnson).

Poströstningens snabba tillväxt har skett utan någon nämnvärd debatt. Effekterna av den ökade poströstningen på den traditionella svenska valrörelsen och på partiernas valplanering har knappast diskuterats. De kritiska röster som har hörts har främst kommit från juridiskt håll, från olika valnämnder och från riksskattever-

ket.¹ Kanslirådet Einar Herlitz sammanfattar många av de kritiska synpunkterna i en artikel i *Förvaltningsrättslig Tidskrift* (1985:2). Han pekar på bl a följande problem med den ökande poströstningen: "Den innebär en fara för rösthemligheten, den försenar den preliminära röstsammanräkningen, den ökar riskerna för felhantering och manipulation med rösterna och den ökar statens kostnader för de allmänna valen".² Hela två tredjedelar av riksskatteverkets valbudget 1985 gick till poströstningen.³

Huvudsyftet med att släppa poströstningen fri var att göra det lättare för medborgarna att delta i valen. Det syftet har utan tvekan uppnåtts. Den lättillgängliga poströstningen är sannolikt en av de viktigaste faktorerna bakom det höga och t o m ökande svenska valdeltagandet under 1970-talet. I många andra länder med sämre möjligheter att poströsta har valdeltagandet sjunkit under samma period.

De väljare som i stor utsträckning utnyttjar möjligheten att poströsta är människor som tillhör grupper med ett traditionellt lågt valdeltagande – t ex äldre väljare, ensamstående och storstadsbor. Samtidigt måste det dock poängteras att benägenheten att poströsta inte skiljer sig mycket åt mellan olika socioekonomiska grupper (se tabell 4.10). När det exempelvis gäller yrke uppvisade jordbrukarna den lägsta andelen poströstare (23 procent 1985), medan studerande och gruppen högre tjänstemän hade den högsta andelen (36 procent). Andelen poströstare bland industriarbetarna var ungefär densamma som bland tjänstemännen (33 procent).

Benägenheten att poströsta uppvisar inte heller några starkare samband med sådana politiska faktorer som väljarnas grad av partiidentifikation eller subjektiva politiska intresse. Väljare som poströstar är inte mindre politiskt intresserade än väljare som röstar i vallokal. Poströstare tenderar inte heller att vara mer partitrogna än andra väljare. Andelen partibytare är inte lägre bland poströstarna än bland väljare som röstar i vallokal. Partibytten var både 1982 och 1985 lika vanliga bland poströstare som bland andra väljare. I den lilla gruppen *tidiga* poströstare var dock andelen partibytare klart lägre än bland övriga väljare.

Poströstningen tycks inte heller leda till att människor förlorar intresset för valrörelsen eller sätter sig mindre in i de politiska

¹ Riksskatteverket, 1986.

² Einar Herlitz. Poströstningens utveckling och villkor. *Förvaltningsrättslig Tidskrift* 1985:2.

³ Uppgift från Hans Lejsäter, Riksskatteverket, i en DN-artikel i augusti 1985. Postens kostnader för poströstningen var, enligt Nils Johnson på Postens kassaservice, 55 miljoner 1982 och 72 miljoner 1985.

Tabell 4.10 Andel poströstare i olika väljargrupper 1982 och 1985 (procent)

	andel poströstare av samtliga röstande		andel tidiga poströstare av samtliga röstande
	1982	1985	1985
<i>kön</i>			
män	30	31	13
kvinnor	34	35	15
<i>ålder</i>			
18-21	30	21	5
22-30	35	32	11
31-40	27	26	7
41-50	22	28	13
51-60	29	33	14
61-70	43	44	24
71-80	44	51	33
<i>yrke</i>			
industriarbetare	27	33	17
övriga arbetare	32	34	15
lägre tjänstemän	34	35	14
tjänstemän i mellanställning	29	29	12
högre tjänstemän	36	36	16
småföretagare	32	34	13
jordbrukare	31	23	7
studerande	46	36	14
<i>civilstånd</i>			
gift/sammanboende	28	29	12
ensamstående: änka/änkling	53	50	29
ensamstående: ogift/frånskild	38	39	19
<i>bostadsort</i>			
landsbygd	25	27	8
mindre tätort	29	28	12
stad/större tätort	34	35	16
storstad	35	40	19
<i>politiskt intresse</i>			
mycket intresserad	29	35	15
ganska intresserad	31	32	15
inte särskilt intresserad	31	33	13
inte alls intresserad	36	35	16
<i>partiidentifikation</i>			
stark partianhängare	32	33	19
svag partianhängare	33	33	15
enbart partipreferens	30	33	12
ingen partipreferens	31	32	10
<i>partival</i>			
vpk	23	32	11
s	31	31	15
c	27	24	10
fp	23	31	11
m	38	43	21
kds	50	36	15
mp	35	28	12
<i>samtliga intervjuade</i>	32	33	14

Kommentar: Poströstningen har fastställts genom att undersöka de officiella val-längderna. Tidiga poströstare har definierats som intervjupersoner som på en intervjufråga har uppgett att de poströstade före valrörelsens sista vecka.

sakfrågorna. Resultaten i tabell 4.11 visar att poströstarna i allt väsentligt är lika politiskt kunniga som andra väljare. Tabellen visar också att väljare som har poströstat inte för den skull tappar intresset för den avslutande partiledardebatten i radio och TV.

Tabell 4.11 Politiska kunskaper och tittande på partiledardebatten bland poströstare och vallokalröstare vid valet 1985 (procent)

	<i>politik i media</i>	<i>personkunskap</i>	<i>sakfrågekunskap</i>
	<i>andel som såg hela eller del av partiledardebatten i TV</i>	<i>andel som kände till fyra politiker av fyra möjliga</i>	<i>andel med minst tre rätta svar av fem möjliga</i>
vallokalröstare	71	56	55
poströstare	68	53	51
sena poströstare	66	51	50
tidiga poströstare	70	58	54

Kommentar: Tidiga poströstare har definierats som väljare som röstade på posten före sista valveckan. Sena poströstare avgav sina röster under sista valveckan. Kunskapsmåtten och frågan om partiledardebatten presenteras i tabell 4.4 respektive tabell 4.2.

Den omfattande svenska poströstningen må ge upphov till olika praktiska och valtekniska problem. Men den har en klart positiv funktion. Den underlättar valdeltagandet för väljare som av olika skäl tycker det är jobbigt eller opraktiskt att rösta i vallokal. Samtidigt är det svårt att upptäcka mer omfattande negativa politiska eller demokratiska effekter. Poströstningen är ett praktiskt hjälpmedel som ännu så länge inte tycks ha påverkat väljarnas beteende på något negativt sätt.

Minskat deltagande?

Tecknen finns där. Men frågan är om de indikerar början på ett minskat politiskt deltagande eller om de endast representerar en tillfällig nedgång.

Flera av kurvorna över politiskt deltagande har börjat peka nedåt under 1980-talet. Valdeltagandeminskningen 1985 är bara ett exempel. Andra engagemangsmått som också har börjat uppvisa en sjunkande tendens är väljarnas subjektiva politiska intresse som

har minskat vid fyra val i rad, tittandet på partiledardebatten i TV som 1985 var det lägsta sedan TV:s genombrott i Sverige, och väljarnas direkta valrörelsekontakter med partierna som 1985 var lika sparsamt förekommande som tidigare.

De etablerade partierna har inte fullt ut lyckats bibehålla det folkliga intresset och deltagandet i politiken under 1980-talet. Nedgången har varit mycket liten, så det är en överdrift att tala om en kris. Men tendensen är likafullt oroande ur demokratisk synpunkt.

Precis som ekonomin mår demokratin bäst av tillväxt. Demokratien växer med ett ökat folkligt deltagande och försvagas när deltagandet sjunker. Det är därför både viktigt och spännande att följa hur väljarnas politiska engagemang och deltagande kommer att utvecklas under resten av åttiotalet. Deltagandestudier kommer att vara mycket viktiga i kommande valundersökningar.

5 Stabila väljare och partibytare

Det är en gammal sanning men den gäller även för analyser av politiska val; grunden måste läggas innan byggnaden kan resas. I vårt fall betyder det att vi inte kan börja analysera och förklara 1985 års valutgång innan vi har kartlagt de grundläggande förändringsprocesser som alltid måste studeras om man vill förstå olika partiets upp- och nedgångar i politiska val.

Tre förändringsprocesser är speciellt intressanta när det gäller att analysera förskjutningar i förhållande till närmast föregående val. Den första är *förändringar i väljarkårens sammansättning*. Väljare avlider och ersätts av unga förstagångsväljare. Invandrare blir svenska medborgare och får rösträtt i riksdagsvalen. Förändringsprocess nummer två är *individuella förändringar i valdeltagandet* mellan olika val. I Sverige röstar de allra flesta människor regelbundet. Men det finns en mindre grupp väljare som inte alltid deltar i valen. Ibland stannar de hemma och struntar i att rösta. Resultatet blir en viss variation i valdeltagandet som kan påverka partiernas valresultat. Väljarnas *partibytan* är den tredje förändringsprocessen. Den är den mest spännande i dagens valrörelser, eftersom effekterna på partiernas röstandelar ofta blir större än för de övriga två förändringsprocesserna.

Huvudsyftet med detta kapitel är att kartlägga väljarströmmarna mellan valen 1982 och 1985. Vi kommer att studera i vilken utsträckning förändringar i olika partiets väljarstöd mellan 1982 och 1985 berodde på förskjutningar i väljarkårens sammansättning, på individuella förändringar i valdeltagandet eller på väljarnas partibytan.

Valrörelsens betydelse, framförallt när det gäller partibytana, kommer att analyseras speciellt. Med hjälp av en mindre panelundersökning under valkampanjen skall vi studera rörligheten mellan partierna under 1985 års valrörelse. En mycket omdiskuterad fråga som kommer att belysas är hur stor del av folkpartiets stora valframgång som vanns under valrörelsens sista dagar.

terna. Om de väljare som dog mellan 1982 och 1985 hade fått leva och fortfarande hade stött sina gamla partier från 1982, hade socialdemokraterna erhållit +0.4 procentenheter fler röster. Socialdemokraterna har en åldrande valmanskår. Partiet har tenderat att förlora väljarandelar på grund av avgångar från väljarkåren vid samtliga val sedan 1976.

Förstagångsväljarnas röstning 1985 avvek inte mycket från övriga väljares. Effekterna av deras inträde i valmanskåren blev därför begränsade. Vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna vann något (+0.1 procentenheter vardera) medan centerpartiet och kds förlorade.

Även de *unga* förstagångsväljarnas röstning överensstämde väl med hur hela väljarkåren röstade (se tabell 5.2).

Tabell 5.2 Unga förstagångsväljares partival 1956–1985 (procent)

valår	parti						summa procent	antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	övriga		
1956	0	54	9	26	11	0	100	35
1960	0	65	10	6	19	0	100	43
1964	0	52	13	23	7	5	100	87
1968	2	57	14	18	6	3	100	100
1970	11	46	28	10	5	0	100	226
1973	12	36	36	3	10	3	100	126
1976	9	41	26	12	10	2	100	211
1979	11	33	20	13	20	3	100	133
1982	7	45	13	6	23	6	100	139
1985	7	43	8	16	22	4	100	154

Kommentar: Kds fick 1 procent och miljöpartiet 3 procent av de unga förstagångsväljarnas röster 1985. Motsvarande resultat 1982 var 3 procent vardera.

Moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna fick ett något starkare stöd bland de yngsta väljarna än bland äldre väljare. Socialdemokraterna och centerpartiet uppvisar ett motsatt mönster med ett något svagare röststöd bland unga förstagångsväljare än bland väljare i övrigt.

Förändringar i valdeltagandet

Det gamla påståendet att ett sänkt valdeltagande främst drabbar socialdemokraterna får ett visst stöd av resultaten i tabell 5.3. Fler väljare demobiliserades än mobiliserades 1985. En majoritet av dem som demobiliserades 1985 var socialdemokrater (51 procent).

De kunde inte ersättas av de mobiliserade väljarna, eftersom dessa totalt sett var färre och endast 41 procent av dem var socialdemokrater. Effekten blev negativ för socialdemokraterna. Partiet förlorade -0.4 procentenheter på förändringen i valdeltagandet.

Tabell 5.3 Individuella förändringar i valdeltagandet mellan 1982 och 1985: effekter på partiernas röstandelar 1985 (procent)

	partival 1982 resp. 1985							summa procent	antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
demobiliserade väljare									
röstade 1982 men inte 1985	2	51	12	8	22	2	3	100	88
mobiliserade väljare									
röstade 1985 men inte 1982	1	41	14	13	27	2	2	100	79
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
effekt av demobiliseringen	+0.1	-0.3	±0.0	+0.3	-0.1	±0.0	±0.0		
effekt av mobiliseringen	-0.1	-0.1	+0.1	-0.1	+0.2	±0.0	±0.0		
nettoeffekt av förändringar i valdeltagandet	±0.0	-0.4	+0.1	+0.2	+0.1	±0.0	±0.0		

Kommentar: Uppgifter om valdeltagandet har hämtats från de offentliga röstlängderna 1982 och 1985. Analyserna omfattar, förutom intervjuade personer 1985, också ett antal väljare från panelurvalet 1982-1985 som enbart intervjuades 1982.

Förra gången valdeltagandet sjönk i Sverige var 1979. Då förlorade också socialdemokraterna på förändringarna i det individuella valdeltagandet (-0.5 procentenheter). Vid valen 1976 och 1982, då valdeltagandet ökade, vann däremot socialdemokraterna röstandelar på förändringarna i valdeltagandet. Vinsten 1976 var mycket begränsad medan den var hela +0.5 procentenheter 1982.¹

Det parti som framförallt vann på valdeltagandeförändringarna mellan 1982 och 1985 var folkpartiet (+0.2 procentenheter). Det fanns få folkpartister bland de väljare som demobiliserades 1985. Folkpartisterna var bättre företrädare bland de väljare som mobiliserades och gick ut och röstade 1985.

Socialdemokraternas röstförlust till följd av individuella förändringar i valdeltagandet vid 1985 års val hade kanske inte kunnat avhjälpas även om valdeltagandet hade blivit högre. Resultaten i tabell 5.4 visar att partiet 1985 - till skillnad från tidigare val - inte hade några reserver bland valskolkarna.

¹ Petersson, 1977, s. 159; Holmberg, 1981, s. 34; Holmberg, 1984, s. 23.

Tabell 5.4 Valskolkarnas partisympatier 1979, 1982 och 1985 (procent)

partisymptati	1979	1982	1985
vpk	5	4	5
s	54	56	44
c	23	13	10
fp	8	5	18
m	8	17	16
kds	1	3	0
mp	–	1	6
övriga partier	1	1	1
summa procent	100	100	100
antal intervjuade	127	142	141

Kommentar: Valskolkarnas partisympatier har fastställts med hjälp av en serie frågor som gäller partipreferens och hur de skulle ha röstat om de hade röstat. Andelen intervjuade röstskolkare som inte angav någon form av partisymptati var 16 procent 1979, 28 procent 1982 och 22 procent 1985.

Socialdemokraterna var inte starkare bland röstskolkarna (44 procent) än i valmanskåren som helhet i 1985 års val. Vid valen 1976, 1979 och 1982 kunde socialdemokraterna däremot uppvisa ett större röststöd bland röstskolkarna än bland de väljare som gick och röstade. De borgerliga partierna hade ett klart större stöd bland röstskolkarna 1985 än vid valen 1979 och 1982.

Partibytten

Andelen väljare som bytte parti vid 1985 års riksdagsval var enligt våra resultat 19 procent. Det är ingen rekordhög siffra. Rörligheten mellan partierna har varit större eller lika stor tidigare. Vid 1982 års val bytte t ex 20 procent av väljarna parti. Vid valen 1976 och 1979 var andelen partibytare nästan lika hög – 19 respektive 18 procent. En rörlighet kring 20 procent tycks ha blivit det normala i dagens svenska val. Vi får gå tillbaka till 1960-talet för att hitta val där andelen partibytten var klart lägre. Vid valen 1960 och 1964 bytte endast 7 respektive 10 procent av väljarna parti.¹

Den största delen av partibyttena 1985 skedde mellan de borgerliga partierna (9.3 procent; se tabell 5.7). Det är inget unikt resultat. Rörligheten bland svenska väljare har alltid i första hand varit ett

¹ En mer utförlig analys av hur partirörligheten har utvecklats i Sverige sedan 1950-talet återfinns i kapitel 10.

Tabell 5.5 Röstförändringar 1982–1985: Vart gick 1982 års väljare?

partival 1982	partival 1985							ej röst- ande 1985	summa procent	antal intervjuade	
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp				blankt
vpk	70	17	0	3	0	0	5	3	2	100	121
s	2	87	1	4	1	0	1	1	3	100	1120
c	0	3	63	17	8	4	1	1	2	100	357
fp	0	4	1	83	8	1	1	0	2	100	189
m	0	3	3	18	72	1	0	0	3	100	549
kds	2	4	13	4	2	71	2	0	2	100	47
mp	5	13	0	28	5	0	39	5	5	100	39
blankt	12	17	0	21	8	0	13	17	12	100	24
ej röstande 1982	1	19	6	6	12	1	1	2	52	100	172
ej röstberät- tigad 1982	6	38	8	14	18	1	2	2	11	100	184

Tabell 5.6 Röstförändringar 1982–1985: Varifrån kom 1985 års väljare?

partival 1982	partival 1985								ej röst- ande 1985
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	blankt	
vpk	63	2	0	1	0	0	13	11	1
s	20	85	2	10	3	2	16	22	20
c	2	1	81	14	6	25	9	11	4
fp	0	1	1	38	3	2	5	0	2
m	1	1	5	24	77	10	2	7	8
kds	1	0	2	1	0	55	2	0	1
mp	2	1	0	3	0	0	33	8	1
blankt	2	0	0	1	0	0	7	15	2
ej röstande 1982	1	3	4	2	4	3	4	15	50
ej röstberättigad 1982	8	6	5	6	7	3	9	11	11
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	134	1150	277	415	517	60	45	27	177

borgerligt fenomen. Partibytarna inom det borgerliga blocket har hela tiden varit mer omfattande än bytarna mellan blocken eller mellan socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna.

Rörligheten mellan de borgerliga och de socialistiska partierna är naturligtvis den politiskt mest intressanta. Det är den som avgör vem som får regeringsmakten i Sverige. Vid 1985 års val var det ovanligt få väljare som bytte parti mellan blocken och därigenom påverkade regeringsfrågan (4.6 procent). Vi får gå tillbaka ända till sextioalet för att hitta val med lika få blockbytare (2.9 procent 1964 och 4.5 procent 1968). Andelen väljare som bytte parti mellan

blocken var som högst 1976 (6.8 procent) och har sedan dess minskat tre val i rad. Polariseringen mellan det borgerliga och det socialistiska blocket har ökat i Sverige. Det har blivit svårare för väljarna att ta sig över blockgränsen.

En detaljerad redovisning av partibytena och väljarströmmarna mellan valen 1982 och 1985 återfinns i tabellerna 5.5 och 5.6.

Uppgifterna om hur väljarna röstade 1982 bygger för ena hälften av urvalspersonerna på paneldata inhämtade vid 1982 års val och för andra hälften på minnesdata från 1985. Minnesdata är mer osäkra än paneldata. Rena minnesfel förekommer och vissa människor vill inte minnas hur de röstade tre år tidigare. De kanske inte vill medge att de har bytt parti.

Storleken på minnesfelet kan uppskattas om man har tillgång till paneldata. Svarspersonernas minnesuppgifter kan jämföras med vad de uppgav tre år tidigare. En sådan test visar att 10 procent av de intervjuade i panelurvalet som lämnade uppgift om hur de röstade 1982 både vid intervjun 1982 och vid intervjun 1985 uppgav olika partier. Ett tioprocentigt minnesfel är inte speciellt stort. Det har varit ungefär lika stort i tidigare valundersökningar – 10 procent 1976, 8 procent 1979 och 9 procent 1982.¹

Socialdemokraterna hade 1985 precis som vid de flesta tidigare valtillfällen de mest partitrogna väljarna. Hela 87 procent av de väljare som stödde socialdemokraterna 1982 fortsatte att rösta på partiet 1985. De väljare som lämnade socialdemokraterna gick i första hand till folkpartiet (4 procent) eller till vänsterpartiet kommunisterna (2 procent).

Folkpartiet kunde också uppvisa ovanligt partitrogna väljare 1985. De allra flesta (83 procent) av de fåtaliga folkpartisterna från 1982 var partiet troget även 1985. Folkpartiet har i tidigare val inte varit bortskämt med trogna väljare. Rörlighet snarare än stabilitet har traditionellt varit det utmärkande draget för partiets väljare.

Vänsterpartiet kommunisterna är ett annat parti med en ofta mycket rörlig väljarkår. Och så var också fallet 1985. Nära en

¹ Minnesfelet tenderar att leda till att väljarrörligheten underskattas. Andelen partibytare var t ex 22 procent i panelurvalet 1982–1985 mot 17 procent i det urval där svarspersonerna 1985 ombads att minnas hur de röstade 1982. Skillnaden i andelen partibytare i de båda urvalen (5 procentenheter) är större än i tidigare valundersökningar. Den största skillnaden innan 1985 var 4 procentenheter 1976. En av de viktigaste orsakerna till den stora skillnaden 1985 var folkpartiets snabba frammarsch strax före valet. Många segerrusiga folkpartister av årgång 1985 ville inte medge att de inte hade stött partiet 1982. De kom inte ihåg hur de hade röstat 1982 eller uppgav att de även 1982 hade röstat på folkpartiet. Resultatet blev en för låg andel partibytare i urvalet med minnesdata. (Se kapitel 10 för en vidare analys av dessa problem.)

Tabell 5.7 Stabila partiväljare och partibytare 1982–1985

	andel av väljare som partiröstade både 1982 och 1985
stabila partiväljare (samma parti 1982 och 1985)	80.8
partibytare	19.2
från vpk/s till c/fp/m	2.9
från c/fp/m till vpk/s	1.7
mellan vpk och s	2.0
mellan c, fp och m	9.3
mellan vpk/s/c/fp/m och övriga partier	3.3
summa procent	100.0
antal intervjuade	2 344

Kommentar: Resultaten i tabellerna 5.5–5.7 bygger till hälften på paneldata från 1982–1985 och till hälften på uppgifter som har insamlats 1985. Valdeltagandet har kontrollerats mot röstlängden. Centerväljare har delats upp på centerpartiet (c) och kds med hjälp av en intervjufråga om de röstade på en centerpartilista eller en kdslista i riksdagsvalet.

tredjedel (30 procent) av partiets väljare 1982 stödde inte längre partiet 1985. De flesta gick till socialdemokraterna (17 procent), medan en relativt stor grupp bytte till miljöpartiet (5 procent). Även 1982 var det förhållandevis många partibytten från vänsterpartiet kommunisterna till miljöpartiet.

Centerpartiet är också ett parti med mycket rörliga väljare. Den låga siffran för andelen centerpartiväljare från 1982 som fortsatte att stödja partiet 1985 (63 procent) är inte unik. Motsvarande andel trogna centerpartiväljare var 71 procent 1976, 62 procent 1979 och 65 procent 1982. De flesta centerpartister som lämnade partiet 1985 gick till folkpartiet (17 procent) eller moderaterna (8 procent). Förhållandevis många bytte också till kds (4 procent). Andelen centerpartiväljare som gick till socialdemokraterna var däremot mycket liten – endast 3 procent. Det är en klart lägre andel än vid tidigare val, då andelen centerpartister som har bytt till socialdemokraterna har hållit sig mellan 6–9 procent.

Moderata samlingspartiet hade under de stora framgångsvalen mellan 1973 och 1982 nästan lika partitrogna väljare som socialdemokraterna. Partiet lyckades då behålla 85–90 procent av väljarna från ett val även i nästa val. Så framgångsrika var inte moderaterna 1985. Endast 72 procent av 1982 års moderatväljare stödde ånyo partiet 1985. De flesta som bytte från moderaterna gick till folkpartiet (18 procent). Mindre grupper gick till centerpartiet (3 procent) och socialdemokraterna (3 procent).

Småpartiernas väljare – speciellt miljöpartiets – utmärks inte

heller av någon större grad av partitrohet. Det var endast 39 procent av miljöpartiets väljare från 1982 som höll fast vid partiet 1985. Relativt många mp-väljare från 1982 blev röstskolkare eller röstade blankt 1985. De flesta som lämnade miljöpartiet för något annat parti gick till folkpartiet (28 procent).

Resultaten i tabell 5.8 visar vilka nettoeffekter partibytarna mellan 1982 och 1985 fick på de olika partiernas valresultat 1985.

Tabell 5.8 Partiernas nettovinster eller nettoförluster till följd av partibytan mellan valen 1982 och 1985 (procent)

		vpk	s	c	fp	m	kds	mp
nettovinst (+) eller nettoförlust (-) till följd av partibytan med angivet parti	s	+0.3	vpk	-0.3	vpk	-0.1	vpk	+0.1
	c	+0.1	c	+0.3	s	-0.3	s	+1.5
	fp	-0.1	fp	-1.5	fp	-2.5	c	+2.5
	m	+0.0	m	+0.1	m	-0.7	m	+3.5
	kds	+0.0	kds	+0.0	kds	-0.5	kds	+0.0
	mp	-0.2	mp	-0.1	mp	-0.1	mp	+0.3
	övr	-0.0	övr	±0.0	övr	±0.0	övr	+0.0
nettoeffekt av partibytan		+0.1	-1.5	-4.1	+8.1	-3.2	+0.4	+0.1

Kommentar: Procentbasen är definierad som partiväljare 1982 och 1985 (2344 personer). +0.0 respektive -0.0 står för procentenheter mindre än 0.05 men större än 0.00.

Folkpartiet var det enda parti som gjorde några större vinster på partibytarna 1985. Å andra sidan var folkpartiets partibytarvinst exceptionellt stor, hela +8.1 procentenheter. Större delen av folkpartiets vinst togs från moderaterna (+3.5) och centerpartiet (+2.5). Endast en mindre del kom från socialdemokraterna (+1.5).

Moderaternas och centerpartiets stora valförluster 1985 orsakades alltså i första hand av direkta partibytarförluster till folkpartiet. Centerpartiets tillbakagång förvärrades och moderaternas mildrades av att centerpartiet tappade väljare till moderaterna (0.7 procentenheter netto).

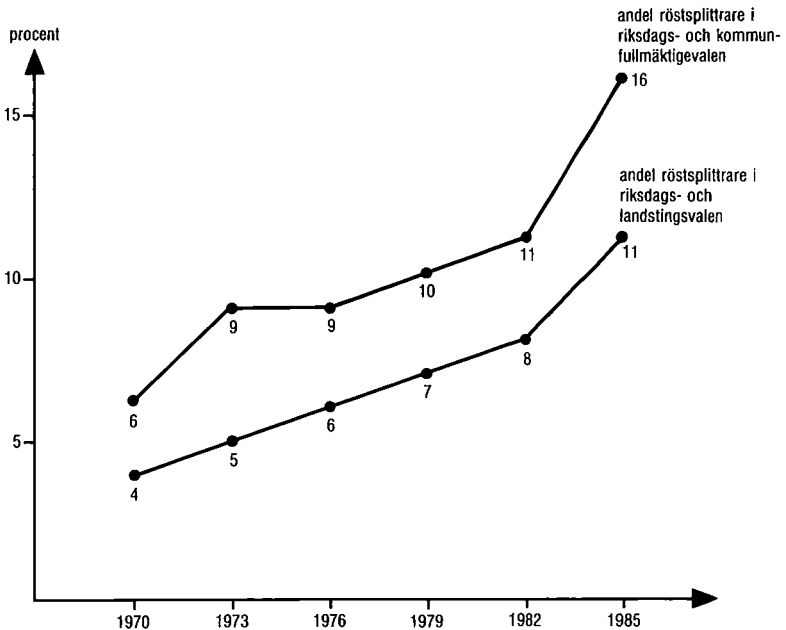
Socialdemokraternas bakslag 1985 orsakades också i första hand av partibytarförluster till folkpartiet (-1.5). Gentemot centerpartiet och moderaterna vann socialdemokraterna något på partibytarna.

Kds gjorde 1985 - precis som 1982 - större delen av sina partibytarvinster på centerpartiets bekostnad (+0.5). Miljöpartiets relativt goda resultat 1985 kan förklaras av att partiet lyckades kompensera partibytarförlusterna till folkpartiet (-0.3) med partibytarvinster från centerpartiet, socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna.

Röstsplittring

Valet 1985 innebar det stora genombrottet för splittrad röstning i Sverige. Andelen väljare som röstade på olika partier i de samtida riksdags- och kommunfullmäktigevalen ökade mycket markant – från 11 procent 1982 till 16 procent 1985. Röstsplittring har blivit nästan lika vanligt som partibytan bland svenska väljare. Sjuttioåtlets situation med relativt få röstsplittrare existerar inte längre. Vid 1970 års val var det t ex endast 6 procent av väljarna som röstade olika i riksdags- och kommunfullmäktigevalen (se figur 5.1).

Figur 5.1 Röstsplittring vid valen 1970–1985 (procent)

Kommentar: Procentbasen är definierad som väljare som deltog i riksdags- och kommunfullmäktigevalen respektive i riksdags- och landstingsvalen vid de olika valtillfällena.

Röstsplittringen mellan riksdags- och landstingsvalen har också ökat. Bland de väljare som deltog i både riksdags- och landstingsvalen 1970 stödde fyra procent olika partier. Vid valet 1985 hade motsvarande siffra ökat till 11 procent.

Fram t o m 1982 års val var det främst borgerliga väljare och vpk-väljare som splittrade sina röster mellan riksdags- och kommunalvalen. Socialdemokratiska väljare stödde mycket sällan andra partier i de lokala valen. Valet 1985 ändrade på det förhållandet. Andelen socialdemokratiska röstsplitrare i kommunfullmäktigevalen ökade från omkring 4–5 procent i de tidigare valen till 11 procent 1985 (se tabell 5.9) Röstsplitrning är inte längre ett sällsynt fenomen bland socialdemokratiska väljare.

Tabell 5.9 Andel av partiernas väljare i riksdagsvalen som stödde annat parti i kommunfullmäktigevalen 1970–1985 (procent)

parti i riksdagsvalen	andel som röstade på annat parti i kommunfullmäktigevalen					
	1970	1973	1976	1979	1982	1985
vpk	20	14	20	17	26	32
s	2	5	4	5	5	11
c	5	13	13	12	15	14
fp	11	11	17	18	18	30
m	10	12	12	12	16	12
samtliga röstande	6	9	9	10	11	16

Kommentar: Resultatet för (c) 1985 gäller enbart för centerpartiet utan kds. Samma gäller alla övriga analyser i detta avsnitt om röstsplitrning.

Även folkpartiväljarnas och vpk-väljarnas röstsplitrning ökade 1985. En så stor andel som kring 30 procent av folkpartiets och vänsterpartiet kommunisternas riksdagsväljare 1985 stödde andra partier kommunalt. Andelen röstsplitrare bland centerpartiets och moderaternas väljare höll sig 1985 på samma nivå som tidigare (kring 12–14 procent).

Röstsplitrningen håller på att ändra karaktär samtidigt som den har blivit vanligare. Resultaten i tabell 5.10 och figur 5.2 visar att den tidigare helt dominerande röstsplitrningen *inom* blocken fortfarande är vanligast, men att den har minskat andelsmässigt. Samtidigt har röstsplitrningen från riksdagspartierna till något småparti i kommunalvalen ökat markant.

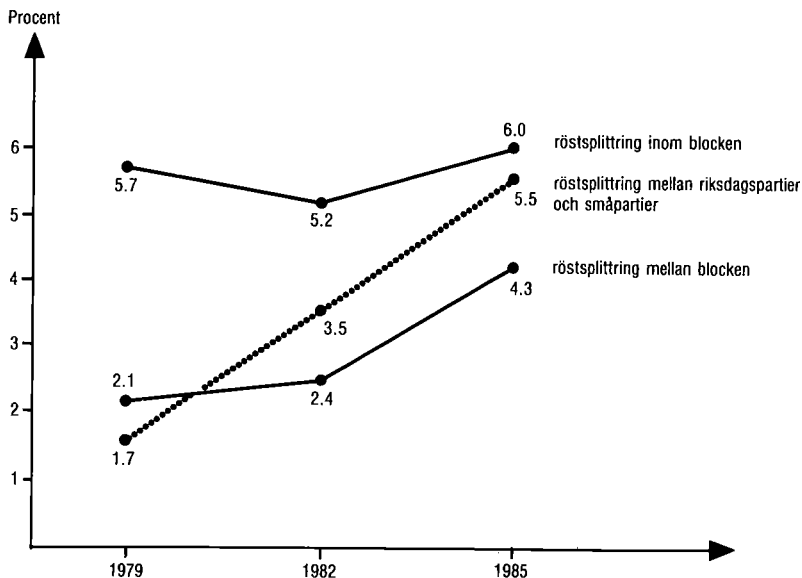
Även röstsplitrningen mellan blocken har ökat något. Den vanligaste formen av röstsplitrning 1985 ägde dock fortfarande rum mellan de borgerliga partierna.

Analysen i tabell 5.11 visar vilken betydelse röstsplitrningen hade för de olika partiernas valresultat i 1985 års riksdags- och kommun-

Tabell 5.10 Olika typer av röstspliftring i riksdags- och kommunfullmäktigevalen 1979, 1982 och 1985 (procent)

typ av röstspliftring	andel av röstspliftrarna		
	1979	1982	1985
<i>röstspliftring inom blocken</i>	60	46	38
röstspliftring mellan vpk och s	15	14	9
röstspliftring mellan c, fp och m	45	32	29
<i>röstspliftring mellan blocken</i>	22	21	27
vpk eller s i riksdagsvalet; c, fp eller m kommunalt	12	10	16
c, fp eller m i riksdagsvalet; vpk eller s kommunalt	10	11	11
<i>röstspliftring mellan riksdagsparti och småparti</i>	18	30	34
vpk eller s i riksdagsvalet; småparti kommunalt	4	8	15
c, fp eller m i riksdagsvalet; småparti kommunalt	12	18	15
småparti i riksdagsvalet; riksdagsparti kommunalt	2	4	4
<i>röstspliftring mellan småpartier</i>	0	3	1
summa procent	100	100	100
antal intervjuade	246	286	396

Figur 5.2 Andel röstspliftrare inom blocken, mellan blocken och mellan riksdagsparti och småparti 1979, 1982 och 1985 (procent av samtliga parti-röstande i riksdags- och kommunfullmäktigevalen)

Kommentar: Analysen bygger på resultaten i tabell 5.10. "Småpartier" är alla partier förutom vpk, s, c, fp och m. Kds har definierats som ett småparti och skiljts från centerpartiet.

fullmäktigeval. Procentandelarna i tabellen anger partiernas nettovinster eller nettoförluster i 1985 års kommunfullmäktigeval till följd av röstsplittring. Plustecken betyder att partiet nettovann röstandelar kommunalt (och därmed nettoförlorade i riksdagsvalet) medan minustecken visar nettoförluster kommunalt (eller nettovinster i riksdagsvalet).

Tabell 5.11 Partiernas nettovinster eller nettoförluster i kommunfullmäktigevalet till följd av röstsplittring med riksdagsvalet (procent)

	parti									
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	övriga		
nettovinst kommunalt (+) eller nettoförlust kommunalt (-) till följd av röstsplittring med angivet parti	s	+0.1 vpk	-0.1 vpk	+0.0 vpk	+0.0 vpk	+0.0 vpk	±0.0 vpk	+0.4 vpk	+0.3	
	c	-0.0 c	-0.8 s	+0.8 s	-0.3 s	+0.2 s	+0.1 s	+0.8 s	+0.6	
	fp	-0.0 fp	+0.3 fp	+0.5 c	-0.5 c	-0.5 c	+0.1 c	+0.1 c	+0.2	
	m	-0.0 m	-0.2 m	+0.5 m	-0.8 fp	+0.8 fp	+0.2 fp	+0.5 fp	+0.4	
	kds	±0.0 kds	-0.1 kds	-0.1 kds	-0.2 kds	+0.1 m	-0.1 m	+0.2 m	+0.3	
	mp	-0.4 mp	-0.8 mp	-0.1 mp	-0.5 mp	-0.2 mp	-0.0 kds	+0.0 kds	+0.0	
	övr	-0.3 övr	-0.6 övr	-0.2 övr	-0.4 övr	-0.3 övr	-0.0 övr	-0.0 mp	+0.0	
nettoeffekt kommunalt av röstsplittringen		-0.7	-2.3	+1.4	-2.7	+0.1	+0.2	+1.9	+1.9	

Kommentar: Procentbasen är definierad som samtliga partiväljare i riksdags- och kommunfullmäktigevalen 1985 (2479 personer). Ett plustecken (+) betyder att röstsplittringen resulterat i nettovinst kommunalt (eller omvänt i nettoförlust i riksdagsvalet) medan minustecken (-) betyder nettoförlust kommunalt (nettovinst i riksdagsvalet). Enligt valstatistiken 1985 fick följande partier fler röster kommunalt än i riksdagsvalet: c +1.8 procentenheter, mp +1.0 och övriga partier +2.1 medan följande partier fick färre röster kommunalt än i riksdagsvalet: vpk -0.1, s -2.1, fp -1.8, m -0.7 och kds -0.3.

Socialdemokraterna och folkpartiet var de två partier som förlorade mest i kommunfullmäktigevalen till följd av röstsplittringen. Båda partierna gjorde 1985 sina i förhållande till resultaten i riksdagsvalet klart sämsta kommunfullmäktigeval sedan de samtidiga valen infördes 1970. Socialdemokraterna tappade fler kommunala väljare än de vann i utbytet med samtliga partier med undantag för folkpartiet. De största nettoförlusterna för socialdemokraterna gick till centerpartiet och miljöpartiet. Folkpartiet förlorade också kommunröster till centerpartiet och miljöpartiet, men den största avtappningen gick till moderaterna.

De partier som vann mest på röstsplittringen när det gällde kommunfullmäktigevalen och därigenom också förlorade mest i riksdagsvalet var centerpartiet och miljöpartiet. Både centerpartiet och miljöpartiet fick sina största kommunvinster från socialdemokraterna. Socialdemokraterna var också det parti som fick släppa

till flest väljare till olika kommunala småpartier (0.6 procentenheter).

Den mest intressanta frågan när det gäller röstsplittningen bland svenska väljare är naturligtvis varför den har ökat och i vad mån röstsplittning och röstning i lokala val har att göra med rikspolitiska eller kommunalpolitiska faktorer. Frågan är alltså om röstsplittningen främst har ökat som en följd av den allmänt ökade rörligheten i väljarkåren eller om ökningen i första hand har att göra med att kommunalpolitiken på senare år har blivit mer partipolitiserad och mer uppmärksam i massmedierna. Att motsättningarna har ökat i kommunalpolitiken har flera olika undersökningar visat.¹ Flera studier, bl a av Kent Asp och Lennart Brantgärde m fl, har också visat att lokala och kommunalpolitiska frågor har fått ett ökat utrymme i massmedierna under de senaste 10–15 åren.²

Huruvida denna ökade politisering av lokalpolitiken har orsakat den tilltagande röstsplittningen är det svårare att uttala sig om. Kommunalforskare som har analyserat problemet – som exempelvis Jörgen Westerståhl och Folke Johansson – har tenderat att i första hand se lokalkommunala faktorer bakom röstsplittningen, medan valforskare som har utgått från nationella väljarstudier mera pekat på olika rikspolitiska faktorerets betydelse. Bo Särilvik och Olof Petersson betonar t ex i skriften *Rikspolitik och lokalpolitik i valet 1973* mycket starkt rikspolitikens stora betydelse för väljarnas röstning i de lokala valen.³

Att både lokala och rikspolitiska faktorer spelar en roll för röstsplittningen är självklart. Frågan är hur blandningen ser ut, dvs hur stor betydelse faktorerna har i förhållande till varandra.

Frågeställningen är viktig – inte minst därför att den påverkar vår bedömning av röstsplittningen som politiskt fenomen. Problemet är dock att den är mycket svår att besvara utifrån de undersökningar som har gjorts. De kommunala väljarstudierna har innehållit för lite och för bristfälliga data om rikspolitik, samtidigt som de nationella valundersökningarna täckt lokalkommunala frågor dåligt. Vad som skulle behövas är en speciell undersökning av röstsplittning och röstning i kommunala val där olika rikspolitiska och lokalpolitiska faktorer analyseras samtidigt.

De resultat som redovisas i tabell 5.12 och 5.13 kommer inte från en sådan specialstudie. De härrör från 1985 års valundersökning och belyser mer allmänt vad det är för slags väljare som tenderar att rösta olika i riksdags- och kommunalvalen. Analysen i tabell 5.12 gäller sambandet mellan röstsplittning och ett antal olika socio-

¹ Strömberg och Westerståhl, 1984, s. 286–92.

² Asp, 1987; Brantgärde m fl, 1981, s. 41–57.

³ Johansson, 1987; Särilvik och Petersson, 1976, s. 46–53.

ekonomiska bakgrundsvariabler, medan resultaten i tabell 5.13 visar hur väljarnas tendens att rösta olika i 1985 års riksdags- och kommunfullmäktigeval var kopplad till några olika politiska faktorer som exempelvis grad av partiidentifikation, politiskt intresse och läsning av kommunalpolitik i tidningarna.

Tabell 5.12 Andel röstsplittrare 1985 i olika socioekonomiska grupper (procent)

	<i>andel röstsplittrare</i>	<i>antal intervjuade</i>
<i>kön</i>		
män	16	1 268
kvinnor	16	1 211
<i>ålder</i>		
18-21	20	146
22-30	20	436
31-40	19	551
41-50	18	421
51-60	12	350
61-70	12	349
71-80	9	226
<i>yrkesgrupp</i>		
industriarbetare	12	439
övriga arbetare	14	537
lägre tjänstemän	14	262
tjänstemän i mellanställning	19	472
högre tjänstemän	18	350
småföretagare	18	185
jordbrukare	16	107
studerande	26	106
<i>anställningssektor</i>		
offentlig tjänst	18	888
privat tjänst	14	1 523
<i>utbildning</i>		
låg	12	1 133
medelhög	17	651
hög	22	675
<i>bostadsort</i>		
ren landsbygd	13	409
mindre tätort	14	583
stad eller större tätort	18	1 102
storstad	15	351
<i>samtliga röstande</i>	16	2 479

Kommentar: Analysen gäller röstsplittring i 1985 års riksdags- och kommunfullmäktigeval.

Tabell 5.13 Sambandet mellan röstsplittning och ett antal politiska faktorer (procent)

	<i>andel röstsplitrare</i>	<i>antal intervjuade</i>
<i>stabil eller rörlig i riksdagsvalet</i>		
stabil partiväljare i riksdagsvalet	10	1 769
partibytare i riksdagsvalet	36	425
<i>subjektivt politiskt intresse</i>		
mycket intresserad	15	246
ganska intresserad	17	1 086
inte särskilt intresserad	16	992
inte alls intresserad	9	141
<i>grad av partiidentifikation</i>		
starkt övertygade partianhängare	5	802
partianhängare, men ej starkt övertygad	13	569
enbart partipreferens	24	892
ingen partipreferens	31	203
<i>läsning av lokalpolitik i tidningarna</i>		
läser i stort sett allt	15	482
läser ganska mycket	19	917
läser inte särskilt mycket	15	738
läser ingenting/nästan ingenting	13	118
<i>samtliga röstande</i>	16	2 479

Kommentar: Röstsplittningen gäller 1985 års riksdags- och kommunfullmäktigeval.

Röstsplittningens samband med olika socioekonomiska faktorer var inte annorlunda 1985 än vad vi känner till från tidigare. Kön och bostadsort är inte kopplat till röstsplittning. De väljargrupper som har störst tendens att rösta på olika partier i riksdags- och kommunfullmäktigevalen är främst yngre väljare, tjänstemän och högtbildade. Det är samma grupper som oftast brukar byta parti.

Resultaten i tabell 5.13 visar att det fanns ett klart samband mellan partibyte och röstsplittning 1985. Hela 36 procent av de väljare som bytte parti 1985 stödde olika partier i riksdags- och kommunfullmäktigevalen. Röstsplittning är – precis som partibytan i riksdagsvalet – förknippat med en låg grad av partiidentifikation. Det är bland väljare utan känsla av anhängarskap till något parti som röstsplittning och partibyte är vanligast. Detta innebär emellertid inte att röstsplitrare är mindre politiskt intresserade än trogna partiväljare. De är i genomsnitt lika intresserade som övriga väljare. Självuppskattat politiskt intresse hade 1985 ett obetydligt samband med röstsplittning. Detsamma gällde läsning av lokalpolitik

och kommunala frågor i tidningarna. Röstsplittrare läste inte mer om kommunalpolitik än stabila partiväljare.

Mönstren i resultaten antyder att röstsplittring har en klar rikspolitisk komponent – att den utöver lokalpolitiska inslag har att göra med en allmän tvekan och osäkerhet mellan olika partier på riksnivå. Det intrycket förstärks ytterligare om man studerar resultaten i tabell 5.14. De visar att röstsplittring till ett visst parti kommunalt har ett mycket klart samband med partibyte till samma parti i riksdagsvalet tre år senare.

Röstsplittring kommunalt kan alltså i många fall ses som ett halvt steg mot partibyte på riksnivå. Resultaten i tabell 5.14 omfattar dock enbart röstsplittring mellan de fem riksdagspartierna. Den ökande röstsplittringen mellan riksdagspartierna och olika småpartier – en röstsplittring som åtminstone när det gäller lokala småpartier kan förväntas vara mer motiverad av lokala omständigheter –

Tabell 5.14 Röstsplittring som ett steg mot partibyte. Analys av data från tre panelstudier vid valen 1976–1979, 1979–1982 och 1982–1985

riksdags- val (t)	kommunfull- mäktigeval (t)	riksdagsval (t+1)				summa procent	antal intervjuade
		vpk	s	c/fp/m	övriga		
s	s	2	93	4	1	100	1 310
s	vpk	38	62	0	0	100	21
s	c/fp/m	0	89	11	0	100	28

effekt av röstsplittring
till visst parti vid tidpunkt
(t) på tendensen till partiby-
te till partiet i fråga i riks-
dagsvalet vid tidpunkt (t+1)

+36 +7

riksdags- val (t)	kommunfull- mäktigeval (t)	riksdagsval (t+1)					summa procent	antal intervjuade
		vpk/s	c	fp	m	övriga		
c	c	7	70	9	12	2	100	482
c	vpk/s	42	17	25	0	16	100	12
c	m	0	27	14	59	0	100	22

effekt av röstsplittring
till visst parti vid tidpunkt
(t) på tendensen till partiby-
te till partiet i fråga i riks-
dagsvalet vid tidpunkt (t+1)

+35 +47

ingår inte i analysen. Den har hittills varit så sällsynt att den inte kan studeras med någon rimlig grad av statistisk säkerhet.

Röstsplittring kommunalt mellan riksdagspartierna har inte bara ett klart samband med partibytan på riksnivå. Det har också ett klart samband med tvekan mellan olika (riks)partier. Röstsplittring var 1985 mycket vanligare (26 procent) bland väljare som tyckte bäst om flera olika partier (delad förstapreferens) än bland väljare med en klar förstapreferens bland partierna (13 procent). Och det var inte frågan om en odefinierad tvekan mellan olika partier som ledde till kommunal röstsplittring. Det går att visa att svensk röstsplittring – precis som när det gäller partibytan – har ett klart samband med ideologisk vänster-högerposition. I valet 1985 var det exempelvis socialdemokratiska väljare på högerkanten som hade störst tendens att röstsplittra borgerligt i kommunfullmäktigevalet. Bland borgerliga väljare hade de flesta röstsplittrare som stödde socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna i kommu-

riksdags- val (t)	kommunfull- mäktigeval (t)	riksdagsval (t+1)					summa procent	antal intervjuade
		vpk/s	c	fp	m	övriga		
fp	fp	8	6	63	21	2	100	230
fp	vpk/s	31	0	54	15	0	100	13
fp	c	0	25	58	17	0	100	11

effekt av röstsplittring
till visst parti vid tidpunkt
(t) på tendensen till parti-
byte till partiet i fråga i riks-
dagsvalet vid tidpunkt (t+1)

+23 +19

riksdags- val (t)	kommunfull- mäktigeval (t)	riksdagsval (t+1)					summa procent	antal intervjuade
		vpk/s	c	fp	m	övriga		
m	m	3	3	9	84	1	100	520
m	c	0	21	17	62	0	100	29
m	fp	4	8	34	50	4	100	26

effekt av röstsplittring
till visst parti vid tidpunkt
(t) på tendensen till parti-
byte till partiet i fråga i riksdags-
valet vid tidpunkt (t+1)

+18 +25

Kommentar: Analysen bygger på sammanslagna data från panelstudierna 1976–1979, 1979–1982 och 1982–1985. Beteckningen (t) står för valåren 1976, 1979 och 1982 medan (t+1) står för 1979, 1982 respektive 1985. De röstsplittringsgrupper som har medtagits i analysen är de som omfattade flest intervjupersoner.

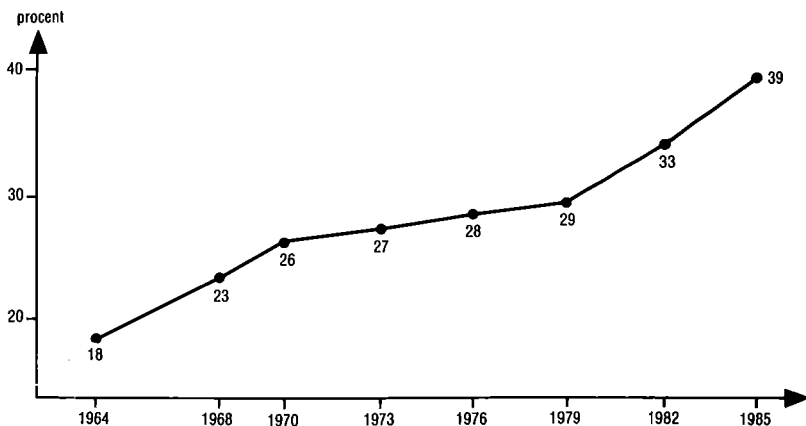
nalvalen ideologiska åsikter till vänster om mitten. Även röstsplittningen inom det borgerliga blocket hade ett samband med väljarnas vänster-högeråsikter. Folkpartister med högeråsikter 1985 röstade t ex klart oftare på moderaterna i kommunfullmäktigevalen än folkpartiväljare med mer vänsterinriktade uppfattningar.

Röstsplittning i Sverige är ett fenomen som hittills har haft klara rikspolitiska inslag. Den tilltagande röstsplittningen mellan riksdagspartierna och olika småpartier kan kanske ändra på det förhållandet. Det är ingen originell eller djärv gissning att tro att betydelsen av olika lokala problem håller på att öka i de kommunala valen. Den ökande röstsplittningen 1985 och småpartiernas framgångar i kommunalvalen signalerar kanske att väljarna verkligen har börjat separera riksdags- och kommunalval även om de inträffar på samma dag.

Väljarrörlighet under 1985 års valrörelse

Valrörelserna har blivit viktigare för väljarnas partival. Allt fler väljare uppger att de bestämmer sitt val av parti under själva valrörelsen (se figur 5.3).

Figur 5.3 Andel väljare som uppger att de bestämde sitt partival under valrörelsen 1964–1985 (procent)

Kommentar: Intervjufrågan lyder: "När bestämde Du Dig för vilket parti Du skulle rösta på i år? Var det under sista veckan före valet eller tidigare under hösten och sommaren eller visste Du sedan länge hur Du skulle rösta?" Svarepersonerna som valde något av de två första svarsalternativen har klassificerats som att partivalet bestämdes under valrörelsen. Endast personer som röstade på något parti ingår i analysen. Antalet intervjupersoner var 2529 år 1985.

Tabell 5.15 Ålder och tidpunkt för röstningsbeslutet 1985 (procent)

Ålder	tidpunkt för röstningsbeslutet				andel som bestämde sig under valrörelsen
	under sista veckan före valet	tidigare under hösten och sommaren	partivalet bestämt sedan länge	summa procent	
18-21	40	26	34	100	66
22-30	26	24	50	100	50
31-40	23	21	56	100	44
41-50	21	20	59	100	41
51-60	13	17	70	100	30
61-70	11	14	75	100	25
71-80	9	9	82	100	18
samtliga partiväljare	20	19	61	100	39

Kommentar: Endast partiväljare ingår i analysen.

Vid 1964 års val var det endast 18 procent av väljarna som angav att de hade bestämt sitt partival "under sista veckan" eller "tidigare under hösten och sommaren". En mycket klar majoritet (82 procent) uppgav att de hade bestämt sitt partival "sedan länge". Sedan dess har andelen väljare som säger att de bestämt sitt val av parti under valrörelsen (svarsalternativen "sista veckan" eller "tidigare under hösten och sommaren") ökat vid varje valtillfälle. Vid valet 1982 uppgav inte mindre än 33 procent av väljarna att de hade bestämt sitt partival under valrörelsen. År 1985 var andelen ändå högre. Hela 39 procent av väljarna i 1985 års val angav att de hade gjort sitt partival under valrörelsen. Endast 61 procent uppgav att de bestämt sitt partival sedan länge.

Resultaten från intervjufrågan om när väljarna bestämde sitt partival bör naturligtvis inte tolkas bokstavigt. Frågan är grov och mäter inte enbart hur väljarna uppfattar när de bestämde sitt partival utan också osäkerhet i partivalet. Mindre övertygade och tveksamma väljare har en tendens att uppge att de gjorde sitt partival sent, oavsett när det faktiska röstningsbeslutet verkligen togs. Den ökande andelen väljare som uppger att de bestämmer sitt partival sent är ett tecken på att partiernas grepp över väljarna har minskat i Sverige, vilket har lett till att osäkerheten och rörligheten har blivit större.

Resultaten i tabell 5.15 visar att det främst är bland unga människor som röstningsbesluten tas sent under valrörelserna. Hela 66 procent av förstagångsväljarna 1985 uppgav att de bestämde sitt

partival under valrörelsen (40 procent under sista veckan). Motsvarande siffra var mycket lägre bland de äldsta väljarna – endast 18 procent. Det är bland de osäkra yngsta väljarna som partierna kan göra stora vinster eller stora förluster under en valrörelse, inte bland de mer partitrogna äldre väljarna.

Frågeställningarna i detta avsnitt gäller rörligheten under 1985 års valrörelse och vad den betydde för de olika partiernas valresultat. Intervjufrågan om när väljarna tog sitt röstningsbeslut är inte idealisk i ett sådant sammanhang eftersom den också mäter en allmän osäkerhet i partivalet. Intervjupersonernas egna uppgifter om när de gjorde sitt partival kan alltså knappast tas *ad notam* och utnyttjas för en analys av partiernas vinster och förluster under valrörelsen.

En bättre metod för att studera partibytena under en valrörelse är att utgå från en panelundersökning där svarspersonerna har tillfrågats om sitt partival både före och efter valkampanjen. Vi har tillgång till en mindre sådan panelundersökning inom ramen för 1985 års valundersökning. Svarspersonerna i förvalsurvalet frågades före valet om sin röstningsavsikt och efter valet (i en enkät) om hur de faktiskt röstade. Materialet gör det möjligt att analysera individuella partibyten under 1985 års valrörelse.

Vår panelundersökning var emellertid inte upplagd på bästa tänkbara sätt för att analysera valrörelseeffekter. Intervjuerna i förvalsstudien gjordes inte innan valkampanjen startade. De utfördes under själva valrörelsen – från mitten av augusti fram till valet. Det gör att vi riskerar att underskatta andelen väljare som bytte parti under valrörelsen. Bland svarspersonerna – speciellt bland dem som intervjuades nära inpå valet – kan det dölja sig väljare som bytte parti under valkampanjen, men bytet inträffade innan de blev intervjuade. I analysen måste vi ta hänsyn till denna potentiella felkälla.

Panelmaterialet innehåller uppgifter om väljarnas partitillhörighet vid tre olika tillfällen – vid valet 1982, vid starten av valrörelsen 1985 och vid valet 1985. Med utgångspunkt från detta material kan fyra olika grupper av väljare urskiljas: *Stabila partiväljare* – som föredrog samma parti vid samtliga tre mättillfällen, *vacklande partiväljare* – som röstade på samma parti 1982 och 1985 men som höll på något annat parti i intervjun före valet, *mellanvalsbytare* – som bytte parti mellan 1982 och 1985 och redan hade bytt när valrörelsen inleddes, samt *valrörelsebytare* – som bytte parti mellan 1982 och 1985 och gjorde själva bytet under valkampanjen efter förvalsintervjun. För att minska risken för att andelen valrörelsebytare underskattas på grund av hur vår panelstudie är upplagd har de mellanvalsbytare som själva angivit att de bestämde sitt partival

under valrörelsens sista vecka förts till gruppen valrörelsebytare.¹

Resultaten i tabell 5.16 visar att en mycket klar majoritet av intervjupersonerna var stabila partiväljare (79 procent).

Tabell 5.16 Stabila och rörliga väljare bland partiernas väljare 1985 (procent)

	partival 1985							samtliga partiväljare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	
<i>stabila partiväljare 1982-1985</i>								
stabila partiväljare	62	91	85	38	87	46	40	79
vacklande partiväljare	6	1	5	2	1	11	0	3
<i>partibytare 1982-1985</i>								
mellanvalsbytare	18	5	4	19	9	11	50	9
valrörelsebytare	14	2	6	41	3	32	10	9
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	50	435	105	125	198	28	10	952
<i>totala andelen valrörelsebytare</i>	20	3	11	43	4	43	10	12

Kommentar: Analysen omfattar de intervjupersoner i förvalsstudien 1985 som har uppgivit partival 1982, röstningsavsikt eller partipreferens i intervjun före 1985 års val och partival 1985 i enkäten efter valet (totalt 952 personer). *Stabila partiväljare* har stött samma parti vid alla tre mättillfällena, *vacklande partiväljare* röstade på samma parti 1982 och 1985 men sympatiserade med något annat parti i intervjun före 1985 års val, *mellanvalsbytare* röstade på ett annat parti 1982 än 1985 och föredrog sitt nya parti redan vid intervjun före 1985 års val, *valrörelsebytarna* sympatiserade ännu vid förvalsintervjun med sitt gamla parti från 1982 men bytte sedan till ett nytt parti. Ett fåtal väljare (cirka 1 procent) som sympatiserade med olika partier vid samtliga tre mättillfällen har också förts till gruppen valrörelsebytare. För att minska den underskattning av andelen valrörelsebytare som orsakas av panelstudiens uppläggning har de mellanvalsbytare som själva har angett att de bestämde sitt partival under valrörelsens sista vecka förts till gruppen valrörelsebytare.

Andelen vacklande partiväljare som eventuellt lekte med tanken att byta parti under valrörelsen men som till sist vanns tillbaka till sitt gamla parti från 1982 var 3 procent. Bland partibytarna var mellanvalsbytare och valrörelsebytare lika många – 9 procent vardera. Den totala andelen väljare som ändrade partisympati under 1985 års valrörelse var 12 procent – 9 procent valrörelsebytare och 3 procent vacklande partiväljare.

Det parti som hade klart flest valrörelsebytare *till partiet* under 1985 års valrörelse var folkpartiet. Hela 41 procent av folkpartiets väljare 1985 bytte till partiet under valrörelsen. Motsvarande siffra

¹ Till gruppen valrörelsebytare har dessutom förts en mindre grupp väljare (cirka 1 procent av svarspersonerna) som sympatiserade med olika partier vid alla tre tillfällena.

var mycket lägre för övriga riksdagspartier – 2 procent för s, 3 procent för m, 6 procent för c och 14 procent för vpk. Dessa partier vann alltså förhållandevis få nya väljare under valkampanjen. Ett annat parti som vann relativt många nya väljare under 1985 års valspurt var kds (32 procent valrörelsebytare till partiet). Resultaten för kds måste dock tolkas med försiktighet eftersom antalet intervjupersoner är mycket begränsat.

Analysen i tabell 5.16 visar enbart partiernas vinster under valrörelsen och under mellanvalsperioden. Den säger ingenting om förlusterna. Om vi vill studera hur partibytarna under de olika perioderna påverkade partiernas valresultat kan vi inte bara studera inflödet av nya väljare till partierna. Vi måste också ta hänsyn till utflödet av gamla väljare.

Resultaten i tabell 5.17 visar vilka partier som vann respektive förlorade på partibytarna 1985 samt när vinsterna eller förlusterna gjordes – under mellanvalsperioden eller under själva valrörelsen.

Tabell 5.17 Partiernas nettovinster eller nettoförluster på grund av partibytarna under mellanvalsperioden och under 1985 års valrörelse (procent)

	parti							
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	övriga
nettoeffekt av partibytarna mellan valet 1982 och starten av valrörelsen 1985	-0.2	-0.3	-2.0	+1.9	-0.6	-0.1	-0.3	+0.1
nettoeffekt av partibytarna under valrörelsen 1985	+0.5	-0.8	-1.7	+5.3	-2.2	+0.6	±0.0	-0.1
summa nettoeffekt av partibytarna 1982-1985	+0.3	-1.1	-3.7	+7.2	-2.8	+0.5	-0.3	±0.0

Kommentar: Analysen omfattar de intervjupersoner i 1985 års förvalsundersökning som har uppgivit partival för 1982 års val, uppgivit röstningsavsikt eller partipreferens i intervjun före valet 1985 och uppgivit vilket parti de röstade på i 1985 års val i enkäten efter valet (totalt 952 personer). De vacklande partiväljarnas (se tabell 5.16) partisympatiförändringar har inte tagits med i analysen eftersom de inte innebar några partibytarna. Procentfördelningarna för mellanvals- respektive valrörelsebyttarna summerar inte till noll eftersom effekterna av de partibytarna som de väljare gjorde som sympatiserade med olika partier vid samtliga tre mätillfällen har förts till valrörelsen för "vinnande" parti och till mellanvalsperioden för "förlorande" parti.

Partibytarna under 1985 års valrörelse var inte mer omfattande än under mellanvalsperioden, men de fick klart större effekter på valutgången. Alla partier utom centerpartiet gjorde 1985 större

nettovinster eller nettoförluster på grund av partibytena under valkampanjens sista veckor än under hela den föregående mellanvalsperioden. Den viktigaste orsaken till detta fenomen var folkpartiets mycket stora partibytarvinster under 1985 års valspurt (+5.3 procentenheter).

Folkpartiets partibytarvinster under 1985 års valrörelse är de utan konkurrens största som något parti har vunnit i Sverige sedan valundersökningarna startade 1956. Centerpartiet och moderaterna delade på det tidigare rekordet. Centerpartiet 1968 och moderaterna 1979 vann båda röstandelar motsvarande cirka +2.5 procentenheter till följd av partibytarvinster under valspurten.

Folkpartiets stora valrörelsevinst 1985 hämtades i första hand från moderaterna (+2.6 procentenheter) men också från centerpartiet (+0.9) och socialdemokraterna (+1.3). Två andra partier som också vann på partibytena under 1985 års valrörelse var vänsterpartiet kommunisterna och kds. Vänsterpartiet kommunisterna vann röster från socialdemokraterna medan kds hämtade sina vinster från centerpartiet.

Folkpartiets valrörelsevinst kunde ha blivit ändå större. Analysen i tabell 5.18 visar att folkpartiet under valspurten inte lyckades behålla alla väljare som var på väg att byta till partiet.

Tabell 5.18 Partiernas vinster och förluster på grund av partisympatiförändringar och partibytan under 1985 års valrörelse (procent)

	parti							
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	övriga
nettoeffekt av partibytena under valrörelsen 1985	+0.5	-0.8	-1.7	+5.3	-2.2	+0.6	±0.0	-0.1
nettoeffekt av partisympatiförändringarna bland vacklande partiväljare	+0.3	+0.2	+0.2	-0.3	-0.3	+0.3	-0.3	-0.1
summa nettoeffekt av partisympatiförändringar och partibytan under 1985 års valrörelse	+0.8	-0.6	-1.5	+5.0	-2.5	+0.9	-0.3	-0.2

Kommentar: Analysen omfattar samma 952 personer som i tabell 5.17. Vacklande partiväljare är väljare som i förvalsintervjun sympatiserade med ett annat parti än det de röstade på 1982 och 1985. De återgick till sitt gamla parti under valrörelsen.

Folkpartiet förlorade under valets sista veckor fler tillfälliga sympatisörer som föredrog partiet i intervjun före valet men som stött något annat parti 1982 än partiet återvann gamla väljare från 1982 som i förvalsintervjun sympatiserade med andra partier. Nettoef-

fekten av dessa partisympatiförändringar blev dock begränsad – -0.3 procentenheter för folkpartiet.

Det är inte bara partibyten och sympatiförändringar som åstadkommer rörlighet under en valrörelse. Valkampanjer ger också upphov till att tveksamma väljare bestämmer sig och röstar, samtidigt som andra väljare blir osäkra och stannar hemma på valdagen. En valrörelse leder till att vissa väljare får bestämda partisympatier och mobiliseras att rösta medan andra väljare demobiliseras och blir valskolkare.

Våra möjligheter att studera dessa förändringar på ett systematiskt sätt är mycket begränsade. Antalet svarspersoner i vårt undersökningsmaterial som på detta sätt mobiliserades eller demobiliserades under 1985 års valrörelse är litet. Så mycket kan dock sägas att en klar majoritet (65 procent) av de väljare som mobiliserades under valsporten 1985 – som i förvalsintervjun var tveksamma eller osäkra om hur de skulle rösta men som till slut stödde något parti – röstade borgerligt. Folkpartiet ensam fick hela 35 procent av de tveksamma väljarnas röster. Bland de väljare som demobiliserades under valsporten – som hade en bestämd röstningsavsikt i förvalsintervjun men som sedan inte gick och röstade – fanns mycket få väljare med folkpartisympatier (10 procent). Socialdemokraterna (38 procent) och moderaterna (25 procent) var mer talrikt företrädade i denna grupp.

Resultaten av valrörelsens mobiliserings- och demobiliseringseffekter förstärker de slutsatser vi redan kunde dra utifrån partiby-taranalysen. Den stora vinnaren under 1985 års valrörelse var folkpartiet. Vänsterpartiet kommunisterna och kds gjorde också förhållandevis bra valrörelser som resulterade i röstvinster. Förlo-rarna var moderaterna, centerpartiet och socialdemokraterna. De tappade alla väljarstöd under valsporten. Bland dem var det moderaterna som gick tillbaka mest. Moderaternas valrörelseförluster gick så gott som uteslutande till folkpartiet.

Väljarströmmar och valtolkning

En tolkning av 1985 års valutgång med utgångspunkt i hur väljarna rörde sig leder inte till några överraskande resultat när det gäller valets stora segrare folkpartiet. Vår analys har visat att folkpartiet vann på alla fronter. De stora partibytarvinsterna från övriga partier – främst från moderaterna och centerpartiet – var naturligtvis den viktigaste orsaken till den exceptionella valframgången. Men folkpartiet vann också röstandelar på förändringarna i väljarnas

valdeltagande och på förändringarna i valmanskårens sammansättning.

Den allra största delen av folkpartiets valframgång vanns under valspurten. Folkpartiets valrörelse 1985 är utan tvekan den mest framgångsrika som något svenskt parti har gjort sedan den moderna valforskningen startade på 1950-talet. Inget annat parti har tidigare kommit i närheten av att uppnå det som folkpartiet uppnådde 1985 – en röstvinst motsvarande något över 5 procentenheter på partibytan med övriga partier under valspurten.

De största förlorarna i 1985 års val var centerpartiet och moderaterna. Deras valbakslag hade dock mycket olika utseende. Moderaternas förlust kom överraskande och berodde nästan uteslutande på hastigt påkomna partibytan till folkpartiet under valets sista veckor. I andra avseenden gjorde moderaterna ett bra val, t ex bland förstagångsväljarna och bland väljare som mobiliserades att rösta 1985 efter att ha röstskolkat 1982.

Centerpartiets valförlust var ett led i en mer långvarig process. Och bakslaget var mer allvarligt eftersom det orsakades av förluster över hela fältet. Centerpartiet förlorade inte bara på partibytan med övriga partier under valrörelsen och under mellanvalsperioden dessförinnan. Partiet förlorade också på förändringarna i valdeltagandet och på förändringar i väljarkårens sammansättning. Centerpartiet gjorde t ex 1985 sitt sämsta val någonsin bland unga förstagångsväljare.¹ Men den viktigaste orsaken till centerpartiets valförlust var de stora partibytarförlusterna till alla övriga partier. Större delen gick till folkpartiet men förlusterna till moderaterna, socialdemokraterna och kds var inte obetydliga.

Socialdemokraterna tillhörde också förlorarna i 1985 års val även om partiet lyckades behålla regeringsmakten. Partibytarförluster till folkpartiet – till stor del uppkomna under valrörelsen – var socialdemokraternas största minuspost. Men partiet förlorade också på förändringarna i väljarkårens sammansättning – en majoritet av de väljare som avled mellan valen 1982 och 1985 var socialdemokrater – och på förändringarna i valdeltagandet. Något över hälften av de väljare som röstade 1982 men stannade hemma 1985 var socialdemokrater. Partiet förlorade på valdeltagandeminskningen 1985.

Socialdemokraterna fick också vidkännas flera smärtsamma förluster i kommunfullmäktigevalen 1985, bl a i Malmö. Valet 1985 är det första sedan den gemensamma valdagen infördes 1970 där socialdemokraterna gjorde ett markerat sämre val kommunalt än i riksdagsvalet. En av de viktigaste orsakerna till detta var att röst-

¹ Ätminstone sedan valundersökningarna startade 1956.

splittringen i och med 1985 års val även spred sig till socialdemokratiska väljare. Andelen socialdemokratiska röstsplitrare i riksdags- och kommunfullmäktigevalen mer än fördubblades mellan 1982 och 1985 – från 5 till 11 procent.

Bakom vänsterpartiet kommunisternas stabila valresultat 1985 låg två väljarströmmar som tog ut varandra. Partiet vann röster från socialdemokraterna samtidigt som det förlorade partibytare till miljöpartiet. Bland förstagångsväljarna gjorde vänsterpartiet kommunisterna ett något bättre val än i valmanskåren som helhet. Men sjuttioalets storhetstid bland de unga förstagångsväljarna är slut för vänsterpartiet kommunisterna. Partiet hade 1985 – precis som 1982 – stöd av 7 procent av de yngsta väljarna. Motsvarande siffra höll sig mellan 9–12 procent för vänsterpartiet kommunisterna under 1970-talets val.

Småpartierna kds och miljöpartiet vann båda röstandelar från centerpartiet. Miljöpartiet vann dessutom partibytarröster från vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna men förlorade röster till folkpartiet. Kds vann större delen av sin partibytarvinst under valrörelsen, och vinsten kom så gott som uteslutande från centerpartiet. Valsamarbetet mellan centerpartiet och kds underlättade för centerpartiväljare att gå till kds i riksdagsvalet. De behövde inte längre befara att rösten var bortslängd.

**VARFÖR DET GICK SOM
DET GICK 1985**

6 Väljarna förklarar sitt partival

En första möjlighet att försöka förklara varför väljare röstar som de gör är givetvis att fråga rakt på sak. Vad som då erhålls är väljarnas *subjektiva* förklaringar till sitt röstningsbeslut, med allt vad det innebär av möjliga rationaliseringar och förträngningar.

I 1985 års valundersökning ingick tre typer av intervjufrågor om självuppfattade orsaker till valet av parti: en fråga till partibytarna om varför de hade ändrat sitt partival, en öppen intervjufråga till samtliga väljare om vilka frågor som var viktiga för valet av parti, samt – också till samtliga väljare – en serie intervjufrågor om hur viktiga sex av valrörelsens sakfrågor var för partivalet. På de följande sidorna kommer vi i tur och ordning att gå igenom svaren på dessa tre typer av subjektiva intervjufrågor och försöka teckna en bild av hur väljarna själva uppfattade vad som hade påverkat det egna partivalet.

Partibytarna förklarar sig

De svarspersoner i 1985 års eftervalsundersökning som uppgav att de hade röstat på olika partier i 1982 och 1985 års riksdagsval fick följande fråga: *"I årets riksdagsval röstade Du på (...PARTI). För tre år sedan, i riksdagsvalet 1982, röstade Du på (...PARTI). Vad var det som fick Dig att rösta annorlunda i år jämfört med 1982?"* En liknande intervjufråga ingick också i 1982 års valundersökning.¹ Intervjufrågan ställdes till sammanlagt 248 personer 1985. Av dem kunde hela 86 procent nämna minst en orsak till sitt partibyte. År 1982 ställdes frågan till 243 personer och även då var andelen svarande 86 procent.²

¹ Intervjufrågan 1982 hade följande formulering: *"I årets riksdagsval röstade Ni på (...PARTI). För tre år sedan, i riksdagsvalet 1979, röstade Ni på (...PARTI). Vad är det som gjort att Ni ändrat partiuppfattning sedan valet 1979?"* Intervjufrågorna ställdes till de personer som *själva* uppgav att de hade bytt parti, och de följande analyserna bygger på samtliga dessa personers svar. Denna grupp självupplevda partibytare är dock inte helt identisk med den grupp partibytare som erhålls efter korrigeringar för valdeltagandeuppgifterna enligt röstlängderna och för vad personerna i panelurvalen 1979–1982 och 1982–1985 sa om sitt partival vid det tidigare av de båda valtillfällena.

² Sammanlagt avgavs 274 svar 1985 och 248 svar 1982, vilket innebär i genomsnitt 1.3 respektive 1.2 svar per intervjuperson. Fjorton procent av partibytarna har utslutits ur den följande analysen. De fick av misstag inte frågan eller ville inte svara på den.

Väljarnas subjektiva förklaringar till partibytena kan klassificeras på många olika sätt. Vi har valt att arbeta med följande sex förklaringar: sakfrågeförklaringar, ideologiska förklaringar, förklaringar som berör partiledarna, trovärdighetsförklaringar, förklaringar som hänvisar till taktisk röstning samt övriga förklaringar. Resultaten i tabell 6.1 visar hur olika grupper av partibytare vid valen 1982 och 1985 motiverade sina beslut. Raderna i tabellen summerar till mer än 100 procent, eftersom svarspersonerna kunde uppges fler än en orsak till sitt partibyte.

Tabell 6.1 Subjektiva förklaringar till partibyte vid riksdagsvalen 1982 och 1985. Andel partibytare som nämner respektive förklaring (procent)

partibytargrupp	typ av förklaring till partibyte						antal intervjuade
	sakfrågor	ideologi	parti-ledare	trovärdighet	taktisk röstning	övrigt	
samtliga partibytare 1982	37	12	10	25	7	29	208
samtliga partibytare 1985	30	17	26	24	3	29	213
blockbytare 1982	45	8	8	34	2	28	53
blockbytare 1985	41	11	19	9	0	43	54
bytare inom s-blocket 1982	21	18	0	0	32	21	28
bytare inom s-blocket 1985	26	26	5	5	21	26	19
bytare inom b-blocket 1982	35	9	19	27	2	31	89
bytare inom b-blocket 1985	23	19	36	32	0	24	115
m 82 → fp 85	15	39	39	29	0	20	41
c 82 → fp 85	15	2	40	47	0	38	40
fp 82 → m 85	36	7	7	14	0	29	14
c 82 → m 85	45	18	45	27	0	0	11
s 82 → fp 85	43	10	24	14	0	24	21
s 82 → vpk 85	25	42	8	8	25	8	12

Kommentar: Resultaten för 1985 bygger på svaren från de 213 personer i eftervalsundersökningen som uppgav att de röstade på olika partier i 1982 och 1985 års riksdagsval; sammanlagt avgavs 274 svar. Motsvarande siffror för partibytarna mellan 1979 och 1982 var 208 personer och 248 svar. Till kategorin *ideologi* har förutom svar som liberalism, socialism och kristna värden förts svar av typen för långt till höger, för långt till vänster och för nära något annat parti. Kategorin *trovärdighet* innehåller svar som handlar om ärlighet, kompetens, konsekvens, löftesbrott och oklara besked samt valsamverkan mellan centerpartiet och kds vid valet 1985. Med *taktisk röstning* avses svar från personer som för att inte slänga bort sin röst har lämnat något av småpartierna eller bytt till vpk eller folkpartiet p g a 4-procentsspärrer. Kategorin *övrigt* innehåller bl a svar av typen att ett partis hela politik är bra eller dålig, påverkan från någon i omgivningen, "större insikt nu" samt att ett parti nådde ut eller inte nådde ut med sitt budskap. Med s-blocket avses socialdemokraterna och vpk och med b-blocket moderaterna, folkpartiet och centerpartiet.

Den vanligaste förklaringen till partibyte mellan 1982 och 1985 var att hänvisa till någon eller några sakfrågor (30 procent). Men ett nästan lika vanligt svar (26 procent) var att nämna någon partiledare – antingen positivt eller negativt. Ideologiska ställningstaganden eller hänvisning till partiernas placering på vänster-högerdimensionen uppgavs som förklaring av 17 procent av de partibytare som besvarade frågan, medan svar som handlade om bristande trovärdighet eller om tillit och klara besked nämndes av 24 procent. De som uppgav taktisk röstning som förklaring till sitt partibyte var av naturliga skäl betydligt färre (3 procent).

Vid en jämförelse med 1982 framstår 1985 års val som betydligt mer centrerat kring partiledarna och mindre fokuserat på sakfrågor. De som förklarade sitt partibyte med hänvisning till någon partiledare ökade från 10 procent 1982 till hela 26 procent 1985. Samtidigt minskade sakfrågeförklaringarna från 37 till 30 procent. Att förklaringar i termer av sakfrågor minskade med 7 procentenheter mellan 1982 och 1985 innebär emellertid inte att hänvisningarna till politikens innehåll minskade med lika mycket. Under samma period ökade nämligen de ideologiska förklaringarna från 12 till 17 procent.

Väljare som bytte mellan olika partier tenderade att ange olika förklaringar till sitt förändrade röstningsbeteende. Bland blockbytarna var det sakfrågorna som var den klart vanligaste förklaringen både 1982 och 1985 (45 respektive 41 procent), medan övriga förklaringar nämndes mera sällan. De största förändringarna bland blockbytarna var den minskade andelen hänvisningar till trovärdighet (från 34 procent 1982 till 9 procent 1985) och det ökade omnämmandet av partiledarna (från 8 till 19 procent). Det stora antalet trovärdighetsförklaringar 1982 kom samtliga från personer som lämnade något av de tre borgerliga partierna och gick över till socialdemokraterna. Av dessa blockbytare hänvisade 9 av 10 till borgerlig splittring eller löftesbrott från någon av de borgerliga regeringarna.

Den stora andelen partiledarförklaringar bland 1985 års blockbytare kom till 70 procent från bytare från socialdemokraterna till något av de borgerliga partierna – folkpartiet 50 procent, moderaterna 10 procent och centerpartiet 10 procent – och till 30 procent från bytare från centerpartiet eller moderaterna till socialdemokraterna.

Partibytarna inom s-blocket respektive inom b-blocket angav delvis olika förklaringar till sitt förändrade partival. De tre största skillnaderna gäller partiledarna, trovärdigheten och den taktiska röstningen. Inom s-blocket var hänvisningar till någon partiledare en mycket ovanlig förklaring till partibyte både 1982 och 1985 (0

respektive 5 procent), medan partiledarförklaringar var mycket vanliga bland bytare inom det borgerliga blocket (19 respektive 36 procent).

Hänvisningar till trovärdighet var också något som var mycket ovanligt bland partibytare mellan socialdemokraterna och vpk (0 procent 1982, 5 procent 1985), medan bytare inom det borgerliga blocket relativt ofta nämnde någon trovärdighetsförklaring (27 procent 1982, 22 procent 1985). Taktisk röstning däremot är en förklaring som nästan per definition är förbehållen bytare mellan socialdemokraterna och vpk. Förklaringen var vanligare 1982 (32 procent) än 1985 (21 procent).

Resultaten för många av de enskilda bytargrupperna i tabell 6.1 är statistiskt osäkra, eftersom de bygger på mycket få intervjupersoner. Mönstren i resultaten är dock i de flesta fall mycket rimliga och saknar inte intresse.

Om vi först ser till de väljare som bytte till folkpartiet från antingen moderaterna, centerpartiet eller socialdemokraterna kan ett antal klara skillnader konstateras. Väljare som bytte från socialdemokraterna till folkpartiet angav i första hand någon sakfråga – oftast löntagarfonderna – som skäl för sitt partibyte (43 procent), medan övriga förklaringar – även inbegripet partiledarna (24 procent) – var mindre vanliga. Bland väljare som bytte från moderaterna eller centerpartiet till folkpartiet var bytarförklaringarna helt annorlunda. Det var t ex endast 15 procent som hänvisade till någon sakfråga. Bland dessa borgerliga partibytare var det istället partiledarförklaringar som var vanligast. Fyra av tio borgerliga väljare som gick till folkpartiet 1985 nämnde en partiledare som orsak till partibytet. Av bytarna från moderaterna till folkpartiet nämnde 27 procent Bengt Westerberg, 2 procent Ulf Adelson och 10 procent båda eller oklart vilken. Bland dem som bytte från centerpartiet till folkpartiet hänvisade 20 procent till Bengt Westerberg, 8 procent till Thorbjörn Fälldin och 12 procent till båda eller oklart vilken. Westerbergeffekten var med andra ord en realitet bland i första hand 1985 års borgerliga partibytare till folkpartiet – åtminstone om man får tro på vad väljarna själva sa om sitt partibyte.¹

Väljare som bytte från moderaterna till folkpartiet respektive från centerpartiet till folkpartiet skilde sig åt i två viktiga avseenden. Den första skillnaden gäller ideologiska förklaringar. En av de vanligaste förklaringarna bland bytarna från moderaterna till folkpartiet var att moderaterna stod för långt till höger, var för extrema

¹ Till samma slutsats kommer också den socialdemokratiska valanalytikern Hans-Eric Holmqvist (Holmqvist, 1986, s. 33).

eller hade en "för hård linje" i sin politik (39 procent). Sådana ideologiska förklaringar nämndes nästan inte alls av folkpartiets nytillskott från centerpartiet (2 procent).

Den vanligaste förklaringen bland bytarna från centerpartiet till folkpartiet var istället trovärdighetsförklaringar. Nästan varannan väljare som bytte från centerpartiet till folkpartiet hänvisade till någon trovärdighetsfråga; var fjärde uppgav att de var missnöjda med centerpartiets samverkan med kristen demokratisk samling.

Den valtekniska samverkan mellan centerpartiet och kds nämndes också relativt ofta av väljare som bytte från centerpartiet till moderata samlingspartiet (18 procent). Bland väljare som övergav centerpartiet i 1985 års val hänvisade totalt en av fem till det valtekniska samarbetet med kds. Samtliga dessa väljare stannade dock inom det borgerliga blocket – 83 procent gick till folkpartiet och 17 procent till moderaterna.

En annan vanlig förklaring bland väljare som övergav centerpartiet i 1985 års val var att hänvisa till någon partiledare (43 procent). Bland dessa bytare nämnde 14 procent Thorbjörn Fälldin, 14 procent någon annan partiledare och 15 procent två olika partiledare eller oklart vilken.

Väljare som lämnade socialdemokraterna och gick till vänsterpartiet kommunisterna uppvisade en i många stycken annorlunda uppsättning förklaringar. Den vanligaste förklaringen bland dessa partibytare var ideologiska svar av typen att politiken borde drivas åt vänster eller att socialdemokraterna hade närmat sig mitten (42 procent). Var fjärde väljare som bytte från socialdemokraterna till vpk hänvisade till taktisk röstning. Bland de väljare som övergav socialdemokraterna för vpk var det mycket få som uppgav trovärdighet eller någon partiledare som förklaring till partibytet (8 procent).

Viktiga sakfrågor för partivalet

Intervjufrågan om subjektiva förklaringar till partibytet var ostyrd. Svarspersonerna fick helt på egen hand nämna faktorer som de ansåg att de hade påverkats av. Övriga intervjufrågor om subjektiva förklaringar i 1985 års valundersökning var däremot hårdare styrda och gällde enbart vilka *sakfrågor* som var viktiga för valet av parti. På en av dessa intervjufrågor fick svarspersonerna själva ange vilka frågor som var viktiga för partivalet (den öppna intervjufrågan), medan övriga intervjufrågor gällde hur viktiga sex av valrörelsens sakfrågor var för ställningstagandet i riksdagsvalet.

Hur väljarna besvarade den öppna intervjufrågan om vilka frågor som var viktiga för valet av parti har tidigare redovisats i kapitel 3. Vänsterpartiet kommunisternas väljare nämnde i första hand miljön (46 procent), sysselsättningen (32 procent), sociala välfärdsfrågor (27 procent) och skatterna (23 procent) som viktiga för valet av parti. De viktigaste frågorna för socialdemokraternas väljare var sysselsättningen (34 procent) och sociala välfärdsfrågor (27 procent). För centerpartiets väljare var det miljön (37 procent), sysselsättningen (22 procent) och familjepolitiken (17 procent) som var viktigast, medan folkpartiväljarna i första hand nämnde skatterna, miljön och löntagarfonderna (24, 24 respektive 20 procent) samt familjepolitiken och sysselsättningen (båda 18 procent). De viktigaste valfrågorna för moderata samlingspartiets väljare var skatterna (39 procent) och löntagarfonderna (28 procent). Kds-väljarna hänvisade i första hand till familjepolitik (48 procent), till religion och moralfrågor (33 procent) och till miljön (33 procent), medan miljöpartiets väljare i mycket stor utsträckning nämnde miljöfrågorna (77 procent).

Svaren på den öppna intervjufrågan om viktiga frågor för valet av parti kan också användas för att få en uppfattning om vilka frågor som gjorde att *partibytarna* ändrade sitt röstningsbeteende. Vi kommer att använda två kriterier för att försöka uppskatta vilka sakfrågor som kan sägas ha varit bidragande orsaker till att en grupp väljare gick över från ett parti till ett annat.

Det första och självklara kriteriet är att en stor andel av en partibytargrupp skall ha nämnt den aktuella sakfrågan som viktig för valet av parti. Det andra kriteriet är inte lika självklart: sakfrågan skall också nämnas som viktig av fler partibytare än av stabila väljare som stannar kvar i det parti som bytargruppen lämnar.

Ett exempel på tillämpningen av kriterium nummer två är löntagarfondsfrågan och bytarna från moderaterna till folkpartiet. Partibytare från m till fp och stabila moderatväljare nämnde löntagarfonderna i ungefär samma utsträckning (26 respektive 29 procent). Frågan kan därför knappast ha varit en viktig faktor bakom just bytena från moderaterna till folkpartiet.¹

¹ Det andra kriteriet skall inte ses som något absolut krav utan istället som ett hjälpmedel för att skilja mellan viktiga frågor för partivalet och viktiga frågor för partibytet. Kriteriet är endast tillämpligt för sakfrågor där alla partier strävar i samma riktning (t ex god miljö, hög sysselsättning) och för frågor där de partier bytet gäller intar samma position (exempelvis folkpartiet och moderaterna i löntagarfondsfrågan). De väljare som bytte från moderaterna till folkpartiet och som nämnde löntagarfonderna som viktiga för partivalet kan naturligtvis ha påverkats av frågan i den meningen att de inte röstade på t ex socialdemokraterna. Löntagarfondsfrågan torde dock knappast ha varit en orsak till särskilt många *byten* från moderaterna till folkpartiet.

I tabell 6.2 redovisas de sakfrågor som enligt våra två kriterier kan ha påverkat partibytena 1985. Den första siffran inom parentesen efter de olika sakfrågorna står för andelen partibytare som har nämnt frågan som viktig för valet av parti. Den andra siffran står för andelen partibytare som har nämnt frågan som viktig minus samma andel i den grupp som valde att stanna kvar i det parti som bytargruppen lämnade. Sakfrågor som nämndes av förhållandevis många väljare inom någon bytargrupp, men som enligt vårt andra kriterium inte kan vara en väsentlig förklaring till *partibytena*, redovisas endast i texten. Resultaten i tabellen är baserade på relativt få intervjupersoner (mellan 12 och 98) men ger ändå ett trovärdigt intryck på grund av sin allmänna rimlighet.

Tabell 6.2 Sakfrågor som kan ha bidragit till partibyten mellan olika partier vid valet 1985. Andel partibytare som nämnde respektive fråga (procent) och skillnad i andel väljare som nämnde frågan mellan partibytarna och de som valde att stanna kvar i det parti som bytarna lämnade (procentenheter)

bytargrupp	sakfråga 1	sakfråga 2	sakfråga 3	antal intervjuade
<i>inom s-block</i>				
vpk → s	sociala välfärdsfrågor	(40, +12) sysselsättning	(40, +8) ekonomi	(30, +22) 20
s → vpk	miljöfrågor	(37, +21) familjepolitik	(37, +10) skatter	(26, +13) 27
<i>mellan blocken</i>				
s → fp	familjepolitik	(30, +13) —	—	40
s → m	skatter	(33, +20) utbildning	(13, +12) löntagarfonder	(13, +11) 15
m → s	ekonomi	(24, +6) sociala välfärdsfrågor	(18, +9) —	17
c → s	sociala välfärdsfrågor	(25, +15) —	—	12
<i>inom b-block</i>				
c → fp	löntagarfonder	(29, +17) skatter	(27, +16) sociala välfärdsfrågor	(16, +6) 56
c → m	skatter	(26, +15) familjepolitik	(26, +11) löntagarfonder	(19, +7) 27
c → kds	religion/moral	(33, +32) familjepolitik	(33, +18) vänster-högerideologi	(20, +15) 15
fp → m	löntagarfonder	(31, +10) ekonomi	(19, +8) —	16
m → c	skatter	(54, +13) miljöfrågor	(46, +32) jordbruk/decentralisering	(23, +22) 13
m → fp	miljöfrågor	(21, +7) —	—	98

Kommentar: Endast sakfrågor som var bland de fem mest nämnda i respektive bytargrupp och som uppvisade en procentskillnad på lägst +6 har tagits med i tabellen.

Väljare som bytte från vänsterpartiet kommunisterna till socialdemokraterna påverkades enligt vår mätmetod främst av sociala välfärdsfrågor (40, +12), sysselsättning (40, +8) och ekonomi (30, +22). De byten som gick åt andra hållet – från socialdemokraterna till vpk – förklaras i första hand av tre andra sakfrågor: miljön, familjepolitiken och skatterna (matmomsen). En fråga som näm-

des av förhållandevis många bytare från vpk till socialdemokraterna var miljön (20 procent). Men eftersom hela 45 procent av de stabila vpk-väljarna nämnde miljöfrågorna som viktiga för partivalet, uppfyller denna fråga inte det andra av de kriterier som vi har ställt upp för att en fråga skall kunna vara en orsak till *partibyten*. Av samma skäl kan sysselsättningen (33, -1) och de sociala välfärdsfrågorna (30, +2) knappast ha påverkat särskilt många bytare från socialdemokraterna till vpk.

Väljare som lämnade socialdemokraterna och gick till folkpartiet respektive moderata samlingspartiet påverkades av olika sakfrågor. Den enda sakfråga som enligt våra två kriterier kan ha orsakat byten från socialdemokraterna till folkpartiet var familjepolitiken (30, +13). De som bytte från socialdemokraterna till moderaterna kan däremot ha påverkats av flera olika frågor, däribland skatterna (33, +20), utbildningen (13, +12) och löntagarfonderna (33, +11). Två frågor som nämndes av många bytare från socialdemokraterna till såväl folkpartiet som moderaterna var sysselsättningen och de sociala välfärdsfrågorna. Men eftersom dessa frågor nämndes av ännu fler väljare bland de stabila socialdemokraterna, torde frågorna knappast ha bidragit till särskilt många byten från socialdemokraterna till folkpartiet eller moderaterna.

De väljare som övergav centerpartiet för något annat parti påverkades av olika sakfrågor. Centerpartiväljare som gick till socialdemokraterna influerades i första hand av sociala välfärdsfrågor (25, +15) medan de som gick från centerpartiet till folkpartiet kan ha påverkats av löntagarfonderna (29, +17), skatterna (27, +16) och i viss mån av de sociala välfärdsfrågorna (16, +6). Väljare som övergav centerpartiet och röstade på moderaterna påverkades mest av skatterna (26, +15), familjepolitiken (26, +11) och löntagarfonderna (19, +17). De som gick från centerpartiet till kds påverkades främst av religion/moral (33, +32) och familjepolitik (33, +18). Ett exempel på en sakfråga som nämndes av förhållandevis många bytare från centerpartiet till övriga partier var miljön. Men eftersom de stabila centerpartiväljarna i ännu högre grad uppgav miljöfrågorna som viktiga för partivalet, finns frågan inte med i tabell 6.2 för de aktuella bytargrupperna.

Också de väljare som övergav moderaterna nämnde olika frågor som viktiga för partivalet. Väljare som bytte från moderaterna till socialdemokraterna motiverades enligt våra två kriterier främst av ekonomin (24, +6) och av sociala välfärdsfrågor (18, +9), medan bytena från moderaterna till centerpartiet i första hand förklaras av miljön (46, +32), jordbruk/decentralisering (23, +22) och kanske också till en del av skattefrågorna (54, +13). Resultaten för partibytena mellan moderaterna och folkpartiet - valets största bytar-

ström – ger inte något starkt utslag för någon enskild sakfråga. En fråga som enligt våra kriterier kan ha spelat en viss roll för moderaternas förluster till folkpartiet är dock miljöfrågan (21, +7). Moderaternas miljöpolitik var en klart negativ profilfråga för partiet i 1985 års val. Bytare från folkpartiet till moderaterna påverkades främst av löntagarfondsfrågan (31, +10) och ekonomin (19, +8).

Resultaten för partibytena från moderaterna till socialdemokraterna och från moderaterna till folkpartiet accentuerar det preliminära i de resultat som presenteras i tabell 6.2. Den sakfråga som oftast nämndes som viktig i dessa båda bytargrupper var skatterna (29 respektive 32 procent). Men eftersom skatter nämndes av hela 41 procent av stabila m-väljare, finns frågan inte med i tabellen. I första hand moderaterna och socialdemokraterna men också moderaterna och folkpartiet hade olika profiler i skattefrågan. Ingenting hindrar därför att skatterna kan ha varit en orsak till partibytet från moderaterna till socialdemokraterna respektive från moderaterna till folkpartiet. Intervjupersonernas knapphändiga svar och översiktligheten i vår kodning tillåter dock inga mer preciserade analyser.

Löntagarfonderna m fl viktiga frågor

Den tredje typen av intervjufrågor om subjektiva förklaringar till partivalet som användes i 1985 års valundersökning var en serie frågor med fasta svarsalternativ om hur viktiga sex av valrörelsens frågor var för valet av parti. Intervjufrågorna hade följande lydelse: "*Hur viktig var frågan om (...) för Ditt val av parti vid årets riksdagsval?*" Svarspersonerna fick välja mellan fyra alternativ: en av de absolut viktigaste frågorna, ganska viktig fråga, inte särskilt viktig fråga och inte alls viktig fråga. Intervjufrågan ställdes i tur och ordning för *kärnkraftsfrågan*, *löntagarfondsfrågan*, frågan om att minska *den offentliga sektorn*, frågan om att slopa eller sänka *momsen på livsmedel*, frågan om att minska *sjukersättningen* från försäkringskassan samt frågan om att införa *vårdnadsbidrag*. I tabell 6.3 redovisas hur stor andel av intervjupersonerna som uppgav att respektive sakfråga var en av de absolut viktigaste frågorna för partivalet 1985.¹

¹ Resultaten från de sex intervjufrågorna diskuteras också i kapitel 12.

Tabell 6.3 Viktiga frågor för partivalet. Andel väljare som nämnde respektive fråga som en av de absolut viktigaste för valet av parti 1985 (procent)

Intervjufråga: "Hur viktig var (... SAKFRÅGA) för Ditt val av parti vid årets riksdagsval?"

sakfråga	partival 1985							samtliga röstande
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	
löntagarfonder	2	3	17	22	37	14	0	15
sjukersättning	22	23	6	2	2	2	5	12
offentlig sektor	12	9	5	5	15	2	0	9
vårdnadsbidrag	6	6	13	9	9	35	0	8
kärnkraft	10	3	13	3	5	14	26	6
matmoms	20	5	6	2	2	5	0	5

Kommentar: Svartalternativen var fyra: en av de absolut viktigaste frågorna, ganska viktig fråga, inte särskilt viktig fråga och inte alls viktig fråga.

Resultaten visar inte helt oväntat att de mest politiserade vänsterhögerfrågorna – löntagarfonderna och sjukersättningen – bedömdes som de viktigaste för partivalet. Kärnkraftsfrågan och frågan om momsen på livsmedel upplevde väljarna som de minst viktiga partivalsfrågorna av de sex.

Resultatet för kärnkraftsfrågan (6 procent) visar att frågan var mindre viktig för väljarnas partival 1985 än vid valen i slutet av 1970-talet. Vid valen 1976 och 1979 var det klart fler väljare som nämnde kärnkraften som en av de absolut viktigaste partivalsfrågorna (17 respektive 14 procent). Även löntagarfondsfrågan har minskat i betydelse. Andelen väljare som upplevde att löntagarfondsfrågan var en av de absolut viktigaste frågorna för partivalet minskade från 26 procent 1982 till 15 procent 1985.

Det fanns stora skillnader mellan vilka sakfrågor som de olika partiernas väljargrupper tyckte var viktiga för valet av parti 1985. Vpk-väljarna upplevde att sjukersättningen (22 procent) och partiets paradfråga om matmomsen (20 procent) var de viktigaste. De socialdemokratiska väljarna hänvisade också främst till sjukersättningen som en viktig partivalsfråga (23 procent).

Borgerliga väljare menade att de hade motiverats av andra sakfrågor. För samtliga tre borgerliga väljargrupper var löntagarfondsfrågan den som nämndes oftast (m-väljarna 37 procent, fp-väljarna 22 procent, c-väljarna 17 procent). Moderaternas väljare nämnde dessutom främst frågan om den offentliga sektorns storlek (15 procent), medan folkpartiväljarna nämnde frågan om vårdnadsbidrag (9 procent) och centerpartiväljarna hänvisade till kärnkraft och vårdnadsbidrag (båda 13 procent).

För kds-väljarna var frågan om vårdnadsbidrag den klart viktigaste (35 procent), medan miljöpartiets väljare nästan enbart hänvisade till kärnkraftsfrågan (26 procent).

De sex sakfrågorna i tabell 6.3 har också prövats som orsaker till *partibyten*. Samma två kriterier som tidigare användes vid den öppna intervjufrågan om viktiga frågor för partivalet har utnyttjats. Analysen gav i korthet följande resultat (endast den av de sex sakfrågorna som hade den klart största betydelsen för de tolv bytarströmmarna redovisas): vpk till s sjukersättningen, s till vpk matmomsen, s till fp ingen fråga, s till m löntagarfonderna, c till s sjukersättningen, c till fp ingen fråga, c till m ingen fråga, c till kds vårdnadsbidrag, fp till m ingen fråga, m till s sjukersättningen, m till c kärnkraften, m till fp ingen fråga.

Det mest iögonfallande resultatet är att bytarna till socialdemokraterna främst tycks ha påverkats av frågan om sjukersättningen. För bytarna inom det borgerliga blocket var de sex undersökta sakfrågorna av mindre betydelse. Undantaget är partibytena från moderaterna till centerpartiet, där kärnkraftsfrågan tycks ha varit en av förklaringarna.

1985 års partival förklarar av väljarna själva

Resultaten från analyserna av väljarnas subjektiva förklaringar till partival och partibyte ger ett något splittrat intryck. Men någonting annat var kanske inte heller att vänta, eftersom de olika intervjufrågorna hade delvis olika syften. Huvudresultaten är emellertid klara: Partibytena vid 1985 års val uppgav själva att de i första hand hade påverkats av politikens innehåll – sakfrågor och ideologi. Vid en jämförelse med valet 1982 framstår dock 1985 års val som mer partiledarcentrerat. Vid valet 1982 var det endast 10 procent av partibytena som förklarade sitt ändrade partival med hänvisning till någon partiledare. Motsvarande andel vid valet 1985 var hela 26 procent. Både 1982 och 1985 kom en mycket stor majoritet av partiledarförklaringarna från bytare inom det borgerliga blocket eller från bytare som gick från s- till b-blocket.

Av sakfrågorna var det – utan att gå in på några detaljer – miljöfrågorna, familjepolitiken och social välfärd samt de traditionella vänster-högerfrågorna om sysselsättning, skatter, löntagarfonder och ekonomi som var de viktigaste frågorna för väljarnas partival och partibyte. Få väljare hänvisade till sådana frågor som exempelvis kärnkraft, utrikespolitik, u-hjälp, försvar, utbildning och bostadspolitik.

Om vi ser till vilka sakfrågor som kan ha påverkat enskilda väljargrupper blir bilden mer sammansatt. Valundersökningen 1985 innehöll tre olika intervjufrågor om subjektiva förklaringar till valet av parti, och resultaten pekar i ett par fall i något olika riktning. Även på denna mer detaljerade nivå finns emellertid entydiga resultat.

Vänsterpartiet kommunisternas stora tillgång i 1985 års val var frågan om matmomsen. Samtliga tre mätinstrument visar att både stabila vpk-väljare och bytare till vpk från socialdemokraterna i stor utsträckning hänvisade till partiets krav att slopa momsen på livsmedel som en viktig fråga. Andra sakfrågor som enligt våra analyser motiverade vänsterpartiet kommunisternas väljare var miljön och de sociala välfärdsfrågorna.

De olika intervjufrågorna ger också en klar bild av vilka sakfrågor som var fördelaktiga för socialdemokraterna. Inte helt oväntat, och precis som i många tidigare val, var det den sociala välfärden och sysselsättningen som kraftigast bidrog till att socialdemokraterna behöll regeringsmakten vid 1985 års val. Såväl stabila s-väljare som bytare från det borgerliga blocket hänvisade ofta till social trygghet, bibehållen offentlig sektor, oförändrad sjukersättning och full sysselsättning som viktiga valfrågor.

Centerpartiets väljare motiverades enligt den öppna intervjufrågan av i första hand miljön, sysselsättningen och familjepolitiken. Enligt batteriet med slutna intervjufrågor påverkades dessutom relativt många centerpartiväljare av löntagarfonderna och kärnkraften. Eftersom centerpartiet inte lockade till sig särskilt många nya väljare i 1985 års val, är det svårare att uttala sig om vilka sakfrågor som kan ha orsakat *partibytten* till centerpartiet. För bytarna från moderaterna till centerpartiet tyder dock resultaten från de båda öppna intervjufrågorna på att miljön var av betydelse, medan resultaten från de slutna intervjufrågorna pekar på att kärnkraften kan ha spelat en viss roll.

För moderata samlingspartiet framstår två sakfrågor som de utan konkurrens viktigaste: skatterna och löntagarfonderna. Såväl stabila moderatväljare som bytare till partiet hänvisade mycket ofta till dessa två frågor. Moderaterna gynnades dessutom av två frågor som inte nämndes i samband med andra partier: utbildningen (bland bytarna från socialdemokraterna) och u-hjälpen (bland bytarna från folkpartiet).

Det kraftigt ökade antalet folkpartiväljare – och speciellt partibytarna till folkpartiet – var naturligtvis en av de mest intressanta väljargrupperna i 1985 års val. På den öppna intervjufrågan om viktiga frågor för partivalet nämnde fp-väljarna i första hand skatterna, miljön, löntagarfonderna och familjepolitiken som viktiga.

Av de sex sakfrågorna i sviten med slutna intervjufrågor stod löntagarfonderna i en klass för sig.

Väljare som *bytte* till folkpartiet kom främst från moderaterna, centerpartiet och socialdemokraterna. Dessa väljare hade röstning på folkpartiet gemensamt, men deras partibytan motiverades i stor utsträckning av olika faktorer. Bilden kompliceras dessutom av att våra tre mätinstrument i ett par fall leder till något olika resultat.

För bytarna från moderaterna till folkpartiet visar den helt ostyrda intervjufrågan att sakfrågorna var av underordnad betydelse. De två viktigaste förklaringarna till den stora moderatförlusten till folkpartiet var istället Westerbergeffekten och att moderaterna uppfattades stå för långt till höger. Analysen med hjälp av de sex slutna intervjufrågorna visar att ingen av de undersökta sakfrågorna påverkade särskilt många bytare från moderaterna till folkpartiet, medan den öppna intervjufrågan om viktiga frågor för valet av parti pekar ut miljöfrågorna som en möjlig förklaring. Emot miljöfrågorna talar dock att ingen bytare från m till fp nämnde miljön på den helt ostyrda intervjufrågan. De fåtaliga sakfrågeförklaringar som nämndes på den ostyrda frågan handlade istället om välfärden och skatterna.

Inte heller bytarna från centerpartiet till folkpartiet angav i någon större utsträckning att de hade motiverats av några sakfrågor. De klart vanligaste förklaringarna i denna bytargrupp var istället trovärdigheten (kritiken mot valsamverkan mellan centerpartiet och kds samt centerpartiets "oklara besked") och partiledarna. Enligt såväl den ostyrda intervjufrågan som de sex slutna frågorna framstår ingen sakfråga som särskilt viktig för bytarna från centerpartiet till folkpartiet.

Till skillnad från bytena mellan de borgerliga partierna påverkades övergångarna från socialdemokraterna till folkpartiet i relativt stor utsträckning av sakfrågor. På den ostyrda intervjufrågan nämndes i första hand löntagarfonderna, skatterna och äldrevården. Analysen med hjälp av den öppna intervjufrågan om viktiga frågor för partivalet pekar även ut familjepolitiken som en viktig fråga för bytare från socialdemokraterna till folkpartiet.

Analysen av väljarnas subjektiva förklaringar till partival och partibyte vid valet 1985 ger också entydiga besked om vilka sakfrågor som var mest fördelaktiga för kristen demokratisk samling respektive miljöpartiet: Kds-väljarna nämnde ofta religion och moral samt familjepolitik, medan mp-väljarna inte helt överraskande hänvisade till miljöfrågorna.

7 Partival och sakfrågeåsikter

Väljarnas egna förklaringar till varför de röstar som de gör kan inte alltid tas *ad notam*. Analyser med hjälp av självupplevda motiv och orsaker är känsliga för förträngningar och önsketänkande. Förklaringar till partivalet som allmänt anses vara *comme-il-faut* eller som betonas i eftervalsdebatten tenderar att få alltför stort utrymme om väljarnas subjektiva svar får stå oemotsagda.

I detta och följande kapitel skall vi byta förklaringsperspektiv från subjektiva till vad som kan kallas objektiva förklaringar. Analysen gäller nu inte längre hur väljarna själva förklarar sitt röstningsbeteende, utan istället vilka faktorer som statistiskt sett är starkast kopplade till partivalet. Väljarna har sagt sitt. Nu är det vår tur som forskare att med hjälp av svaren på intervjufrågor om sakfrågeåsikter, ideologiska ställningstaganden och partiledarsympatier uttala oss om varför svenska folket röstade som de gjorde i 1985 års riksdagsval. Politikens innehåll i form av sakfrågor och vänster-högerideologi står i centrum för analyserna i det här kapitlet, medan partiledareffekterna behandlas i kapitel 8.

För att förklara varför det gick som det gick 1985 måste åtminstone tre delvis olika frågor besvaras. För det första varför väljarna röstade som de gjorde, dvs varför m-väljarna röstade på moderaterna, fp-väljarna på folkpartiet osv. För det andra varför vissa väljare *bytte* parti. Och för det tredje varför de olika partiernas valresultat förändrades i den riktning som de gjorde. För att besvara dessa tre frågor kommer vi att analysera fem olika frågeställningar som alla handlar om politikens sakinnehåll.

Den första frågeställningen gäller kopplingen mellan röstningen och väljarnas åsikter i ett stort antal konkreta sakfrågor. Det batteri av åsiktsfrågor som kommer att användas innehåller dels många starkt politiserade frågor som t ex löntagarfondsfrågan, frågan om den offentliga sektorns storlek och frågan om att bedriva mer av sjukvården i privat regi, men också frågor som partierna inte gav allra högsta prioritet som exempelvis kärnkraftsfrågan, frågan om att införa reklam-TV och u-hjälpsfrågan. Vår analys gäller bl a i vilka sakfrågor som de olika partiernas väljare hade flest olika åsikter (något som kan ses som en indikator på frågornas betydelse för väljarnas röstning), vilka sakfrågeåsikter som olika grupper av partibytare kan ha influerats av, samt vilka sakfrågor som i störst

utsträckning kan ha varit med och påverkat styrkeförhållandet mellan de politiska blocken.

Frågeställning nummer två handlar om hur väljarna bedömde partiernas politik i ett antal olika sakfrågor samt vad dessa bedömningar hade för betydelse för röstningen, partibytena och valutgången 1985. Svarspersonerna fick ta ställning till partiernas politik på åtta olika områden: sysselsättning, miljö, löntagarfonder, skatter, ekonomi, social trygghet, barnomsorg och utrikespolitik. Analyserna gäller dels hur samtliga väljare värderade de olika partiernas sakfrågepolitik, dels hur väljarna bedömde det egna partiets politik. Den första frågan säger någonting om partiernas sakfrågeprofiler, medan den andra mer direkt berör de olika frågornas betydelse för väljarnas röstning.

Väljarnas åsikter i de konkreta sakfrågorna är i många fall starkt kopplade till mer grundläggande ideologiska uppfattningar. Politisk åsiktsbildning dominerar i Sverige av vänster-högerdimensionen. När svenska väljare åsiktsröstar tenderar det ofta att också vara ideologisk vänster-högerröstning. Som tredje frågeställning skall vi därför undersöka sambandet mellan väljarnas ideologiska vänster-högerposition och valet av parti 1985. Med hjälp av paneldata kommer vi dessutom att undersöka i vilken utsträckning som 1985 års partibytan kan ha varit kopplade till väljarnas ideologiska vänster-högeruppfattningar.

Den fjärde frågeställningen är en specialanalys av sambandet mellan ekonomi, politik och röstning. Den fråga som skall besvaras gäller hur väljarna bedömde tillståndet i den svenska ekonomin samt i vad mån dessa bedömningar hade någon betydelse för röstningen och valutgången 1985. Vann socialdemokraterna röster på sitt sätt att sköta Sveriges ekonomi eller medförde oppositionens kritik av den förda ekonomiska politiken att det skedde en överströmning av väljare från regeringspartiet till det borgerliga blocket? Vid sidan av frågorna om Sveriges ekonomi kommer även sambandet mellan röstningen och väljarnas personliga ekonomi att undersökas. Resultaten från 1982 års valundersökning visade att det var bedömningen av landets ekonomi och inte den egna ekonomiska situationen som var klart starkast kopplad till valet av parti. Frågan är i vad mån denna slutsats håller streck även 1985.

Kapitlets femte och sista frågeställning gäller regeringsfrågan. En delfrågeställning är vilken typ av regering som väljarna helst vill ha – en ren blockregering, en blocköverskridande regering eller en samlingsregering? Men huvudfrågan är vilken betydelse väljarnas bedömningar av de olika partiernas regeringsinsatser hade för röstningen. Vi frågade väljarna både om tidigare regeringsinsatser och om eventuella framtida regeringsinsatser. Intervjufrågorna om till-

bakablickande (retrospektiva) och framåtblickande (prospektiva) bedömningar i regeringsfrågan har inte funnits med i tidigare valundersökningar. Frågorna gör det möjligt att pröva den amerikanske statsvetaren Morris Fiorinas tes om de retrospektiva bedömningarnas stora betydelse för väljarnas röstning. Är det partiernas tidigare regeringsinsatser eller deras förväntade och framtida regeringsinsatser som är av störst vikt när svenska väljare bestämmer sitt partival?

Sakfrågeåsikter och partival

I 1985 års valundersökning ingick ett stort antal intervjufrågor om åsikter i politiska sakfrågor.¹ Sammanlagt ställdes 25 intervjufrågor om åsikter i sakfrågor som i varierande grad var aktuella i 1985 års val. Några av intervjufrågorna handlade dock om samma sakfråga. Det totala antalet *olika* sakfrågor som vi frågade om var därför inte 25 utan 21.²

Tre olika frågetekniker utnyttjades: en där frågorna var formulerade som politiska förslag där svarspersonerna fick ange om dessa var bra eller dåliga eller om det inte spelade någon större roll om de genomfördes (17 frågor); en där svarspersonerna fick ta ställning för eller emot eller ange att de inte hade någon bestämd åsikt (6 frågor); och en där frågorna var formulerade som påståenden med svarsalternativen instämmer och motsatt åsikt (2 frågor). Svenska folkets åsikter i de totalt 25 frågorna redovisas i tabell 7.1. Inom varje frågebatteri har sakfrågorna ordnats i "popularitetsordning".

Det mest populära av de 17 förslag som svarspersonerna fick ta ställning till var att förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket snarast. Hela 78 procent av svenska folket tyckte att förslaget var bra medan endast 12 procent tyckte det var dåligt (balansmått +66). Andra förslag som bemöttes klart positivt var att tillåta reklam i svensk TV (+43), förbjuda alla former av pornografi (+37), avskaffa löntagarfonderna (+36), införa sextimmars arbetsdag (+31) samt bygga fler barndaghem (+26).

¹ Intervjufrågor om väljarnas åsikter i politiska sakfrågor har naturligtvis också funnits med i de tidigare valundersökningarna. En undersökning av opinionsutvecklingen under de senaste decennierna samt en analys av åsiktsförändringarna mellan 1982 och 1985 återfinns i kapitel 11. I kapitel 12 finns en studie av hur åsiktsröstningen har förändrats i Sverige sedan valforskningen startade i mitten av 1950-talet.

² Svarspersonerna fick två intervjufrågor om löntagarfonder, kärnkraft, sociala bidrag och den offentliga sektorns storlek.

Tabell 7.1 Opinionsläget bland väljarna vid 1985 års val (procent och balansmått)

	bra förslag	spelar ingen större roll	dåligt förslag	vet inte	summa procent	balansmått: skillnad mellan andelen bra och andelen dåligt
• Förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket snarast	78	5	12	5	100	+66
• Tillåta reklam i svensk TV	62	15	19	4	100	+43
• Förbjuda alla former av pornografi	56	22	19	3	100	+37
• Avskaffa löntagarfonderna	56	13	20	11	100	+36
• Införa sex timmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	58	9	27	6	100	+31
• Bygga fler barndaghem	53	12	27	8	100	+26
• Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet	50	12	29	9	100	+21
• Bedriva mer av sjukvården i i privat regi	53	9	34	4	100	+19
• Förbjuda all svensk vapenexport	45	13	34	8	100	+11
• Minska den offentliga sektorn	43	9	42	6	100	+1
• Minska de sociala bidragen	40	8	47	5	100	-7
• Minska försvarsutgifterna	36	12	48	4	100	-12
• Behålla kärnkraften, även efter år 2010	32	11	48	9	100	-16
• Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	26	17	51	6	100	-25
• Sänka skatten på höga inkomster	27	9	60	4	100	-33
• Minska u-hjälpen	21	14	59	6	100	-38
• Socialisera de stora företagen	10	8	73	9	100	-63

	för	ingen bestämd åsiikt	emot	vet inte	summa procent	balansmått: skillnad mellan andelen för och andelen emot
• Slopa eller sänka matmomsen	75	11	12	2	100	+63
• Införa vårdnadsbidrag	57	28	12	3	100	+45
• Kärnkraften som energikälla	39	19	40	2	100	-1
• Minska den offentliga sektorn	35	25	36	4	100	-1
• Kollektiva löntagarfonder	16	29	51	4	100	-35
• Minska sjukersättningen	15	12	71	2	100	-56

	<i>in- stämmer</i>	<i>motsatt åsiikt</i>	<i>vet inte</i>	<i>summa procent</i>	<i>balansmått: skillnad mellan andelen instämmer och andelen motsatt åsiikt</i>
• Minska bidrag och stöd åt medborgarna	62	30	8	100	+32
• För samhällelig kontroll av det privata näringslivet	55	32	13	100	+23

Kommentar: Intervjufråga för de 17 förslagen: "Jag skall nu läsa upp en lista på saker som en del människor tycker borde genomföras i Sverige. För vart och ett av dessa förslag kan Du säga om det är mycket bra förslag, ganska bra förslag, spelar ingen större roll, ganska dåligt förslag, mycket dåligt förslag." Intervjufråga för de 6 för- eller emotfrågorna: "Är Du i huvudsak för eller emot att (. . . .) eller har Du ingen bestämd åsiikt i frågan." De två påståendefrågorna var: "De ledande bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet" och "Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna" (instämmer helt, instämmer i stort sett, i stort sett motsatt åsiikt, helt motsatt åsiikt).

Det av våra 17 förslag som svenska folket tyckte sämst om var att socialisera de stora företagen (-63). Till de mest impopulära förslagen hörde också att minska u-hjälpen (-38), att sänka skatten på höga inkomster (-33) och att öka det ekonomiska stödet till invandrarna (-25).

Av de sex åsiktsfrågorna (för eller emot) var det inställningen till att slopa eller sänka matmomsen som lockade flest förespråkare. Hela 75 procent av svenska folket uppgav att de var för ett slopande eller en minskning av momsen på livsmedel, medan endast 12 procent var emot (+63). Svenska folket var också positivt till att införa vårdnadsbidrag (+45), medan inställningen till kollektiva löntagarfonder (-35) och i ännu högre grad inställningen till att minska sjukersättningen (-56) var klart negativ.¹

De två påståendefrågorna visar att det var fler svenskar som var för än emot en minskning av bidrag och stöd åt medborgarna (+32) och att det likaså var fler som var för än emot samhällelig kontroll av det privata näringslivet (+23).

¹ En intressant metodologisk iakttagelse är att bilden av opinionsläget beträffande löntagarfonderna och en minskning av den offentliga sektorn blir i stort sett densamma oavsett vilken intervjufråga som används. Förslagsfrågorna resulterade i ett balansmått på +36 för förslaget att avskaffa löntagarfonderna och i ett balansmått på +1 för förslaget att minska den offentliga sektorn. Åsiktsfrågorna gav ett balansmått på -35 för inställningen till kollektiva löntagarfonder och -1 för inställningen till att minska den offentliga sektorn.

Frågan är nu i vad mån väljarnas åsikter i alla dessa olika sakfrågor var kopplade till hur de röstade 1985. För att besvara den frågeställningen har de bivariata sambanden mellan väljarnas åsikter och val av parti analyserats. Tillvägagångssättet bygger på antagandet att ju större åsiktsskillnader det finns mellan olika partiers väljargrupper, desto större betydelse kan åsikterna ha haft för väljarnas partival. Sakfrågor där väljare från olika partier är förhållandevis överens antas ha varit av mindre betydelse.

Sambandet mellan väljarnas sakfrågeåsikter och valet av parti redovisas i tabell 7.2. I tabellen redovisas också andelen väljare inom de olika partierna som hade en positiv inställning i de olika sakfrågorna. Det sambandsmått som har använts är eta i kvadrat, vilket kan tolkas som andel förklarad varians. Måttet kan variera mellan 0.00 (inget samband) och 1.00 (fullständigt samband).

Precis som 1982 var det löntagarfondsfrågan som uppvisade det utan konkurrens starkaste sambandet med röstningen vid 1985 års val (eta² 0.52 respektive 0.48 beroende på intervjufråga). Övriga frågor som var starkt kopplade till valet av parti var också av vänster-högerkaraktär: frågan om att bedriva mer av sjukvården i privat regi (0.30), frågan om att minska den offentliga sektorn (0.27 respektive 0.23 beroende på intervjufråga), frågan om samhällelig kontroll av det privata näringslivet (0.27), frågan om att socialisera de stora företagen (0.26), frågan om att minska de sociala bidragen (0.23 respektive 0.20) samt frågan om att minska sjukersättningen (0.21).

Sambandet mellan partivalet och väljarnas kärnkraftsåsikter var ännu vid valet 1985 förhållandevis starkt (eta² 0.12). Men det var inte lika starkt som det var i slutet av 1970-talet och vid folkomröstningen 1980. Då var sambandet drygt 0.20. Kopplingen mellan väljarnas kärnkraftsåsikter och partivalet 1985 var också lägre än vid valet 1982 (0.17).

De sakfrågor som uppvisade svagast samband med partivalet 1985 var i första hand frågorna om matmomsen (0.02), invandrarstödet (0.03), pornografiförbudet (0.04) samt frågorna om vårdnadsbidrag och bekämpningsmedel i jordbruket (båda 0.06).

Sakfrågor som uppvisar ett starkt samband med partivalet behöver inte också ha varit viktiga för *partibyternas* röstningsbeslut. De resultat som hittills har redovisats har främst förorsakats av den stora majoritet stabila väljare som inte bytte parti 1985 (81 procent). Den mindre gruppen partibytare (19 procent totalt, 5 procent mellan blocken) kan i princip ha påverkats av andra sakfrågor. En speciell partibytaranalys är därför på sin plats. De två frågor som skall besvaras är dels vilka partibytargrupper som i störst

Tabell 7.2 Sambandet mellan sakfrågeåsikter och partival vid valet 1985 (procent och η^2)

sakfrågeåsi ^{kt}	partival 1985							samband mellan åsi ^{kt} och partival (η^2)
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	
<i>Andel bra förslag</i>								
• Avskaffa löntagarfonderna	17	21	88	86	96	85	57	0.52
• Bedriva mer av sjukvården i privat regi	18	30	67	79	85	72	48	0.30
• Minska den offentliga sektorn	17	21	52	62	76	48	52	0.27
• Socialisera de stora företagen	43	15	5	2	2	2	9	0.26
• Minska de sociala bidragen	12	26	50	50	69	43	27	0.20
• Sänka skatten på höga inkomster	5	16	31	39	50	25	11	0.18
• Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet	25	28	66	69	76	75	55	0.17
• Bygga fler barndaghem	82	69	32	43	35	22	57	0.17
• Införa sex timmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	88	72	45	51	33	40	77	0.16
• Minska försvarsutgifterna	80	44	25	28	16	33	52	0.14
• Tillåta reklam i svensk TV	33	54	55	73	84	48	45	0.11
• Behålla kärnkraften, även efter år 2010	19	33	13	32	53	13	14	0.11
• Förbjuda all svensk vapenexport	69	50	49	40	24	63	73	0.09
• Minska u-hjälpen	9	17	25	20	35	8	7	0.07
• Förbjuda kemiska bekämpnings- medel i jordbruket snarast	91	87	64	78	67	80	93	0.06
• Förbjuda alla former av pornografi	61	58	67	58	43	90	45	0.04
• Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	49	29	21	23	18	33	34	0.03
<i>Andel positiv till</i>								
• Kollektiva löntagarfonder	41	31	3	1	1	0	7	0.48
• Samhällelig kontroll av det privata näringslivet	84	73	47	40	28	41	71	0.27
• Minska bidrag och stöd åt medborgarna	27	45	78	79	88	67	43	0.24
• Minska den offentliga sektorn	14	15	41	54	66	42	45	0.23
• Minska sjukersättningen	7	4	21	27	34	15	11	0.21
• Kärnkraften som energikälla	20	43	15	38	61	12	14	0.12
• Införa vårdnadsbidrag	39	48	75	65	66	86	72	0.06
• Slopa/sänka matmomsen	88	77	78	75	66	82	70	0.02

Kommentar: Andel bra förslag och andel positiv till har beräknats med samtliga intervjupersoner som fick respektive fråga som procentbas. Vid beräkningen av η^2 har däremot de personer som har förts till kategorin vet inte/vill ej svara uteslutits ur analysen.

Tabell 7.3 Ett antal sakfrågors betydelse för partibytena mellan 1982 och 1985 års val. Åsiktsskillnader mellan partibytare och stabila väljare (balansmättsskillnader)

	partibytargrupp												
	s→m	s→fp	m→s	c→s	vpk→s	c→m	m→c	fp→m	s→vpk	c→kds	c→fp	m→fp	
• Avskaffa löntagarfonderna	104	90	50	61	0	10	7	8	1	13	5	2	
• Bedriva mer av sjukvården i privat regi	82	76	68	19	8	10	11	9	46	21	18	4	
• Minska den offentliga sektorn	43	82	52	49	62	43	24	11	20	3	10	13	
• Socialisera de stora företagen	42	36	18	1	72	11	6	8	38	2	7	1	
• Minska de sociala bidragen	85	73	41	3	28	35	2	54	18	1	13	15	
• Sänka skatten på höga inkomster	27	50	78	43	12	42	3	23	40	3	17	12	
• Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet	41	53	46	6	23	34	9	2	1	25	4	6	
• Bygga fler barndaghem	46	13	40	75	8	23	55	23	14	12	27	9	
• Införa sextimmarsdag alla förvärvsarbetsande	47	14	18	21	35	8	11	19	11	4	15	3	
• Minska försvarsutgifterna	54	32	47	6	61	16	44	7	44	22	6	23	
• Tillåta reklam i TV	52	36	26	10	12	46	16	9	19	25	30	4	
• Behålla kärnkraften, även efter år 2010	31	6	33	38	40	38	17	16	21	11	3	31	
• Förbjuda all svensk vapenexport	38	1	25	24	24	26	21	18	17	39	0	26	
• Minska u-hjälpen	37	27	30	13	11	32	64	70	18	39	20	23	
• Förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket snarast	9	17	17	28	2	6	7	16	0	55	38	19	
• Förbjuda alla former av pornografi	58	31	18	38	13	59	38	2	7	25	17	7	
• Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	55	22	2	24	37	40	21	46	37	27	9	1	
• Kollektiva löntagarfonder	91	96	58	34	15	11	1	6	5	2	7	2	
• Samhällelig kontroll av det privata näringslivet	16	71	58	36	18	42	24	6	7	10	8	5	
• Minska bidrag och stöd åt medborgarna	86	58	72	27	40	24	0	5	42	10	6	0	
• Minska den offentliga sektorn	57	53	50	74	43	21	23	34	25	16	8	11	
• Minska sjukersättningen	42	45	65	25	0	10	26	3	1	14	2	2	
• Kärnkraften som energikälla	14	22	24	25	25	47	41	21	36	15	0	30	
• Införa värnadsbidrag	3	4	10	7	29	6	0	58	7	18	16	13	
• Slopa/sänka matmoms	2	15	28	17	20	21	22	12	17	27	11	12	
medeltal	45	40	37	27	27	26	21	20	20	17	12	10	
antal intervjuade	15	40	17	12	20	27	13	16	27	15	56	98	

Kommentar: Siffrorna i tabellen är åsiktsskillnader mellan de olika bytargrupperna och den grupp stabila väljare som respektive bytargrupp har lämnat. För varje åsikt och varje bytargrupp har ett balansmått för de stabila och ett balansmått för bytargruppen beräknats. Siffrorna i tabellen är skillnaden mellan dessa båda balansmått. Samtliga som fick respektive intervjufråga ingår i basen för balansmättet. Balansmättsskillnader på 70 eller däröver har ramats in.

utsträckning kan ha påverkats av åsikter i politiska sakfrågor, dels vilka sakfrågor som kan ha spelat en roll i olika bytargrupper.

Det mått som kommer att användas för att mäta sambandet mellan väljarnas sakfrågeåsikter och partibyte är – för varje sakfråga – skillnaden mellan opinionsbalansen i bytargruppen och opinionsbalansen i den grupp stabila väljare som bytarna lämnade. Ju större skillnad mellan de båda balansmåttens, desto större *potentiell* betydelse för partibytarna kan sakfrågan ha haft.¹ Inställningen till sociala bidrag och bytena från socialdemokraterna till moderaterna kan tjäna som exempel: Balansmättet (andel positiva minus andel negativa) för inställningen till att minska de sociala bidragen var -38 bland stabila s-väljare och +47 bland bytarna från s till m. Måttet på frågans potentiella betydelse för partibytarna blir 85 (38 plus 47).

I tabell 7.3 redovisas opinionsbalansskillnaderna mellan stabila väljare och partibytare i våra 25 sakfrågor för de tolv största bytargrupperna vid valet 1985. En summering av de 25 balansmåttsskillnaderna för var och en av bytargrupperna säger någonting om för vilka bytargrupper som *sakfrågor* var av störst betydelse (ju större medeltalsskillnad, desto större potentiell betydelse). En jämförelse mellan de 25 balansmåttsskillnaderna inom en och samma bytargrupp ger en uppfattning om *vilka* sakfrågor som hade störst betydelse för just den bytargruppen. Tabellens kolumner har ordnats från vänster till höger efter genomsnittlig balansmåttsskillnad. Precis som i tidigare analyser av de olika bytargrupperna är antalet intervjupersoner begränsat. Resultaten skall därför läsas med försiktighet.

Medeltalsskillnaderna längst ner i tabellen visar att det i första hand var blockbytarna som kan ha påverkats av sakfrågor när de bytte parti. Inomblocksbytarna uppvisar lägre genomsnittliga opinionsbalansskillnader, vilket alltså skall tolkas som att åsikter i politiska sakfrågor hade mindre betydelse för dessa bytargrupper. Partibytarna från moderaterna till folkpartiet respektive från centerpartiet till folkpartiet var enligt våra resultat de två bytargrupper där sakfrågeåsikterna hade minst betydelse. En slutsats som stämmer väl överens med resultaten i kapitlet om subjektiva förklaringar till partival och partibyte.

Tabell 7.3 innehåller också en stor mängd information om vilka av de 25 sakfrågorna som hade den största potentiella betydelsen för olika bytargrupper. För tydlighetens skull har de sakfrågor som

¹ Måttet har tidigare använts av Bo Särilvik i boken *Decade of dealignment* (1983, s. 259–63).

uppvisar de största balansmättsskillnaderna ramats in.¹ Ordet *potentiell* måste betonas. Flera av sakfrågorna debatterades t ex inte i någon större utsträckning under 1985 års valrörelse. Väljare byter dessutom sällan parti på grund av enstaka sakfrågor. Väljarnas åsikter i många av frågorna är också starkt korrelerade med varandra, vilket kan tyda på att åsikterna har formats av mera grundläggande ideologiska ställningstaganden.

De blockbytargrupper som finns representerade i tabellen – s till m, s till fp, m till s och c till s – påverkades i första hand av centrala vänster-högerfrågor. De sakfrågor som uppvisade de största balansmättsskillnaderna för dessa fyra bytargrupper var löntagarfondsfrågan, frågan om privatisering av sjukvården, frågan om sociala bidrag till medborgarna, frågan om den offentliga sektorns storlek, skattefrågan och daghemsfrågan.

Partibytarna mellan socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna tycks också först och främst ha orsakats av centrala vänster-högerfrågor. Löntagarfondsfrågan – som uppvisar höga värden för blockbyterna – påverkade dock varken bytare från s till vpk eller från vpk till s. Två vänster-högerfrågor som var kopplade till bytarna mellan vpk och s var frågan om att minska försvarsutgifterna och frågan om att socialisera de stora företagen, där kärnväljarna i båda fallen hade en mer radikal vänsterinställning. Kärnkraftsfrågan kan möjligen också ha haft en viss betydelse för partibytarna mellan socialdemokraterna och vpk.

För partibytarna inom det borgerliga blocket är det svårare att teckna en enkel bild av vilka sakfrågor som kan ha bidragit till partibytarna. Balansmättsskillnaderna är i många fall små, vilket indikerar att sakfrågorna överhuvudtaget var av måttlig betydelse för inomborgerliga partibytare. De sakfrågor som eventuellt kan ha påverkat borgerliga partibytare var dessutom i många fall föga politiserade. Vissa resultat förtjänar dock att framhållas.

Partibytare från centerpartiet till folkpartiet och från moderaterna till folkpartiet var de bytargrupper där sakfrågorna tycks ha haft minst betydelse. Bytarna från m till fp kan möjligen ha påverkats av kärnkraftsfrågan (bytarna till fp var mer kärnkraftsnegativa), medan frågan om reklam-TV och frågan om kemiska bekämpningsmedel i jordbruket uppvisar de största balansmättsskillnaderna för bytarna från c till fp (bytarna till fp var mer positiva till både reklam-TV och till att förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket).

Kärnkraftsfrågan och frågan om reklam-TV kan också ha varit bidragande orsaker till byten från centerpartiet till moderaterna.

¹ Endast balansmättsskillnader på 70 eller däröver har ramats in.

Den fråga som enligt våra analyser var starkast kopplad till bytena från c till m var dock frågan om att förbjuda alla former av pornografi, där bytarna till moderaterna var mindre moralkonservativa än de stabila centerpartiväljarna.

Ett ytterligare resultat som förtjänar att lyftas fram är u-hjälpsfrågan och bytena mellan folkpartiet och moderaterna: Precis som i kapitlet om subjektiva förklaringar pekar våra resultat på att folkpartiet kan ha tappat väljare till moderaterna på grund av sin mer positiva inställning till u-hjälpen.

Väljarna bedömer partiernas sakfrågepolitik

Det är kanske självklart, men förtjänar ändå att betonas: Om man vill analysera sakfrågornas betydelse för partivalet eller för valutgången, räcker det inte att enbart studera väljarnas *åsikter* i de olika frågorna. Kunskap om hur väljarna *bedömer* partiernas politik på olika områden är också mycket viktig för att förstå väljarbeteendet och för att tolka varför ett val gick som det gick. Väljarnas värderingar av partiernas politik i olika sakfrågor är ju inte samma sak som de åsikter de eventuellt har. Andra faktorer vid sidan av väljarnas personliga åsikter påverkar hur partiernas politik bedöms. En sådan faktor är väljarnas partiloyalitet. Vissa människor har en tendens att uppskatta vad det egna partiet gör, oavsett vad de själva har för åsikter i frågorna.

Väljarnas bedömningar av partiernas politik på olika områden kan mätas på många olika sätt. I valundersökningarna har vi sedan 1979 valt ut ett antal sakområden och frågat intervjupersonerna med en öppen frågeteknik vilket eller vilka partier som har en bra respektive en dålig politik på de aktuella områdena. Intervjufrågorna gäller alltså väljarnas bedömning av den politik partierna *har* på olika områden. Frågorna är inte renodlat retrospektiva (tillbakablickande bedömningar av den politik som har förts) eller renodlat prospektiva (framåtblickande bedömningar av den politik som partierna lovar föra). Väljarnas svar på våra frågor ger istället en samlad bedömning som med stor sannolikhet har både retrospektiva och prospektiva inslag, även om man på goda grunder kan misstänka att de flesta av svaren grundar sig på retrospektiva överväganden.

De sakområden som togs med i serien av evalueringsfrågor i 1985 års valundersökning valdes inte ut slumpmässigt. De kom tvärtom med som ett resultat av ett medvetet urval. Vi ville ha med sakområden som uppmärksammades under valrörelsen och som dessutom

var partipolitiserade. Alla frågor som togs med – *sysselsättning, miljö, löntagarfonder, skatter, ekonomi, social trygghet, barnomsorg* och *utrikespolitik* – uppfyller båda dessa kriterier, med ett visst frågetecken för utrikespolitiken.

Resultaten i tabell 7.4 visar hur 1985 års väljare bedömde partiernas politik inom de åtta nämnda sakområdena. Två olika analyser redovisas. En som visar hur samtliga svarspersoner värderade partiernas politik och en annan som visar vad väljarna tyckte om de egna partiernas politik i de olika sakfrågorna. Den förstnämnda analysen är intressant därför att den ger information om hur de olika partiernas sakfrågeprofiler såg ut 1985 – i vilka frågor partiernas politik uppfattades positivt och i vilka frågor den uppfattades negativt bland samtliga väljare. Den andra analysen är av större intresse för frågeställningen om vad de olika sakfrågorna betydde för väljarnas röstning. En sakfråga där en stor majoritet av ett partis egna väljare tycker att partiet har en bra politik har med all sannolikhet varit mer betydelsefull för röstningen än en fråga där endast en liten andel av partiets väljare är positiva till partiets politik.

Socialdemokraterna fick 1985 mest beröm av väljarna i partiets två klassiska profilfrågor – sysselsättningen och trygghetsfrågorna. Hela 55 procent av samtliga väljare ansåg att socialdemokraterna hade en bra politik i frågor som rör social trygghet medan endast 6 procent var negativa. Andelen väljare som var positiva till socialdemokraternas sysselsättningspolitik var något lägre (37 procent), vilket innebar en minskning jämfört med 1982 (42 procent). Socialdemokraterna fick också ett relativt bra betyg när det gällde ekonomin och utrikes- och säkerhetspolitiken. Mest kritik fick partiet i löntagarfondsfrågan med 32 procent negativa väljare. Det är dock en något bättre siffra än 1982 då hela 46 procent av väljarna tyckte att socialdemokraternas fondpolitik var dålig.

Centerpartiets profil var mindre skarp 1985 än 1982. Färre intervjupersoner nämnde partiets politik som bra eller dålig. Miljön var precis som tidigare den sakfråga som flest väljare förknippade positivt med centerpartiet. Andelen intervjupersoner som angav att partiet hade en bra miljöpolitik minskade dock något – från 42 procent 1982 till 35 procent 1985.

Folkpartiets profil var något men inte mycket skarpare än vid valen 1979 och 1982. Vid 1985 års val var det fortfarande klart fler väljare som hade åsikter om socialdemokraternas och moderaternas sakfrågepolitik än om folkpartiets. Men folkpartiets profil hade blivit mer positiv 1985. Folkpartiet var det enda parti som 1985 över lag fick mer beröm och mindre kritik än 1982 i de frågor som

Tabell 7.4 Väljarna bedömer partiernas politik i ett antal sakfrågor (procent)

Andel av samtliga väljare som angav att respektive parti har en bra eller dålig politik i de olika sakfrågorna

sakfråga	vpk			s			c			fp			m		
	bra	dålig	diff.	bra	dålig	diff.	bra	dålig	diff.	bra	dålig	diff.	bra	dålig	diff.
sysselsättning	6	5	+1	37	9	+28	6	6	±0	10	4	+6	11	18	-17
miljö	7	2	+5	11	11	±0	35	4	+31	8	3	+5	3	21	-18
löntagarfonder	3	19	-16	22	42	-20	23	11	+12	25	11	+14	37	20	+17
skatter	7	11	-4	26	25	+1	9	6	+3	16	6	+10	25	29	-4
ekonomi	3	11	-7	33	16	+17	8	8	±0	13	8	+5	18	17	+1
utrikes- och säkerhetspolitik	4	12	-8	34	9	+25	11	3	+8	14	3	+11	18	16	+2
social trygghet	9	4	+5	55	6	+49	11	7	+4	22	6	+16	9	36	-27
barnomsorg	6	6	±0	28	17	+11	17	5	+12	22	5	+17	18	17	+1
genomsnitt åtta frågor	6	9	-3	31	17	+14	15	6	+9	16	6	+10	17	22	-5

Andel av de olika partiernas väljare som angav att det egna partiet har en bra eller dålig politik i de olika sakfrågorna

sakfråga	vpk			s			c			fp			m		
	bra	dålig	diff.	bra	dålig	diff.	bra	dålig	diff.	bra	dålig	diff.	bra	dålig	diff.
sysselsättning	41	1	+40	63	2	+61	22	1	+21	22	1	+21	35	1	+34
miljö	47	2	+45	19	5	+14	65	2	+63	18	2	+16	9	11	-2
löntagarfonder	20	5	+15	44	11	+33	49	1	+48	56	1	+55	84	2	+82
skatter	51	1	+50	51	4	+47	31	2	+29	43	0	+43	73	1	+72
ekonomi	31	3	+28	60	1	+59	27	2	+25	35	1	+34	53	1	+52
utrikes- och säkerhetspolitik	27	6	+21	49	2	+47	21	1	+20	27	0	+27	49	1	+48
social trygghet	58	1	+57	80	0	+80	36	2	+34	50	1	+49	30	10	+20
barnomsorg	45	2	+43	46	4	+42	41	2	+39	44	0	+44	47	4	+43
genomsnitt åtta frågor	40	3	+37	52	4	+48	37	2	+35	37	1	+36	48	4	+44

Kommentar: Resultaten bygger på ett antal öppna intervjufrågor där väljarna fick ange vilket eller vilka partier de ansåg förde en bra respektive dålig politik i de olika frågorna.

ingick i vår undersökning båda åren. Löntagarfonderna, trygghetsfrågorna och barnomsorgen var de tre frågor där folkpartiet fick flest positiva omnämmanden av väljarna 1985.

Moderata samlingspartiet fick – precis som 1982 – mest beröm i löntagarfondsfrågan (37 procent positiva) och i skattefrågan (25 procent positiva). I båda fallen fick dock partiet utstå kritik från relativt många väljare. När det gäller skatterna var det fler väljare som var negativa (29 procent) än som var positiva (25 procent). Moderaternas mest negativa profilfrågor 1985 var sysselsättningen, miljön och trygghetsfrågorna. Speciellt den sociala tryggheten var ett bekymmer för partiet. Hela 36 procent av väljarna var kritiska

till moderaternas politik i sociala trygghetsfrågor medan endast 9 procent var positiva.

En fråga där väljarnas omdöme om moderaternas politik blivit något mer uppskattande än tidigare var barnomsorgen. Detsamma gäller för folkpartiets och centerpartiets politik i barnomsorgsfrågan. Samtliga tre borgerliga partier fick fler positiva omnämmanden i barnomsorgsfrågor 1985 än de fick 1979, när vi sist mätte hur väljarna värderade partiernas politik i frågan. Väljarnas bedömningar av socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas barnomsorgspolitik har däremot gått motsatt väg och blivit något mer negativa.

Den andra analysen i tabell 7.4 gäller hur väljarna bedömde det *egna partiets sakfrågepolitik*. Resultaten ger en bild av vilka frågor som *kan* respektive *inte kan* ha påverkat de olika väljargruppernas röstning vid valet 1985. De sakområden som uppvisar den största andelen positiva omdömen är de som kan antas ha påverkat parti-valet för flest väljare.

För socialdemokraterna är resultaten entydiga. Trygghetsfrågorna (80 procent), sysselsättningen (63 procent) och ekonomin (60 procent) var de frågor som flest socialdemokratiska väljare nämnde som positiva s-frågor. Minst uppskattning och mest kritik av de egna väljarna fick socialdemokraterna i miljöfrågan (endast 19 procent positiva), i löntagarfondsfrågan (44 procent positiva) och i frågan om barnomsorgen (46 procent positiva).

Centerpartiväljarna nämnde i första hand miljön som en positiv c-fråga. Sextiofem procent av centerpartiets väljare 1985 tyckte att partiets miljöpolitik var bra. Motsvarande siffra 1982 var dock högre, 71 procent. Minst dragningskraft bland de egna väljarna tycks centerpartiet ha haft när det gäller sysselsättning och utrikes- och säkerhetspolitik. Endast 22 respektive 21 procent av 1985 års centerpartiväljare angav partiets politik som bra i dessa frågor.

Folkpartiet fick flest positiva omnämmanden bland de egna väljarna i löntagarfondsfrågan (56 procent) och i frågan om social trygghet (50 procent). Sysselsättningen och miljön var de två frågor där folkpartiet fick minst beröm bland de egna – endast 22 respektive 18 procent positiva omdömen.

Moderaterna hade två frågor – löntagarfonder och skatter – som var klart dominerande som positiva frågor bland de egna väljarna. Hela 84 procent av m-väljarna angav att partiet hade en bra politik i löntagarfondsfrågan och 73 procent tyckte om partiets skattepolitik. Men moderaterna hade också två klart negativa sakområden bland de egna väljarna – miljön med fler negativa än positiva omdömen (11 mot 9 procent) och trygghetsfrågorna där endast 30 procent angav att partiet hade en bra politik.

Sammanfattningsvis visar alltså analysen att partierna hade relativt olika frågor som kan ha fungerat som dragplåster i 1985 års val. Socialdemokraterna hade trygghetsfrågorna och sysselsättningen, centerpartiet hade miljön, folkpartiet hade löntagarfonderna och den sociala tryggheten och moderaterna hade löntagarfonderna och skatterna. Vänsterpartiet kommunisternas bästa frågor bland de egna väljarna var trygghetsfrågorna och skattefrågan.

Väljarnas bedömningar av partiernas sakfrågepolitik hade i många fall också klara samband med *partibytena* vid 1985 års val. I tabell 7.5 har tio partibytargrupper urskilts. För var och en av dem redovisas den sakfråga som nämndes av flest väljare som antingen positiv för det parti de bytte till och/eller negativ för det parti de lämnade. Om inte minst 35 procent av väljarna i en partibytargrupp på detta sätt angav någon sakfråga, redovisas ingen fråga för gruppen i tabell 7.5.

Tabell 7.5 Partibytare 1985 bedömer partiernas sakfrågepolitik (procent)

<i>partibytargrupp</i>	<i>sakfråga som har nämnts av flest partibytare som antingen negativ för det parti de lämnade och/eller positiv för det parti de bytte till i valet 1985</i>	<i>antal intervjuade</i>
vpk → s	<i>social trygghet</i> nämnd av 94 procent	18
s → vpk	ingen fråga nämnd av över 35 procent	26
s → fp	<i>löntagarfonder</i> nämnd av 63 procent	40
s → m	<i>skatter</i> nämnd av 60 procent	15
c → fp	ingen fråga nämnd av över 35 procent	56
c → m	<i>skatter</i> nämnd av 38 procent	25
c → kds	ingen fråga nämnd av över 35 procent	15
fp → m	<i>skatter</i> nämnd av 38 procent	16
m → s	<i>social trygghet</i> nämnd av 71 procent	17
m → fp	<i>social trygghet</i> nämnd av 42 procent	95

Kommentar: Intervjupersonerna fick för åtta olika sakområden ange vilket eller vilka partier som hade en bra respektive en dålig politik (se tabell 7.4).

Partiernas "bra frågor" slog igenom även bland partibytarna. Väljare som bytte till socialdemokraterna utpekade t ex oftast socialdemokraternas politik i sociala trygghetsfrågor som någonting positivt, medan partibytare till moderaterna i första hand talade upp-skattande om moderaternas skattepolitik.

Resultaten för de många väljare som bytte till folkpartiet var mindre entydiga. För bytarna från socialdemokraterna till folkpartiet var visserligen löntagarfondsfrågan den klart mest nämnda (63

procent). Men för bytarna från centerpartiet och moderaterna till folkpartiet fanns det ingen klart dominerande sakfråga. De sociala trygghetsfrågorna var dock det sakområde som fick flest omnämnanden. Fyrtiotvå procent av partibytarna från m till fp var negativa till moderaternas och/eller positiva till folkpartiets trygghetspolitik. För partibytarna från c till fp fanns ingen sakfråga som nämndes av minst 35 procent (25 procent nämnde trygghetsfrågorna). I den mån folkpartiets sakfrågepolitik överhuvudtaget påverkade borgerliga väljare som bytte till fp var alltså socialliberalismen i form av de sociala trygghetsfrågorna den viktigaste faktorn.

Viktiga sakfrågor för valutgången 1985

Sakfrågor som påverkade många partibytares röstning i 1985 års val behöver inte nödvändigtvis ha varit betydelsefulla för *valutgången* 1985. Väljarnas åsikter i en politisk sakfråga kan ge upphov till stora partibytarströmmar, men om strömmarna tar ut varandra uppstår ingen effekt på valutgången. En sakfråga kan med andra ord orsaka många byten mellan två partier – eller mellan de politiska blocken – men bytena behöver inte leda till att styrkeförhållandet mellan partierna förändras. Frågan om hur viktiga olika sakfrågor är för individuellt väljarbeteende måste skiljas från frågan om hur viktiga olika sakfrågor är för utgången av ett val.

Analyserna i detta avsnitt gäller den senare frågan, dvs vilka av våra undersökta sakfrågor som hade störst betydelse för utgången av 1985 års riksdagsval. Studien är koncentrerad till blockvalet och till vilka effekter som blockbyten potentiellt orsakade av olika sakfrågor fick på valutgången. Material från både åsikts- och evalueringsmätningarna kommer att användas. Vi börjar med åsiktsfrågorna.

Från kapitlets tidigare analyser vet vi att det i huvudsak var de centrala vänster-högerfrågorna som kan ha orsakat övergångar mellan blocken. Frågor som löntagarfonderna, sjukersättningen, de sociala bidragen, den offentliga sektorns storlek och sjukvårdens privatisering var starkt kopplade till blockbyten 1985, och de debatterades dessutom flitigt under valrörelsen.

I tabell 7.6 redovisas de brutto- och nettoförändringar mellan de politiska blocken som var och en av dessa fem sakfrågor *maximalt* kan ha förorsakat vid valet 1985. Att det är fråga om maximumestimater beror precis som tidigare på att resultaten grundas på bivariata analyser utan kontroller för andra eventuella orsaksfaktorer. I tabellen redovisas också motsvarande brutto- och nettoförändring-

ar för frågorna om vårdnadsbidrag, reklam-TV och försvarskostnaderna.¹ Resultaten visar hur stor andel av samtliga blockröstare som kan ha gått från s- till b-blocket respektive från b- till s-blocket på grund av de aktuella frågorna.

Tabell 7.6 Ett antal sakfrågors betydelse för valutgången 1985. Vinster och förluster för det socialistiska (s) och det borgerliga (b) blocket som respektive sakfråga maximalt kan ha orsakat (procent)

sakfråga	andel byten som maximalt kan ha försakats av respektive fråga		nettovinst/förlust för det borgerliga blocket
	s → b	b → s	
● Avskaffa löntagarfonderna	2.2	0.2	+2.0
● Tillåta reklam i svensk TV	2.3	0.3	+2.0
● Bedriva mer av sjukvården i privat regi	2.2	0.7	+1.5
● Införa vårdnadsbidrag	1.5	0.1	+1.4
● Minska de sociala bidragen	1.9	0.7	+1.2
● Minska den offentliga sektorn	1.8	0.7	+1.1
● Minska försvarsutgifterna	1.8	0.7	+1.1
● Minska sjukersättningen	0.7	1.5	-0.8

Kommentar: Basen för beräkningarna utgörs av de personer som fick respektive intervjufråga, som röstade på något av de fem riksdagspartierna 1982 och som röstade på något av de fem riksdagspartierna eller på kds 1985. Frågorna om vårdnadsbidrag och sjukersättning fanns med i den svit om sex frågor där svarspersonerna skulle ta ställning för eller emot. Övriga frågor ingår i sviten med politiska förslag.

Analysen demonstrerar att samtliga sakfrågor med undantag för sjukersättningsfrågan medförde nettovinster för de borgerliga partierna. Löntagarfondsfrågan var den fråga som potentiellt kan ha orsakat de största borgerliga röstvinster. Frågan kan maximalt ha gett de borgerliga partierna en bruttovinst på 2.2 procentenheter och en bruttoförlust på 0.2 procentenheter, vilket maximalt gav en nettovinst på 2.0 procentenheter. Resultatet betyder att löntagarfondsfrågan var en klart större tillgång för de borgerliga partierna 1985 än vid löntagarfondsvalet 1982. Vid valet 1982 medförde

¹ Den fortsatta analysen bygger på att det borgerliga och det socialistiska blocket hade skilda ståndpunkter i de åtta sakfrågorna. De borgerliga partiernas ståndpunkter har definierats som *för* att avskaffa löntagarfonderna, *för* att tillåta reklam i svensk TV, *för* att bedriva mer av sjukvården i privat regi, *för* att införa vårdnadsbidrag, *för* att minska de sociala bidragen, *för* att minska den offentliga sektorn, *emot* att minska försvarsutgifterna och *för* att minska sjukersättningen. Kds ingår i det borgerliga blocket 1985, men inte 1982.

löntagarfondsfrågan endast en maximal partibytarvinst på 0.4 procentenheter för de borgerliga partierna.¹

Sjukersättningen är den enda frågan i tabell 7.6 som potentiellt kan ha inneburit nettoförskjutningar från det borgerliga blocket till socialdemokraterna och vpk. Maximalt kan 1.5 procent av valmanskåren ha bytt från ett borgerligt parti till socialdemokraterna eller vpk på grund av sjukersättningsfrågan, medan 0.7 procent kan ha gått motsatt väg (+0.8 procentenheter för s-blocket).

Resultaten från analysen av åsiktsfrågorna bekräftas i sina huvuddrag av en liknande analys med evalueringsfrågorna (se tabell 7.7).

Tabell 7.7 Partiernas sakfrågepolitik och valutgången 1985. Individuella blockbyttartendenser bland väljare med olika bedömningar av partiernas sakfrågepolitik samt potentiella maximumeffekter på blockens valresultat 1985 (procent)

	<i>procentandel bytare från s → b</i>		<i>procentandel bytare från b → s</i>		<i>effekt på valutgången nettovinst/förlust för det borgerliga blocket (procentenheter)</i>
	<i>antal intervjuade</i>	<i>antal intervjuade</i>	<i>antal intervjuade</i>	<i>antal intervjuade</i>	
löntagarfonder	27	137	17	36	+1.5
miljö	15	157	14	56	+0.8
barnomsorg	21	120	15	73	+0.7
skatter	27	90	26	53	+0.5
Sveriges ekonomi	56	41	22	72	+0.3
utrikes- och säkerhetspolitik	27	48	13	90	±0.0
sociala trygghetsfrågor	34	29	11	199	-0.6
sysselsättning	53	30	18	115	-0.2

Kommentar: Analysen bygger på resultaten från en serie intervjufrågor där väljarna fick ange vilket eller vilka partier som hade en bra respektive dålig politik i åtta olika sakfrågor (se tabell 7.4). Intervjupersonernas värdering av de båda blockens politik har fastställts med hjälp av hur de ingående partierna bedömdes. Procentandelarna för blockens nettovinst/förluster i de olika frågorna kan *inte* summeras. Analysen omfattar enbart blockväljare 1982 och 1985.

Det borgerliga blocket gjorde störst partibytarvinster på den ideologiskt laddade löntagarfondsfrågan. Men de vann också röster på andra vänster-högerfrågor som skatterna och ekonomin och på

¹ Holmberg, 1984, s. 212.

frågan om barnomsorgen. Resultaten tyder också på vissa borgerliga vinster på miljöfrågan.¹ På frågan om utrikes- och säkerhetspolitik gjorde inget av blocken några nettovinster 1985, medan socialdemokraterna och vpk vann något på trygghetsfrågorna och sysselsättningen.²

Sammanfattningsvis visar alltså våra resultat att socialdemokraternas traditionellt starka frågor – den sociala tryggheten och sysselsättningsfrågan – bidrog till att minska partiets tillbakagång 1985. En tillbakagång som främst orsakades av en lång rad vänsterhögerfrågor som exempelvis löntagarfonderna, vårdnadsbidraget, reklam-TV och skatterna, där de borgerliga partierna (främst folkpartiet) låg bättre till opinionsmässigt än socialdemokraterna.

Vänster-högerideologi

Det går inte att analysera partival och partibyten i Sverige utan att ta hänsyn till väljarnas ideologiska vänster-högeråsikter. Vi vet från en lång rad tidigare studier att väljarnas inställning till sådana ideologiska företeelser som socialism, kapitalism, statligt inflytande över det privata näringslivet och fri marknadsekonomi har ett mycket starkt samband med hur de röstar.³

Ideologisk vänster-högerröstning är alltså ett viktigt och väl belagt fenomen bland svenska väljare. Åsiktsröstning i Sverige är ofta också ideologisk vänster-högerröstning. Väljarnas grundläggande ideologiska vänster-högeruppfattningar strukturerar åsikterna i olika aktuella stridsfrågor. Bakom åsiktsbildningen i de konkreta frågorna ligger mer allmänna ideologiska uppfattningar.

Resultaten från 1985 års valundersökning motsäger på intet vis dessa gamla sanningar om svenskt väljarbeteende. Snarare tvärtom. Valet 1985 var på många sätt ideologiskt, med hårda debatter om systemskifte, offentlig sektor och nyliberalism, och detta slog också igenom på väljarnivå. Kopplingen mellan väljarnas ideologiska vänster-högeråsikter och valet av parti var precis som vid de

¹ Den borgerliga nettovinsten på miljöfrågan skall dock tolkas försiktigt. Den kan eventuellt ses som en artefakt av vår mätmetod. De flesta bytare från s- till b-blocket 1985 gick från socialdemokraterna till folkpartiet. Men det var inte folkpartiets utan centerpartiets miljöpolitik som blockbyterna i första hand bedömde som bra. Inga andra resultat tyder på att miljöfrågorna drog väljare från socialdemokraterna till folkpartiet.

² Precis som vid tidigare val var frågorna om utrikes- och säkerhetspolitik svagt kopplade till väljarnas val av parti och därmed till valutgången (Gilljam, 1984a; 1984b; jfr Petersson, 1982; 1984; se även kapitel 11).

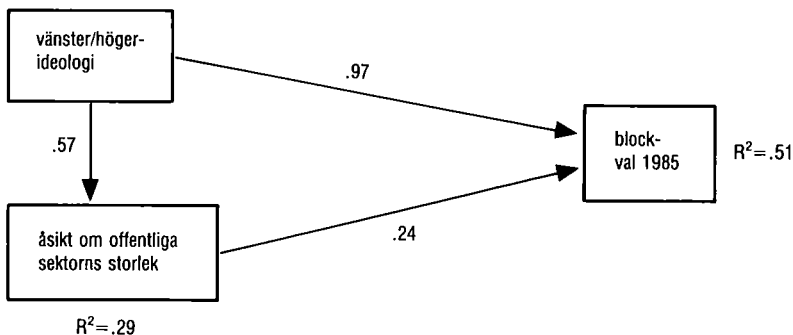
³ Särilvik, 1970a, s. 160–9; Petersson, 1977, s. 108–9; Holmberg 1984, s. 181–5).

närmast föregående valen mycket starkt.¹

Analysen i figur 7.1 demonstrerar vänster-högerideologins starka samband med partivalet 1985 – både som en direkt orsaksfaktor och som en indirekt verkande faktor bakom åsikterna i en aktuell stridsfråga. Den aktuella frågan är väljarnas inställning till den offentliga sektorns storlek. Resultaten hade dock inte blivit annorlunda om vi istället hade valt någon annan aktuell vänster-högerfråga – exempelvis löntagarfondsfrågan, skattefrågan, försvarsfrågan, frågan om att privatisera mer av sjukvården eller frågan om nedskärning av sjukersättningen. I samtliga dessa fall hade väljarnas ideologiska vänster-högerinställning ett klart samband med åsikten i den konkreta sakfrågan.

Resultaten i figuren bygger på en regressionsanalys med blockval som beroende variabel och ideologisk vänster-högeruppfattning och åsikt om den offentliga sektorns storlek som oberoende variabler. Det ideologiska vänster-högermättet är grundat på två intervjufrågor om hur det framtida svenska samhället skall vara ordnat. Frågorna gällde inställningen till ett socialistiskt samhälle respektive ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi.

Figur 7.1 Vänster-högerideologi och åsikt om den offentliga sektorns storlek som orsaker till väljarnas blockval 1985 (regressionskoefficienter)

Kommentar: Den ideologiska vänster-högervariabeln bygger på två intervjufrågor om hur det framtida samhället skall vara ordnat. Frågorna gällde ett socialistiskt samhälle respektive ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi. Variabeln kan variera mellan 1 (vänster) och 5 (höger). Åsiktsvariabeln om den offentliga sektorns storlek bygger också på två olika intervjufrågor (frågorna 14A och 17AB i intervjuformuläret) och kan variera mellan 1 (positiv till offentlig sektor) och 5 (negativ till offentlig sektor). Röstningsvariabeln är kodad 1 (vpk och s) och 5 (c, kds, fp och m). Koefficienterna i figuren är ostandardiserade regressionskoefficienter som alla är signifikanta på minst .001-nivån.

¹ Sambandet mellan väljarnas vänster-högeråsikter och partival under de senaste 30 åren behandlas utförligare i kapitel 12.

Tabell 7.8 Ideologisk vänster-högerposition 1985 och partitype mellan valen 1982 och 1985 (procent)

partival 1982	ideologisk position 1985	partival 1985							summa procent	antal intervjuade
		vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
vpk	vänster	79	14	0	1	0	0	5	100	84
	center/höger	50	30	0	10	0	0	10	100	20
s	vänster	3	96	0	1	0	0	0	100	549
	center	2	85	1	7	3	0	2	100	360
	höger	0	69	4	19	8	0	0	100	51
c	vänster	12	12	53	17	6	0	0	100	17
	center	1	6	63	20	4	5	1	100	160
	höger	0	1	66	15	12	4	2	100	138
fp	vänster/center	0	5	1	86	6	0	2	100	85
	höger	0	3	1	82	13	1	0	100	84
m	vänster/center	1	12	3	27	56	1	0	100	147
	höger	0	0	2	16	81	1	0	100	349

Kommentar: Vänster-högermättet bygger på två intervjufrågor från serien av frågor om det framtida samhället – frågan om ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi och frågan om ett socialistiskt samhälle. Mättet har tredelats så att fördelningen i hela väljarkåren blev 30 procent *vänster*, 40 procent *center* och 30 procent *höger*.

Väljarnas vänster-högeråsikter hade både en stark direkt effekt på röstningen ($b=.97$) och en indirekt effekt via åsikterna om den offentliga sektorns storlek ($b=.57 \times .24 = .14$). De ideologiska vänster-högeråsikterna var dock inte helt bestämmande för väljarnas åsikter om den offentliga sektorns storlek. Korrelationen mellan de båda variablerna var hög men inte hundra procentig ($r=.54$). Väljarnas åsikter om den offentliga sektorns storlek har även andra orsaker än ideologiska.¹ Det är därför inte förvånande att åsikterna om den offentliga sektorns storlek hade en viss självständig effekt ($b=.24$) på väljarnas blockval oberoende av vänster-högerfaktorn.

Väljarnas partival 1985 strukturerades både av grundläggande ideologiska överväganden och av åsikter i de konkreta debattfrågorna. Om vi bortser från den långsiktiga ideologiska faktorn kom-

¹ Se Gilljam och Nilsson, 1985. Vilken sektor väljarna arbetar i har ett samband med inställning till den offentliga sektorns storlek, oberoende av ideologisk vänster-högerinställning. Privatanställda är mindre positiva till den offentliga sektorn än offentliganställda.

mer betydelsen av olika aktuella stridsfrågor att övervärderas. Åsiktsröstning är inte i första hand ett dagsländefenomen. Den har klart ideologiska inslag av mer långsiktig karaktär.

Vänster-högerfaktorerna klara direkta samband med svenska väljares partival – oberoende av åsikter i olika konkreta sakfrågor – gör att den är intressant som analysredskap vid studiet av partibytet. Vi får en bättre förståelse för vad som låg bakom olika väljarströmmar 1985 genom att också analysera dem ur ett vänster-högerperspektiv. I vilken utsträckning kan väljarnas ideologiska vänster-högeruppfattningar förklara exempelvis socialdemokraternas partibytarförluster till de borgerliga partierna eller moderaternas förluster till folkpartiet?

Resultaten i tabell 7.8 bidrar till att besvara dessa frågor. De visar hur partibytarbenägenheten inom olika partier var kopplad till väljarnas vänster-högeråsikter.

Sambanden mellan väljarnas vänster-högeråsikter och hur de bytte parti 1985 är i de flesta fall mycket klara. Vpk-väljare med högeråsikter hade t ex en starkare tendens att byta till socialdemokraterna än vpk-väljare på vänsterkanten. Socialdemokratiska väljare som bytte till något borgerligt parti 1985 kom i första hand från partiets högerflygel.

Centerpartiets röstförluster till s och vpk var procentuellt störst bland centerpartiväljare med vänstersympatier, medan förlusterna till moderaterna främst återfanns bland centerpartiväljare med högersympatier. Centerpartiets stora förlust till folkpartiet hade dock ingen starkare koppling till vänster-högerfaktorerna. Centerpartiväljare som gick till folkpartiet kom lika ofta från partiets vänsterflygel som från partiets högerflygel.

Större delen av de fåtaliga partibytare som lämnade folkpartiet 1985 återfanns på partiets högerkant och gick till moderaterna. I utbyte fick folkpartiet avsevärt fler väljare från moderaterna. De flesta av dem hörde åsiktsmässigt hemma på moderaternas högerkant, men *proportionellt* sett var det fler moderater med en ideologisk orientering åt mitten eller åt vänster som bytte till folkpartiet (27 procent) än moderater med ideologisk orientering åt höger (16 procent).

Väljarnas ideologiska vänster-högeråsikter var mycket stabila och förändrades mycket litet mellan 1982 och 1985 (se vidare kapitel 11). Korrelationen mellan väljarnas vänster-högerinställning 1982 och 1985 var mycket hög i panelurvalet ($r=.77$). Vissa individuella förändringar förekom naturligtvis. Det intressanta med dessa förändringar är att de var så klart relaterade till valet av parti. Individuella åsiktsförändringar på vänster-högerdimensionen påverkade partivalet.

Panelanalysen i tabell 7.9 visar att väljare som åsiktsmässigt hade gått åt höger mellan 1982 och 1985 också hade en tendens att byta parti åt höger. Väljare som åsiktsmässigt hade blivit mer vänsterinriktade tenderade däremot att byta åt vänster.

Tabell 7.9 Ideologiska åsiktsförändringar och partibytten mellan valen 1982 och 1985 – panelanalys (procent)

partival 1982	ideologisk position inom parti 1982	ideologisk position inom parti 1985	partival 1985						summa procent	antal intervjuade	
			vpk	s	c	fp	m	kds			mp
s	vänsterflygel	vänsterflygel	4	95	0	1	0	0	0	100	172
	högerflygel	vänsterflygel	2	97	0	1	0	0	0	100	63
	vänsterflygel	högerflygel	2	83	0	13	2	0	0	100	54
	högerflygel	högerflygel	2	83	1	9	2	1	2	100	115
c	vänsterflygel	vänsterflygel	6	0	62	24	2	6	0	100	47
	högerflygel	vänsterflygel	0	8	40	32	8	12	0	100	25
	vänsterflygel	högerflygel	0	0	58	26	16	0	0	100	19
	högerflygel	högerflygel	0	0	65	17	14	2	2	100	74
m	vänsterflygel	vänsterflygel	1	6	5	26	60	2	0	100	84
	högerflygel	vänsterflygel	0	7	3	25	65	0	0	100	40
	vänsterflygel	högerflygel	0	0	7	18	75	0	0	100	28
	högerflygel	högerflygel	0	0	1	17	80	2	0	100	70

Kommentar: Analysen bygger på panelurvalet 1982–1985. Väljarnas vänster-högerpositioner inom respektive parti har mätts med samma index som i tabell 7.8. Indexet har i görligaste mån dikotomiserats i två likstora delar med utgångspunkt från 1982 års åsiktsfördelning för var och en av de tre undersökta väljargrupperna. Vpk och fp omfattade för få väljare 1982 för att kunna ingå i analysen. Ideologisk position inom parti 1985 avser det parti intervjuersonerna stödde 1982.

Socialdemokraternas största partibytarförluster till folkpartiet återfanns bland partiets stabila högerflygel men också i den mindre grupp s-väljare som hade gått från partiets vänsterkant till partiets högerkant. Moderaternas förluster till folkpartiet uppvisade ett liknande mönster men med motsatta förtecken. Bland moderaterna var det partiets stabila vänsterflygel och m-väljare som hade blivit mer vänsterorienterade som hade störst tendens att byta till folkpartiet 1985.

Ekonomi och politik

Ekonomins utveckling – och vem som skall ha äran om det går bra eller skammen om det går dåligt – är ett ständigt återkommande trätoämne i svenska valrörelser. Ekonomin är självklart ett viktigt område, och alla partier vill att de egna ekonomisk-politiska insatserna skall framträda i så fördelaktigt ljus som möjligt inför väljarna.

Valrörelsen 1985 var inget undantag härvidlag. Den ekonomiska politiken med utvecklingen av budgetunderskottet, olika arbetslöshetssiffror och varierande inflationsprognoser upptog ett stort utrymme i valdebatten. Partierna kämpade om hur den sanna bilden av den svenska ekonomin skulle tecknas inför väljarna. Socialdemokraterna med finansminister Kjell-Olof Feldt i spetsen skissade en mycket ljusare bild än den borgerliga oppositionen. Enligt socialdemokraterna var svensk ekonomi äntligen på bättringsvägen efter sex år med borgerliga regeringar. De borgerliga partierna var däremot inte så säkra på att ekonomin verkligen var på rätt väg, och de frånsvor sig en stor del av ansvaret för de ekonomiska problemen under slutet av 1970- och början av 1980-talet.

Analyserna i detta avsnitt gäller vem som vid valet 1985 vann kampen om hur svenska folket uppfattade att ekonomin utvecklades samt vilka konsekvenser detta fick för väljarnas röstande och för valutgången. Resultaten i tabell 7.10 ger en antydning om att resultaten inte kommer att bli enkla och entydiga.

Tabell 7.10 Väljarna bedömer hur den egna ekonomin och Sveriges ekonomi har förändrats under de senaste två, tre åren (procent)

Intervjufråga: Om Du jämför Din ekonomiska situation med vad den var för två tre år sedan, har den *förbättrats*, förblivit ungefär *densamma* eller har den *försämrats*?

Intervjufråga: Hur har enligt Din uppfattning den svenska ekonomin förändrats under de två tre senaste åren? Har den *förbättrats*, förblivit ungefär *densamma* eller har den *försämrats*?

	bedömning av den personliga ekonomiska situationen		bedömning av Sveriges ekonomiska situation
	1982	1985	1985
förbättrats	21	30	25
ungefär densamma	40	41	28
försämrats	38	27	39
vet inte	1	1	8
summa procent	100	100	100
antal intervjuade	2715	2681	2678

Kommentar: Intervjufrågan om den svenska ekonomin ställdes inte 1982.

När det gäller utvecklingen av den egna ekonomin var väljarna mer positiva 1985 än vid valet 1982. Det var något fler väljare 1985 som tyckte att den egna ekonomin hade förbättrats (30 procent) än som

tyckte att den hade försämrats (27 procent). Vid valet 1982 var det klart fler väljare som ansåg att den egna ekonomin hade försämrats (38 procent) än som ansåg att den hade blivit bättre (21 procent).

Väljarnas bedömningar av hur den egna ekonomin hade förändrats var alltså relativt positiv för socialdemokraterna. När det däremot gäller väljarnas bedömning av hur Sveriges ekonomi hade utvecklats blir bilden mörkare för regeringspartiet. Det var klart fler människor (39 procent) som 1985 tyckte att Sveriges ekonomi hade försämrats under de två, tre senaste åren än som tyckte att den hade förbättrats (25 procent). Resultaten tyder på att socialdemokraterna snarare än den borgerliga oppositionen förlorade kampen om hur tillståndet för landets ekonomi skulle beskrivas. Fler väljare anslöt sig till de borgerliga partiernas mörka beskrivning än till socialdemokraternas ljusa.

Att de borgerliga partierna vann kampen om den ekonomiska lägesbeskrivningen understryks ytterligare av resultaten i tabell 7.11, som mer konkret visar hur väljarna uppfattade tillståndet i den svenska ekonomin år 1985.

Tabell 7.11 Väljarnas uppfattningar om den svenska ekonomins läge vid valet 1985 (procent)

Intervjufråga: På det här kortet finns några påståenden. Kan Du för vart och ett av dem säga om det är *riktigt* eller *felaktigt*. Är Du osäker på svaret kan Du säga att Du *inte känner till* om påståendet är riktigt eller felaktigt.

<i>ekonomiskt-politiskt påstående</i>	<i>intervjupersonernas svar</i>			
	<i>riktigt påstående</i>	<i>felaktigt påstående</i>	<i>känner inte till, vet inte</i>	<i>summa procent</i>
Den öppna arbetslösheten i Sverige är idag mindre än 5 procent	40	40	20	100
Underskottet i statens budget har ökat det senaste året	56	26	18	100
Prisökningarna (inflationen) har hittills under 1985 varit över 9 procent	17	57	26	100

Kommentar: Påstående nummer ett är riktigt och påstående nummer tre är felaktigt. Påstående nummer två var delvis omtvistat under 1985 års valrörelse, men de flesta oberoende ekonomer skulle nog säga att det är felaktigt. Antalet intervjupersoner var 2 665.

En majoritet av svenska folket (57 procent) kände till att inflationen hade varit mindre än 9 procent fram till valet. Men det var endast 40 procent av väljarna som visste att den öppna arbetslösheten

ten var mindre än fem procent. En lika stor andel (40 procent) trodde att den öppna arbetslösheten var större än fem procent. Och när det gällde underskottet i statens budget ansåg de flesta väljare (56 procent) att det hade ökat det senaste året – inte minskat som socialdemokraterna hävdade i valrörelsen. Väljarnas uppfattning att underskottet i statsbudgeten fortsatte att öka under s-regeringen var speciellt bekymmersamt för socialdemokraterna, eftersom det var just verklighetsuppfattningarna i budgetunderskottsfrågan som var starkast kopplade till hur väljarna värderade den svenska ekonomins utveckling – om den hade förbättrats eller försämrats. Väljarnas uppfattningar om arbetslöshetsnivån och inflationstakten hade svagare samband med hur de bedömde ekonomins tillstånd.

Situationen vid 1985 års val var alltså motsägelsefull i den meningen att väljarnas bedömning av den svenska ekonomins utveckling var övervägande negativ och därmed hotfull för socialdemokraterna, medan väljarnas bedömning av den egna ekonomins förändring var mer positiv och därmed potentiellt gynnsam för regeringspartiet. Problemet för socialdemokraterna var bara att det var väljarnas bedömningar av hur den svenska ekonomin hade utvecklats – och inte bedömningen av hur den egna ekonomin hade förändrats – som var starkast kopplat till hur de röstade (se tabell 7.12).

Tabell 7.12 Sambandet mellan väljarnas bedömningar av den egna ekonomin respektive Sveriges ekonomi och valet av parti 1985 (procent)

väljarnas personliga ekonomi	partival 1985							summa procent	antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
förbättrats	5	47	8	15	21	2	2	100	763
ungefär densamma	5	45	12	16	18	3	1	100	1 023
försämrats	6	37	12	19	21	3	2	100	658

väljarnas bedömning av Sveriges ekonomi	partival 1985							summa procent	antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
förbättrats	7	66	4	12	8	2	1	100	648
ungefär densamma	7	44	10	16	19	2	2	100	683
försämrats	3	26	16	20	29	4	2	100	966

Kommentar: Intervjufrågorna redovisas i tabell 7.11.

Sambandet mellan hur väljarnas personliga ekonomi utvecklats och valet av parti 1985 var inte starkt men heller inte obetydligt. Den *självständiga* effekten på partivalet av väljarnas bedömning av hur den egna ekonomin förändrats blir dock helt obetydlig om vi kontrollerar för väljarnas bedömningar av hur Sveriges ekonomi utvecklats. I den mån förändringarna i väljarnas personliga ekonomi överhuvudtaget spelade någon roll för röstningen 1985 var effekten svag och gick indirekt via väljarnas ekonomisk-politiska bedömningar av hur det hade gått för landets ekonomi (se tabell 7.13 och figur 7.2).

Tabell 7.13 Andel röstande på vpk eller s bland samtliga partiväljare 1985 efter bedömning av förändringen i den egna ekonomin respektive i Sveriges ekonomi (procent)

personlig ekonomisk situation	bedömning av Sveriges ekonomiska situation			effekt av bedömning av Sveriges ekono- miska situation
	förbättrats	densamma	försämrats	
förbättrats	69	49	30	+39
densamma	79	54	26	+53
försämrats	67	44	31	+36
<i>effekt av bedömning av den personliga ekonomiska situationen</i>	+2	+5	-1	

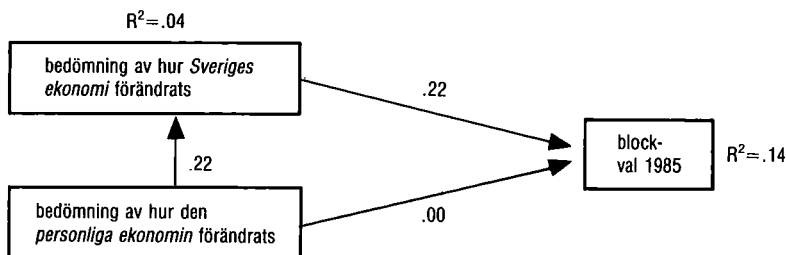
Kommentar: Effektmåten har räknats fram som differensen mellan cellvärdena för svarsalternativen "förbättrats" och "försämrats".

Resultatet är föga överraskande. Sören Holmberg fick ett mycket likartat resultat när han studerade sambandet mellan väljarnas ekonomiska bedömningar och röstningen i 1982 års val.¹ Förändringar i väljarnas personliga ekonomi var varken 1982 eller 1985 någon viktig faktor bakom partivalet. Det fanns naturligtvis väljare som tittade i den egna plånboken innan de röstade. Men de flesta gjorde inte så. De följde istället sina ekonomisk-politiska bedömningar av hur Sveriges ekonomi utvecklats. Och de gjorde det oavsett om de personligen hade fått det ekonomiskt sämre eller bättre under senare år.

Betydelsen för partivalet av väljarnas "nationalekonomiska" bedömningar skall emellertid inte överdrivas. Det fanns många andra

¹ Holmberg, 1984, s. 129-59.

Figur 7.2 Blockval 1985 som en funktion av väljarnas bedömningar av förändringen i den egna ekonomin respektive i Sveriges ekonomi (regressionskoefficienter)

Kommentar: Analysen bygger på de intervjufrågor som redovisas i tabell 7.10. De ekonomiska bedömningarna har kodats 1 = förbättrats, 2 = densamma och 3 = försämrats för både den personliga ekonomin och Sveriges ekonomi. Variabeln blockval har klassificerats 1 = vpk/s och 2 = c/kds/fp/m. Koefficienterna är ostandardiserade regressionskoefficienter.

frågor som var starkare kopplade till valet av parti 1985 än väljarnas bedömning av den svenska ekonomins utveckling. Men de ekonomisk-politiska bedömningarnas betydelse skall heller inte underskattas. De hade exempelvis ett förhållandevis klart samband med blockbyten i 1985 års val. Resultaten i tabell 7.14 visar att tendensen att byta från det socialistiska till det borgerliga blocket var störst bland de väljare som ansåg att den svenska ekonomin hade försämrats, medan tendensen att byta från det borgerliga till det socialistiska blocket var störst bland de som tyckte att Sveriges ekonomi hade förbättrats.

Tabell 7.14 Blockbyte eller ej mellan 1982 och 1985 bland väljare med olika bedömningar av hur Sveriges ekonomi förändrats (procent)

blockval 1982	bedömning av hur svensk ekonomi förändrats	blockval 1985		summa procent	antal intervjuade
		vpk/s	c/kds/fp/m		
vpk/s	förbättrats	96	4	100	433
	densamma	94	6	100	305
	försämrats	91	9	100	270
c/kds/fp/m	förbättrats	9	91	100	129
	densamma	5	95	100	276
	försämrats	2	98	100	573

Tabell 7.15 Blockens nettovinster eller nettoförluster i valet 1985 på grund av partibytten som potentiellt orsakats av väljarnas bedömningar av hur Sveriges ekonomi förändrats (maximumestimat, procent av samtliga blockröstande 1982 och 1985)

<i>vinst för vpk/s</i>	+0.5
väljare som bedömde att Sveriges ekonomi förbättrats och som bytte från c/kds/tp/m 1982 till vpk/s 1985	
<i>vinst för c/kds/tp/m</i>	+1.1
väljare som bedömde att Sveriges ekonomi försämrats och som bytte från vpk/s 1982 till c/kds/tp/m 1985	
<i>nettovinst för c/kds/tp/m</i>	+0.6

Kommentar: Procentbasen är lika med antalet intervjupersoner som röstade på något av partierna vpk, s, c, kds, tp och m både 1982 och 1985 och fick intervjufrågan om Sveriges ekonomi, totalt 2 115 personer.

Bytartendenserna var i bägge fallen lika stora – 9 procent, vilket innebar att det borgerliga blocket vann röster netto (+0.6 procentenheter) på de partibytten som potentiellt orsakades av väljarnas bedömningar av den svenska ekonomins utveckling (se tabell 7.15). Det borgerliga blocket gjorde denna nettovinst därför att det fanns klart fler socialistiska väljare från 1982 som tyckte att Sveriges ekonomi hade försämrats än det fanns borgerliga väljare från 1982 som ansåg att den hade förbättrats.

Regeringsfrågan

Väljarnas önskemål om vilket eller vilka partier de helst vill ha med i regeringen har blivit allt mer färgade av blockpolitiken. Andelen människor som vill ha rena blockregeringar bestående av antingen socialdemokraterna eller av ett eller flera borgerliga partier har ökat under de senaste 10–15 åren (se tabell 7.16).

Tanken på samlingsregering eller på blocköverskridande regeringar med både socialistiska och borgerliga partier har fått ett minskat stöd bland väljarna. En femtedel av väljarkåren föredrog någon form av blocköverskridande regering i slutet av 1960-talet. Motsvarande andel var endast 12 procent vid valet 1985.

Det senaste årtiondets erfarenheter med olika blockregeringar och täta maktskiften i Rosenbad har alltså inte fått väljarna att vända ryggen åt de rena blockregeringarna. Resultatet har snarast blivit det motsatta. Blocköverskridande regeringslösningar har tap-

Tabell 7.16 Väljarnas favoritregeringar vid valet 1968, 1976, 1979 och 1985 (procent)

Intervjufråga: "Vilket eller vilka partier skulle Du helst vilja ha med i regeringen efter valet i år?"

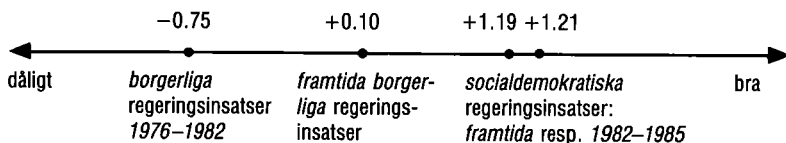
partier som bör ingå i regeringen	valår			
	1968	1976	1979	1985
enbart socialistiska partier	35	34	38	39
enbart borgerliga partier	36	37	40	36
både socialistiska och borgerliga partier	14	12	9	8
samlingsregering	6	5	4	4
vet inte	9	12	9	13
summa procent	100	100	100	100
antal intervjuade	1 361	1 223	1 235	1 233

Kommentar: Analysen bygger enbart på förvalsintervjuer.

pat i popularitet medan polariserade blockregeringar blivit mer populära.

Men alla blockregeringar har inte blivit lika populära. Enligt 1985 års väljare skötte sig de borgerliga partierna klart sämre som regeringspartier mellan 1976 och 1982 än vad socialdemokraterna gjorde under perioden 1982–1985 (se figur 7.3).

Figur 7.3 Väljarna bedömer borgerliga och socialdemokratiska regeringsinsatser på en skala från -5 (dåligt) till $+5$ (bra) – genomsnitt för samtliga intervjuade i förvalsstudien 1985

Kommentar: Intervjufrågorna var både retrospektiva (bedömning av borgerliga regeringsinsatser 1976–1982 och socialdemokratiska 1982–1985) och prospektiva (bedömning av borgerliga regeringsinsatser "under de närmaste tre åren om de vinner valet" och samma fråga för socialdemokraterna). Antalet intervjuade var cirka 1 200 för var och en av de fyra frågorna.

En klar majoritet (57 procent) av intervjupersonerna satte på en bedömningsskala från -5 (dåligt) till $+5$ (bra) högre poäng på socialdemokraternas regeringsinsatser 1982–1985 än på de borgerliga partiernas insatser 1976–1982. Det var endast 27 procent av

väljarna som gav högre poäng till de borgerliga partiernas regeringsinsatser (se tabell 7.17).

Tabell 7.17 En jämförelse av hur väljarna bedömde de borgerliga partiernas regeringsinsatser 1976–1982 och socialdemokraternas regeringsinsatser 1982–1985 (procent)

<i>retrospektiva bedömningar av tidigare regeringsinsatser</i>	<i>socialistiska väljare</i>	<i>borgerliga väljare</i>	<i>samtliga intervjuade</i>
mer positiv till socialdemokraternas regeringsinsatser 1982–1985 än till de borgerliga partiernas regeringsinsatser 1976–1982	92	24	57
båda blockens regeringsinsatser bedöms likadant mer positiv till de borgerliga partiernas regeringsinsatser 1976–1982 än till socialdemokraternas regeringsinsatser 1982–1985	7	23	16
	1	53	27
summa procent	100	100	100
antal intervjuade	540	545	1 169

Tabell 7.18 Väljarna ser framåt och framtidsbedömer socialdemokratiska och borgerliga regeringsinsatser (procent)

<i>prospektiva framtidsbedömningar av regeringsinsatser</i>	<i>socialistiska väljare</i>	<i>borgerliga väljare</i>	<i>samtliga intervjuade</i>
mer positiva framtidsbedömningar av socialdemokratiska regeringsinsatser än av borgerliga regeringsinsatser	89	9	47
samma framtidsbedömningar av båda blockens regeringsinsatser	9	15	14
mer positiva framtidsbedömningar av borgerliga regeringsinsatser än av socialdemokratiska regeringsinsatser	2	77	39
summa procent	100	100	100
antal intervjuade	530	552	1 166

Kommentar: Analyserna i tabell 7.17 och 7.18 bygger på de intervjufrågor som presenteras i figur 7.3. Framtidsbedömningarna gäller respektive partiblocks regeringsinsatser "under de närmaste tre åren om de vinner valet".

Socialdemokraterna fick inte bara mer uppskattning för sina regeringsinsatser än de borgerliga när väljarna såg tillbaka. Även när intervjupersonerna ombads att se framåt och uttala sig om hur de trodde att de olika blocken skulle klara av ett regeringsinnehav under de närmaste tre åren om de vann valet, fick socialdemokraterna högre poäng än de borgerliga partierna (se tabell 7.18).

När det gäller regeringsinnehav bedömde alltså 1985 års väljare socialdemokraterna mer positivt än de borgerliga partierna – både när de såg tillbaka och när de såg framåt. Skillnaden var störst när väljarna värderade vad som hade gjorts (*retrospektiva* bedömningar). Poängsättningen av de framtida regeringsinsatserna (*prospektiva* bedömningar) skilde sig något mindre åt.

Resultaten är intressanta ur flera olika synvinklar. Intervjupersonernas förmåga att skilja mellan retrospektiva och prospektiva bedömningar är exempelvis värd att notera. Men det mest spännande med väljarnas olika regeringsbedömningar är naturligtvis vilken betydelse de hade för röstningen och 1985 års valutgång.

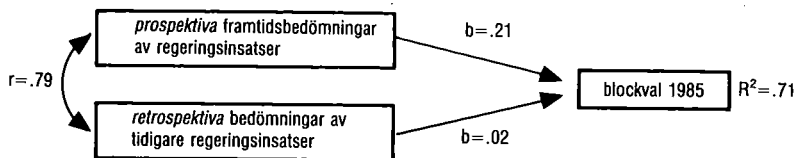
En central fråga är vilken slags regeringsbedömning som betydde mest – de retrospektiva, tillbakablickande bedömningarna eller de prospektiva framtidsbedömningarna. Modern amerikansk valforskning har i efterföljd av Morris Fiorinas banbrytande bok *Retrospective Voting in American National Elections* (1981) tenderat att framhålla de retrospektiva bedömningarnas betydelse.¹ Enligt Fiorinas teori ser väljare i första hand bakåt och värderar vad olika partier eller kandidater har gjort innan de fattar sina röstningsbeslut. Partiernas åsikter och framtidsloften tar väljarna mindre intryck av.

Det är möjligt att Fiorinas retrospektiva röstningsteori fungerar bra i det amerikanska politiska systemet. Men i Sverige och när det gäller svenska väljares bedömningar i regeringsfrågan är den inte lika användbar. Våra resultat visar tvärtom att det var väljarnas prospektiva regeringsbedömningar – inte de retrospektiva bedömningarna – som var starkast kopplade till hur de röstade. Korrelationen mellan väljarnas framåtblickande regeringsbedömningar och blockvalet 1985 var mycket hög (+.84). Sambandet mellan intervjupersonernas retrospektiva regeringsbedömningar och blockvalet var också högt (+.70), men dock klart lägre än motsvarande samband för de prospektiva bedömningarna.

Väljarnas retrospektiva och prospektiva regeringsbedömningar var mycket nära relaterade till varandra. Korrelationen var +.79. I den mån effekterna av de olika bedömningarna kan särskiljas från varandra var det dock de prospektiva regeringsbedömningarna som hade klart störst direkteffekt på blockvalet. Det visar resultaten från regressionsanalysen i figur 7.4. De retrospektiva bedömningarna kan dock ha spelat en indirekt roll genom att de färgade av sig på de prospektiva regeringsbedömningarna.

¹ Se t ex Miller, 1986, s. 14–17.

Figur 7.4 Retrospektiva och prospektiva bedömningar av borgerliga och socialdemokratiska regeringsinsatser som orsaksförklaringar till blockvalet 1985 (regressions- och korrelationskoefficienter)

Kommentar: Regressionsanalysens två oberoende variabler – de retrospektiva respektive prospektiva bedömningarna – är båda trikotomier utformade på det sätt som framgår i tabellerna 7.17 och 7.18. Antalet intervjupersoner är 1 037 från 1985 års förvalsstudie.

Väljarnas regeringsbedömningar – både de retrospektiva och de prospektiva – hade ett klart samband med benägenheten att byta block 1985. Om man, precis som tidigare, undersöker partibytarvinster och partibytarförluster mellan blocken som potentiellt kan ha orsakats av väljarnas regeringsbedömningar, visar det sig att det socialistiska blocket vann röster på regeringsfrågan. Nettovinsten blir +0.7 procentenheter om vi utgår från de prospektiva bedömningarna och +1.3 procentenheter om vi utgår från de retrospektiva bedömningarna. Den förstnämnda siffran är med stor sannolikhet ett trovärdigare estimat än den sistnämnda, eftersom det var väljarnas prospektiva regeringsbedömningar som betydde mest för röstningen. Regeringsfrågan – konkretiserad genom de borgerliga partiernas regeringsinsatser 1976–1982 och genom socialdemokraternas kritik av den borgerliga splittringen och oförmågan att bilda stabila regeringar – var en klart positiv faktor för det socialistiska blocket i 1985 års val.

Viktiga sakfrågor i 1985 års val

Socialdemokraterna vann kampen om regeringsmakten vid 1985 års val. Men ställningen mellan de politiska blocken blev betydligt jämnare än 1982. Socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas försprång gentemot de borgerliga partierna (1985 förstärkta med kds) krympte från 6.2 procentenheter 1982 till 2.2 procentenheter 1985.

En viktig orsak till de borgerliga partiernas förbättrade valresultat 1985 var att högervinden fortsatte att blåsa i väljarkåren (se vidare kapitel 11). De borgerliga partierna – och då främst folkpartiet – vann röster från socialdemokraterna på ett stort antal vänster-

högerfrågor som t ex löntagarfonderna, vårdnadsbidraget, frågan om reklam-TV, skatterna och inställningen till privat sjukvård.

De borgerliga partierna vann också röster på den ekonomiska politiken. Många väljare tyckte visserligen att de personligen hade fått det ekonomiskt bättre sedan socialdemokraterna återfick makten 1982. Men när svenska väljare väger in den ekonomiska utvecklingen i sina röstkalkyler spelar förändringar i den egna plånboken en mindre roll än hur de bedömer läget för den svenska ekonomin som helhet. Och när det gällde Sveriges ekonomi var det de borgerliga partiernas i huvudsak dystra bild som fick störst genomslag bland väljarna 1985. Det fanns fler socialdemokratiska väljare från 1982 som tyckte att landets ekonomi hade försämrats än det fanns borgerliga väljare från 1982 som tyckte att ekonomin hade förbättrats. Partibytena till följd av väljarnas bedömningar av den svenska ekonomins utveckling innebar därför nettovinster för de borgerliga partierna.

De sakfrågor som gjorde att de borgerliga partierna trots allt inte lyckades erövra regeringsmakten var den sociala tryggheten, sysselsättningen och regeringsfrågan. Väljarna hyste precis som vid tidigare val tilltro till socialdemokraternas politik i frågor om social välfärd och sysselsättning, medan i första hand moderaternas politik på dessa områden värderades negativt. En klar majoritet av väljarna var t ex bestämt emot att minska sjukersättningen från försäkringskassan. Våra resultat visar också att de borgerliga partierna förlorade röster på regeringsfrågan. De borgerliga partiernas regeringsinsatser under perioden 1976–1982 bedömdes negativt av många väljare. Och även när väljarna blickade in i framtiden var det mindre positiva förhoppningar knutna till en eventuell kommande borgerlig regering än till ett fortsatt socialdemokratiskt regeringsinnehav.

Väljarnas sakfrågeåsikter är inte enbart en viktig faktor när det gäller att förklara styrkeförhållandet mellan de politiska blocken. Väljarnas åsikter var också av betydelse för hur de enskilda partierna lyckades i 1985 års val.

För folkpartiet fanns det ingen enskild sakfråga som kan förklara den stora valframgången. Partiet gynnades istället av opinionsläget i ett stort antal frågor av vänster-högertyp. Analyserna i det här kapitlet har visat att folkpartiet vann röster från socialdemokraterna på bl a löntagarfondsfrågan, frågan om den offentliga sektorns storlek, frågan om att överföra en del av sjukvården i privat regi samt frågan om att minska de sociala bidragen. Enligt resultaten i kapitlet om subjektiva förklaringar vann folkpartiet dessutom röster från socialdemokraterna på skatterna, äldreården och familjepolitiken.

Folkpartiets partibytarvinster från moderaterna och centerpartiet orsakades inte i någon större utsträckning av väljarnas sakfrågeåsikter. De viktigaste faktorerna bakom folkpartiets nytillskott av borgerliga väljare var istället partiledarfaktorn, väljarnas vänster-högerideologi och det valtekniska samarbetet mellan centerpartiet och kds. När det gäller sakfrågor kan folkpartiet ha vunnit röster från moderaterna på den sociala tryggheten och möjligen också på kärnkraften, medan partibytarvinsterna från centerpartiet till någon del kan ha orsakats av frågan om reklam-TV.

Moderaternas tillbakagång 1985 kan inte heller förklaras av någon eller några enskilda sakfrågor. Man måste ta hänsyn till partiets ideologiska position och till partiledarfaktorn för att förstå vad som hände. Analyserna i kapitlet om subjektiva förklaringar visade att relativt många moderatväljare från 1982 uppfattade att partiet stod för långt till höger 1985, samtidigt som Ulf Adelsohn popularitetsmässigt gjorde sämre ifrån sig än Bengt Westerberg. Moderaternas stora tillgång i 1985 års val var enligt både den subjektiva och den objektiva analysen skatterna och löntagarfonderna. Partibytare till moderaterna från såväl socialdemokraterna som centerpartiet och folkpartiet kan ha attraherats av moderaternas skattepolitik. U-hjälpsfrågan kan ha varit en ytterligare orsak till moderaternas röstvinster från folkpartiet, medan bytarna från centerpartiet kan ha påverkats av frågan om pornografiförbud, kärnkraftsfrågan och frågan om reklam-TV.

Inte heller centerpartiets dåliga valresultat 1985 kan i någon nämnvärd utsträckning förklaras av väljarnas åsikter i politiska sakfrågor. Partiets tillbakagång mellan 1982 och 1985 skall istället ses som ett steg i en långvarig process som inleddes redan 1976. Bland de kortsiktiga faktorer som spädde på tillbakagången 1985 återfanns Thorbjörn Fälldins sviktande popularitet och det valtekniska samarbetet med kds. Centerpartiets främsta tillgång 1985 var miljöfrågorna, där partiet dock inte fick lika många positiva omnämmanden som 1982. Enligt de subjektiva förklaringarna var dessutom bl a förslaget om vårdnadsbidrag, löntagarfondsfrågan och kärnkraftsfrågan till fördel för centerpartiet.

Socialdemokraternas räddning i 1985 års val var som nyss nämnts den sociala tryggheten, sysselsättningen och regeringsfrågan. Såväl stabila s-väljare som bytare från de borgerliga partierna var positivt inställda till socialdemokraternas politik och agerande i dessa frågor.

Vänsterpartiet kommunisterna, slutligen, fick enligt den objektiva analysen mest beröm av de egna väljarna för sin politik i sociala trygghetsfrågor och i skattefrågor (matmomsen). Partibytarna inom det socialistiska blocket – vilka i huvudsak gynnade vpk – var i

första hand kopplade till väljarnas åsikter i centrala vänster-högerfrågor som exempelvis frågan om att socialisera de stora företagen och frågan om försvarsanslagens storlek. Att socialdemokratiska sympatisörer av taktiska skäl röstade på vpk förekom även 1985, men i mindre omfattning än 1982.

8 Partiledareffekter

Partiledarnas insatser i 1985 års valrörelse fick stor uppmärksamhet i eftervalsdebatten. De flesta bedömare var överens om att Bengt Westerbergs utstrålning och skicklighet hade betydelse för folkpartiets stora framgång i valet. Många menade också att Thorbjörn Fälldins och Ulf Adelsohns insatser var en av förklaringarna till centerpartiets respektive moderaternas valbakslag.

Att en eftervalsdiskussion till stor del handlar om eventuella partiledareffekter hör till ovanligheterna. Både forskare och politiker har under lång tid varit av den uppfattningen att partiledarnas betydelse för väljarnas röstning är mycket obetydlig i Sverige. Först i och med statsvetaren Peter Esaiassons bok *Partiledarna inför väljarna* blev det belagt att partiledarnas popularitet har en viss självständig effekt på svenska väljares röstning – främst bland borgerliga väljare.¹ Esaiassons resultat, liksom naturligtvis också partiledarnas insatser under 1985 års valrörelse, gör det extra spännande att undersöka i vad mån väljarnas röstning i 1985 års val påverkades av vad de tyckte om partiledarna.

De följande analyserna av eventuella partiledareffekter i 1985 års svenska riksdagsval syftar till att ge svar på två frågor: Dels vad partiledarnas popularitet betydde för olika väljargrupperns röstning, dels vad partiledarpopulariteten betydde för partiernas valresultat.

Det material som kommer att användas för analyserna bygger på den svit av poängbedömningsfrågor som presenterades i kapitel 3. Svarspersonerna fick placera in samtliga partier och partiledare på en skala från -5 (ogillar) till +5 (gillar). Samma intervjufrågor ingick även i 1979 och 1982 års valundersökningar.²

Partiledarnas dragningskraft

En första möjlighet att studera partiledarnas betydelse för väljarnas röstning är att undersöka hur många som tyckte bättre om den

¹ Esaiasson, 1985, s. 123, 127–36. För en översikt över studier av partiledareffekter i andra länder, se *ibid*, s. 117–23.

² Förändringarna av partiledarnas popularitet under perioden 1979–85 och popularitetsförändringarna under 1985 års valrörelse har tidigare analyserats i kapitel 3.

egna partiledaren än om det egna partiet. Väljare som satte en högre sympatipoäng på den egna partiledaren än på det egna partiet kan potentiellt ha påverkats av partiledaren vid röstningen. Sannolikheten för att väljare som satte lägre poäng på partiledaren eller samma poäng på parti och partiledare skall ha influerats av partiledarfaktorn är mycket mindre.

I tabell 8.1 redovisas andelen väljare inom de olika partierna som gav en högre sympatipoäng till den egna partiledaren än till det egna partiet vid valen 1979, 1982 och 1985.

Tabell 8.1 Andel väljare inom de olika partierna som uppskattade den egna partiledaren mer än det egna partiet vid valen 1979, 1982 och 1985 (procent)

partival	1979	1982	1985
vpk	17	32	35
s	12	15	12
c	10	21	14
fp	22	13	27
m	31	17	18
kds	—	—	12

Kommentar: Resultaten bygger på de poäng från -5 (ogillar) till +5 (gillar) som intervjupersonerna gav det egna partiet och den egna partiledaren. En högre poäng för den egna partiledaren än för det egna partiet har tolkats som att intervjupersonen gillar partiledaren mer än partiet och att partiledaren därför kan ha varit en möjlig orsak till partivalet. I 1979 och 1982 års valundersökningar ingick ingen intervjufråga om Alf Svenssons popularitet. Resultaten för vpk 1982 och 1985 skall med stor sannolikhet reduceras från 32-35 procent till ca 20 procent på grund av taktisk röstning.

Det är med viss förvåning som man till en början konstaterar att det är Lars Werner och inte Bengt Westerberg som tycks ha varit den största tillgången för sitt parti vid 1985 års val. Hela 35 procent av 1985 års vpk-väljare kan vid sitt partival ha påverkats av att de tyckte Lars Werner var en bra partiledare. Motsvarande siffra för folkpartiet och Bengt Westerberg var också mycket hög - 27 procent. Övriga partiledare gav sina partier betydligt sämre draghjälp 1985. Ulf Adelsohn kan som mest ha påverkat 18 procent av moderatväljarna medan siffrorna för Olof Palme, Thorbjörn Fäll-din och Alf Svensson låg mellan 12 och 14 procent.

Lars Werners överraskande fina resultat kan dock inte utan vidare tolkas som att han personligen fungerade som en viktig

röstmagnet för 1985 års vpk-väljare. Den använda analystekniken är grov och kontrollerar inte för andra tänkbara påverkansfaktorer som t ex taktikröstning. Vårt tillvägagångssätt gör det inte möjligt att skilja mellan de väljare som föredrog vpk på grund av Lars Werner och de socialdemokratiska sympatisörer som av taktiska skäl (4-procentspärren) röstade på vpk. Båda grupperna tenderade att sätta lägre sympatipoäng på vänsterpartiet kommunisterna än på Lars Werner.

Kontroller som har genomförts visar att drygt 40 procent av de vpk-väljare som 1985 kan ha påverkats av Lars Werner tyckte bättre om socialdemokraterna än om vpk.¹ Om *samtliga* dessa väljare taktikröstade på vpk reducerades andelen som kan ha påverkats av Lars Werner från 35 till 20 procent. En riktigt så stor justering av siffran för Lars Werners potentiella dragningskraft torde dock knappast vara på sin plats. De eventuella taktikröstarna tyckte ju faktiskt bättre om Lars Werner än om vpk, och en majoritet av dem föredrog dessutom Lars Werner framför Olof Palme. Den korrekta siffran för Lars Werners dragningskraft ligger därför förmodligen någonstans mellan 20 och 35 procent; troligen nämare 20 än 35 procent, eftersom vi från andra analyser vet att det främst är borgerliga väljare som låter sitt partival påverkas av vad de tycker om partiledarna.²

Tabell 8.2 Andel av samtliga röstande som potentiellt kan ha påverkats av den egna partiledaren när de röstade (procent)

<i>partival</i>	1979	1982	1985
vpk	1.0	1.8	1.9
s	5.2	6.8	5.4
c	1.8	3.3	1.4
fp	2.3	0.8	3.8
m	6.3	4.0	3.8
samtliga	16.6	16.7	16.3

Kommentar: Siffran för Alf Svensson och kds i 1985 års valundersökning var 0.3 procent. På grund av taktisk röstning skall siffrorna för vpk 1982 och 1985 förmodligen reduceras med mellan 0.5 och 1.0 procentenheter.

¹ Andelen eventuella taktikröstare har fastställts med hjälp av intervjufrågorna om partiidentifikation. Av de personer som intervjuades i eftervalsundersökningen – och som därför fick frågorna om röstning och partiidentifikation vid samma tillfälle – var det 43 procent av vpk-väljarna som tyckte bättre om Lars Werner än om vpk som upplevde att de stod närmast socialdemokraterna.

² Se kapitel 6, tabell 6.1; jfr även Esaiasson, 1985, s. 127–36.

De höga siffrorna för Bengt Westerberg och Lars Werner 1985 står sig väl i konkurrensen med motsvarande mätningar vid de två närmast föregående valen. Endast Lars Werner 1982 (32 procent)¹ och Gösta Bohman 1979 (31 procent) ligger på samma nivå när det gäller andelen väljare som vid sitt partival *kan* ha påverkats av den egna partiledaren. Med tanke på att siffrorna för Lars Werner innehåller ett inte ringa antal taktikröstare, framstår Gösta Bohman som den partiledare som har varit den största tillgången för sitt parti sedan vi började mäta partiledarpopularitet vid valet 1979.

Olof Palmes dragningskraft låg hela tiden mellan 12 och 15 procent. Thorbjörn Fälldin var till störst nytta för sitt parti vid 1982 års val (22 procent), då han enligt mångas förmenande "besegrade" Olof Palme i den TV-sända partiledardebatten i Kalmar. Ola Ullsten betydde betydligt mer för folkpartiet vid valet 1979 (22 procent) än vid katastrofvalet 1982 (13 procent).

Bengt Westerbergs stora betydelse för folkpartiets valframgång 1985 demonstreras mycket tydligt om vi ser till andelen av *samtliga* väljare som kan ha påverkats av den egna partiledaren och om vi dessutom jämför med resultaten från 1982 års val. I tabell 8.2 har de nyss presenterade siffrorna multiplicerats med partiernas valresultat i de olika valen. Resultaten visar hur stor andel av hela väljarkåren som de olika partiledarna kan ha påverkat. Bengt Westerberg (3.8 procent) framstår – även utan korrigeringsfaktor för taktisk röstning på vpk – som en klart större tillgång för sitt parti än Lars Werner (1.9 procent), vilket alltså förklaras av att folkpartiet vid 1985 års val fick i det närmaste tre gånger så många röster som vänsterpartiet kommunisterna. Motsvarande siffra för de andra partiledarna 1985 var 5.4 procent för Olof Palme, 3.8 procent för Ulf Adelsohn, 1.4 procent för Thorbjörn Fälldin och 0.3 procent för Alf Svensson.

Den mest intressanta informationen i tabell 8.2 framkommer dock när resultaten studeras radvis. Det mest påtagliga resultatet vid en sådan analys är den stora förändringen för folkpartiet mellan 1982 och 1985. Ola Ullsten kan maximalt ha influerat 0.8 procent av väljarna att rösta på folkpartiet 1982. Motsvarande siffra för Bengt Westerberg 1985 var i det närmaste *fem* gånger så stor eller 3.8 procent. Skillnaden ger ett mått på vad Westerbergeffekten kan ha betytt för folkpartiets valresultat 1985 – ett plus på ca tre procentenheter.

¹ Om siffran för Lars Werner 1982 justeras för eventuell taktikröstning, hamnar den någonstans kring 20 procent. Av de väljare som 1979 tyckte bättre om Lars Werner än om vpk var det däremot *ingen* i vårt urval som upplevde att de stod närmare socialdemokraterna än vänsterpartiet kommunisterna. Någon justering för taktikröstning behöver alltså inte göras 1979.

Den andra stora förändringen mellan 1982 och 1985 gäller centerpartiet och Thorbjörn Fälldin. Vid valet 1982 kan Fälldin maximalt ha lockat 3.3 procent av samtliga väljare att rösta på centerpartiet. Tre år senare hade den siffran mer än halverats och upp gick till endast 1.4 procent – något som ger en fingervisning om en *negativ* Fällidineffekt vid valet 1985, eller om en ovanligt stark *positiv* Fällidineffekt 1982. Resultaten för Thorbjörn Fällidins potentiella dragningskraft är i allt väsentligt desamma 1979 och 1985. Det är Fällidins resultat för 1982 som avviker i positiv riktning.

Övriga förändringar i tabell 8.2 visar att Lars Werner undan för undan har blivit en allt större tillgång för vpk, att Olof Palme lockade flest socialdemokratiska väljare vid partiets stora segerval 1982 och att Ulf Adelsohn varken 1982 eller 1985 kan ha påverkat lika många moderata väljare som företrädaren Gösta Bohman gjorde 1979.

Partibyte på grund av partiledare

Analyserna hittills har gällt partiledarnas potentiella effekter på röstningen bland samtliga väljare. En studie av partiledareffekterna bland 1985 års partibytare underbygger ytterligare resultaten och demonstrerar mycket tydligt Bengt Westerbergs betydelse för folkpartiets valresultat 1985.

Två krav måste vara uppfyllda för att partibytare rimligen skall kunna sägas ha påverkats av någon partiledare. Partibytarna måste för det första tycka bättre om partiledaren i det parti de byter till än i det parti de lämnar. Om de tycker lika bra om det parti de lämnar som det parti de går till, eller t o m bättre om det parti de överger, är detta första krav tillräckligt. Om partibytarna däremot tycker bättre om det parti de går till än om det parti de lämnar – vilket är det normala – måste de också, för det andra, ge uttryck för en större uppskattning av den nya partiledaren än av det nya partiet.¹ I tabell 8.3 redovisas hur stor andel av väljarna i de tolv största partibytargrupperna 1985 som uppfyllde båda dessa krav. Den första kolumnen visar procentandelen partiledarpåverkade väljare inom respektive bytargrupp, medan kolumn nummer två har samt-

¹ Tillvägagångssättet bygger på en analys av *relativ* partiledarpopularitet, dvs en partiledares popularitet i förhållande till en annans. Någon distinktion mellan tilldragande (pull) och fränstötande (push) partiledareffekter är inte möjlig att göra i detta sammanhang. För att avgöra om det är fråga om "pulleffekter", "pusheffekter" eller bådadera krävs absoluta mått på partiledarpopulariteten (jfr Esaïasson, 1985, s.125) och möjligen också paneldata.

liga röstande som procentbas. Resultaten bygger på få intervjupersoner och skall läsas med viss varsamhet.

Analyserna av 1985 års partibytare ger ett klart och entydigt stöd för talet om en positiv Westerbergeffekt och möjligen också för resonemang om en negativ Fälldineffekt. De bytare från centerpartiet, moderaterna och socialdemokraterna till folkpartiet, som potentiellt kan ha påverkats av någon partiledare, uppgick sammantaget till 2.1 procent av samtliga röstande. Av bytarna från centerpartiet till folkpartiet var det hela 38 procent som antingen kan ha dragits till folkpartiet på grund av Bengt Westerberg och/eller stötts bort från centerpartiet på grund av Thorbjörn Fälldin. Motsvarande siffra för bytarna från m till fp och från s till fp var 23 respektive 20 procent.

Andelen partiledarpåverkade partibytare från centerpartiet i tabell 8.3 utgör också en relativt stor grupp (1.6 procent av samtliga röstande), vilket kan tyda på en negativ Fälldineffekt. Av bytarna från centerpartiet till folkpartiet och moderaterna var det 38 procent som kan ha påverkats av någon partiledare.¹ Motsvarande siffra för bytarna från centerpartiet till socialdemokraterna och från centerpartiet till kds var något lägre – 33 respektive 20 procent.

En annan partibytargrupp där partiledarnas popularitet kan ha spelat en förhållandevis stor roll är bytarna från socialdemokraterna till vänsterpartiet kommunisterna. Enligt våra resultat kan 38 procent av bytarna från s till vpk (0.4 procent av samtliga röstande) ha gått över till vpk på grund av att de tyckte bra om Lars Werner och/eller att de ogillade Olof Palme. Återigen måste dock dessa siffror justeras ned till cirka 20 respektive 0.2 procent på grund av taktisk röstning på vpk.²

För att få en uppfattning om partiledarnas betydelse för partiernas totala vinster och förluster i 1985 års val har partiledareffekterna för samtliga partibytare från och till de olika partierna slagits samman. Resultaten i tabell 8.4 visar andelen väljare av samtliga

¹ Den socialdemokratiska valanalytikern Hans-Eric Holmqvist har också visat att centerpartiet förlorade väljare till både folkpartiet och moderaterna p g a partiledarfaktorn (Holmqvist, 1986, s. 34).

² Väljare som uppgav att de tyckte bättre om socialdemokraterna än om vpk, men av taktiska skäl bytte till vpk, blir i detta sammanhang betraktade som påverkade av någon partiledare, om de tyckte bättre om Lars Werner än om Olof Palme. Av dessa väljare var det sju stycken som ingick i eftervalsundersökningen och som därigenom fick intervjufrågan om subjektiva orsaker till partibytet och som dessutom fick svara på frågorna om partiidentifikation och röstning vid samma tillfälle. Av dessa sju var det tre (43 procent) som antingen uttryckligen angav att de var taktikröstare eller som upplevde att de stod närmare socialdemokraterna än vpk. Siffrorna är naturligtvis statistiskt mycket osäkra, men de indikerar ändå – precis som i fallet med samtliga vpk-väljare – att resultaten för vpk i tabell 8.3 skall justeras ned med mellan 40 och 50 procent.

Tabell 8.3 Andel partibytare som vid sitt partival kan ha påverkats av någon partiledare (procent)

<i>partibytargrupp</i>	<i>andel inom respektive partibytargrupp som kan ha påverkats av någon partiledare</i>	<i>partibytare som kan ha påverkats av någon partiledare: andel av samtliga röstande</i>	<i>antal intervjuade</i>
c → fp	38	0.9	55
m → fp	23	0.9	95
s → vpk	38	0.4	26
c → m	38	0.4	24
s → fp	20	0.3	40
c → s	33	0.2	12
m → s	24	0.2	17
vpk → s	22	0.2	18
m → c	23	0.1	13
c → kds	20	0.1	15
s → m	13	0.1	15
fp → m	12	0.1	16

Kommentar: Basen för procentberäkningarna i första kolumnen utgörs av partibytare som poängbedömde parti och partiledare för det parti de lämnade och parti och partiledare för det parti de gick till. Precis som i tidigare analyser skall siffrorna för vpk (bytarna från s till vpk) med stor sannolikhet justeras ned till cirka 20 respektive 0.2 procent på grund av taktisk röstning.

Tabell 8.4 Partiledarnas potentiella betydelse för partiernas valresultat vid valet 1985. Partiernas vinster och förluster av samtliga röstande (procent)

<i>parti</i>	<i>bytare från partiet på grund av någon partiledare</i>	<i>bytare till partiet på grund av någon partiledare</i>	<i>nettovinst/nettoförlust på grund av partiledarfaktorn</i>
vpk	0.2	0.5	+0.3
s	0.9	0.6	-0.3
c	1.6	0.3	-1.3
fp	0.2	2.2	+2.0
m	1.2	0.6	-0.6
kds	0.2	0.1	-0.1

Kommentar: Basen för procentberäkningarna har satts till 2 407 (genomsnitt för de tolv beräkningarna i tabell 8.3, kolumn 2).

röstande som kan ha lämnat respektive gått till de olika partierna på grund av någon partiledare. Differensen mellan de båda siffrorna ger ett mått på vilka partier som vann respektive förlorade röster på sin partiledare.

Ännu en gång framträder Bengt Westerberg som segraren och i första hand Thorbjörn Fälldin som förloraren i 1985 års val. Bengt Westerbergs popularitet medförde enligt partibytaranalysen en nettovinst för folkpartiet på +2.0 procentenheter. Drygt var fjärde väljare som bytte till folkpartiet 1985 (27 procent) kan ha påverkats av partiledaren.

För Thorbjörn Fälldin är bilden den omvända. Enligt våra resultat kan centerpartiet ha förlorat röster motsvarande -1.6 procentenheter 1985 på grund av Thorbjörn Fälldins sviktande popularitet. Hela 35 procent av bytena från centerpartiet kan enligt analysen förklaras av bristande förtroende för Thorbjörn Fälldin.

Av de övriga partiledarna var det bara Lars Werner som utgjorde en rösttillgång för sitt parti (+0.3). De andra partiledarna orsakade enligt tabell 8.4 fler partibytten från än till det egna partiet (Ulf Adelsohn -0.6, Olof Palme -0.3, Alf Svensson -0.1).

Partiledareffekter och vänster-högerideologi

Analyserna av partiledareffekterna i 1985 års val har hittills gällt effekter utöver eller vid sidan av *partieffekterna*: Någon partiledareffekt har inte registrerats om inte svarspersonerna har tyckt bättre om den egna partiledaren än om det egna partiet.¹ Men någon analys av partiledareffekternas storlek i förhållande till andra typer av effekter på väljarnas partival har ännu inte redovisats.

Sammanställningen i tabell 8.5 är ett resultat av en sådan analys. Några av 1985 års partiledareffekter jämförs där med effekterna av väljarnas ideologiska vänster-högerinställning. Tre niofältstabläer presenteras, där siffran i varje ruta utgörs av andelen röstande på folkpartiet 1985. Procentbasen är de väljare som i 1982 års val röstade på moderaterna (den övre tablå), på centerpartiet (den mellersta tablå) respektive på socialdemokraterna (den nedre tablå), och som i 1985 års val antingen bytte till folkpartiet eller

¹ Undantaget är den lilla grupp partibytare som inte tyckte bättre om det parti de gick till än om det parti de lämnade. Här har dock partieffekterna kontrollerats i annan ordning: Om en partibytare tyckte lika bra eller bättre om det parti han lämnade än om det parti han gick till, och om han samtidigt tyckte bättre om den nya än om den gamla partiledaren, är det - med undantag för taktisk röstning - mycket troligt att det är fråga om en partiledareffekt.

Tabell 8.5 Partiledareffekter och vänster-högereffekter i tre olika väljar-grupper vid valet 1985 (procent)

m-väljare 1982 som 1985 antingen röstade på m eller fp: andel bytare till fp		inställning till partiledarna			partiledar- effekt
		pro Adelsohn	samma inställning	pro Westerberg	
vänster-höger- inställning	vänster	12	42	53	+41
	mitten	11	3	46	+35
	höger	4	17	32	+28
<i>vänster-höger- effekt</i>		+8	+25	+21	

c-väljare 1982 som 1985 antingen röstade på c eller fp: andel bytare till fp		inställning till partiledarna			partiledar- effekt
		pro Fäldin	samma inställning	pro Westerberg	
vänster-höger- inställning	vänster	3	0	44	+41
	mitten	7	31	37	+30
	höger	0	20	40	+40
<i>vänster- högereffekt</i>		-3	+20	-4	

s-väljare 1982 som 1985 antingen röstade på s eller fp: andel bytare till fp		inställning till partiledarna			partiledar- effekt
		pro Palme	samma inställning	pro Westerberg	
vänster-höger- inställning	vänster	1	0	0	-1
	mitten	0	4	17	+27
	höger	5	13	32	+27
<i>vänster- högereffekt</i>		+4	+13	+32	

Kommentar: Siffrorna i de olika rutorna är andelen folkpartister av de som – i exempelvis den övre tablan – röstade på moderaterna 1982 och på folkpartiet eller moderaterna 1985. Partiledarvariabeln har tre värden: högre uppskattning av den ene, samma uppskattning, högre uppskattning av den andre. Vid konstruktionen av de olika vänster-högervariablerna har fördelningen 30, 40, 30 eftersträvat.

förblev sitt gamla parti troget. De oberoende variablerna är dels den relativa partiledarpopulariteten för de partiledare som analysen gäller, dels väljarnas ideologiska vänster-högerposition.¹ Partiledareffekterna kan utläsas vågrätt och vänster-högereffekterna lodrätt.

Eftersom vi har att göra med två så olika oberoende variabler som partiledarpopularitet och vänster-högerinställning, kommer vi inte att göra något allvarigare försök att jämföra deras *absoluta* effekter på partivalet. Det viktiga är istället att jämföra resultaten i de tre tablåerna med avseende på *skillnaden* mellan partiledareffekt och vänster-högereffekt.

En sådan jämförelse visar att skillnaden mellan partiledareffekten och vänster-högereffekten inte är lika stor i de olika tablåerna. För 1982 års centerpartiväljare som antingen röstade på fp 1985 eller förblev sitt gamla parti troget var partiledaren en viktigare faktor för partivalet än den ideologiska vänster-högerinställningen (genomsnittlig partiledareffekt +37, genomsnittlig vänster-högereffekt +4).² För väljare som 1982 röstade på socialdemokraterna och som tre år senare röstade på antingen s eller fp var förhållandet till viss del det omvända: den genomsnittliga vänster-högereffekten var något större än partiledareffekten (+16 mot +14). I denna väljargrupp fanns också en påtaglig interaktionseffekt. Tendensen att byta från socialdemokraterna till folkpartiet var klart störst bland väljare som *både* stod till höger *och* som tyckte bättre om Westerberg än om Palme. Tablåen med moderata partibytare till folkpartiet hamnar någonstans mitt emellan de båda andra. I första hand partiledarpopulariteten (genomsnittlig effekt +35) men också den ideologiska vänster-högerinställningen (genomsnittlig effekt +18) var av betydelse för moderata partibytare till folkpartiet.

Partiledareffekter i 1985 års val

Det fanns betydande partiledareffekter i 1985 års val. Med viss reservation för Lars Werner och vpk var det i första hand borgerliga väljare som vid sitt partival påverkades av vad de tyckte om de

¹ Vänster-högermättet har presenterats i kapitel 7. Vad som är vänster, mitten respektive höger i de olika tablåerna har bestämts med utgångspunkt från indexvärdena för de väljare som i 1982 års val röstade på moderaterna, centerpartiet respektive socialdemokraterna. I varje väljargrupp har fördelningen 30 procent vänster, 40 procent mitten, 30 procent höger eftersträvat.

² Den genomsnittliga vänster-högereffekten har beräknats under antagandet att centerpartiet ligger till vänster om folkpartiet. Vid det omvända antagandet blir vänster-högereffekten -4.

olika partiledarna. Resultaten stämmer väl överens med väljarnas egna förklaringar till partival och partibyte 1985.

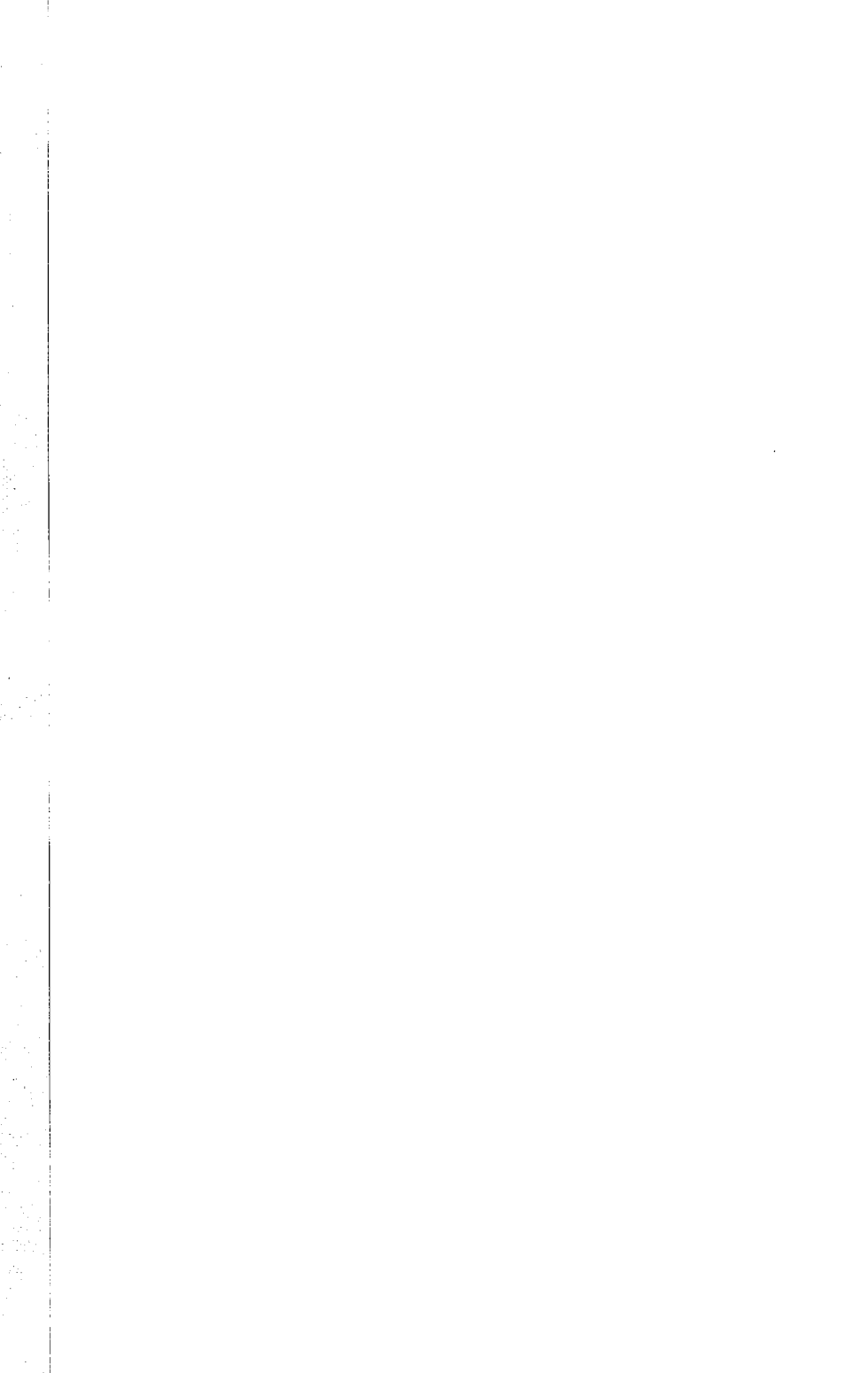
Den store segraren bland partiledarna var Bengt Westerberg. Han var den partiledare vars popularitet drog in flest nya väljare till det egna partiet, samtidigt som han orsakade mycket få partibytarförluster.

Huruvida Bengt Westerberg dessutom var en tillgång för sitt parti genom att han var lyckosam i att föra ut folkpartiets politik ger våra analyser inget direkt svar på. Mycket talar emellertid för att han även i detta avseende var en framgångsrik partiledare.¹

Thorbjörn Fälldin och Ulf Adelsohn tillhörde förlorarna i 1985 års val. Såväl väljarnas egna förklaringar som resultaten i det här kapitlet visar att många väljare lämnade centerpartiet på grund av missnöje med Thorbjörn Fälldin. Partibytaranalysen visar också att Ulf Adelsohns person kan ha orsakat fler röstförluster än röstvinster för moderaterna.

Partiledareffekterna var mindre bland socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare. De effekter vi fann pekar dock på att Lars Werners person kan ha bidragit till vissa partibytarvinster för vpk, medan Olof Palme kan ha försakat vissa röstförluster för socialdemokraterna.

¹ Till samma slutsats kommer FSI-forskaren Torsten Österman i boken *Lärobok för politiker* (s. 81).

**VARFÖR SVENSKA VÄLJARE
RÖSTAR SOM DE GÖR**

9 Partivalets socioekonomiska rötter

En valanalys som enbart utgår ifrån vad som hände under en valrörelse och vad väljarna tyckte i de omdebatterade frågorna löper alltid en risk att bli ytlig och alltför beroende av olika *ad hoc*-förklaringar. Enskilda sakfrågor eller partiledarinsatser rycks loss ur sina sammanhang och utpekas som avgörande. Resultatet blir ofta närsynt eftersom betydelsen av olika kortsiktiga och unika omständigheter blir överbetonade.

Vad som hittills har saknats i denna bok är både ett historiskt och ett strukturellt perspektiv. Det som förefaller nytt i ett val kan ingå i en långsiktig trend och ha en bakgrund och orsak långt tillbaka i tiden. Traditionens och vanans makt kan förmedla ekon av begravda stridigheter och gamla ställningstaganden till dagens val. Väljare skaffar sig inte heller åsikter och partisympatier i ett vakuum. Olika sociala och ekonomiska omständigheter påverkar hur människor tänker och handlar politiskt.

Syftet med detta kapitel är att fördjupa analysen av 1985 års val genom att studera väljarnas röstande ur ett mer långsiktigt socioekonomiskt perspektiv. Vi kommer att analysera i vilken utsträckning som svenska väljares partival är strukturerat av de olika sociala och ekonomiska villkor under vilka de lever. Analyserna gäller i första hand kopplingen mellan socioekonomiska faktorer och röstningen 1985. Men utvecklingen över tid och olika historiska trender kommer också att ges stort utrymme.

Två huvudfrågeställningar kommer att studeras. Den första gäller graden av samband mellan socioekonomisk grupp tillhörighet och röstning. Vi kommer systematiskt att analysera kopplingen mellan partivalet och ett tiotal olika socioekonomiska variabler. Resultaten från 1985 års val kommer i görligaste mån att kompletteras med historiska utvecklingstrender.

Traditionella socioekonomiska faktorer som kön, ålder, yrke, facklig tillhörighet, anställningssektor, boendeform och bostadsort är naturligtvis medtagna i studien. Men också andra sociala faktorer som mera sällan analyseras kommer att användas, som exempelvis i vilken ekonomisk region väljarna bor – i tillväxtSverige eller i problemSverige – om de har småbarn eller inte och hur ofta de går i kyrkan.

Barnfamiljer är alltid en omhuldad grupp i svenska valrörelser,

men hur de röstar har diskuterats mindre. I valundersökningarna har småbarnsföräldrarnas röstning inte redovisats tidigare. Religionens betydelse för partivalet har däremot studerats i tidigare svenska valundersökningar (senast 1968). Vi kommer att analysera hur kopplingen mellan religion och röstning har förändrats i Sverige sedan 1960-talet.

De olika analyserna av sambandet mellan partival och socioekonomisk grupptillhörighet sammanfattas med ett antal multivariata analyser som möjliggör en mer samlad bedömning av vilken betydelse olika sociala och ekonomiska faktorer har för röstningen – totalt sett och oberoende av varandra.

Frågeställning nummer två är mer specifik. Den handlar om partibytena mellan valen 1982 och 1985. Socioekonomiska faktorer som har ett starkt samband med väljarnas *partival* behöver inte ha något samband med tendensen att *byta parti*. Frågan är vilka samband som fanns mellan olika socioekonomiska bakgrundsvariabler och partibyte 1985. Vad var det för slags väljare som hade störst benägenhet att byta parti respektive block mellan 1982 och 1985? I vilka socioekonomiska grupper gjorde partierna sina största röstvinster och sina största röstförluster?

Kön

Den gamla etablerade sanningen när det gäller mäns och kvinnors partival var att kvinnor röstar något mer borgerligt och konservativt än män. Sanningen gällde inte bara i Sverige utan också i de flesta andra länder med fria val. En av de forskare som tidigt iakttog denna könsskillnad i röstningen var Herbert Tingsten i sin klassiska bok *Political Behavior* från 1937. För Tingsten var orsaken uppenbar. Det var kvinnornas högre grad av religiositet som gjorde att de röstade mer borgerligt än männen.¹

Oavsett orsaken så gällde Tingstens sanning för Sverige – om än i minskande grad – ända fram till slutet av 1970-talet. Under de första efterkrigsvalen röstade kvinnor klart mer borgerligt än män. Skillnaden blev mindre under sextioalet för att nästan försvinna helt under valen på 1970-talet. Valet 1982 var det första som vält upp och ned på Tingstens gamla tes. År 1982 röstade för första gången i Sverige män något mer borgerligt än kvinnor (se figur 9.1).

Resultaten i tabell 9.1 och 9.2 visar att den nya könsskillnaden höll i sig och förstärktes 1985. Valet 1985 är det första sedan 1950-

¹ Tingsten, 1937, s. 40–78.

Tabell 9.1 Partival 1985 bland män och kvinnor (procent)

kön	partival 1985							summa procent	antal intervjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
kvinnor	5	46	10	18	16	3	2	100	1314	6
män	6	41	11	15	23	2	2	100	1343	6

Tabell 9.2 Partiernas väljare 1985 fördelade på män och kvinnor (procent)

kön	partival 1985								icke- röstare	samtliga
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
kvinnor		44	52	48	54	41	61	50	48	50
män		56	48	52	46	59	39	50	52	50
summa procent		100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade		136	1 166	283	435	527	61	46	181	2 944

Tabell 9.3 Skillnader mellan mäns och kvinnors partival 1948–1985 (procentskillnader)

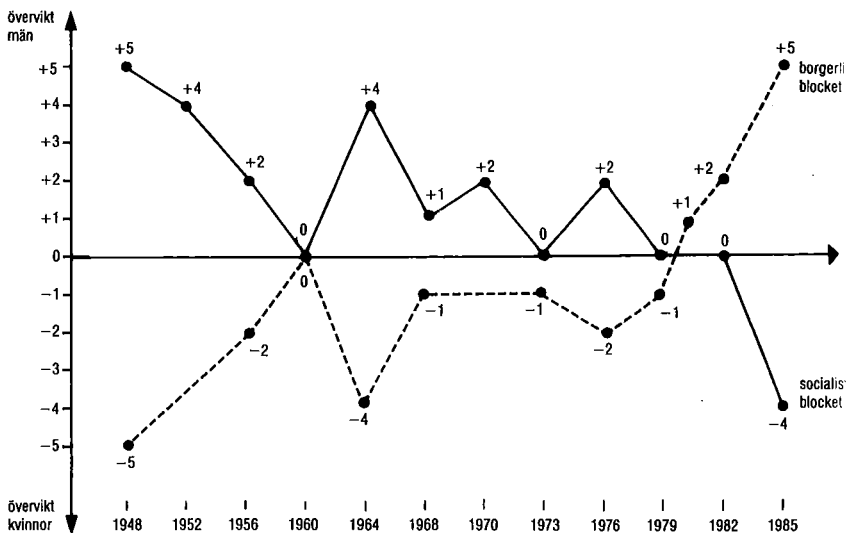
parti	valår											
	1948	1952	1956	1960	1964	1968	1970	1973	1976	1979	1982	1985
k/vpk	+2	+2	+1	+2	+1	+1	+2	+3	±0	+1	+2	+1
s	+3	+2	+1	-2	+3	±0	±0	-1	+1	-1	-2	-5
bf/c	+1	+4	+3	+1	+4	+3	+1	±0	-2	-4	±0	+1
fp	-4	-8	-3	-1	-4	-2	-2	-2	±0	±0	-2	-3
h/m	-2	±0	-2	±0	-4	-2	±0	±0	+1	+4	+4	+7
övriga	-	±0	±0	±0	±0	±0	-1	±0	±0	±0	-2	-1

Kommentar: Siffrorna är procentskillnader mellan andelen män och andelen kvinnor som röstade på de olika partierna vid de aktuella valen. En plussiffra anger att partiet fick mer stöd bland män än bland kvinnor. Minussiffror anger att röststödet var starkare bland kvinnor än bland män. Resultaten för år 1948 bygger på de partisympatimätningar som gjordes av Gallupinstitutet i juni–september 1948. De finns redovisade i boken *Gallup och den svenska väljarkåren*. Resultaten för valet 1952 har hämtats från en på sin tid hemlig eftervalsundersökning med cirka 1 700 intervjuade, som Svenska Gallupinstitutet genomförde för socialdemokraterna i november 1952.

talet som uppvisar klara könsskillnader i röstningen. Men till skillnad från 1950-talet är det nu kvinnorna, inte männen, som röstar mest socialistiskt.¹

¹ Utvecklingen är inte unik för Sverige. Samma förändringsmönster har under senare år iakttagits i många andra länder. För en internationell översikt, se Bjørklund, 1986.

Figur 9.1 Skillnader mellan mäns och kvinnors blockval 1948–1985 (procent skillnader)

Könsskillnaderna i röstningen är störst bland moderata väljare. I valet på 1950- och 1960-talen fick högerpartiet oftast tre, fyra procent fler röster bland kvinnor än bland män. Den skillnaden förbyttes i sin motsats vid valet 1979 och 1982 då moderaterna för första gången fick ett klart starkare röststöd bland män än bland kvinnor. Den manliga dominansen bland moderaternas väljare förstärktes ytterligare 1985. Moderaterna fick enligt våra resultat stöd av 23 procent av männen 1985 mot endast 16 procent bland kvinnorna – en skillnad på hela sju procentenheter.

Socialdemokraterna har jämfört med moderaterna uppvisat en motsatt utveckling när det gäller röststödet bland män och kvinnor – en övervikt för manliga väljare fram till sjuttio-talet som ersatts av en övervikt av kvinnliga väljare under 1980-talet. I valet 1985 fick socialdemokraterna stöd av 46 procent av kvinnorna mot 41 procent av männen (5 procentenheters skillnad).

För övriga partier har omkastningarna i mäns och kvinnors röstande varit mindre dramatiska. Vänsterpartiet kommunisterna har alltid haft ett något starkare röststöd bland män än bland kvinnor. Och det hade partiet även 1985. Centerpartiet har liksom vpk traditionellt fått något fler röster från män än från kvinnor (undantagandes "kärnkraftsvalen" 1976 och 1979), och så var det också 1985. Resultaten för folkpartiet är de omvända. Folkpartiet hade 1985, precis som i de flesta val under efterkrigstiden, en övervikt av kvinnliga väljare.

Ålder

Resultaten för sambandet mellan ålder och röstning vid valet 1985 är inte lika spännande som de nya sambanden mellan kön och röstning (se tabell 9.4 och 9.5).

Tabell 9.4 Ålder och partival 1985 (procent)

åldersgrupp	partival 1985							summa procent	antal intervjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
18-21	7	43	8	16	22	1	3	100	154	11
22-30	9	42	9	16	22	1	1	100	466	9
31-40	8	42	9	18	18	2	3	100	596	4
41-50	3	45	11	17	19	3	2	100	442	4
51-60	3	42	12	16	24	3	0	100	379	5
61-70	3	46	12	16	20	2	1	100	378	5
71-80	2	48	16	14	16	4	0	100	242	8

Tabell 9.5 Partiernas väljare 1985 fördelade efter ålder (procent)

åldersgrupp	partival 1985							icke- röstare	samtliga intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
18-21	7	6	4	6	7	3	9	11	6
22-30	30	17	15	17	19	12	15	16	18
31-40	35	20	18	24	20	23	41	16	22
41-50	8	18	17	17	16	18	22	12	17
51-60	8	14	16	14	17	16	4	11	14
61-70	9	15	16	14	14	13	9	12	14
71-80	3	10	14	8	7	15	0	12	9
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	136	1166	283	435	527	61	46	181	2944

De samband mellan ålder och partival som återfinns i tabell 9.4 är ingen nyhet för 1985. De har varit lika svaga och sett i stort sett likadana ut vid de två tre senaste valen. Vänsterpartiet kommunisterna hade 1985 starkast stöd bland de yngsta väljarna, socialdemokraterna och centerpartiet bland de äldsta, medan folkpartiet hade ett lika starkt röststöd i alla åldersgrupper. Moderaterna hade tidigare mest stöd bland medelålders väljare, men 1985 fanns det ingen klar skillnad mellan olika åldersgruppers tendens att rösta på moderaterna. Den relativt starka ställning som moderaterna fick bland de yngsta väljarna 1982 lyckades partiet bevara 1985.

Barnfamiljer och pensionärer

Barnfamiljer är ofta en uppmärksammas grupp i svenska valrörelser. I valtider tävlar partierna om att måna sig om barnfamiljernas väl och ve. Den enda andra väljargrupp som partierna brukar vara lika angelägna att hålla sig väl med är pensionärerna.

Partiernas stora intresse för barnfamiljer och pensionärer är inte svårt att förstå. Det är i båda fallen fråga om grupper som är föremål för omfattande välfärdsprogram men där det fortfarande finns relativt många människor med sociala och ekonomiska problem. Att sedan både barnfamiljer och pensionärer är stora väljargrupper minskar knappast partiernas intresse för dem. I valet 1985 omfattade ålderspensionärerna något över 20 procent och väljare med hemmavarande barn 35 procent av valmanskåren.¹

När det gäller röstningsbeteende vet vi sedan gammalt att pensionärerna inte röstar speciellt annorlunda än andra väljare. Ålder har, som vi nyss har sett, ett förhållandevis svagt samband med partival i Sverige. De svaga samband som finns har vid de senaste valen visat att socialdemokraterna och centerpartiet får ett något starkare stöd bland pensionärer än bland övriga väljare och att främst vänsterpartiet kommunisterna får ett något svagare stöd.²

Barnfamiljernas röstande vet vi mindre om. Deras röstningsbeteende har inte analyserats i tidigare valundersökningar. Intervjufrågor om väljarnas barnförhållanden har funnits med i ett antal tidigare valundersökningar, men några resultat har inte redovisats. Resultaten i tabell 9.6 och 9.7, som visar hur väljare med olika barnförhållanden röstade 1985, är alltså en nyhet.

Tabell 9.6 Barnförhållande och partival 1985 (procent)

barnförhållande	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
småbarn, men inga skolbarn hemma	9	42	9	14	19	3	4	100	248	6
både småbarn och skolbarn hemma	6	40	12	20	19	2	1	100	182	5
skolbarn, men inga småbarn hemma	2	46	11	18	19	2	2	100	461	4
inga hemmavarande barn under 18 år	5	43	11	16	21	2	2	100	1638	7

¹ Siffrorna kommer från 1985 års valundersökning.

² Ålderspensionärerna (65–80 år) röstade på följande sätt 1985: vpk 3%, s 48%, c 13%, fp 15%, m 17%, kds 3%, mp 1%.

Tabell 9.7 Partiernas väljare 1985 fördelade efter barnförhållande (procent)

barnförhållande	partival 1985							icke-röstare	samtliga
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
småbarn, men inga skolbarn hemma	17	9	9	8	9	12	21	10	10
både småbarn och skolbarn hemma	8	7	8	9	7	7	5	5	7
skolbarn, men inga småbarn hemma	8	19	19	20	17	15	19	12	18
inga hemmavarande barn under 18 år	67	65	64	63	67	66	55	73	65
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	131	1 098	267	424	505	59	42	176	2 766

Kommentar: Småbarn har definierats som barn mellan 0–6 år och skolbarn som barn mellan 7–18 år. Intervjufrågan löd: "Har Du några hemmavarande barn under 18 år?"

Nyhetsvärdet är dock begränsat eftersom resultaten är föga uppseendeväckande. Det visar sig nämligen att barnfamiljer röstar precis som alla andra väljare. Småbarnsföräldrar och skolbarnsföräldrar röstar inte annorlunda än väljare som inte har några hemmavarande barn under 18 år. Den enda svaga tendens som finns i resultaten är att småpartierna vpk, kds och miljöpartiet fick ett något starkare stöd bland småbarnsföräldrar än bland övriga väljare.

Inget block och inget speciellt parti lyckades alltså vinna barnfamiljernas bevägenhet i valet 1985. I den mån partiernas olika familjepolitiska program spelade någon roll för barnfamiljernas röstning så tog de ut varandra.

Yrke

Väljarnas yrkes- eller klasstillhörighet är den mest intressanta socioekonomiska variabeln när det gäller att studera röstning i Sverige. Yrke är den bakgrundsfaktor som har starkast samband med väljarnas partival. Yrkesgrupper som arbetare, tjänstemän, företagare och jordbrukare har så långt tillbaka som vi känner till tenderat att stödja delvis olika partier. Kopplingen mellan yrkestillhörighet och röstning har gamla historiska rötter i Sverige, och den har att göra med att partisystemet en gång i tiden bildades utefter två olika konfliktdimensioner – en som gällde kampen mellan arbete

Tabell 9.8 Yrkesgrupp och partival (procent)

yrkesgrupp	partival 1985							summa procent	antal intervjuade	andel icke-röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
industriarbetare	5	71	7	7	7	2	1	100	455	8
övriga arbetare	5	58	10	12	12	1	2	100	555	9
lägre tjänstemän	5	44	7	20	21	2	1	100	271	5
tjänstemän i mellanställning	6	37	8	22	20	5	2	100	484	4
högre tjänstemän	4	24	7	25	36	2	2	100	357	2
småföretagare	3	19	11	21	43	1	2	100	193	5
jordbrukare	0	6	64	8	16	5	1	100	108	6
studerande	14	26	7	22	25	1	5	100	110	9

Tabell 9.9 Partiernas väljare 1985 fördelade efter yrkesgrupp (procent)

yrkesgrupp	partival 1985							icke-röstare	samtliga
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
industriarbetare	18	29	11	8	7	12	11	26	18
övriga arbetare	22	29	22	15	13	14	20	33	22
lägre tjänstemän	12	11	7	13	11	10	5	8	11
tjänstemän i mellanställning	23	16	14	26	19	39	21	11	18
högre tjänstemän	10	8	9	21	26	12	16	5	14
småföretagare	4	3	8	9	16	3	11	7	8
jordbrukare	0	1	26	2	3	8	2	4	4
studerande	11	3	3	6	5	2	14	6	5
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	130	1 103	266	422	506	59	44	167	2 767

Kommentar: Resultaten omfattar även personer som ej förvärvsarbetar. Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. Gifta och sammanboende kvinnor som ej förvärvsarbetar har klassificerats efter makens yrkesgrupp. En detaljerad redogörelse för yrkesgrupperingen återfinns i Sören Holmberg, Mikael Gilljam och Maria Oskarson, *Valundersökning 1985. Teknisk rapport* (Statistiska centralbyrån, 1987). Till gruppen *industriarbetare* har förts arbetare inom tillverknings-, gruv- och byggnadsindustrin. Gruppen *övriga arbetare* består av transportarbetare, typografer, lantarbetare, vaktmästare, brevbärare, affärsbiträden, brandmän m fl yrkeskategorier. Gruppen *lägre tjänstemän* omfattar kontorister, kanslibiträden, telefonister, poliskonstaplar m fl. Gruppen *tjänstemän i mellanställning* består av verkmästare, arbetsledare, lärare i grundskolan, journalister, sjuksköterskor m fl. Gruppen *högre tjänstemän* omfattar chefer i privat och offentlig förvaltning, läkare, veterinärer, advokater, lärare på gymnasie- och universitetsnivå samt ett fåtal ledare eller ägare av större företag (fler än nio anställda). Alla *jordbrukare* har förts till samma kategori oberoende av gårdens storlek. Gruppen *småföretagare* omfattar affärsinnehavare, hantverkare, köpmän, ägare av mindre företag (färre än tio anställda). *Studerandegruppen* består av både gymnasie- och universitetsstuderande.

och kapital och en annan som gällde kampen mellan stad och land.¹

Resultaten i tabell 9.8–9.10 visar att sambandet mellan yrke och partival fortfarande var starkt 1985. Den yrkesgruppering som används konstruerades av Olof Petersson i samband med 1976 års valundersökning.² Hur de olika yrkesgrupperna har definierats redovisas i kommentaren under tabell 9.9.

Partierna fick 1985, precis som tidigare, mycket olika röststöd i olika yrkesgrupper. Vänsterpartiet kommunisterna fick störst andel röster från gruppen studerande (14 procent) och minst från jordbrukare och småföretagare (0 respektive 3 procent). Socialdemokraterna fick som alltid mest röststöd från industriarbetarna (71 procent) och minst från jordbrukarna (6 procent) och småföretagarna (19 procent). Centerpartiets röstandelar i olika yrkesgrupper följde också ett gammalt känt mönster med ett starkt stöd bland jordbrukare (64 procent) och ett mycket svagare men jämnt fördelat stöd i alla andra yrkesgrupper (7–11 procent). Folkpartiets och moderaternas röststöd i olika yrkesgrupper liknar varandra. Båda partierna hade 1985 precis som tidigare mest stöd bland tjänstemän och företagare. Folkpartiets starkaste grupp var de högre tjänstemännen (25 procent) medan moderaterna hade mest stöd av småföretagarna (43 procent). Både folkpartiet och moderaterna var svagast bland industriarbetare (7 procent).

Sambanden mellan yrke och partival återfinns inte enbart i väljarkåren som helhet. De finns också i olika åldersgrupper och bland män och kvinnor (se tabell 9.11 och 9.12).

Kopplingen mellan yrkesgrupptillhörighet och röstning är mindre markerad bland yngre väljare och kvinnor än bland äldre väljare och män. Unga arbetare och tjänstemän röstar inte lika olika som äldre arbetare och tjänstemän. Klassröstningen är mindre bland de yngsta väljarna. Både det socialistiska och det borgerliga blocket är starkast bland de äldsta väljarna i den egna kärngruppen (arbetare respektive tjänstemän) och bland de yngsta väljarna i motsidans kärngrupp.

Klassröstning är också lägre bland kvinnor än bland män. Kvinnliga arbetare och tjänstemän tenderar att rösta mindre olika än manliga arbetare och tjänstemän. Den viktigaste förklaringen till denna skillnad är att kvinnor ofta är yrkesverksamma i partipoli-

¹ Se t ex Lipset and Rokkan, 1967. För historiska analyser av sambandet mellan yrke och partival i Sverige, se Lewin m fl, 1972.

² Petersson, 1977, s. 283–6. För en översikt över de yrkes- och socialgruppsklassificeringar som har använts i valundersökningarna 1956–1985, se Oskarson, 1986.

Tabell 9.10 Yrkesgruppsstillhörighet och partival 1976, 1979, 1982 och 1985 (procent)

yrkesgrupp	partival							summa procent
	valår	vpk	s	c	fp	m	övriga	
industriarbetare	1976	5	68	17	5	3	2	100
	1979	5	71	12	5	5	2	100
	1982	5	75	10	1	7	2	100
	1985	5	71	7	7	7	3	100
övriga arbetare	1976	5	58	22	7	6	2	100
	1979	5	62	15	8	8	2	100
	1982	4	62	13	4	13	4	100
	1985	5	58	10	12	12	3	100
lägre tjänstemän	1976	3	43	24	16	13	1	100
	1979	3	42	12	16	24	3	100
	1982	5	43	12	8	29	3	100
	1985	5	44	7	20	21	3	100
tjänstemän i mellanställning	1976	5	36	20	20	17	2	100
	1979	8	36	15	14	25	2	100
	1982	9	34	11	8	29	9	100
	1985	6	37	8	22	20	7	100
högre tjänstemän	1976	3	21	18	19	39	0	100
	1979	3	20	10	20	46	1	100
	1982	4	22	21	11	46	3	100
	1985	4	24	7	25	36	4	100
småföretagare	1976	3	24	25	21	25	2	100
	1979	5	20	19	14	40	2	100
	1982	2	22	21	7	42	5	100
	1985	3	19	11	21	43	3	100
jordbrukare	1976	1	9	69	5	15	1	100
	1979	0	7	65	5	23	0	100
	1982	0	13	70	3	11	3	100
	1985	0	6	64	8	16	6	100
studerande	1976	8	32	22	12	19	7	100
	1979	19	25	21	7	22	6	100
	1982	11	38	12	9	25	5	100
	1985	14	26	7	22	25	6	100

Tabell 9.11 Partival 1985 efter yrkesgrupp och kön (procent)

yrkesgrupp och kön	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
industriarbetare										
män	5	71	7	5	10	0	2	100	239	9
kvinnor	5	75	2	9	7	2	0	100	56	11
övriga arbetare										
män	7	50	14	11	15	2	1	100	177	10
kvinnor	4	59	8	14	12	0	3	100	244	9
lägre tjänstemän										
män	5	48	2	15	26	0	4	100	54	2
kvinnor	6	42	9	22	19	2	0	100	196	5
tjänstemän i mellan- ställning										
män	6	38	6	23	21	4	2	100	165	4
kvinnor	7	35	10	23	18	5	2	100	231	2
högre tjänstemän										
män	3	23	7	25	39	1	2	100	226	0
kvinnor	7	30	11	25	23	0	4	100	56	8
småföretagare										
män	5	11	7	16	59	1	1	100	89	6
kvinnor	0	26	15	23	30	0	6	100	47	2

Kommentar: Analysen omfattar enbart förvävsarbetande intervjupersoner.

Tabell 9.12 Partival 1985 efter yrkesgrupp och ålder (procent)

yrkesgrupp och ålder	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
arbetare										
18-30	7	54	10	10	17	1	1	100	291	13
31-60	5	67	7	10	8	1	2	100	457	7
61-80	4	70	9	9	5	3	0	100	262	7
tjänstemän										
18-30	8	34	6	26	22	3	1	100	192	6
31-60	5	35	8	21	35	4	2	100	727	3
61-80	2	35	5	24	32	2	0	100	193	4

tiskt splittrade yrkesgrupper som exempelvis gruppen övriga arbetare (affärs- och sjukvårdsbiträden), gruppen lägre tjänstemän (kontorister) och gruppen tjänstemän i mellanställning (lärare, sjuksköterskor). Få kvinnor tillhör de partipolitiskt mest homogena yrkesgrupperna – industriarbetare, jordbrukare och högre tjänstemän.¹

Klassröstning

Sambandet mellan yrke och röstning bland svenska väljare är ett av de starkaste i västvärlden. Det är endast de övriga nordiska länderna som kan uppvisa ungefär lika starka samband.² Men precis som i de flesta andra länder har graden av samband mellan yrke och partival försvagats något i Sverige under de senaste decennierna. Klassröstningen har minskat.

Resultaten i figur 9.2 visar dock att den minskande klassröstningen i Sverige i stort sett var ett fenomen som var begränsat till 1960-talet. Under 1970- och 1980-talen har klassröstningen minskat mycket litet bland svenska väljare. Den har i stort sett hållit sig stabil på samma nivå. Skillnaden mellan andelen arbetare och andelen medelklassväljare som röstade på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna var ungefär lika stor vid valet 1970 (36 procentenheter) som vid valet 1985 (34 procentenheter).

En analys som den i figur 9.2 med endast två yrkesklasser ger naturligtvis en starkt förenklad bild av sambandet mellan yrke och blockröstning. Ett stort problem är var gränsen mellan arbetarklass och medelklass skall dras, ett annat att medelklassen är sammansatt av så olika yrkesgrupper som tjänstemän, företagare och jordbrukare. Vi har löst gränsdragningsproblemet mellan arbetare och tjänstemän tämligen konventionellt genom att yrken som organiseras av LO i huvudsak förts till arbetarklassen medan yrken som faller inom TCO:s eller SACO/SR:s områden har klassificerats som tjänstemän.

Svårigheten med medelklassens sammansättning är att den rymmer tre yrkesgrupper som inte bara tenderar att rösta på olika partier utan som också storleksmässigt har förändrats mycket kraftigt under de senaste årtiondena. Jordbrukarna har blivit färre

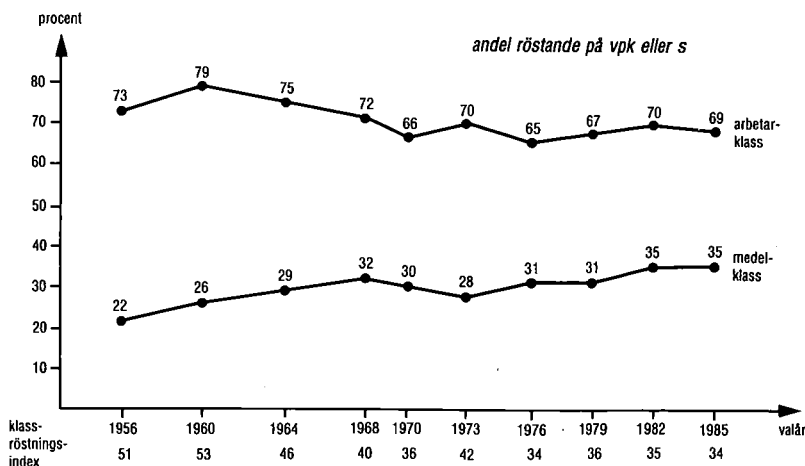
¹ Jfr Holmberg, 1981, s. 316–21; 1984, s. 87–9. En annan förklaring är att kvinnor i större utsträckning än män röstar på samma parti som sin make/maka.

² Särilvik, 1969b; Worre, 1980, Valen, 1981, s. 129–33; Colbjörnsen m fl, 1982, s. 42–6; Glans, 1983b; Valen og Aardal, 1983, s. 81–3; Robertson, 1984, s. 18–35; Goul Andersen, 1984, s. 105–28; Sainsbury, 1986.

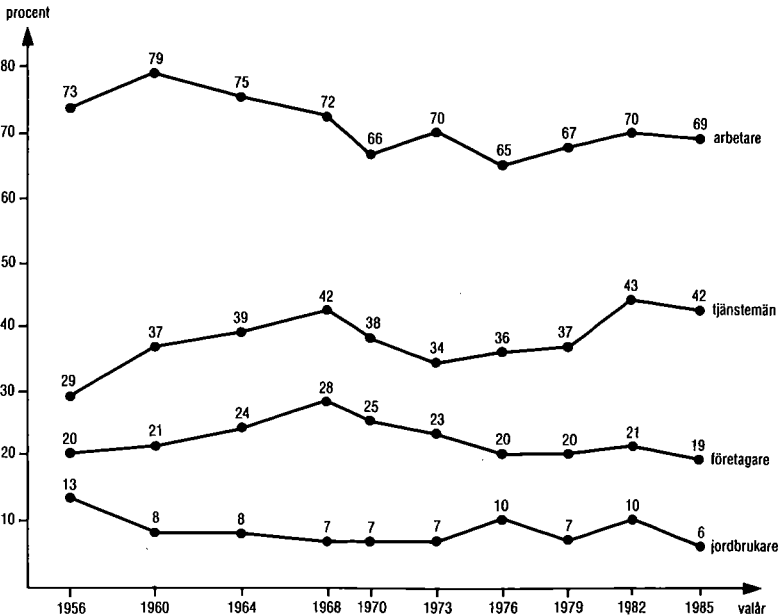
medan tjänstemännen har blivit fler. Frågan är om det är denna strukturella förändring som ligger bakom den ökande andelen medelklassröster på vpk eller s som redovisas i figur 9.2 (från 22 procent 1956 till 35 procent 1985). Har man en övervägande borgerligt röstande jordbrukare ersatts av mer socialistiskt röstande tjänstemän, utan att för den skull jordbrukarnas eller tjänstemännens individuella blockröstningstendenser har förändrats? Om tjänstemän, företagare och jordbrukare röstar lika socialistiskt idag som på 1950-talet, så beror hela den ökande andelen röster på vpk och s i medelklassen på strukturella förändringar av yrkesgruppernas storlek. Yrkesgrupperna har i så fall inte förändrat sitt röstande. De har enbart förändrats storleksmässigt.

Resultaten i figur 9.3 och tabell 9.13 visar att förändringarna i yrkesgruppernas storlek är en viktig faktor bakom den ökande andelen vpk/s-röstande i medelklassen. Om yrkesgrupperna inom medelklassen hade varit lika stora 1985 som de var 1956, men röstat som de gjorde 1985, hade andelen röstande på vpk eller s inte blivit 35 procent som i figur 9.2 utan 27 procent. De strukturella yrkesförändringarna inom medelklassen har gynnat de socialistiska partierna.

Figur 9.2 Klassröstning vid valen 1956–1985 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på material från valundersökningarna 1956–1985. Klassindelningen bygger på en ny yrkesgruppering som mycket nära ansluter till den som redovisas i tabell 9.9. Medelklassen omfattar tjänstemän, företagare och jordbrukare. Klassröstningsindex har beräknats som andelen vpk/s-röstande i arbetarklassen minus andelen vpk/s-röstande i medelklassen. Procentsiffrorna för andelen vpk/s-röstande inom klasserna har korrigerats med hänsyn tagen till överskattningen av andelen s-röstande i framförallt de äldre undersökningsurvalen (se figur 9.3). Analysen omfattar samtliga intervjupersoner utom studerande. Procentbasen är samtliga partiröstande vid respektive val.

Figur 9.3 Andel röstande på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna i olika yrkesgrupper 1956–1985 (procent)

Kommentar: Analysen omfattar samtliga intervjupersoner utom studerande. Procentandelarna för de olika yrkesgruppernas röstande på vpk/s är något korrigerade. Vi har tagit hänsyn till att andelen s-väljare alltid var överrepresenterade i de äldre valundersökningarna. De okorrigerade råsiffrorna för andelen röstande på vpk/s i varje yrkesgrupp har multiplicerats med en viktfactor, som definierats som kvoten mellan varje valårs officiella andel vpk/s-röstande och motsvarande andel i varje valundersökningsurval.

Tabell 9.13 Yrkesgruppernas andel bland samtliga röstande vid valen 1956–1985 (procent)

yrkesgrupp	valår									
	1956	1960	1964	1968	1970	1973	1976	1979	1982	1985
arbetare	54	49	52	51	52	50	49	47	44	43
tjänstemän	23	27	27	28	29	31	34	36	36	38
företagare	9	12	10	10	8	8	8	7	11	11
jordbrukare	14	12	11	9	8	8	6	6	5	4
studerande	–	–	–	2	3	3	3	4	4	4
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	1 108	1 276	2 419	2 678	2 459	2 205	2 433	2 564	2 542	2 529

Kommentar: Yrkesgrupperingen är ny men bygger i huvudsak på de principer som redovisas i tabell 9.7. Större företagare har dock brutits ut ur gruppen tjänstemän och slagits samman med småföretagare till gruppen företagare. En detaljerad redovisning för hur yrkesgrupperna avgränsas återfinns i 1985 års tekniska valundersökningsrapport.

Men förändringarna i yrkesgruppernas storlek kan inte krediteras för hela ökningen av andelen vpk- eller s-röstande i medelklassen. Förändringar av blockröstningstendensen har också inträffat inom medelklassens yrkesgrupper. Bland tjänstemän har andelen röstande på vpk eller s ökat från 29 procent 1956 till 42 procent 1985, medan andelen vpk/s-röstande varit stabil eller svagt minskande bland företagare och jordbrukare. Socialröstningen inom medelklassen hade inte varit 35 procent 1985 om yrkesgrupperna inom medelklassen hade varit så stora som de var 1985, men blockröstat som de gjorde 1956. Den hade i så fall varit endast 26 procent. Tjänstemännens ökande tendens att rösta på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna är alltså en klart bidragande orsak till att andelen vpk- och s-röstande blivit större inom medelklassen. Om man inom medelklassen jämför betydelsen av förändringen av yrkesgruppernas storlek med betydelsen av förändringen av yrkesgruppernas blockröstningstendenser visar det sig att storleksförändringarna svarar för 8 procentenheter och förändringarna i blockröstningstendenserna för 5 procentenheter av ökningen i andelen socialröstande i medelklassen (från 22 procent 1956 till 35 procent 1985).

Den ökande andelen röstande på vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna i medelklassen beror alltså både på att tjänstemännen har blivit fler och att de har tenderat att rösta mer socialistiskt. Minskning av antalet jordbrukare har också hjälpt till även om de kvarvarande jordbrukarna har tenderat att rösta något mer borgerligt.

Resonemangen om betydelsen av strukturella förändringar kontra betydelsen av förändringar av yrkesgruppernas röstningstenden-

Tabell 9.14 Förändringar i yrkesgruppernas storlek och blockröstningstendenser mellan 1956 och 1985 – effekter på andelen vpk/s-röstande (procent)

	<i>procent- andel</i>		<i>procent- andel</i>
andel vpk/s i valet 1985	50.1	andel vpk/s i valet 1985	50.1
andel vpk/s 1985 med 1985 års storlek på yrkesgrupperna men med 1956 års blockröstningstendenser inom yrkesgrupperna	46.8	andel vpk/s 1985 med 1985 års blockröstningstendenser inom yrkesgrupperna men med 1956 års storlek på yrkesgrupperna	51.3
<i>effekt på andelen vpk/s av förändringar i yrkesgruppernas blockröstningstendenser</i>	+3.3	<i>effekt på andelen vpk/s av förändringar i yrkesgruppernas storlek</i>	-1.2

Kommentar: Analysen bygger på resultaten i figur 9.3 och tabell 9.13.

ser behöver inte begränsas till medelklassen eller till klassröstningsproblematiken. De är självklart intressanta även i ett vidare sammanhang. Man kan t ex med hjälp av resultaten i figur 9.3 och tabell 9.13 visa att effekterna av efterkrigstidens strukturförändringar när det gäller arbetarklassens och medelklassyrkenas storlek inte har varit speciellt stora på de politiska blockens valresultat (se tabell 9.14).

Yrkesgruppernas storleksförändringar har missgynnat de socialistiska partierna, men inte särskilt mycket (-1.2 procentenheter). Arbetarklassens minskning och ökningen av gruppen tjänstemän har kompenseras av att jordbrukarna blivit mycket färre. Den negativa effekten för de socialistiska partierna av förändringarna i yrkesgruppernas storlek har också vägts upp av att förändringarna i yrkesgruppernas blockröstningstendenser varit positiva för vpk och s (+3.3 procentenheter om vi jämför 1956 med 1985). Arbetarnas något minskande tendens att rösta på vpk eller s har mer än väl vägts upp av tjänstemännens ökande tendens att rösta socialistiskt.

Om man vill uttala sig om vad yrkesstrukturförändringarna har betytt i jämförelse med förändringarna i olika yrkesgruppers blockröstningstendenser mellan 1956 och 1985 kan inte effektsiffrorna -1.2 respektive +3.3 jämföras direkt med varandra. De relevanta siffrorna för en sådan jämförelse är istället att förändringarna i yrkesgruppernas blockröstningstendenser mellan 1956 och 1985 gynnade det socialistiska blocket med +1.7 procentenheter, medan förändringarna i yrkesgruppernas storlek minskade andelen vpk/s-röstande med -1.2 procentenheter. Nettoeffekten blev en ökning av de socialistiska partiernas röstandel med +0.5 procentenheter - från 49.6 procent i valet 1956 till 50.1 procent 1985.

Facklig tillhörighet

Den fackliga organisationsgraden är hög i Sverige - högre än i de flesta andra länder i västvärlden.¹ Men organiseringen är inte hundraprocentig. Andelen fackligt oorganiserade arbetare och tjänstemän är få, men inte så få att en analys av sambandet mellan facklig organisering och röstning är ogörlig eller ointressant.

Vi börjar analysen med att undersöka hur medlemmar av olika fackliga organisationer röstade 1985 (se tabell 9.15).

¹ Otter, 1973; von Beyme, 1980; Kjellberg, 1983; ILO, 1985.

Tabell 9.15 Facklig organisationstillhörighet och partival 1985 (procent)

facklig tillhörighet	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
LO	5	67	7	9	9	1	2	100	744	8
TCO	5	38	8	24	20	2	3	100	528	3
SACO/SR	10	15	5	27	32	6	4	100	99	0
LRF	0	3	69	5	15	5	3	100	39	0
Företagarorg.	2	14	11	24	49	0	0	100	58	5

Tabell 9.16 LO-medlemmars partival 1968–1985 (procent)

valår	parti						summa procent	antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	övriga		
1968	2	81	8	5	2	2	100	655
1970	6	75	11	3	1	4	100	908
1973	6	71	16	4	1	2	100	555
1976	5	66	17	7	3	2	100	633
1979	6	68	10	7	7	2	100	679
1982	6	70	10	2	9	3	100	680
1985	5	67	7	9	9	3	100	744

Tabell 9.17 TCO-medlemmars partival 1968–1985 (procent)

valår	parti						summa procent	antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	övriga		
1968	1	47	14	22	13	3	100	321
1970	3	38	21	24	10	4	100	485
1973	3	35	33	12	14	3	100	321
1976	3	41	21	17	17	1	100	413
1979	6	37	14	14	27	2	100	478
1982	6	39	10	11	28	9	100	510
1985	5	38	8	24	20	5	100	528

Kommentar: Resultaten i tabellerna 9.15, 9.16 och 9.17 bygger enbart på förvärvs-
arbetande undersökningspersoner.

Resultaten följer ett välkänt mönster med en stark socialdemokratisk övervikt bland LO-medlemmar, en lika stark borgerlig övervikt bland SACO/SR-medlemmar och en splittrad TCO-grupp med en viss övervikt för borgerliga väljare.

Sett i ett något längre historiskt perspektiv ger resultaten dock intressant information. Socialdemokraternas röstandel bland LO-medlemmar 1985 (67 procent) är exempelvis tillsammans med motsvarande andel 1976 (66 procent) den lägsta partiet någonsin har haft.¹

Socialdemokraternas dåliga val bland LO-medlemmarna kompensades inte av ett bra val för vänsterpartiet kommunisterna. Andelen LO-medlemmar som stödde vpk 1985 höll sig kring den vanliga siffran 5–6 procent. Det var istället folkpartiet och moderaterna som gjorde ett ovanligt bra val bland LO-medlemmar 1985 (9 procent stöd vardera).

Bland TCO-medlemmarna gjorde socialdemokraterna ett relativt sett bättre val med ett röststöd på 38 procent. Det är ett resultat i nivå med vad socialdemokraterna brukat få bland TCO:s medlemmar vid de senaste valen. Det mest slående resultatet när det gäller TCO-medlemmarnas röstning är annars centerpartiets kraftiga tillbakagång. Hela centerpartiets sjuttiotalsvinst bland TCO-tjänstemännen, och mer därtill, har försvunnit i de två senaste valen. Centerpartiet fick 1985 endast 8 procent av TCO-medlemmarnas röster. Vid valen 1968 och 1970 röstade 14 respektive 21 procent av TCO:s medlemmar på centerpartiet.

Frågan om facklig organisering har något samband med röstning besvaras mycket entydigt i tabell 9.18. Oorganiserade arbetare och oorganiserade tjänstemän har en klar tendens att rösta mer borgerligt än fackligt organiserade arbetare och tjänstemän. En klar majoritet av oorganiserade industriarbetare och övriga arbetare stödde något borgerligt parti 1985. Bland tjänstemännen fick de borgerliga partierna ett starkare stöd bland oorganiserade tjänstemän än bland tjänstemän organiserade i TCO eller SACO/SR. Det var speciellt moderaterna som var framgångsrika bland oorganiserade tjänstemän.

¹ Analysen i tabell 9.16 går inte längre tillbaka än 1968. Men med tanke på att klassröstningen var högre förr talar allt för att också andelen LO-medlemmar som då stödde s var högre än 66–67 procent.

Tabell 9.18 Partival efter yrkesgrupp och facklig tillhörighet (procent)

yrkesgrupp och facklig tillhörighet	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare	total andel oorga- niserade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp				
industriarbetare											9
medlem i LO	5	76	4	5	8	0	2	100	261	10	
oorganiserade	4	31	23	11	27	4	0	100	26	7	
övriga arbetare											20
medlem i LO	5	63	9	12	8	1	2	100	330	8	
oorganiserade	6	24	20	17	29	3	1	100	76	16	
lägre tjänstemän											18
medlem i TCO	5	43	6	25	19	1	1	100	122	6	
oorganiserade	6	26	11	20	33	4	0	100	46	2	
tjänstemän i mellanställning											14
medlem i TCO	7	37	8	23	18	4	3	100	255	2	
oorganiserade	9	26	7	17	32	7	2	100	57	2	
högre tjänstemän											27
medlem i TCO	3	31	11	24	27	1	3	100	128	3	
medlem i SACO/SR	12	17	7	24	32	3	5	100	60	0	
oorganiserade	0	16	4	26	54	0	0	100	70	3	

Kommentar: Analysen omfattar enbart förvärvsarbetande. Det fackliga medlemskapet har fastställts med hjälp av en intervjufråga. Resultaten gäller alltså för *uppgivet* medlemskap.

Den borgerliga tendensen bland fackligt oorganiserade arbetare och tjänstemän kan tolkas på flera olika sätt. En tolkning skulle kunna vara att fackligt medlemskap i Sverige – oavsett om vi talar om medlemskap i LO, TCO eller SACO/SR – har en tendens att göra människor mer politiskt radikala. Fackmedlemskap har en socialisationseffekt som gynnar socialdemokraterna och vpk.¹ En annan möjlig tolkning av samma resultat är att den borgerliga tendensen bland fackligt oorganiserade väljare inte har uppkommit därför att fackmedlemmar socialiseras till s-väljare, utan därför att det i första hand är människor med borgerliga värderingar som väljer att stå utanför facket.²

Enligt den första tolkningen påverkar fackligt medlemskap människors partisympatier, medan tolkning nummer två vänder på orsaksriktningen och hävdar att partitillhörigheten spelar en roll för om människor organiserar sig fackligt eller inte. Vilken av tolkningarna som är mest riktig kan inte fastställas entydigt utifrån det datamaterial vi har tillgång till.

¹ För ett delvis annorlunda resonemang utifrån engelska data, se Franklin, 1985, s. 65–7.

² En tredje tolkning skulle kunna vara att det främst är borgerliga sympatisörer som i intervjuundersökningar väljer att *uppgge* att de inte är med i någon fackförening.

Offentlig och privat sektor

Sambandet mellan röstning och arbete i den offentliga eller den privata sektorn har hittills inte varit särskilt starkt i Sverige.* Resultaten från 1982 års valundersökning gav emellertid en fingervisning om att klassröstningen kanske till en del håller på att ersättas av något som kan kallas *sektorsröstning*.

Hans Zetterberg är den svenske samhällsforskare som hårdast har drivit tesen om den ökade sektorsröstningen. I Sifo:s nyhetsbrev *Indikator* gav den dåvarande Sifo-chefen uttryck för uppfattningen att "(d)en stora konflikten i samhället är nu inte bara eller ens huvudsakligen klasskamp utan sektorskamp, en kamp om resurser mellan den privata och den offentliga sektorn." Enligt Hans Zetterberg vann socialdemokraterna valen 1982 och 1985 på sitt försvar av "socialstaten", eftersom de "offentligförsörjda" nu för första gången utgjorde en majoritet av väljarkåren. Och de offentligförsörjda väljarna kan knappast förväntas att – som Zetterberg uttrycker det – "bita den hand som föder dem".¹

Enligt tesen om sektorsröstning skall andelen som röstar på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna vara större bland offentligt anställda väljare än bland väljare som arbetar i den privata sektorn. De offentliganställdas egenintresse antas innebära att de tenderar att sluta upp bakom de partier som i störst utsträckning slår vakt om den offentliga sektorn och de offentliga arbetstillfällena.²

Resultaten i tabell 9.19 visar i vad mån tesen om sektorsröstning höll streck i 1985 års val. Hur partiernas väljarkårer var sammansatta med avseende på offentlig och privat sektor redovisas i tabell 9.20. Analysen bygger enbart på förvärvsarbetande personer.

Tabell 9.19 Anställningssektor och partival 1985 (procent)

anställningssektor	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
offentlig sektor	7	45	9	18	15	3	3	100	747	5
statlig	6	42	7	20	19	3	3	100	216	7
kommunal	8	46	9	17	14	3	3	100	531	5
privat sektor	4	42	11	17	24	1	1	100	1 094	6

¹ Sifo Indikator, 1985:3; 1985:5. Zetterberg är också den som har lanserat termen sektorsröstning.

² Se t ex Korpi, 1981, s. 103; Goul Andersen, 1984, s. 112–3; Gilljam och Nilsson, 1985, s. 128–30; Sifo Indikator, 1985:3.

* Detta avsnitt har författats av Mikael Gilljam.

Tabell 9.20 Partiernas väljare 1985 fördelade på statlig, kommunal och privat anställningssektor (procent)

anställningssektor	partival 1985							icke-röstare	samtliga
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
statlig	12	11	8	14	11	20	16	14	12
kommunal	45	31	27	28	19	47	39	31	29
privat	43	58	65	58	70	33	45	55	59
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	96	792	180	314	382	36	38	29	2008

Kommentar: Analysen bygger på en intervjufråga där svarspersonerna själva fick ange om de arbetade i statlig, kommunal eller enskild tjänst. Endast förvärvsarbetande personer är medtagna i tabellerna.

Tesen om sektorsröstning får ett visst om än måttligt stöd av resultaten i tabell 9.19. Andelen väljare som röstade på socialdemokraterna eller vpk 1985 var 52 procent bland offentliganställda och 46 procent bland personer i privat tjänst (skillnad 6 procentenheter). För moderata samlingspartiet var förhållandet det omvända. Moderaterna stöddes av 24 procent i den privata sektorn mot endast 15 procent i den offentliga sektorn. Tabell 9.20 visar att de fyra stora partierna hade fler väljare från den privata än från den offentliga sektorn, medan vpk, kds och miljöpartiet fick fler röster från den offentliga än från den privata sektorn.

Sektorsröstningen har också undersökts i ett antal olika befolkningsgrupper. Resultaten i tabell 9.21 visar att det måttliga sambandet mellan anställningssektor och partival på det hela taget kvarstår vid kontroll för kön, ålder, respektive yrkesgruppsstillhörighet.

Tabell 9.21 Partival 1985 bland offentligt och privat anställda väljare efter kön, ålder och yrkesgrupp (procent)

kön/ålder/yrkesgrupp och anställningssektor	andel s/vpk	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
		vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
män											
offentlig sektor	51	9	42	7	15	19	5	3	100	268	4
privat sektor	44	4	41	11	15	26	1	2	100	726	6
kvinnor											
offentlig sektor	52	6	46	9	19	14	3	3	100	479	6
privat sektor	48	4	44	10	19	20	2	1	100	368	5
18-30 år											
offentlig sektor	57	9	48	8	19	13	2	1	100	184	9
privat sektor	50	6	44	9	14	4	1	2	100	317	10
31-40 år											
offentlig sektor	55	12	43	8	15	14	3	5	100	247	4
privat sektor	47	5	42	9	19	22	1	2	100	288	5
41-50 år											
offentlig sektor	48	3	46	11	18	15	4	3	100	170	3
privat sektor	45	2	43	9	19	23	2	2	100	226	5
51-60 år											
offentlig sektor	45	2	43	7	21	21	5	1	100	105	8
privat sektor	42	2	40	14	15	28	1	0	100	197	3
61-70 år											
offentlig sektor	46	2	44	5	17	27	5	0	100	41	0
privat sektor	35	0	35	16	17	30	2	0	100	63	3
industriarbetare											
offentlig sektor	80	3	77	7	10	0	3	0	100	30	16
privat sektor	76	5	71	6	5	10	1	2	100	263	10
övriga arbetare											
offentlig sektor	63	6	57	9	13	10	2	3	100	221	10
privat sektor	58	4	54	12	13	16	0	1	100	199	11
lägre tjänstemän											
offentlig sektor	50	8	41	8	20	19	2	2	100	133	6
privat sektor	49	4	45	6	22	22	2	0	100	115	2
mellantjänstemän											
offentlig sektor	45	8	36	10	19	18	5	4	100	264	1
privat sektor	38	4	34	6	30	23	3	0	100	131	6
högre tjänstemän											
offentlig sektor	41	7	34	7	23	23	2	4	100	87	1
privat sektor	26	2	23	9	23	39	1	3	100	160	3
samtliga											
offentlig sektor	52	7	45	9	18	15	3	3	100	747	5
privat sektor	46	4	42	11	17	24	1	1	100	1094	6

Kommentar: Endast förvärvsarbetande personer är medtagna i tabellen. Av yrkesgrupperna har småföretagare och jordbrukare uteslutits, eftersom dessa grupper inte innehåller några offentligt anställda. Ur analysen har vidare uteslutits högre tjänstemän som själva har uppgivit att de är företagare. På grund av olika avrundningar skiljer sig i några fall siffran i den vänstra kolumnen från summan av socialdemokraternas och vpk:s röstandelar.

Sektorsröstningen var något starkare bland män än bland kvinnor; skillnaden i andel röstande på socialdemokraterna eller vpk mellan väljare i offentlig och privat sektor var 7 procentenheter för män och 4 procentenheter för kvinnor. Av de olika åldersgrupperna var sektorsröstningen starkast bland väljare under 40 år och bland väljare över 60 år. Sambandet mellan anställningssektor och val av parti återfanns också i samtliga arbetar- och tjänstemannagrupper med undantag för de lägre tjänstemännen där socialdemokraterna hade en relativt stark ställning bland de privatanställda. Den yrkesgrupp som uppvisade den starkaste sektorsröstningen var de högre tjänstemännen. Av högre tjänstemän i offentlig tjänst röstade 41 procent på socialdemokraterna eller vpk. Motsvarande siffra för privatanställda högre tjänstemän var endast 26 procent.¹

Resultaten från tidigare valundersökningar har visat att sektorsröstningen ökade en aning mellan 1976 och 1982. Andelen väljare som 1976 röstade på socialdemokraterna eller vpk var 50 procent bland offentliganställda och 48 procent i den privata sektorn. Vid valet 1979 var motsvarande siffror 52 och 47 procent och vid valet 1982 54 och 46 procent. I procentenheter räknat ökade alltså sektorsröstning från 2 procentenheter 1976 via 5 procentenheter 1979 till 8 procentenheter 1982.

Med kunskap om utvecklingen under perioden 1976–1982 och med den ökade sektorsröstningen i Danmark som bakgrund kunde man förvänta sig en fortsatt ökning av sektorsröstningen i 1985 års svenska riksdagsval.² Så blev emellertid inte fallet. Sektorsröstningen *sjönk* istället med 2 procentenheter mellan 1982 och 1985.³ Andelen röstande på socialdemokraterna eller vpk bland väljare i privat tjänst var 46 procent både 1982 och 1985, medan andelen minskade från 54 till 52 procent bland offentliganställda (se tabell 9.22).

¹ Att sektorsröstningen är starkast bland högre tjänstemän är ett resultat som också har framkommit i de danska valundersökningarna (se Goul Andersen, 1984, s. 120–1).

² Skillnaden mellan andelen väljare i offentlig och privat tjänst som röstade på socialdemokraterna eller vensterfløjen i de danska Folketingsvalen var 0 procentenheter 1971, 7 procentenheter 1975, 9 procentenheter 1977, 17 procentenheter 1979, 27 procentenheter 1981 och 13 procentenheter 1984 (Goul Andersen, s. 121).

³ Hans Zetterberg tyckte sig däremot se en dramatisk förändring. I Indikator talade han t o m om en "realignment" i den svenska valmanskåren; dvs en omfattande omgruppering där privatanställda väljare går åt höger och offentligt anställda väljare åt vänster (Sifo Indikator, 1985:5).

Tabell 9.22 Partiernas röststöd i offentlig och privat sektor 1976–1985 (procent och procentskillnader)

parti och anställningssektor	valår			
	1976	1979	1982	1985
vpk				
offentlig sektor	5	9	9	7
privat sektor	4	4	4	4
differens	+1	+5	+5	+3
s				
offentlig sektor	45	44	45	45
privat sektor	44	43	43	42
differens	+1	+1	+2	+3
c				
offentlig sektor	20	14	11	9
privat sektor	25	17	16	11
differens	-5	-3	-5	-2
fp				
offentlig sektor	13	11	8	18
privat sektor	12	12	5	17
differens	+1	-1	+3	+1
m				
offentlig sektor	15	20	21	15
privat sektor	14	23	30	24
differens	+1	-3	-9	-9
kds				
offentlig sektor	2	2	3	3
privat sektor	1	1	1	1
differens	+1	+1	+2	+2
mp				
offentlig sektor	-	-	3	3
privat sektor	-	-	1	1
differens	-	-	+2	+2
s/vpk				
offentlig sektor	50	52	54	52
privat sektor	48	47	46	46
differens	+2	+5	+8	+6

Kommentar: Endast förvärsarbetande personer är medtagna i tabellen. På grund av olika avrundningar skiljer sig i några fall siffran för s/vpk från summan av socialdemokraternas och vpk:s röstandelar.

Det enda parti för vilket det under perioden 1976–1985 har skett någon påtaglig förändring när det gäller sektorsröstningen är moderata samlingspartiet. Moderaternas röstandel bland offentligt anställda var 15 procent både 1976 och 1985 samtidigt som andelen moderata väljare i den privata sektorn ökade från 14 till 24 procent. Moderaternas krav på en minskad offentlig sektor har stärkt partiets ställning i den privata sektorn utan att för den skull försvaga partiets stöd bland offentliganställda.¹

Valundersökningarnas resultat har alltså visat att svenska väljares val av parti endast i mycket måttlig utsträckning påverkas av om arbetsplatsen är förlagd i den offentliga eller den privata sektorn. Den lilla ökning av sektorsröstningen som har kunnat iakttagas mellan 1976 och 1982 avstannade dessutom vid valet 1985, då skillnaden i andel röstande på socialdemokraterna eller vpk mellan väljare i offentlig och privat tjänst minskade från 8 till 6 procentenheter.²

För att underbygga tesen om den tilltagande sektorsröstningen har Hans Zetterberg lanserat begreppet "offentligförsörjda". Med "offentligförsörjda" menar Zetterberg inte bara offentliganställda, utan också ålders- och förtidspensionärer, långtidssjuka samt långsiktigt arbetslösa; för de fyra senare grupperna sammantagna har Zetterberg myntat termen "kassaklienter". Mot gruppen "offentligförsörjda" ställer Zetterberg egna företagare inklusive jordbrukare samt lönearbetare i privat tjänst. Studerande och hemarbetande under 65 år är inte intressanta för resonemanget och har därför förts till egna kategorier.³

De teser Hans Zetterberg driver med hjälp av sin nya klassificering är dels att "offentligförsörjda" utifrån sitt egenintresse tende-

¹ En analys av vad de olika partiernas väljare har för åsikter om den offentliga sektorns storlek redovisas i kapitel 11.

² Hans Zetterberg menar att de två viktigaste förändringarna som har inträffat är att socialdemokraterna och vpk har blivit svagare bland privatanställda arbetare och starkare bland den offentliga sektorns tjänstemän. Valundersökningarnas resultat visar dock inte på någon ökad sektorsröstning bland arbetarna. Andelen privatanställda arbetare som röstade på socialdemokraterna eller vpk var 66 procent 1976, 70 procent 1979, 72 procent 1982 och 68 procent 1985. Motsvarande siffror för arbetare i offentlig tjänst var 68 procent 1976, 1979 och 1982 och 65 procent 1985 (sektorsröstning +2 1976, -2 1979, -4 1982 och -3 1985). Tesen om socialdemokraternas och vpk:s ökade stöd bland de offentliganställda tjänstemännen får däremot ett visst stöd i valundersökningsmaterialet. Andelen offentligt anställda tjänstemän som röstade på s eller vpk var 40 procent 1976, 42 procent 1979, 45 procent 1982 och 45 procent 1985. Samtidigt sjönk andelen s- och vpk-väljare bland de privatanställda tjänstemännen från 38 procent 1976 via 37 procent 1979 till 36 procent både 1982 och 1985 (sektorsröstning +2 1976, +5 1979, +9 1982 och +9 1985).

³ Zetterberg kan tänka sig att räkna de studerande som "kassaklienter" – "Men eftersom stora delar av studiestödet har återbetalningsklausuler gör vi inte det" (Sifo Indikator, 1985:3).

rar att stödja socialdemokraterna eller vpk, dels att gruppen "offentligförsörjda" hela tiden ökar i storlek, vilket gör att "det bli svårare för de borgerliga att vinna".¹

Frågan om i vilken utsträckning Zetterbergs nya indelning av väljarkåren har någon koppling till röstningen prövas i tabell 9.23. Analysen omfattar nio olika kategorier: företagare, privatanställda tjänstemän, privatanställda arbetare, offentliganställda tjänstemän, offentliganställda arbetare, ålderspensionärer, "övriga kassaklienter", hemarbetande och studerande.² I tabellen redovisas också partifördelningen för samtliga "privatförsörjda" och för samtliga "offentligförsörjda".

Tabell 9.23 "Försörjning" och partival 1985 (procent)

försörjning											
partival	företagare	privata tjänstemän	privata arbetare	samtliga "privatförsörjda"	offentliga tjänstemän	offentliga arbetare	ålderspensionärer	"övriga kassaklienter"	samtliga "offentligförsörjda"	hemarbetande	studerande
vpk	2	3	4	4	8	6	3	10	6	1	12
s	12	33	64	41	37	59	48	58	47	39	25
c	22	7	9	11	9	9	14	8	10	13	8
fp	20	25	8	17	20	12	16	9	16	19	23
m	41	29	13	25	19	9	16	11	16	22	25
kds	1	2	0	1	4	2	3	4	3	6	1
mp	2	1	2	1	3	3	0	0	2	0	6
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	216	401	447	1064	477	239	406	155	1277	90	104
andel s/vpk	14	36	68	45	45	64	50	68	53	40	37

Kommentar: På grund av olika avrundningar skiljer sig i några fall siffrorna för s/vpk från summan av socialdemokraternas och vpk:s röstandelar. Till gruppen "privatförsörjda" har förts företagare, privatanställda tjänstemän och privatanställda arbetare. Till gruppen "offentligförsörjda" har förts offentliganställda tjänstemän, offentliganställda arbetare, ålderspensionärer och "övriga kassaklienter". Med ålderspensionärer avses icke förvärvsarbetande personer över 65 år. Gruppen "övriga kassaklienter" består av förtidspensionärer, arbetslösa, personer som genomgår arbetsmarknadsutbildning och personer som har beredskapsarbete. Termerna "offentligförsörjda" och "kassaklienter" har lanserats av Hans Zetterberg.

¹ Sifo Indikator, 1985:3; 1985:5.

² Till gruppen "övriga kassaklienter" har förts förtidspensionärer, personer med beredskapsarbete, personer som genomgår arbetsmarknadsutbildning samt arbetslösa.

Sektorsröstningen ökar endast marginellt om vi utnyttjar Hans Zetterbergs distinktion mellan "offentligförsörjda" och "privatförsörjda". Skillnaden i andel s/vpk-röster mellan offentligförsörjda och privatförsörjda uppgick till 8 procentenheter 1985 (53 mot 45 procent). Motsvarande skillnad mellan förvärvsarbete i den offentliga och den privata sektorn var 6 procentenheter. Skillnaden mellan 8 och 6 procentenheter förklaras av att hela 68 procent i den lilla gruppen av s k "övriga kassaklienter" (arbetslösa m fl) röstade på socialdemokraterna eller vpk i 1985 års riksdagsval. Andelen s/vpk-väljare bland ålderspensionärerna avvek däremot endast obetydligt från motsvarande andel i väljarkåren som helhet.

Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera att sektorsröstning än så länge inte är speciellt markerad bland svenska väljare. Sektorstillhörigheten har definitivt inte orsakat någon omfattande omgruppering i väljarkåren. Väljare som arbetar i eller på annat sätt hämtar sin "försörjning" från den offentliga sektorn röstar i allt väsentligt som valmanskåren i sin helhet. Hans Zetterbergs tes om en starkt ökande sektorsröstning i Sverige är förenklad och överdriven.¹

Boende

Hur människor bor har ett klart samband med partival i Sverige. Väljare som bor i egna småhus röstar i högre grad borgerligt än väljare som bor i lägenhet. Sambandet har funnits så långt tillbaka vi känner till, och det är inget skensamband orsakat av att medelklassen i högre grad än arbetarklassen bor i egna småhus. Väljare som bor i villor eller radhus har en tendens att rösta mer borgerligt än väljare som bor i lägenhet, oavsett om de är arbetare eller tjänstemän. Boendet har en självständig effekt på partivalet oberoende av klasstillhörigheten.

Resultaten i tabell 9.24 och 9.25 visar sambandet mellan väljarnas boendeform och röstning vid valet 1985.

¹ En indikator på en eventuellt tilltagande sektorsröstning i kommande val kan vara om personer i offentlig och privat tjänst redan i dag har olika åsikter om den offentliga sektorn. I kapitel 11 kommer vi att visa att en sådan åsiktsskillnad existerar.

Tabell 9.24 Boendeform och partival 1985 (procent)

boendeform	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
lantgård/villa på landsbygden	2	29	36	13	16	2	2	100	349	7
villa/radhus i småhusområde	4	41	8	19	23	3	2	100	1211	4
lägenhet i flerfamiljshus	8	50	5	15	18	2	2	100	979	10

Tabell 9.25 Partiernas väljare 1985 fördelade efter boendeform (procent)

boendeform	partival 1985							icke- röstare	samtliga	
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
lantgård/villa på landsbygden		6	9	46	11	11	10	16	16	14
villa/radhus i småhusområde		33	46	36	54	55	59	50	27	46
lägenhet i flerfamiljshus		61	45	18	35	34	31	34	57	40
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	132	1102	267	424	508	59	44	171	2777	

Kommentar: Boendeklassificeringen bygger på uppgifter från intervjuarna om hur undersökningspersonerna bodde. Någon hänsyn till om undersökningspersonerna ägde eller hyrde sin bostad har inte tagits.

Styrkan i sambandet är densamma som vid de närmast föregående valen. De borgerliga partierna fick 12 procentenheters större stöd bland villa- eller radhusboende väljare än bland väljare boende i lägenheter. Mönstret är likartat i de flesta yrkesgrupper.

Det ökade villaboendet i Sverige är en faktor som har gynnat det borgerliga blocket. Andelen väljare som bor i villa eller radhus har ökat under de senaste tio åren. Vid valet 1976 bodde en knapp majoritet av väljarna i eget småhus (54 procent). Vid valet 1985 hade motsvarande siffra stigit till 60 procent. Villaägare är i dag en större väljargrupp än hyresgäster inom samtliga partier utom vänsterpartiet kommunisterna.

Stad – landsbygd

Stad-landsbygd dimensionen är en av de klassiska konfliktlinjerna i svensk politik. Men till skillnad från många andra "klassiska" företeelser är inte stad-landmotsättningen död och överspelad. När väljarna går till valurnorna lever den i allra högsta grad och spelar en roll för röstningen.

Resultaten i tabell 9.26 och 9.27 visar hur väljare med olika bostadsort röstade 1985. Mönstret och styrkan i sambanden är desamma som vi känner till från tidigare undersökningar.

Tabell 9.26 Bostadsort och partival 1985 (procent)

bostadsort	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
ren landsbygd	2	32	32	13	16	3	2	100	415	7
mindre tätort	4	51	10	13	18	2	2	100	610	6
stad eller större tätort	6	46	6	20	19	2	1	100	1 145	7
Sthlm, Gbg, Malmö	10	36	4	16	30	2	2	100	360	7

Tabell 9.27 Partiernas väljare 1985 fördelade efter bostadsort (procent)

bostadsort	partival 1985							icke- röstare	samtliga	
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
ren landsbygd		7	12	49	13	13	20	18	17	16
mindre tätort		19	28	22	19	21	21	27	22	24
stad eller större tätort		48	48	34	54	44	45	39	44	45
Sthlm, Gbg, Malmö		26	12	5	14	22	14	16	17	15
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	132	1 100	269	422	505	56	44	172	2 773	

Kommentar: Klassifikation av intervjupersonernas bostadsort gjordes av intervjuarna. Tre kategorier användes – *ren landsbygd*, *mindre tätort* och *stad eller större tätort*. Ur gruppen boende i en stad eller större tätort har vi brutit ut intervjupersoner som bodde i Stockholm, Göteborg eller Malmö kommun och särredovisat dem.

Vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna tenderar att vara storstadspartier med klart starkare stöd i storstäderna (vpk 10 procent, m 30 procent) än på landsbygden (vpk 2 procent, m 16 procent). Centerpartiet uppvisar en rakt motsatt profil med få väljare i storstäderna (4 procent) och många väljare på landsbyg-

den (32 procent). Socialdemokraterna och folkpartiet är precis som moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna svagast på landsbygden (s 36 procent, fp 13 procent), men deras starkaste områden är inte storstäderna utan mindre tätorter för socialdemokraterna (51 procent) och städer eller större tätorter för folkpartiet (20 procent).

Sambandet mellan var väljarna bor någonstans och hur de röstar är inte något skensamband orsakat av att människor på landet och i städerna tenderar att ha olika yrken. Stad-landsbygdssdimensionen har ett självständigt samband med partivalet även sedan hänsyn har tagits till väljarnas yrkestillhörighet.

TillväxtSverige kontra problemSverige

Stad-landsbygdssdimensionen är inte den enda relevanta variabeln när det gäller att studera sambandet mellan bostadsort och röstning i Sverige. En annan faktor är geografisk region. Norrlänningar tenderar att rösta annorlunda än exempelvis västsvenskar. Norrland är traditionellt ett starkt fäste för socialdemokraterna medan Västsverige brukar rösta klart borgerligt.

Studier av hur partiernas regionala väljarstöd ser ut och har förändrats är ett gammalt statsvetenskapligt forskningsområde.¹ Den typ av strikt geografiska indelningar som oftast tillämpas inom denna forskningstradition kommer vi dock inte att använda i detta sammanhang. Vi kommer istället att arbeta med en indelning som tar hänsyn till i vilken typ av ekonomisk region eller omgivning som väljarna bor. Indelningen knyter an till en terminologi som har funnits i svensk samhällsdebatt sedan mitten av 1970-talet. Det har talats om ett *tillväxtSverige* med storstäderna och universitetsorterna i centrum som drar till sig det mesta av service och den nya industrin, och ett *problemSverige* med tyngdpunkt i Norrland och Bergslagen som har en gammal industri, strukturomvandlingsproblem och hög arbetslöshet.²

Resultaten i tabell 9.28 och 9.29 visar att det finns ett klart samband mellan vilken typ av ekonomisk omgivning väljarna bor i och hur de röstar.

¹ Se tex Janson, 1961, s. 190–210; Gustafsson 1974, s. 125–50; Korpi, 1981, s. 109–34; Petersson, 1981a; Berglund och Dellenbrant (red), 1986; Granberg, 1986.

² Se exempelvis Bildt, 1985. Han talar där om "tillväxtens boningar" och om "beroendeSverige".

Tabell 9.28 Ekonomisk region och partival 1985 (procent)

ekonomisk region	partival 1985							summa procent	antal inter- juade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
tillväxtSverige	7	35	6	20	28	2	2	100	730	6
mittemellanSverige	4	45	14	15	17	3	2	100	1 510	6
problemSverige	7	55	9	13	13	2	1	100	417	8

Tabell 9.29 Ekonomisk region och partival 1985 (procent)

ekonomisk region	partival 1985							icke- röstare	samtliga
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
tillväxtSverige	38	22	14	33	40	21	28	26	27
mittemellanSverige	41	58	74	54	50	64	61	53	57
problemSverige	21	20	12	13	10	15	11	21	16
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	136	1 166	283	435	527	61	46	181	2 944

Kommentar: TillväxtSverige har definierats som storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö med förortskommuner samt universitetsstäderna Lund, Uppsala, Linköping och Umeå. ProblemSverige omfattar kommuner med över 3.5 procents arbetslöshet (officiell AMS-statistik, april 1985). Övriga kommuner har klassificerats till gruppen mittemellanSverige. Resultaten i tabellerna 9.28 och 9.29 bygger på intervjudata från 1985 års valundersökning.

I valet 1985 fick socialdemokraterna minst stöd i tillväxtSverige (35 procent) och mest stöd i problemSverige (55 procent). För folkpartiet och moderaterna var mönstret det rakt motsatta med starkare röststöd i tillväxtSverige (fp 20 procent, m 28 procent) än i problemSverige (fp 13 procent, m 13 procent).

Sambandet mellan ekonomisk region och partival är ingen nyhet. Det har funnits länge. Socialdemokraterna har alltid varit starka i de områden som vi har definierat som problemSverige (till stor del Norrland och Bergslagen) och svagare i tillväxtSverige (storstäderna och universitetsorterna). Resultaten från de senaste valen tyder dock på att sambandet har blivit starkare. I 1985 års val gick socialdemokraterna tillbaka mer i storstäderna än i valkretsar som Värmland, Västmanland och Norrbotten.

Kopplingen mellan röstningen och i vilken typ av ekonomisk region väljarna bor är naturligtvis till en del orsakad av att yrkesammansättningen ser olika ut i tillväxtSverige och i problemSverige. Men sambandet mellan partival och ekonomisk region är inte

ett fenomen som försvinner när vi tar hänsyn till väljarnas yrkestillhörighet (se tabell 9.30).

Tabell 9.30 Partival 1985 efter yrkesgrupp och ekonomisk region (procent)

yrkesgrupp och ekonomisk region	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
arbetare										
tillväxtSverige	7	56	6	13	16	1	1	100	245	11
mittemellanSverige	4	62	10	10	10	2	2	100	660	7
problemSverige	8	71	6	7	8	0	0	100	201	10
tjänstemän										
tillväxtSverige	6	30	5	25	30	3	1	100	359	4
mittemellanSverige	4	38	10	21	21	4	2	100	507	4
problemSverige	7	42	6	23	15	5	2	100	128	2
företagare										
tillväxtSverige	2	12	4	24	56	2	0	100	75	1
mittemellanSverige	3	16	12	26	40	2	1	100	129	5
problemSverige	2	25	12	22	34	0	5	100	41	4

Socialdemokraternas starka ställning i problemSverige och svaga ställning i tillväxtSverige återfinns i alla yrkesgrupper – bland arbetare såväl som bland tjänstemän och företagare. Resultatet – ehuru omvänt – är lika tydligt för moderaterna; starkast stöd bland arbetare, tjänstemän och företagare i tillväxtSverige och klart svagare stöd bland arbetare, tjänstemän och företagare i problemSverige.

vilken ekonomisk-geografisk region väljarna bor i har alltså ett självständigt samband med partivalet även sedan vi tagit hänsyn till yrkesfaktorn.

Religion och röstning

Religion är en mycket betydelsefull faktor när det gäller att förklara västeuropeiska väljares val av parti – kanske till och med mer betydelsefull än klasstillhörighet.* Sambandet mellan religion och röstning är starkast i katolska länder som Italien, Belgien, Frankrike och Österrike samt i länder med både en katolsk och en protestantisk kyrka som exempelvis Nederländerna, Schweiz och Västtyskland. I Storbritannien och i de nordiska länderna, där den

* Detta avsnitt har författats av Mikael Gilljam.

protestantiska läran är helt dominerande, är däremot kopplingen mellan religion och partival svagare. I likhet med klassröstningen håller dock den religiösa röstningen på att avta i styrka. Den ökade sekulariseringen har både inneburit en tillbakagång för Väst-europas religiösa och kristdemokratiska partier och en försvagning av sambandet mellan religion och röstning.¹

I Norden är det i första hand i Norge som den religiösa dimensionen gör sig påmind i politiken. I Norge finns Nordens starkaste kristna parti – Kristelig Folkeparti.² Den för många kristna väljare så viktiga abortfrågan har dessutom varit en av de stora stridsfrågorna i norsk politik under hela 1970-talet.³ I Stortingsvalet 1977 och 1981 erhöll Kristelig Folkeparti en majoritet av rösterna från de religiöst organiserade väljarna, vilket skall jämföras med cirka 10 procent från väljarkåren i sin helhet. De socialistiska partierna stöddes vid samma val av endast en knapp femtedel av väljarna inom den kristna "legmannsbevegelsen".⁴

I Sverige har religion och religiösa sakfrågor intagit en undanskymd plats i den partipolitiska debatten. De etablerade partierna har inte visat något intresse för att föra in religiösa sakfrågor på den politiska dagordningen – till en del kanske beroende på att sådana frågor skulle innebära ett hot mot partiernas inre sammanhållning.⁵ Frågan om fria aborter har t ex aldrig fått samma politiska dignitet i Sverige som i Norge.

På våren 1964 fick dock Sverige ett kristet politiskt parti – kristen demokratisk samling (kds). Partiets tillkomst hade föregåtts av en debatt om kristendomsundervisningen i gymnasieskolan, "den tilltagande promiskuiteten" och eventuell censur av pornografiska filminslag.⁶ I 1964 års riksdagsval erhöll kds dock inte mer än 1.8 procent av de avgivna rösterna, och de religiösa och moraliska frågorna försvann ganska snabbt från debattens centrum. Kds har sedan dess endast haft stöd av mellan 1.4 (1976 och 1979) och 2.3 procent (1985) av väljarna.

Riksdagspartiernas relativa ointresse för religiösa frågor gör att

¹ Rose and Urwin, 1971 s. 220; Rose 1974, s. 17–19; Converse, 1974, s. 733; Smith, 1983, s. 18–26; Haerpfer and Gehmacher, 1984, s. 27–8, 33–5; Esaiasson, 1986, s. 18.

² Kristelig Folkeparti fick 12.3 procent av rösterna i Stortingsvalet 1973, 12.4 procent 1977, 9.4 procent 1981 och 8.3 procent 1985 (Valen, 1981, s. 24; Valen og Aardal, 1983, s. 24. Listhaug, 1986, s. 81).

³ Dessutom har den religiösa aktiviteten i Norge snarast ökat en aning mellan 1965 och 1981 (Valen, 1981, s. 150; Waldahl, 1983, s. 511; Valen og Aardal, 1983, s. 74–8).

⁴ Valen og Aardal, 1983, s. 78.

⁵ Berglund and Lindström, 1978, s. 61.

⁶ Westerståhl, 1964; Brändström, 1967; Birgersson m fl, 1981, s. 121–2; Johansson, 1985, s. 77–122.

vi knappast kan förvänta oss något starkare samband mellan religion och röstning i Sverige. När Bo Särllvik undersökte kopplingen mellan kyrkogång och röstning vid valet 1968 fann han dock ett visst samband. Människor som ofta gick i kyrkan tenderade att rösta något mer borgerligt än människor som sällan eller aldrig besökte någon gudstjänst. Särllviks slutsats blev att religion kunde karaktäriseras som en inte helt obetydlig förklaringsfaktor till svenskt väljarbeteende.¹

Sedan Särllvik gjorde sin undersökning har sekulariseringen av det svenska samhället fortsatt. De undersökningar som har gjorts visar på en kontinuerligt avtagande religiositet under hela efterkrigstiden. Andelen svenskar som uppger sig tro på Gud var 80 procent 1947, 62 procent 1956, 60 procent 1968 och 48 procent 1981. De regelbundna besökarna i svenska kyrkan har minskat från 12 procent 1956 till 7 procent 1981. Andelen människor som uppger sig gå till statskyrkan eller till någon frikyrka minst en gång i månaden har också minskat kontinuerligt – från 16 procent 1964 via 14 procent 1968, 14 procent 1976 och 13 procent 1981 till 10 procent 1985.² En intressant fråga är om den tilltagande sekulariseringen har medfört att det tidigare måttliga sambandet mellan religion och röstning i Sverige också har försvagats.

De frågor som skall besvaras i det här avsnittet gäller hur kristna väljare röstar, hur styrkan på sambandet mellan religion och partiaval har förändrats sedan 1960-talet, samt i vad mån sambandet mellan religion och röstning kvarstår när vi också tar hänsyn till väljarnas klasstillhörighet.

Det mått på religiositet som kommer att användas i analyserna bygger på intervjupersonernas uppgifter om hur ofta de går i kyrkan. I 1985 års valundersökning ingick följande intervjufråga: *"Hur ofta brukar Du gå till gudstjänst eller på möte i statskyrkan eller i någon frikyrka?"* De fyra svarsalternativen var *minst en gång i månaden, några gånger om året, mera sällan och aldrig*. Samma

¹ Särllvik, 1970b, s. 114. Med hjälp av socioekonomiska faktorer knutna till förvärvsställning lyckades Särllvik förklara 35.4 procent av variansen i variabeln blockröstning. När också variabeln kyrkogång togs med i analysen ökade förklaringskraften till 39.5 procent.

² Zetterberg, 1983, s. 11–12; Gustafsson, 1979, s. 2; 1985a, s. 219; Valundersökningarna 1964, 1968 och 1985. Zetterberg redovisar också andra tidsserier som alla visar på en sjunkande religiositet (tron på ett liv efter detta, tala om religion med sina vänner, sjunga psalmer, be till Gud). Teologen Per Block har dessutom visat att andelen "religiösa" dödsannonser i dagspressen har minskat under perioden 1945–1975 (Block, 1984, s. 184–7). Valdeltagandet i kyrkofullmäktigevalen sedan dessa började hållas samma år som riksdagsvalen har däremot inte minskat. Andelen röstande var 11.9 procent 1970, 15.2 procent 1973, 14.8 procent 1976, 14.4 procent 1979, 15.2 procent 1982 och 13.5 procent 1985. Siffran för 1985 är en uppskattning gjord av professorn i religionssociologi Göran Gustafsson (Gustafsson, 1977, s. 56; 1985b, s. 3–4; *Statistiska meddelanden* för de olika åren).

intervjufråga fanns också med i 1964 och 1968 års valundersökningar.¹ Kyrkogång anses allmänt vara en god indikator på religiositet, religiöst intresse och på identifikation med kyrkan som en social referensgrupp.²

Sambandet mellan kyrkogång och röstning 1985 redovisas i tabellerna 9.31 och 9.32. Tabell 9.31 visar hur väljare med olika kyrkobesöksfrekvens röstade, medan tabell 9.32 visar hur partiernas väljarkårer var sammansatta med avseende på kyrkogång.

Tabell 9.31 Kyrkogång och partival 1985 (procent)

kyrkogång	partival 1985							summa procent	antal intervjuede	andel icke-röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
minst en gång i månaden	0	23	23	18	15	19	2	100	260	7
några gånger om året	2	42	14	19	21	1	1	100	617	4
mera sällan	4	46	10	16	21	1	2	100	926	5
aldrig	11	48	5	15	19	0	2	100	733	9

Tabell 9.32 Partiernas väljare 1985 fördelade efter kyrkogång (procent)

kyrkogång	partival 1985							andel icke-röstare	
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	icke-röstare	samtliga
minst en gång i månaden	1	5	23	11	8	83	11	12	10
några gånger om året	8	24	32	28	26	9	9	14	24
mera sällan	30	39	33	35	38	9	41	29	36
aldrig	61	32	12	26	28	0	39	45	30
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuede	132	1101	267	423	507	59	44	171	2773

¹ I 1964 års intervjufråga ingick inte orden "eller på möte". En intervjufråga om kyrkogång ingick också i 1956 års valundersökning. Svartalernativ nummer två 1956 var dock *flera* gånger om året och inte – som i de senare valundersökningarna – *några* gånger om året. Andelen kyrkobesökare (svartalernativ ett och två) blev därigenom klart lägre 1956 än 1964 och 1968 och nästan lika låg som 1985, vilket måste betraktas som ett orimligt resultat. De av de följande resultaten som bygger på 1956 års valundersökning kommer därför endast – med behövliga reservationer – att redovisas i notapparaten och i kommentarerna i anslutning till de olika tabellerna.

² Särilvik, 1970b, s. 105; Baker et al. 1981, s. 182–3; Gustafsson, 1985a, s. 264; Demerath, 1968, s. 367. I 1982 och 1985 års valundersökningar ingick också en intervjufråga där svartalernativerna på en skala från 0 (dåligt) till 10 (bra) fick ange vad de tyckte om förslaget att "*satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll*". Korrelationen mellan kyrkogång och inställningen till kristna värden var 1985 så hög som 0.52 (Pearson's r), varför den senare variabeln inte kommer att användas i de fortsatta analyserna i det här kapitlet. Medelvärden på variabeln kristna värden var 4.67 1982 och 4.59 1985.

De partier som fick starkast stöd bland kyrkobesökarna (personer som går till kyrkan minst en gång i månaden eller några gånger om året) var kanske inte helt oväntat kds och centerpartiet. Även folkpartiet fick något starkare stöd bland kyrkobesökare än bland icke kyrkobesökare. Vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna fick däremot sitt starkaste stöd bland väljare som sällan eller aldrig går i kyrkan. Moderaterna var ungefär lika starka bland kyrkobesökare som bland icke kyrkobesökare.¹

Vid 1985 års val var det endast kds (92 procent) och centerpartiet (55 procent) som hämtade en majoritet av sina väljare från gruppen kyrkobesökare. Motsvarande siffra för övriga partier var 9 procent för vpk, 29 procent för socialdemokraterna, 39 procent för folkpartiet, 34 procent för moderata samlingspartiet och 20 procent för miljöpartiet.

Även vid 1964 och 1968 års riksdagsval var kyrkobesökarna i majoritet bland centerpartiets och kristen demokratisk samlings väljare. Men då bestod också högerens och folkpartiets väljarkårer till övervägande delen av personer som uppgav sig gå till kyrkan minst några gånger per år (se tabell 9.33).

Tabell 9.33 Andelen kyrkobesökare inom de olika partiernas väljarkårer 1964, 1968 och 1985 (procent)

valår	partival						samtliga
	vpk	s	c	fp	m	kds	
1964	19	38	66	54	64	98	47
1968	15	35	59	51	58	90	44
1985	9	29	54	39	34	92	34
skillnad							
1964-1985	-10	-9	-12	-15	-30	-6	-13

Kommentar: Med kyrkobesökare avses personer som uppger sig gå i kyrkan minst en gång i månaden eller några gånger om året.

¹ Att kristna väljare i stor utsträckning röstar på något borgerligt parti eller på kds styrks av två intervjuundersökningar om de politiska sympatierna hos präster och frikyrkopastorer (våren 1976) och hos prästkandidater (hösten 1978). Präster i svenska kyrkan (n=252) hade 1976 följande partisympatier: vpk 2 procent, s 12 procent, c 29 procent, fp 8 procent, m 33 procent och kds 16 procent. Frikyrkopastorer (n=257): vpk 0 procent, s 13 procent, c 13 procent, fp 43 procent, m 5 procent och kds 26 procent. Prästkandidater (n=446): vpk 12 procent, s 26 procent, c 22 procent, fp 15 procent, m 14 procent, kds 9 procent och övriga partier 2 procent. Resultaten är hämtade från Pettersson och Magni (1976, s. 29) och Bäckström (1983, s. 82) och avser endast de svarspersoner som uppgav partisympti.

Under perioden 1964–1985 minskade andelen religiösa väljare inom samtliga partier. Men minskningen gick snabbast inom folkpartiet och framförallt inom högern/moderaterna. Vid valet 1964 gick hela 64 procent av högerpartiets väljare till kyrkan minst några gånger per år. Tjugo år senare hade den andelen sjunkit till 34 procent. Moderaternas starka frammarsch under de senaste 15 åren har främst inneburit ett tillskott av icke religiösa väljare.¹

En analys av kopplingen mellan kyrkogång och röstning visar på en klar försvagning sedan 1960-talet (se tabell 9.34). Skillnaden i andelen väljare som stödde socialdemokraterna eller vpk mellan kyrkobesökare och icke kyrkobesökare var 24 procentenheter 1964 och 23 procentenheter 1968. Vid valet 1985 hade den skillnaden minskat till 16 procentenheter.² Vid valet 1964 och 1968 förklarade variabeln kyrkobesök 6 procent av variansen i blockröstningen.³ Tjugo år senare hade den siffran minskat till 3 procent.⁴

Tabell 9.34 Religiös röstning vid valen 1964, 1968 och 1985. Andel röstande på socialdemokraterna eller vpk bland kyrkobesökare och icke-kyrkobesökare samt sambandet mellan kyrkogång och blockval (procent och andel förklarad varians (R^2))

valår	andel s/vpk-röstande bland kyrkobesökare	andel s/vpk-röstande bland icke kyrkobesökare	differens	R^2
1964	42	66	+24	0.06
1968	43	66	+23	0.06
1985	38	54	+16	0.03

Kommentar: Andel s- eller vpk-röstande har beräknats med samtliga partiröstande som procentbas. Kds har förts till det borgerliga blocket. Siffrorna för 1956 års val är enligt ordningen i tabellen från vänster till höger 36, 59, +23 och 0.05.

¹ Att det i första hand är inom högern/moderaterna och inom folkpartiet som andelen religiösa väljare har sjunkit framgår också tydligt när vi ser till andelen väljare som har uppgett sig gå i kyrkan minst en gång i månaden. Mellan 1964 och 1985 sjönk den andelen från 26 till 8 procent för högern/moderaterna och från 25 till 11 procent för folkpartiet. Motsvarande siffror var 1 respektive 1 procent för vpk, 9 respektive 5 procent för socialdemokraterna, 25 respektive 23 procent för centerpartiet och 90 respektive 83 procent för kds.

² Andel s- och vpk-röster har beräknats med samtliga partiröstande som procentbas.

³ Andel förklarad varians har beräknats med hjälp av dikotomin blockval (där kds har förts till det borgerliga blocket) och dikotomin kyrkogång (där minst en gång i månaden och några gånger om året respektive mera sällan och aldrig har slagits samman).

⁴ Motsvarande siffror för 1956 års val – då ett av svarsalternativen på intervjufrågan om kyrkogång var något annorlunda och då kds ännu inte existerade – var 23 procentenheters skillnad och 5 procent förklarad varians.

Figur 9.4 Religiös röstning under kontroll för klasstillhörighet vid valet 1964, 1968 och 1985. Andel röstande på socialdemokraterna eller vpk efter kyrkogång och klasstillhörighet (procent)

		klasstillhörighet		
VALET 1964		arbetar-klass	medel-klass	effekt av klasstillhörighet på blockval
icke kyrko-besökare		84	41	+43
kyrkogång				
kyrko-besökare		68	20	+48
effekt av kyrko-gång på blockval		+16	+21	
		klasstillhörighet		
VALET 1968		arbetar-klass	medel-klass	effekt av klasstillhörighet på blockval
icke kyrko-besökare		83	45	+38
kyrkogång				
kyrko-besökare		67	23	+44
effekt av kyrko-gång på blockval		+16	+22	
		klasstillhörighet		
VALET 1985		arbetar-klass	medel-klass	effekt av klasstillhörighet på blockval
icke kyrko-besökare		72	40	+32
kyrkogång				
kyrko-besökare		60	23	+37
effekt av kyrko-gång på blockval		+12	+17	

Kommentar: Andel s- eller vpk-röstande har beräknats med samtliga partiröstande som procentbas. Med kyrkobesökare avses personer som går i kyrkan minst en gång i månaden eller några gånger om året. Icke kyrkobesökare är de som sällan eller aldrig går i kyrken. Klassvariabeln bygger på den socioekonomiska yrkesindelning som har presenterats tidigare. Till medelklassen har förts tjänstemän, företagare och bönder. Vid valet 1956 var – med tidigare gjorda reservationer – effekten av kyrkogång +12 procentenheter i medelklassen och +18 procentenheter i arbetar-klassen. Effekten av klasstillhörighet var +46 procentenheter bland kyrkobesökare och +52 procentenheter bland icke kyrkobesökare.

Klasstillhörighet är den viktigaste socioekonomiska faktorn när det gäller att förklara svenska väljares blockval. Eftersom vi vet att medelklassväljare är något mer trogna kyrkobesökare än arbetarklassväljare, är det därför otillfredsställande att undersöka den religiösa röstningen utan att ta hänsyn till vilken klass väljarna tillhör.¹ Särskilt som klasstillhörighet kan betraktas som en av orsakerna till kyrkogång, medan det omvända förhållandet är svårare att tänka sig.²

Resultaten i figur 9.4 redovisar sambandet mellan kyrkogång och blockval under kontroll för klasstillhörighet vid valen 1964, 1968 och 1985.

Sambandet mellan kyrkogång och blockval reduceras mycket litet vid kontroll för väljarnas klasstillhörighet. Vid samtliga tre undersökningstillfällen kvarstår sambandet på det hela taget oförändrat bland medelklassväljarna medan det sjunker en aning inom arbetarklassen. Även om skillnaderna är små pekar resultaten alltså på att religionen har större betydelse för röstningen inom medelklassen än inom arbetarklassen.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att den religiösa röstningen i Sverige aldrig har varit av lika stor betydelse som klassröstningen. Den är dessutom mindre omfattande idag än vad den var på 1960-talet. Ännu 1985 framstår dock den religiösa faktorn som en icke oviktig förklaring till varför svenska väljare röstar som de gör.

Socioekonomiska faktorer och partibyten

Partibyten kan inte alltid förklaras med samma faktorer som det stabila röstningsbeteendet. Partibyten är mer påverkade av olika kortsiktiga omständigheter som varierar från val till val medan stabila partiväljares röstning är mer bestämd av långsiktiga och strukturella faktorer. En studie av sambandet mellan olika socioekonomiska variabler och partibyte har alltså ett eget intresse.

Resultaten i tabell 9.35 visar hur benägenheten att byta parti respektive block varierade mellan olika socioekonomiska grupper vid valet 1985.

¹ Sambandet mellan klasstillhörighet och kyrkogång är inte särskilt starkt och har dessutom minskat över tid. Skillnaden i andel kyrkobesökare mellan arbetarklass och medelklass var 16 procentenheter 1956, 12 procentenheter 1964, 10 procentenheter 1968 och 6 procentenheter 1985. Andelen kyrkobesökare har minskat i både arbetarklassen och medelklassen, men minskningen har varit störst i medelklassen.

² Jfr Särilvik, 1970b, s. 108-9.

Tabell 9.35 Partibytare och blockbytare efter socioekonomisk grupptillhörighet (procent)

<i>socioekonomisk grupp</i>	<i>andel partibytare</i>	<i>andel blockbytare</i>	<i>antal intervjuade</i>
kön			
män	18	5	1 181
kvinnor	20	5	1 163
ålder			
21-30	27	8	417
31-40	22	5	561
41-50	21	4	424
51-60	15	5	358
61-70	14	3	357
71-80	11	2	227
barnförhållande			
småbarn, ej skolbarn hemma	27	8	229
småbarn och skolbarn hemma	24	5	169
skolbarn, ej småbarn hemma	19	4	443
inga hemmavarande barn under 18 år	18	5	1 388
yrkesgrupp			
industriarbetare	13	6	398
övriga arbetare	15	5	467
lägre tjänstemän	23	5	246
tjänstemän i mellanställning	25	6	444
högre tjänstemän	22	5	338
småföretagare	25	7	176
jordbrukare	10	0	102
studerande	36	5	64
anställningssektor-förvärvsarbete			
offentlig tjänst	23	5	664
privat tjänst	20	6	961
utbildning			
låg	14	4	1 080
medelhög	23	7	560
hög	27	6	594
boendeform			
lantgård/villa på landsbygden	16	4	315
villa eller radhus i småhusområde	20	5	1 085
lägenhet i flerfamiljshus	20	6	838
bostadsort			
ren landsbygd	17	4	369
mindre tätort	16	4	544
stad eller större tätort	22	6	1 005
Sthlm, Gbg, Malmö	21	5	310
ekonomisk region			
tillväxtSverige	22	5	632
mittemellanSverige	19	5	1 347
problemSverige	15	5	365
samtliga väljare	19	5	2 344

Kommentar: Resultaten omfattar enbart intervjupersoner som partiröstade både 1982 och 1985.

Mönstret i resultaten stämmer väl överens med motsvarande resultat från 1982 års val. Det är framförallt yngre högutbildade väljare i större tätorter eller storstäder som byter parti i Sverige. Kvinnor byter parti något mer än män. Bland yrkesgrupperna byter tjänstemän och företagare oftare parti än arbetare och jordbrukare.

Eftersom större delen av partibytena sker inom det borgerliga blocket avspeglar resultaten främst vilka grupper det är som tenderar att ha en hög bytarbenägenhet mellan de olika borgerliga partierna. Om vi ser på blockbytena är det mycket små skillnader mellan olika socioekonomiska gruppers tendens att skifta block. Det var endast åldersfaktorn som hade ett klart samband med väljarnas blockbyttartendens 1985. Yngre väljare bytte oftare block än äldre. Benägenheten att byta block vid 1985 års val hade alltså inga eller endast mycket svaga samband med olika socioekonomiska faktorer.

Resultaten i tabellerna 9.36–9.40 visar på ett mycket mer detaljerat sätt vilka väljare som bytte parti 1985 och mellan vilka partier bytena skedde. Redovisningen omfattar en tabell per riksdagsparti och visar hur väljare med olika socioekonomiska karakteristika röstade 1982 och 1985. Procentberäkningarna visar hur väljare som stödde vpk, s, c, fp respektive m 1982 röstade i valet 1985.

Analysen ger en uppfattning om i vilka grupper de olika partierna relativt sett förlorade flest röster och i vilka grupper som de lyckades bäst med att behålla sina gamla väljare. Resultaten kan också användas för att ta reda på i vilka grupper som partierna vann relativt sett flest partibytare från varandra. Om man exempelvis studerar fp-kolumnerna i tabellerna 9.36, 9.37, 9.38 och 9.40 framgår det i vilka grupper som folkpartiet vann flest partibytare från vart och ett av de övriga partierna vid valet 1985.

Tabell 9.36 Partival 1985 bland vpk-väljare 1982 med hänsyn tagen till socioekonomisk grupptillhörighet (procent)

socioekonomisk grupp	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
kön										
män	72	23	0	2	0	0	3	100	66	1
kvinnor	76	12	0	4	0	0	8	100	50	2
ålder										
21-30	72	19	0	0	0	0	4	100	26	4
31-60	72	18	0	4	0	0	6	100	73	0
61-80	76	18	0	0	0	0	6	100	17	0
barnförhållande										
småbarn och/eller skolbarn hemma	67	21	0	5	0	0	7	100	43	2
inga hemmavarande barn under 18 år	77	16	0	2	0	0	5	100	68	1
yrke										
arbetare	79	19	0	0	0	0	2	100	43	2
tjänstemän	71	17	0	6	0	0	6	100	55	0
anställningssektor- förvärvsarbetande										
offentlig tjänst	77	16	0	0	0	0	7	100	47	0
privat tjänst	65	22	0	5	0	0	8	100	37	5
utbildning										
låg	76	18	0	3	0	0	3	100	34	6
medelhög	76	20	0	4	0	0	0	100	25	0
hög	70	18	0	2	0	0	10	100	52	0
boendeform										
villa eller radhus i småhusområde	70	16	0	8	0	0	6	100	39	0
lägenhet i fler- familjshus	74	20	0	0	0	0	6	100	66	0
bostadsort										
mindre tätort	69	19	0	8	0	0	4	100	26	0
stad eller större tätort	73	21	0	2	0	0	4	100	53	0
Sthlm, Gbg, Malmö	75	17	0	0	0	0	8	100	24	0
ekonomisk region										
tillväxtSverige	80	14	0	0	0	0	6	100	35	0
mittemellanSverige	60	28	0	6	0	0	6	100	55	3
problemSverige	92	4	0	0	0	0	4	100	26	0
samtliga vpk-väljare 1982	74	18	0	3	0	0	5	100	116	2

Tabell 9.37 Partival 1985 bland s-väljare 1982 med hänsyn tagen till socioekonomisk grupptillhörighet (procent)

socioekonomisk grupp	partival 1985							summa procent	antal inter-vjuade	andel icke-röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
kön										
män	3	90	0	4	2	0	1	100	515	3
kvinnor	2	92	1	4	1	0	0	100	564	3
ålder										
21-30	6	84	0	6	4	0	0	100	190	4
31-60	2	91	1	4	1	0	1	100	603	3
61-80	1	95	1	3	0	0	0	100	286	1
barnförhållande										
småbarn hemma	5	85	1	6	3	0	0	100	179	2
inga småbarn, men skolbarn hemma	2	93	0	3	1	0	1	100	209	2
inga hemmavarande barn under 18 år	2	91	1	4	1	0	1	100	629	3
yrkesgrupp										
industriarbetare	1	94	0	2	2	0	1	100	292	4
övriga arbetare	3	93	1	2	1	0	0	100	296	4
lägre tjänstemän	6	87	0	6	1	0	0	100	120	2
tjänstemän i mellanställning	2	89	1	5	1	0	2	100	170	1
högre tjänstemän	1	89	0	10	0	0	0	100	80	1
småföretagare	3	75	0	8	14	0	0	100	36	3
studerande	23	68	0	5	4	0	0	100	22	11
anställningssektor-förvärsarbetande										
offentlig tjänst	4	88	0	5	1	0	2	100	314	2
privat tjänst	2	90	0	4	3	0	1	100	413	4
utbildning										
låg	1	94	1	3	1	0	0	100	634	3
medelhög	5	87	0	6	2	0	0	100	240	4
hög	5	82	1	8	2	0	2	100	146	3
boendeform										
lantgård/villa på landsbygden	2	89	0	4	3	0	2	100	104	3
villa eller småhus i småhusområde	2	90	1	5	1	0	1	100	479	2
lägenhet i flerfamiljshus	3	91	1	3	2	0	0	100	438	4
bostadsort										
ren landsbygd	2	89	2	5	2	0	0	100	132	3
mindre tätort	1	94	0	3	1	0	1	100	285	1
stad eller större tätort	3	90	0	5	2	0	0	100	473	4
Sthlm, Gbg, Malmö	6	87	0	3	2	0	2	100	126	5
ekonomisk region										
tillväxtSverige	5	89	0	3	2	0	1	100	241	5
mittemellanSverige	2	91	0	5	1	0	1	100	623	2
problemSverige	2	92	2	3	1	0	0	100	215	6
samtliga s-väljare 1982										
	2	91	1	4	1	0	1	-100	1079	3

Tabell 9.38 Partival 1985 bland c-väljare 1982 med hänsyn tagen till socioekonomisk grupptillhörighet (procent)

socioekonomisk grupp	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
kön										
män	0	3	73	12	10	2	0	100	167	2
kvinnor	1	4	57	22	7	7	2	100	180	2
ålder										
21-30	5	3	53	24	13	2	0	100	59	2
31-60	0	5	64	16	8	5	2	100	192	3
61-80	0	1	74	15	5	5	0	100	96	1
barnförhållande										
småbarn hemma	0	4	56	18	16	6	0	100	55	2
inga småbarn, men skolbarn hemma	0	4	68	20	4	1	3	100	70	4
inga hemmavarande barn under 18 år	1	4	66	16	8	5	0	100	201	1
yrkesgrupp										
industriarbetare	3	13	56	10	8	10	0	100	39	0
övriga arbetare	2	4	68	6	13	2	5	100	53	4
lägre tjänstemän	0	3	47	32	15	3	0	100	34	6
tjänstemän i mellanställning	0	4	53	32	4	7	0	100	53	4
högre tjänstemän	2	3	58	22	8	7	0	100	40	0
småföretagare	0	3	62	16	16	0	3	100	31	3
jordbrukare	0	0	91	3	3	3	0	100	70	0
anställningssektor- förvärsarbetande										
offentlig tjänst	1	2	53	26	9	5	4	100	87	3
privat tjänst	1	7	68	12	9	3	1	100	143	2
utbildning										
låg	0	3	72	14	6	4	1	100	177	1
medelhög	2	5	58	15	15	3	2	100	85	4
hög	1	3	53	29	5	9	0	100	66	2
boendeform										
lantgård/villa på landsbygden	1	2	86	6	4	1	0	100	123	0
villa eller småhus i småhusområde	0	5	51	23	12	6	3	100	141	3
lägenhet i flerfamiljshus	3	5	52	26	8	6	0	100	64	5
bostadsort										
ren landsbygd	1	1	83	7	5	2	1	100	134	0
mindre tätort	0	6	60	15	9	8	2	100	80	4
stad eller större tätort	1	6	47	28	14	3	1	100	96	4
Sthlm, Gbg, Malmö	5	0	50	39	0	6	0	100	18	0
ekonomisk region										
tillväxtSverige	2	3	49	31	10	5	0	100	59	1
mittemellanSverige	1	4	68	14	7	5	2	100	249	3
problemSverige	0	3	67	15	15	0	0	100	39	2
samtliga c-väljare 1982	1	4	65	17	8	4	1	100	347	2

Tabell 9.39 Partival 1985 bland fp-väljare 1982 med hänsyn tagen till socioekonomisk grupptillhörighet (procent)

socioekonomisk grupp	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
kön										
män	0	5	0	85	8	1	1	100	88	1
kvinnor	0	3	2	85	9	0	1	100	97	3
ålder										
21-30	0	7	0	74	19	0	0	100	27	0
31-60	0	4	1	86	8	0	1	100	103	2
61-80	0	2	2	87	5	2	2	100	55	4
barnförhållande										
småbarn hemma	0	5	0	78	13	0	4	100	23	4
inga småbarn, men skolbarn hemma	0	0	0	94	6	0	0	100	32	0
inga hemmavarande barn under 18 år	0	5	1	83	9	1	1	100	124	2
yrkesgrupp										
arbetare	0	5	2	84	9	0	0	100	44	4
tjänstemän	0	4	0	85	8	1	2	100	107	0
småföretagare	0	5	5	76	14	0	0	100	21	5
anställningssektor-förvärvsarbetande										
offentlig tjänst	0	6	2	79	9	0	4	100	53	2
privat tjänst	0	4	0	89	7	0	0	100	74	1
utbildning										
låg	0	1	3	81	13	1	1	100	72	4
medelhög	0	4	0	91	5	0	0	100	45	2
hög	0	6	0	84	8	0	2	100	63	0
boendeform										
lantgård/villa på landsbygden	0	0	0	82	18	0	0	100	17	6
villa eller radhus i småhusområde	0	3	2	88	4	1	2	100	101	3
lägenhet i flerfamiljshus	0	6	0	79	15	0	0	100	62	0
bostadsort										
ren landsbygd	0	0	0	80	20	0	0	100	20	9
mindre tätort	0	3	0	89	5	0	3	100	38	3
stad eller större tätort	0	7	2	85	5	0	1	100	95	1
Sthlm, Gbg, Malmö	0	0	0	77	19	4	0	100	26	0
ekonomisk region										
tillväxtSverige	0	3	0	85	11	1	0	100	65	1
mittemellanSverige	0	5	1	83	9	0	2	100	98	2
problemSverige	0	0	5	95	0	0	0	100	22	11
samtliga fp-väljare 1982	0	4	1	85	9	0	1	100	185	2

Tabell 9.40 Partival 1985 bland m-väljare 1982 med hänsyn tagen till socioekonomisk gruppstillhörighet (procent)

socioekonomisk grupp	partival 1985							summa procent	antal inter- vjuade	andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
kön										
män	0	2	2	17	77	1	1	100	308	3
kvinnor	0	4	3	21	71	1	0	100	225	2
ålder										
21-30	0	6	4	21	69	0	0	100	99	5
31-60	0	3	3	20	73	1	0	100	315	2
61-80	0	2	1	12	83	2	0	100	119	2
barnförhållande										
småbarn hemma	1	4	4	20	70	0	1	100	84	1
inga småbarn, men skolbarn hemma	0	3	1	23	71	2	0	100	106	2
inga hemmavarande barn under 18 år	0	3	3	18	75	1	0	100	337	3
ykesgrupp										
industriarbetare	0	13	4	17	63	0	3	100	30	3
övriga arbetare	0	6	4	21	69	0	0	100	49	4
lägre tjänstemän	0	3	3	22	72	0	0	100	61	2
tjänstemän i mellanställning	1	3	4	22	68	2	0	100	113	3
högre tjänstemän	0	2	2	16	79	1	0	100	148	1
småföretagare	0	1	0	17	82	0	0	100	77	3
jordbrukare	0	0	6	0	88	6	0	100	16	0
studerande	0	5	0	35	60	0	0	100	20	5
anställningssektor- förvärsarbetande										
offentlig tjänst	1	5	3	19	70	2	0	100	125	1
privat tjänst	0	3	3	20	74	0	0	100	273	3
utbildning										
låg	0	1	2	20	75	1	1	100	140	3
medelhög	0	6	3	19	72	0	0	100	145	0
hög	0	3	3	19	74	1	0	100	229	3
boendeform										
lantgård/villa på landsbygden	0	2	6	15	74	2	1	100	53	4
villa eller radhus i småhusområde	0	2	2	18	77	1	0	100	286	1
lägenhet i flerfamiljshus	1	6	2	21	69	1	0	100	177	4
bostadsort										
ren landsbygd	0	5	5	14	73	2	1	100	59	5
mindre tätort	0	1	4	15	80	0	0	100	100	3
stad eller större tätort	1	3	2	23	70	1	0	100	250	2
Sthlm, Gbg, Malmö	0	5	0	16	78	1	0	100	105	3
ekonomisk region										
tillväxtSverige	0	4	1	19	76	0	0	100	208	3
mittemellanSverige	0	3	4	17	74	2	0	100	276	4
problemSverige	0	2	0	23	73	2	0	100	49	4
samtliga m-väljare 1982	0	3	3	18	75	1	0	100	533	3

De partibytare som lämnade vänsterpartiet kommunisterna 1985 gick främst till socialdemokraterna. Tendensen att byta från vpk till s var i stort sett lika stor i alla socioekonomiska grupper med ett visst undantag för kvinnliga vpk-väljare som hade en mindre benägenhet än manliga vpk-väljare att byta till s. Vänsterpartiet kommunisternas partibytarvinster 1985 kom nästan enbart från socialdemokraterna. De s-väljare som hade störst tendens att byta till vpk 1985 var yngre väljare, studerande och storstadsbor.

De socialdemokratiska väljarna var något mindre partitrogna 1985 än vid valen 1982 och 1979. Nittioen procent av 1982 års s-väljare som även röstade 1985 stödde ånyo socialdemokraterna. Motsvarande siffror för 1982 och 1979 var något högre – 94 respektive 93 procent. De mest partitrogna s-väljarna 1985 var industriarbetare (94 procent), äldre väljare (94 procent) och väljare i mindre tätorter (94 procent). Störst benägenhet att lämna socialdemokraterna hade yngre väljare, studerande, småföretagare, högutbildade och väljare i storstäderna. De fåtaliga partibytare som socialdemokraterna vann från de borgerliga partierna återfanns främst bland kvinnor, yngre väljare, industriarbetare och hyresgäster.

Centerpartiets förluster 1985 gick främst till folkpartiet men även till moderaterna. Mindre partibytarströmmar gick också från centerpartiet till socialdemokraterna och kds. Centerpartiets röstförluster till folkpartiet var procentuellt störst bland kvinnor, yngre väljare, tjänstemän, högutbildade och storstadsbor. Förlusterna till moderaterna återfanns i delvis andra grupper. Förlusterna var störst bland män, småföretagare och småbarnsföräldrar. Till socialdemokraterna tappade centerpartiet i första hand industriarbetare.

Folkpartiet hade ovanligt partitrogna väljare 1985. Hela 85 procent av 1982 års fp-väljare som också röstade 1985 stödde folkpartiet. Motsvarande siffror var mycket lägre 1979 och 1982–65 respektive 46 procent). De små partibytarförluster folkpartiet gjorde 1985 – främst till moderaterna – återfanns bland exempelvis småföretagare. Folkpartiets stora partibytarvinst i 1985 års val hämtades i första hand från moderaterna och centerpartiet. Vinsten från socialdemokraterna var mindre. De moderater som hade störst benägenhet att gå till folkpartiet 1985 var kvinnor, yngre och medelålders människor, högre tjänstemän och studerande. Från socialdemokraterna vann folkpartiet främst yngre väljare, högre tjänstemän och högutbildade människor.

Moderaternas väljare var klart mindre partitrogna 1985 än vid de närmast föregående valen. Endast 75 procent av de m-väljare från 1982 som också röstade 1985 stödde moderaterna. Vid valen 1979 och 1982 var motsvarande siffror mycket högre (93 respektive 82 procent). Bäst lyckades moderaterna med att behålla sina äldsta

väljare (83 procent), jordbrukarna (80 procent) och småföretagarna (82 procent). Störst benägenhet att lämna moderaterna hade yngre väljare, arbetare, studerande och hyresgäster.

Partibytaranalysen kan sammanfattas genom att se på i vilka socioekonomiska grupper som partierna gjorde nettovinster eller nettoförluster till följd av partibytena vid 1985 års val. Resultaten i tabell 9.41 visar vilka effekter partiernas bytesvinster och bytesförluster i olika grupper fick på valresultatet 1985.

Tabell 9.41 Partiernas partibytarvinster eller partibytarförluster i olika socioekonomiska grupper vid valet 1985 (procent av partiröstande 1982 och 1985)

socioekonomisk grupp	parti							antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	
kön								
män	+0.0	-0.9	-1.5	+3.7	-1.6	+0.2	±0.0	1 181
kvinnor	+0.0	-0.6	-2.6	+4.4	-1.6	+0.2	+0.1	1 163
ålder								
22-30	+0.4	-0.6	-0.1	+1.8	-0.5	-0.1	-0.0	417
31-60	-0.2	-0.5	-2.3	+4.9	-2.2	+0.3	±0.0	1 343
61-80	-0.1	-0.4	-0.8	+1.4	-0.5	+0.2	+0.1	584
yrkesgrupp								
arbetare	+0.3	-0.9	-1.1	+1.7	-0.2	±0.0	+0.1	928
tjänstemän	-0.3	-0.2	-2.0	+4.4	-2.3	+0.3	-0.1	913
företagare	±0.0	-0.3	-0.6	+1.3	-0.4	±0.0	+0.1	227
jordbrukare	±0.0	±0.0	-0.2	+0.1	±0.0	+0.1	-0.0	102
studerande	+0.1	-0.1	-0.2	+0.6	-0.3	±0.0	-0.0	64
bostadsort								
ren landsbygd	+0.1	-0.5	-0.8	+0.1	-0.1	+0.1	-0.0	369
mindre tätort	-0.2	-0.2	-1.1	+1.5	-0.3	+0.2	+0.2	544
stad eller större tätort	+0.1	-0.5	-1.8	+4.6	-2.2	+0.1	-0.2	1 005
Sthlm, Gbg, Malmö	+0.1	-0.3	-0.4	+0.1	-0.6	±0.0	+0.1	310
ekonomisk region								
tillväxtSverige	+0.2	-0.2	-1.1	+2.5	-1.4	±0.0	-0.1	632
mittemellanSverige	-0.2	-0.7	-2.6	+4.4	-1.6	+0.5	+0.2	1 347
problemSverige	+0.1	-0.6	-0.4	+1.2	-0.2	-0.1	-0.0	365
total partibytarvinst eller partibytarförlust	+0.1	-1.5	-4.1	+8.1	-3.2	+0.4	+0.1	2 344

Kommentar: Resultaten är nettosiffror av olika partibytarströmmar. De kan inte adderas över de olika socioekonomiska grupperna. De kan enbart summeras inom var och en av bakgrundsvariablerna. Procentbasen är partiröstande 1982 och 1985 (2344 personer).

Vänsterpartiet kommunisterna gjorde nettovinster bland unga väljare och arbetare men förlorade nästan lika mycket bland äldre väljare och tjänstemän.

Socialdemokraterna tappade något fler partibytare bland män än bland kvinnor. Yrkesmässigt förlorade socialdemokraterna mest bland arbetarna (-0.9 procentenheter). Relativt sett var dock förlusten bland företagarna (-0.3 procentenheter) större.

Centerpartiet förlorade klart mer bland kvinnorna (-2.6) än bland männen (-1.5). Den yrkesgrupp som c tappade mest röster i var tjänstemännen.

Folkpartiet vann något fler röster bland kvinnor än bland män. Tjänstemännen var den yrkesgrupp som gav partiet flest nya röster (+4.4).

Moderaterna gjorde större delen av sin förlust bland medelålders väljare och bland tjänstemän. Nettoförlusten var större i tillväxt-Sverige och i storstäderna än i problemSverige och på landsbygden.

Socioekonomiska faktorer och partival i Sverige

Analyserna i detta kapitel har gällt kopplingen mellan olika socioekonomiska faktorer och partival i Sverige. Vi har studerat sådana variabler som kön, ålder, yrke, anställningssektor, bostadsort, religion m m och undersökt sambanden med röstningen och hur dessa samband har förändrats över tid. Analyserna har oftast varit bivariata, dvs gällt sambandet mellan röstningen och de olika socioekonomiska variablerna tagna var och en för sig.

Ett sätt att sammanfatta huvudresultaten och samtidigt ta hänsyn till att de olika bakgrundsvariablerna delvis överlappar varandra är att gå vidare från enkla bivariata analyser till mer komplicerade multivariata analysmodeller. En fördel med multivariata analyser är att de gör det möjligt att studera olika förklaringsfaktorerers betydelse efter det att hänsyn tagits till andra faktorerers inverkan.

Sammanfattningen kan med fördel koncentreras till det politiskt mest centrala – dvs väljarnas blockval – och till ett fåtal förklaringsfaktorer som är både teoretiskt relevanta och har uppvisat empiriskt intressanta samband med svenska väljares röstning. De förklaringsfaktorer som vi mot denna bakgrund har valt att ta med i analyserna är tämligen självskrivna. De är väljarnas yrkesgrupps-tillhörighet, anställningssektor, bostadsort och religiositet. Tillsammans täcker de in tre gamla och en ny konfliktlinje i svensk politik. De gamla konfliktlinjerna är motsättningen mellan olika klasser, motsättningen mellan *stad och landsbygd* och motsättningen i livs-

stil och attityder mellan människor med olika intresse för kyrka och religion. Den nya konfliktlinjen är motsättningen mellan den offentliga och den privata sektorn i samhället.

Resultaten i tabell 9.42 visar hur väl dessa fyra orsaksfaktorer tillsammans förklarade väljarnas blockval 1985 och i vad mån var och en av dem hade något självständigt samband med blockvalet. Den analysteknik som har använts är multivariat regressionsanalys. Siffrorna som redovisas i tabellen är ostandardiserade regressionskoefficienter (b-värden). De kan tolkas som ett slags effektmått: ju större b-värde en förklaringsfaktor har, desto större självständig och direkt inverkan har den på blockvalet. Analyserna har genomförts i hela valmanskåren och separat bland män och kvinnor och i olika åldersgrupper.

Tabell 9.42 Socioekonomiska faktorer och blockval 1985 – regressionsanalys (b-värden och R²)

väljargrupp	förklaringsfaktorer				R ²
	yrkesgrupp	anställningssektor	bostadsort	religion	
samtliga	0.24	0.01	0.06	0.13	0.18
kön					
män	0.26	0.01	0.06	0.12	0.22
kvinnor	0.22	0.00	0.07	0.15	0.14
ålder					
18–30	0.20	0.04	0.12	0.11	0.12
31–60	0.26	0.01	0.04	0.17	0.18
61–80	0.27	-0.01	0.06	0.16	0.28

Kommentar: Analysernas beroende variabel är dikotomin *blockval*, där vpk och s har givits värdet 1 och c, fp, m och kds värdet 2. De fyra oberoende variablerna är alla trikotomier som är konstruerade så att sambandet med blockval är positivt och i möjligaste mån linjärt. Följande variabelindelningar har använts. *Yrkesgrupp:* 1 = arbetare, 2 = tjänstemän, 3 = företagare och bönder. *Anställningssektor:* 1 = kommunalt anställd, 2 = statligt anställd, 3 = privat anställd. *Bostadsort:* 1 = tätort, 2 = Stockholm, Göteborg och Malmö, 3 = landsbygd. *Religion:* 1 = går aldrig i kyrkan, 2 = går i kyrkan några gånger om året eller mera sällan, 3 = går i kyrkan minst en gång i månaden. Korrelationerna (Pearson's r) mellan de oberoende variablerna är inte besvärande höga: yrkesgrupp och anställningssektor 0.14, yrkesgrupp och bostadsort 0.10, yrkesgrupp och religion 0.10, anställningssektor och bostadsort 0.09, anställningssektor och religion -0.01, bostadsort och religion 0.06.

Styrkan på sambandet mellan blockvalet och de fyra socioekonomiska förklaringsvariablerna är inte speciellt imponerande. Tillsammans förklarade de endast 18 procent av variansen i väljarnas blockval 1985. En förklarad varians på 18 procent är i och för sig

inte avskräckande låg i en tvärsnittundersökning, men den kan inte heller anses som hög.

Tre av förklaringsfaktorerna (yrke, bostadsort och religion) hade självständiga samband med blockvalet, medan den fjärde (anställningssektor) inte hade någon signifikant effekt vid kontroll för övriga faktorer. Den orsaksfaktor som hade starkast samband med blockvalet var väljarnas yrkestillhörighet (b-värde 0.24). Den religiösa faktorn (0.13) och stad-landfaktorn (0.06) hade egna effekter men betydde klart mindre än yrkesfaktorn.

Förklaringsfaktorerna hade litet olika effekter bland män och kvinnor och i de olika åldersgrupperna. Yrkestillhörigheten hade ett något starkare samband med blockvalet bland män och äldre väljare än bland kvinnor och yngre väljare. Stad-landdimensionen betydde intressant nog mest bland de yngsta väljarna. Det är bland yngre väljare – inte bland äldre och medelålders – som den nygamla stad-landsbygdsskillnaden spelar störst roll för röstningen. Religionsfaktorn var något starkare kopplad till blockvalet bland kvinnor och äldre väljare än bland män och yngre väljare. Anställningssektorn hade en antydning till självständigt samband med blockvalet i en grupp – bland de yngsta väljarna.

Graden av samband mellan de socioekonomiska variablerna och blockvalet har försvagast över tid. För tjugo år sedan var kopplingen mellan väljarnas olika socioekonomiska villkor och valet av politiskt block mycket starkare än idag (se tabell 9.43). År 1964 förklarade våra socioekonomiska variabler 29 procent av variansen i blockvalet. Vid valet 1985 hade motsvarande siffra minskat till endast 18 procent.

Yrkestillhörigheten och religionen betyder mindre för väljarnas blockval på 1980-talet än vad de gjorde på 1960-talet. Minskningen är inte dramatisk men fullt tydlig och speciellt markerad bland yngre väljare. Betydelsen av stad-landdimensionen har inte avtagit på samma sätt. Den har tvärtom blivit mer betydelsefull – särskilt bland unga väljare. Den gamla stad-landsbygdssdimensionen har revitaliserats i Sverige under 1980-talet.

Sambandet mellan stad-landfaktorn och blockvalet har ökat i styrka men är trots det inte i närheten av sambandet mellan yrke och blockval. Väljarnas yrkestillhörighet är fortfarande i mitten av 1980-talet den enskilda socioekonomiska faktor som är starkast kopplad till valet av politiskt block i Sverige.

Analyserna i figurerna 9.5 och 9.6 visar mer detaljerat hur sambandet mellan yrke och blockval har försvagats i Sverige sedan 1950-talet. Resultatet bygger på regressionsanalys med klasstillhörighet som oberoende variabel och blockval som beroende varia-

bel. Analyserna har genomförts vid samtliga val mellan 1956 och 1985 – dels i hela valmanskåren, dels separat för män och kvinnor och i olika åldersgrupper.¹

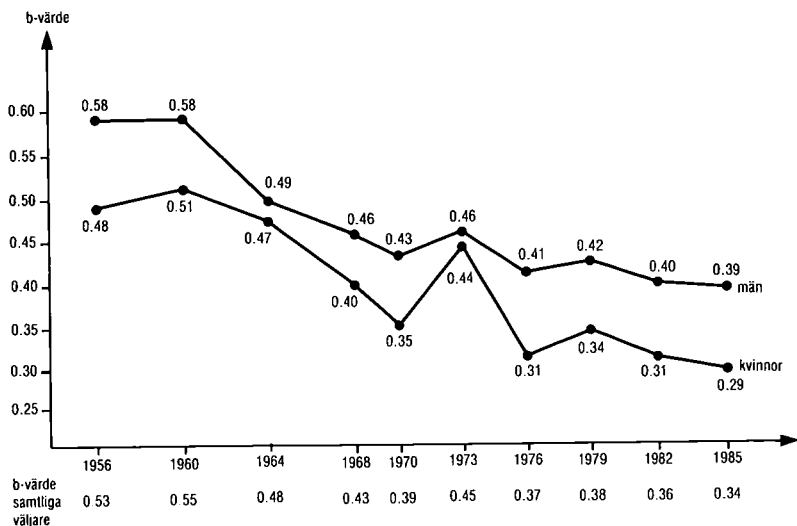
Tabell 9.43 Socioekonomiska faktorer och blockval 1964 och 1985 – regressionsanalyser (b-värden och R²)

väljargrupp och valår	förklaringsfaktorer			R ²
	yrkesgrupp	bostadsort	religion	
<p>samtliga</p> <p>1964</p> <p>1985</p>	<p>0.29</p> <p>0.24</p>	<p>0.01</p> <p>0.06</p>	<p>0.17</p> <p>0.13</p>	<p>0.29</p> <p>0.18</p>
<p>män</p> <p>1964</p> <p>1985</p>	<p>0.30</p> <p>0.22</p>	<p>0.01</p> <p>0.06</p>	<p>0.18</p> <p>0.12</p>	<p>0.31</p> <p>0.22</p>
<p>kvinnor</p> <p>1964</p> <p>1985</p>	<p>0.29</p> <p>0.22</p>	<p>0.01</p> <p>0.07</p>	<p>0.15</p> <p>0.16</p>	<p>0.27</p> <p>0.14</p>
<p>unga väljare</p> <p>1964</p> <p>1985</p>	<p>0.31</p> <p>0.20</p>	<p>0.03</p> <p>0.12</p>	<p>0.19</p> <p>0.11</p>	<p>0.21</p> <p>0.11</p>
<p>medelålders väljare</p> <p>1964</p> <p>1985</p>	<p>0.30</p> <p>0.27</p>	<p>0.01</p> <p>0.06</p>	<p>0.18</p> <p>0.17</p>	<p>0.31</p> <p>0.18</p>
<p>äldre väljare</p> <p>1964</p> <p>1985</p>	<p>0.28</p> <p>0.26</p>	<p>-0.01</p> <p>0.06</p>	<p>0.15</p> <p>0.17</p>	<p>0.32</p> <p>0.28</p>

Kommentar: Variablerna har konstruerats på samma sätt som i tabell 9.42. Korrelationerna (Pearson's r) mellan de oberoende variablerna var för yrkesgrupp och bostadsort 0.11 1964 och 0.10 1985, för yrkesgrupp och religion 0.17 1964 och 0.10 1985 och för bostadsort och religion 0.12 1964 och 0.06 1985.

¹ Koefficienterna i figurerna 9.5 och 9.6 respektive i tabellerna 9.42 och 9.43 kan inte jämföras. I figur 9.5 och 9.6 är det fråga om bivariata samband mellan två dikotomier. Resultaten i tabellerna 9.42 och 9.43 bygger på multivariat analys med fyra respektive tre trikotomier som oberoende variabler.

Figur 9.5 Klassröstning bland män och kvinnor vid valen 1956–1985. Regressionsanalyser med klasstillhörighet som oberoende variabel och blockval som beroende (b-värden)

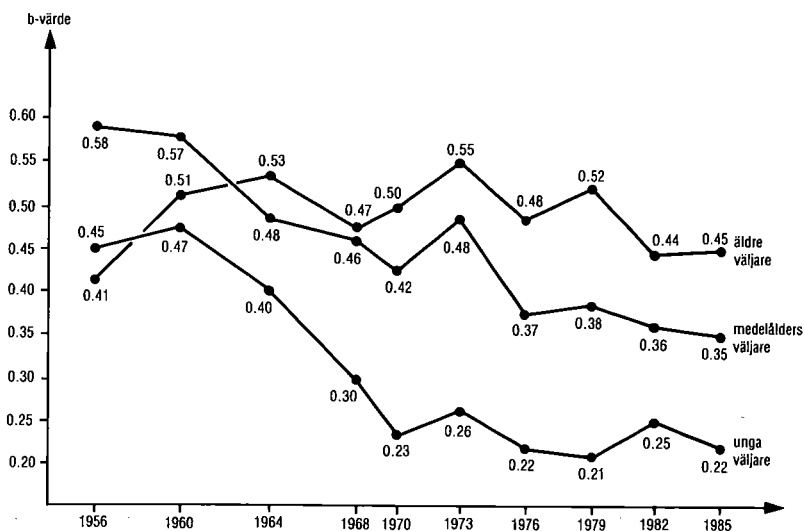

Kommentar: Klasstillhörigheten har definierats som antingen arbetarklass eller medelklass. Ej förvävsarbetande personer har förts till tidigare yrke (män) eller till makes yrke (kvinnor). Blockröstningsvariabeln är också en dikotomi med vp/k/s som socialistiska partier och c, fp och m som borgerliga. Kds och mp är inte medtagna i analysen.

Klassröstningen har alltid varit något mindre markerad bland kvinnor än bland män, men utvecklingen över tid har varit densamma för båda könen. Graden av klassröstning har minskat med cirka tjugo måtenheter från 1950-talet till 1980-talet bland både män och kvinnor – från ett klassröstningsmått för män på 0.58 1956 till 0.39 1985 och för kvinnor från 0.48 1956 till 0.29 1985. Större delen av minskningen inträffade under 1960-talet för både kvinnor och män.

Klassröstningen har inte förändrats parallellt i de olika åldersgrupperna. Minskningen i klassröstningen är i första hand ett fenomen som kan iakttas bland unga och medelålders väljare. Bland äldre väljare har klassröstningen inte minskat. Sambandet mellan yrkestillhörighet och blockval har för de äldsta väljarna (61–80 år) hållit sig tämligen stabilt mellan 1956 och 1985 (klassröstningsmått kring 0.50). Samtidigt har klassröstningen nästan halverats bland medelålders och yngre väljare – från 0.58 1956 till 0.35 1985 för

Figur 9.6 Klassröstning bland unga, medelålders och äldre väljare vid valen 1956–1985. Regressionsanalyser med klasstillhörighet som oberoende variabel och blockval som beroende (b-värden)

Kommentar: Unga väljare = 18/22–30 år, medelålders väljare = 31–60 år och äldre väljare = 61–80 år.

medelålders väljare och från 0.45 1956 till 0.22 1985 för de yngsta väljarna.

Nedgången i klassröstningen var mest dramatisk under 1960-talet – både bland unga och medelålders väljare. Under 1970- och 1980-talen har klassröstningen fortsatt att minska något bland medelålders väljare medan den hållit sig stabil och inte minskat mer bland unga väljare.

Klassröstningens fortsatta starka ställning bland de äldsta väljarna och uppbromsade minskning bland de yngsta väljarna är intressanta fenomen. De indikerar att det är för tidigt att räkna ut klassröstningen som en viktig faktor i svensk politik. Klassröstningen kommer att finnas kvar, även om nivån troligen kommer att minska ytterligare något i framtiden.

10 Partiernas grepp om väljarna

Håller de etablerade svenska partierna långsamt på att förlora sitt gamla grepp om väljarna? Kristecknen finns där och de har blivit allt tydligare under sjuttio- och åttiotalen. Misstron mot politiker och partier har vuxit. Väljarna har blivit mer osäkra och mer rörliga mellan partierna. Nya och gamla småpartier har fått ökat stöd i både riksdags- och kommunalvalen.

Utvecklingen är inte unik för Sverige. Den kan också iaktas i många andra västliga demokratier. Väljarkårer som tidigare var stabila och förtroendefulla är idag mycket mer lättroliga och mer skeptiska mot partier och politiker.

Syftet med detta kapitel är att mer i detalj studera utvecklingen i Sverige – från femtio- och sextiotalens partibundna och trögrörliga väljarkår till 1980-talets mer flyktiga och partiskeptiska väljare. Tyngdpunkten i analysen kommer att ligga på förändringstendenserna under senare år.

Tre huvudfrågeställningar kommer att studeras. Den första gäller väljarnas rörlighet med tonvikten lagd på partibyten. Vi kommer att analysera både partibyten mellan valen och partibyten under valrörelserna. Undersökningsmaterialet består av samtliga valundersökningar sedan 1956. Flera av undersökningarna ingår i panelstudier, vilket är viktigt eftersom uppgifter om partibyten blir mer tillförlitliga med paneldata än med minnesuppgifter där människor försöker komma ihåg hur de röstade i tidigare val.

Frågeställning nummer två gäller någonting som kan ses som en av orsakerna till den ökande väljarrörligheten, nämligen väljarnas grad av förtroende för politiker och partier. Mätningar i de flesta västländer, inklusive Sverige, har visat på en ökande misstro jämfört med läget under 1950- och 1960-talen. Det har talats om ett tilltagande politikerförakt. President Carter, som drabbades av det i USA i slutet av sjuttioalet, var mycket bekymrad och talade om "en sjuka... ett avgörande hot mot demokratin".¹ Det omdömet är kanske väl drastiskt. Men den tilltagande politikermissstron är ett bekymmer för de etablerade partierna. Den kan på sikt leda till ett sänkt valdeltagande och en minskad stabilitet i väljarkåren.

En av de mest intressanta frågorna när det gäller politikermiss-

¹ Miller, 1983, s. 16.

tron är i vad mån det bristande förtroendet har några beteendekonsekvenser eller om det bara är en attityd, ett förhållningssätt. I vilken utsträckning är exempelvis lågt politikerförtroende kopplat till valskolk och partibyten? Är den tilltagande politikermisstron en av orsakerna bakom den ökande rörligheten bland väljarna? En annan fråga som naturligtvis också intresserar oss är hur politikerförtroendet har förändrats i Sverige, speciellt under 1980-talet. Finns det tecken på att tilltron till partier och politiker börjat återhämta sig eller fortsätter politikermisstron att öka?

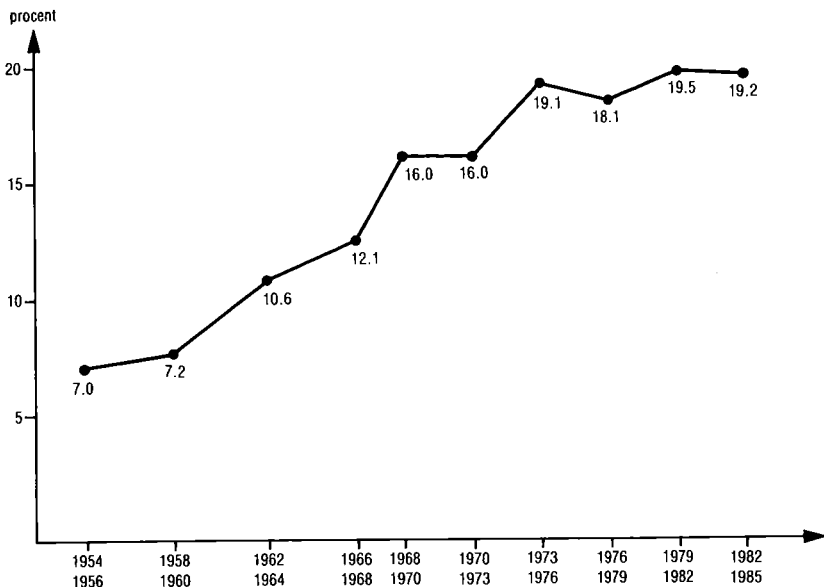
Frågeställning nummer tre är nära förbunden med frågeställning nummer två, men är mer konkret. Den gäller inte väljarnas förtroende för partier och politiker i allmänhet utan människornas känslomässiga knytning till det egna partiet. I den valsociologiska forskningen brukar man tala om olika grader av partiidentifikation för att beteckna väljarnas varierande känsla av anhängarskap med det egna partiet.¹ Svenska väljares grad av partiidentifikation har i valundersökningarna mätts på ett jämförbart sätt sedan 1960-talet. Resultaten kan användas för att studera i vilken utsträckning som den tilltagande politikermisstron har försvagat väljarnas känslomässiga bindningar till de egna partierna. En central fråga är alltså hur väljarnas känsla av anhängarskap till partierna har förändrats i Sverige under de senaste tjugo åren. Betyder partiloyaliteten mindre för väljarnas röstande idag än för femton tjugo år sedan? Andra viktiga frågor är vilka kopplingar som finns mellan graden av partiidentifikation och väljarnas åsikter och valbeteende. I vad mån är väljarnas känsla av partianhängarskap kopplad till exempelvis partibyten och åsiktsöverensstämmelse med det egna partiet? Är väljarnas grad av partiidentifikation delvis en fråga om hur de upplever åsiktsavståndet till det egna partiet? Och om så är fallet – är ett ökat åsiktsavstånd mellan väljare och partier en av förklaringarna till den ökande väljarrörligheten och det minskade förtroendet för politiker?

Ökad väljarrörlighet

Rörligheten bland svenska väljare har ökat mycket markant sedan den första valundersökningen genomfördes 1956. Enligt den kurva över andelen partibytare som brukar användas i valundersökningarna har andelen väljare som byter parti mellan valen nästan tredubblats – från 7 procent 1956 och 1960 till runt 19 procent vid valen på 1980-talet (se figur 10.1).

¹ Se t ex Campbell et al., 1960, s. 120–67; Särilvik, 1970a, s. 32–40; Budge, Crewe and Farlie, 1976, s. 8–13; Miller, 1976, s. 22–24.

Figur 10.1 Andel partibytare vid valen 1956–1985 (procent)

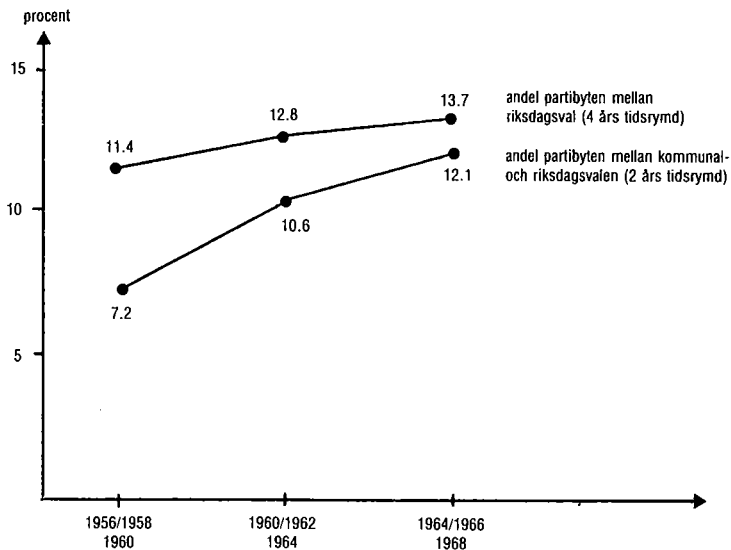

Kommentar: Procentbasen är vid varje mätillfälle definierad som antalet intervju-personer som röstade i båda valen. Resultaten för valen 1954/56, 1958/60, 1962/64, 1966/68 och 1970/73 bygger helt på intervju-personernas minnesuppgifter om hur de röstade i det tidigare valet. Resultaten för övriga val bygger till hälften på minnesuppgifter och till hälften på uppgifter från panelstudier.

Frågan är emellertid om ökningen verkligen har varit så dramatisk. Det finns flera skäl att misstänka att resultaten i figur 10.1 ger en något överdriven bild av ökningen i väljarrörligheten. Ett sådant skäl är att tidsavståndet mellan valen endast är två år för de äldre valen (fram till 1970) jämfört med tre års tidsavstånd mellan valen på 1970- och 1980-talen. En längre tidsrymd mellan valen bör rimligen ge upphov till fler partibyten än en kortare tidsrymd.

Att det finns ett sådant samband mellan andelen partibyten och tidsrymden mellan valen kan lätt visas. Valundersökningarna från 1960-talet innehåller uppgifter om partibyten mellan både riksdags- och kommunalvalen (2 år mellan valen) och mellan på varandra följande riksdagsval (4 år mellan valen). Resultaten visar att rörligheten var större med fyra år mellan valen än med två år mellan valen (se figur 10.2).

Figur 10.2 Andel partibytare under 1960-talets val – 2 år respektive 4 år mellan valen (procent)

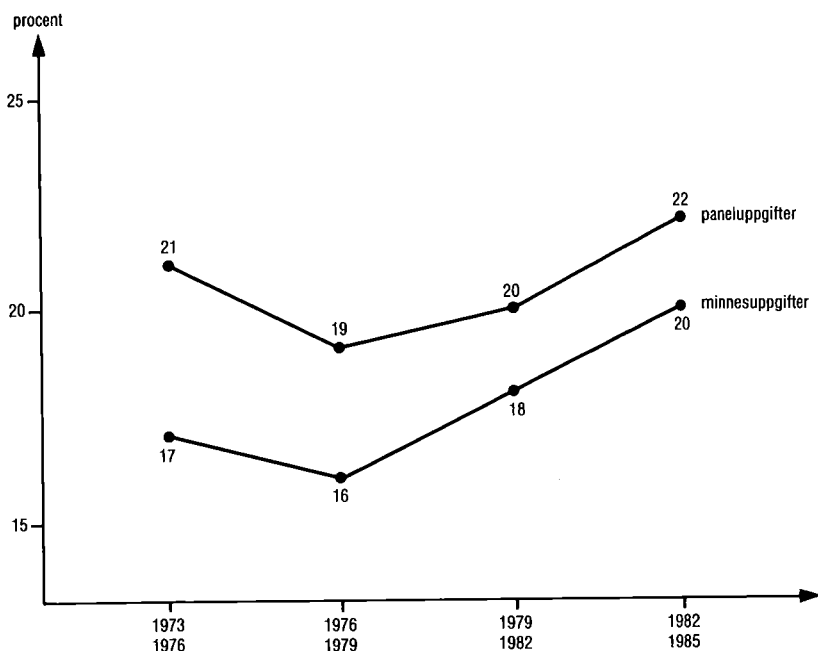
Kommentar: Resultaten bygger enbart på minnesuppgifter – intervjupersonerna 1960, 1964 och 1968 fick själva ange hur de röstade vid valen 2 respektive 4 år tidigare. Partibytarna för valen 1958–1960 gäller för det extra riksdagsvalet 1958. Om vi istället ser på partibytarna mellan kommunalvalet 1958 och riksdagsvalet 1960 blir resultatet 7.5 procent.

Skillnaden är inte stor men återfinns vid samtliga val under 1960-talet. Andelen partibyten mellan riksdagsvalen höll sig mellan 11.4 och 13.7 procent mot mellan 7.2 och 12.6 procent för partibytarna mellan kommunal- och riksdagsvalen. Båda mätserierna visar dock på samma trend – en ökning av partibytarna. Andelen partibytare mellan de fyraåriga riksdagsvalen på 1960-talet var dessutom lägre än andelen partibytare mellan de treåriga riksdagsvalen på 1970- och 1980-talen. Valet av tidsrymd mellan valen på 1960-talet påverkar alltså inte huvudresultatet i figur 10.1 – dvs att partibytarna har blivit vanligare i Sverige.

Ett annat skäl till att partibytarkurvan i figur 10.1 måhända dramatiserar den ökande rörligheten bland svenska väljare är att resultaten för de äldre valen enbart bygger på minnesuppgifter (intervjupersonerna minns hur de röstade i tidigare val) medan resultaten för de senare valen också rymmer uppgifter från panelstudier. Minnesdata är sämre än paneldata. De ger upphov till fler fel. Ett flertal studier från olika länder har visat att människor har

en tendens att harmonisera hågkomster av tidigare röstning med nuvarande partisympati. Människor vill inte medge att de har bytt parti. Minnesfelen tenderar att undervärdera rörligheten i väljarkåren.¹ Effekten brukar inte vara dramatisk, men andelen partibytare kan komma att underskattas med några procentenheter. Analysen i figur 10.3 – som bygger på valundersökningarnas panelstudier vid de senaste valen – visar att partibytena bland svenska väljare underskattas med 2–4 procent om man utnyttjar minnesdata istället för paneldata.²

Figur 10.3 Andel partibytare vid valen 1976–1985: Paneluppgifter om tidigare partival kontra minnesuppgifter om tidigare partival (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på valundersökningarnas tvåstegs panelurval vid de aktuella valen. Antalet intervjupersoner är cirka 1000 i varje panel (röstande i båda valen).

¹ Waldahl og Aardal, 1982; Katz, Niemi and Newman, 1980; Traugott and Katosh, 1979; Clausen, 1968; Himmelweit, Biberian and Stockdale, 1978; Weir, 1975; Granberg and Holmberg, 1986.

² I panelstudien 1964–1968 är andelen partibytare 18.2 procent utifrån paneldata och 13.7 procent utifrån minnesdata. I panelstudien 1968–1970 är andelen partibytare 16.2 procent utifrån paneldata och 15.2 procent i ett kontrollurval med minnesdata. Någon minnesfråga om röstning 1968 ställdes inte till panelurvalet 1970.

Huvudorsaken till att underskattningen inte blir större är att den totala andelen svenska väljare som brukar minnas "fel" om hur de röstade i föregående val är förhållandevis låg – mellan 8 och 11 procent i de panelstudier som har genomförts inom ramen för valundersökningarna.¹ Motsvarande minnesfel brukar vara vanligare i andra jämförbara länder. De norska valforskarna Ragnar Waldahl och Bernt Aardal fann exempelvis att andelen minnesfel låg kring 15 procent när norska väljare ombads att komma ihåg hur de röstade i tidigare val.²

En viktig orsak till att andelen minnesfel är så förhållandevis liten bland svenska väljare är att partibytten fortfarande är mindre vanliga i Sverige än i många andra länder. För det är partibytarna som är problematiska i sammanhanget. Det är de som har svårast att komma ihåg hur de röstade i föregående val. Stabila partiväljare minns sällan fel. I valundersökningarnas senaste panelstudier (1979/1982 och 1982/1985) var det endast 3–4 procent bland de stabila partiväljarna som mindes fel om valet av parti tre år tidigare.

Bland partibytarna var minnesfelen mångdubbelt fler. En så hög andel som en tredjedel av partibytarna både 1982 och 1985 mindes fel parti när de ombads tala om hur de röstade tre år tidigare. En majoritet av minnesfelen bland partibytarna innebar ett förnekande av att ett byte av parti överhuvudtaget hade ägt rum. Hela 63 procent av de partibytare som mindes fel 1985 uppgav att de röstade på samma parti 1982 som de gjorde 1985. De ville inte kännas vid att de hade bytt parti. Tendensen att inte vilja komma ihåg sitt partival 1982 var starkast bland partibytare från vpk till socialdemokraterna. Hela 82 procent av de väljare, som enligt våra paneluppgifter gick från vpk till s 1985, uppgav 1985 att de också 1982 hade röstat på s och inte på vpk. Den relativt omfattande socialdemokratiska taktikröstningen på vpk 1982 kan vara en förklaring till de många "minnesfelen" i just denna väljargrupp.³ En annan förklaring kan naturligtvis vara att socialdemokrater som har lämnat vpk skäms över att de har varit kommunister.

Minnesfelen är alltså ett problem om man tvingas studera partibytten utifrån enbart minnesdata. Men som resultatet i figur 10.3 visade, är problemet överkomligt om analysen gäller att uppskatta andelen partibytare. Minnesdata ger upphov till en viss underskatt-

¹ Den totala andelen minnesfel när det gäller hågkomst av partival i föregående val var 11 procent 1964/1968, 10 procent 1973/1976, 8 procent 1976/1979, 9 procent 1979/1982 och 10 procent 1982/1985.

² Waldahl og Aardal, 1982, s. 264.

³ Se Holmberg, 1984, s. 41–5 för en analys av taktikröstningen på vpk 1982.

ning av rörligheten, men sett över tid visar både panelstudier och minnesundersökningar samma förändringstrend. Andelen partibytare är större på 1980-talet än på 1960-talet.¹ Rörligheten har ökat bland svenska väljare, även om ökningen inte har varit fullt så dramatisk som resultaten i figur 10.1 ger sken av. Om vi håller oss till de mest trovärdiga uppgifterna – vilket innebär panelresultaten – var rörligheten 1964–1968 (4 år, 18 procent partibytare) och 1968–1970 (2 år, 16 procent partibytare) lägre än 1982–1985 (3 år, 22 procent partibytare).

Ytterligare en omständighet som åtminstone i teorin kan tänkas ligga bakom att kurvan för partibytare har stigit uppåt i Sverige är att svarsbortfallet i valundersökningarna har ökat genom åren – från 5–10 procent i de första studierna till 20–25 procent i de senaste. Om man föreställer sig att människor som vägrar ställa upp i intervjustudier är mer partipolitiskt stabila än andra människor, kan det ökande bortfallet ge upphov till att rörligheten bland väljarna överskattas. Problemet med en sådan föreställning är dock att den kunskap vi har om intervjuvägrarna pekar i motsatt riktning.

Svarsvägrare i valundersökningarnas panelstudier (vägrare i andra intervjuomgången efter att ha ställt upp i första) tenderar tvärt emot stabilitetsföreställningen att vara något mer rörliga än andra väljare (byggt på analys av minnesdata i första panelsteget). Att det är så är inte så konstigt eftersom svarsvägrare i genomsnitt har en något lägre grad av partiidentifikation än väljare som låter sig intervjuas. Väljarnas grad av partiidentifikation är en av de starkaste korrelaten till ett stabilt eller rörligt partival. Låg eller ingen partiidentifikation har ett starkt samband med partibyte bland svenska väljare.

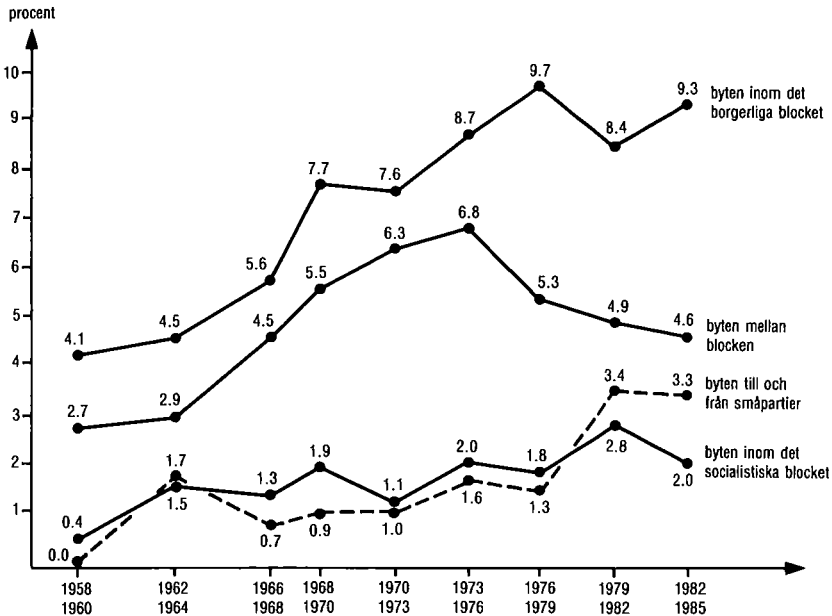
Om vi ändå för resonemangets skull tror på att bortfallet är mer stabilt än det intervjuade urvalet påverkas ändå inte våra huvudresultat. Andelen partibytare i Sverige skulle öka över tid, även om vi gjorde det extrema antagandet att rörligheten i bortfallet endast vore hälften så stor som bland de intervjuade. Med ett sådant antagande skulle estimatet för andelen partibytare sjunka från 7 till cirka 6.5 procent i de första valundersökningarna när bortfallet var obetydligt, och från 20 procent (minnesdata) till 17.5 procent 1985 när bortfallet var litet över 20 procent.

Väljarrörligheten mellan valen har alltså ökat i Sverige. Karaktären på rörligheten har dock varit förhållandevis oförändrad även

¹ Andel partibytare 1982/1985 var 22 procent enligt panelstudien och 20 procent enligt minnesdata. Motsvarande resultat för panelstudien 1964/1968 var 18 procent utifrån paneldata och 14 procent för minnesdata.

om vissa nya mönster kan iakttagas under 1980-talet – exempelvis ökad rörlighet till och från småpartierna och minskad rörlighet mellan blocken (se figur 10.4).

Figur 10.4 Partibyten inom och mellan de politiska blocken vid valen 1960–1985 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på samma material som i figur 10.1. Kds har genomgående klassificerats som ett småparti utanför det borgerliga blocket, även 1985.

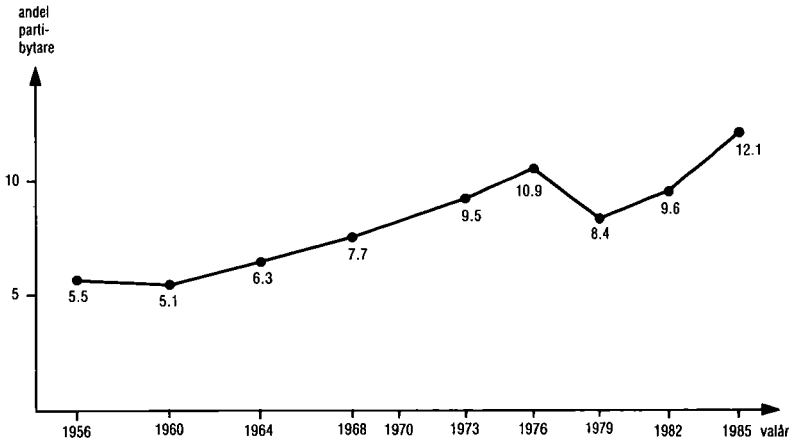
Större delen av partirörligheten bland svenska väljare har alltid varit ett borgerligt fenomen. Andra typer av rörlighet är ovanligare. Blockbyten har t ex ändå sedan valundersökningarna startade varit mer sällsynta än partibyten inom det borgerliga blocket. Blockbytena har dessutom tenderat att bli mer sällsynta sedan de var som vanligast 1976 (6.8 procent). I valet 1985 var det endast 4.6 procent av väljarna som bytte block.

Den ökade väljarrörligheten i Sverige märks inte bara när det gäller partibyten mellan valen. Den märks också på flera andra sätt. I kapitel 5 visade vi t ex att såväl röstsplittningen som väljarnas osäkerhet om partivalet under valrörelserna har ökat markant. Allt fler väljare röstar på olika partier i de samtidiga riksdags- och

kommunalvalen och allt fler väljare tvekar om sitt partival och bestämmer sig sent under valrörelserna.

Resultaten i figur 10.5 visar att partibytarna också har blivit vanligare under valrörelserna.

Figur 10.5 Partibytarna under valrörelserna 1956–1985 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på paneldata – intervjuuppgifter före valen om bästa parti och enkätsvar efter valen om faktiskt partival. Antalet intervjupersoner som röstade och hade partisympatier före valen (= procentbas) varierade mellan 554 år 1960 och 1 145 år 1968. Övriga valår var antalet intervjuade med partiuppgifter cirka 1 000. Vid valet 1970 genomfördes ingen panelstudie under valrörelsen.

Analysen bygger på den serie panelstudier under valrörelserna som har genomförts inom ramen för valundersökningarna vid samtliga ordinarie riksdagsval utom ett sedan 1956.¹ Intervjupersonerna i förvalsurvalen tillfrågades före valen om sina partisympatier och efter valen i en enkät om sin faktiska röstning.² Uppläggningsen av panelerna är dock inte idealisk om man vill studera partibytarna under valrörelserna. Förvalsintervjuerna gjordes inte innan valkampanjerna kom igång. De gjordes under själva valrörelserna – från mitten av augusti och fram till valet – vilket gör att andelen partibytare med stor sannolikhet kommer att underskattas. Vissa intervjupersoner – framförallt bland dem som utfrågades sent under valkampanjerna – kan ha bytt parti strax innan de intervjuades.

¹ 1970 genomfördes ingen förvalsstudie och därför heller ingen panelstudie under valrörelsen.

² Partisymptierna har hela tiden mätts med en fråga om bästa parti. Intervjufrågor om röstningsavsikt inkluderades först fr o m 1968 i förvalsformulären.

des.¹ Uppskattningarna i figur 10.5 av andelen valrörelsebytare vid valen 1956–1985 är m a o konservativa estimat. Den verkliga valrörelserörligheten har med all sannolikhet varit något större under hela perioden.

Den ökande andelen partibytare under valrörelserna – eller kanske rättare uttryckt den ökande andelen partibytare under valspurterna – från 5 procent 1956 och 1960 till 12 procent 1985 – illustrerar valrörelsernas växande betydelse i svensk politik och partiernas försvagade grepp om väljarna. Ett system där 12 procent av väljarna är osäkra och byter parti ända in i det sista före valen är väsentligt mindre stabilt än ett system där endast 5 procent ändrar sig under spurten inför valen.

Misstro mot partier och politiker

Människors förtroende för partier och politiker har alltsedan mitten av 1960-talet tenderat att uppvisa en nedåtgående kurva i de flesta västländer. Nedgången var snabbast åren mellan 1965 och 1975. Under 1980-talet har minskningen i politikertilltron stannat upp eller t o m vänt i mer positiv riktning i flera länder. USA – där man först började göra systematiska förtroendemätningar – är ett exempel på ett land där politikertilltron inte har fortsatt att minska under 1980-talet. Amerikanska förtroendemätningar vid valen 1982 och 1984 har visat på högre tilltrosiffror för politikerna än vid de sista valen under 1970-talet.² Resultat från svenska förtroendemätningar i samband med 1982 års val pekade på att den nedåtgående kurvan kanske var på väg att stanna upp och eventuellt också vända även i Sverige.³

Mätningar av väljarnas förtroende för partier och politiker började tidigt i Sverige – nästan lika tidigt som i USA. De första intervjufrågorna om politikertilltro fanns med i 1960 års valundersökning. Många väljare var skeptiska till partier och politiker redan då. Att ”alla partier ger löften före valet, som de inte på allvar försöker hålla när valet är över” var ett påstående som hela 69 procent av 1960 års väljare höll med om.

En mätserie med samma förtroendefrågor över tid inleddes dock inte förrän i 1968 års valundersökning. Två av de frågor som introducerades 1968 har sedan funnits med i samtliga studier fram

¹ Se vidare i analysen i kapitel 5.

² Miller, 1983, samt data från 1984 års amerikanska valundersökning (ANES). Valforskarna vid University of Michigan började sina systematiska förtroendemätningar år 1958.

³ Holmberg, 1984, s. 58; Österman, 1986, s. 68–72.

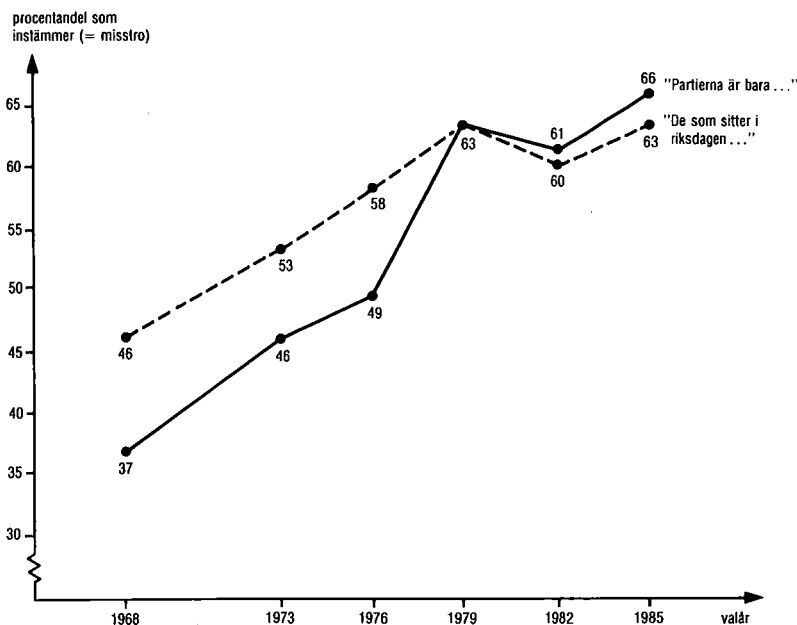
till 1985. Flera andra förtroendefrågor har funnits med i tre eller fyra undersökningar.

Ett problem med de två förtroendefrågor som har funnits med ända sedan 1968 är att båda är negativt formulerade påståendefrågor: "Politikerna är bara intresserade av folks röster, men inte av deras åsikter" och "De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker". Instämmande svar (väljarna ombads att instämma eller ange att de hade motsatt åsikt) innebär i båda fallen politikermisstro. Och eftersom vi vet att människor har lättare för att instämma i olika påståenden än att ta avstånd, kommer resultaten att ge en överdrivet mörk bild av människors förtroende för partier och politiker. När man studerar resultaten från frågorna bör alltså uppmärksamheten koncentreras till förändringar över tid och inte till nivån på det politiska förtroendet.

Figur 10.6 Ökande misstro mot partier och politiker 1968–1985 (procent)

Påstående: "Partierna är bara intresserade av folks röster men inte av deras åsikter."

Påstående: "De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker."

Kommentar: Några förtroendefrågor fanns inte med i 1970 års valundersökning.

Resultaten i figur 10.6 visar hur politikermisstron har förändrats bland svenska väljare sedan 1968. Ökningen är dramatisk – från att klart mindre än hälften av väljarkåren instämde i de cyniska påståendena 1968 till att över 60 procent håller med 1985. Svenska folket är idag klart mer skeptiskt till politiker än för 15–20 år sedan.¹

Den lilla tendensen till en minskning av politikermisstron som kunde registreras mellan 1979 och 1982 blev inte bestående. Misstron mot politiker och partier ökade ånyo mellan 1982 och 1985 och nådde sin högsta nivå hittills i valundersökningarna.² Sverige kan alltså inte – som exempelvis USA och Danmark – uppvisa förtroendesiffror som börjat vända uppåt från mycket låga nivåer på 1970-talet.³ I Sverige fortsätter politikermisstron att öka.

Skepticismen inför partier och politiker har ökat likartat i alla politiska läger sedan 1968. Nivån på politikermisstron har stigit med mellan 22 och 25 procentenheter i samtliga partiets väljargrupper fram till 1985 (se tabell 10.1). Socialdemokratiska väljare var 1985 – precis som 1968 – något mindre misstroende mot politiker än borgerliga väljare. Förklaringen härtill är enkel. Regeringsinnehavet spelar in. Väljare som har sitt parti vid makten tenderar att svara något mindre negativt i förtroendemätningar. Fenomenet har även iakttagits i andra länder, t ex i USA.⁴ Resultaten från den borgerliga regeringsperioden 1976–1982 illustrerar mycket bra att väljarnas politikertilltro påverkas av regeringsskiften. Vid valen 1979 och 1982, när det borgerliga blocket och folkpartiet respektive en mittenkoalition innehade regeringsmakten, var socialdemokratiska väljare mer misstroende mot politiker än 1985, samtidigt som centerparti- och folkpartiväljare var mindre misstroende än 1985.

Men regeringsinnehav och maktskiften är naturligtvis inte de enda orsaksfaktorerna bakom väljarnas skiftande politikertilltro. Det visar t ex siffrorna för de borgerliga väljarnas politikertilltro som trots regeringsinnehavet minskade mellan 1976 och 1979. Det

¹ Nedgången i politikertilltron är inte en mätartefakt orsakad av att vi enbart har använt två negativt formulerade frågor. I 1985 års valundersökning fanns det också med en positivt utformad förtroendefråga som också har funnits med i valundersökningarna 1968, 1973 och 1976. Den hade följande lydelse: "Det finns åtminstone något parti, som alltid försöker tillvarata mina intressen". Andelen instämmande svar (= tilltro) på det påståendet har minskat från 85 procent 1968, 82 procent 1973 och 81 procent 1976 till 71 procent 1985. Andelen ej instämmande svar (= misstro) har samtidigt ökat från 8 procent 1968, 13 procent 1973 och 1976 till 22 procent 1985.

² I FSI:s förtroendemätningar var dock politikermisstron något lägre 1985 än 1982, även om skillnaden är liten. Se Österman, 1986, s. 70.

³ Borre, 1984, s. 157–8.

⁴ Miller, 1983, s. 17.

samma gäller siffrorna för socialdemokratiska väljares politikerförtroende som minskade kontinuerligt under perioden 1968–1976 när det egna partiet hade makten.

En typ av förklaring som ibland framförs i debatten, men som kan avfärdas, är att misstron är mer utbredd i socialt och ekonomiskt underprivilegierade grupper. Med undantag för att svarta har ett lägre förtroende för politiker än vita i USA, visar en mängd undersökningar från olika länder att sambanden mellan olika socioekonomiska faktorer och politikermissstro tenderar att vara mycket svaga.¹ Och det gäller också för Sverige. Män och kvinnor, unga och äldre, arbetare och tjänstemän, storstadsbor och människor på landsbygden – alla är de ungefär lika misstroende mot partier och politiker.

Orsakerna till politikermisstron måste sökas i politiska omständigheter. Insikten är inte ny. Den har funnits med länge i debatten kring varför väljarnas förtroende för partier och politiker har minskat. Den amerikanske valforskaren Arthur Miller har argumenterat för den när det gäller de amerikanska förtroendemätningarna. Det är människors missnöje med den politik som förs på olika områden som leder till politikermissstro, hävdar Miller.² Cynism och misstro mot allt vad partier och politiker heter följer i det politiska missnöjets spår.

I Sverige har Olof Petersson lanserat en mer specificerad variant av Arthur Millers teori. Enligt Petersson är det inte den förda politiken i sig som är kopplad till förtroendet utan ”i vad mån det egna partiet förmår att föra en god politik om det kommer i regeringsställning”. Politiskt misstroende, säger Olof Petersson, är en signal att väljarna upplever att det egna partiet inte kan lösa de aktuella problemen.³

Det ligger självklart något i Peterssons och Millers teorier. Politisk misstro är kopplad till missnöje med den politik som förs och till vad det egna partiet gör. Resultaten i tabell 10.2 visar på sådana samband bland svenska väljare 1985. Ju längre vänster-högeravstånd väljarna upplevde till det egna partiet respektive ju mindre positiva de var till det egna partiets sakfrågepolitik, desto mer cyniska och misstroende var de. Sambandet återfinns i samtliga partiets väljargrupper, men var något starkare bland vpk- och s-väljare än bland borgerliga väljare.

¹ Milbrath and Goel, 1977, s. 64–8; Petersson, 1977, s. 260; Holmberg, 1981, s. 165–8; Lipset and Schneider, 1983, s. 99–101.

² Miller, 1974; 1983.

³ Petersson, 1977, s. 264.

Tabell 10.1 Politisk misstro och partitillhörighet 1968–1985. Genomsnittlig andel väljare som instämmer (= misstro) i två negativa påståenden om partier och politiker (procent)

parti	valår						förändring 1968–1985
	1968	1973	1976	1979	1982	1985	
vpk	40	59	61	56	54	62	+22
s	36	44	47	63	60	59	+23
c	48	55	61	66	62	72	+24
fp	45	51	52	63	59	70	+25
m	46	52	56	60	63	69	+23
icke-röstare	51	55	58	73	63	72	+21
samtliga	42	49	54	63	61	65	+23

Kommentar: Analysen bygger på samma förtroendefrågor som i figur 10.6.

Tabell 10.2 Politiskt misstroende och väljarnas bedömningar av det egna partiets politik och vänster-högerposition (korrelationskoefficienter (r))

partisympati	korrelation med politiskt förtroende	
	upplevt avstånd till det egna partiet på vänster-högskalan	bedömning av det egna partiets politik i åtta olika sakfrågor
vpk	.20	.35
s	.16	.25
c	.11	.16
fp	.12	.24
m	.13	.18

Kommentar: Variabeln för väljarnas upplevda vänster-högeravstånd till det egna partiet bygger på en intervjufråga där undersökningspersonerna fick placera sig själva och partierna på en vänster-högskala. Bedömningsvariabeln har konstruerats utifrån väljarnas svar på en serie öppna frågor om vilka partier som har en bra respektive dålig politik i åtta sakfrågor (se kapitel 7). Korrelationskoefficienterna (r) är genomsnittskorrelationer mellan våra två negativt formulerade förtroendefrågor och avstånds- respektive bedömningsvariablerna. Positiva korrelationer betyder att väljare som har ett stort vänster-högeravstånd till det egna partiet eller en mindre uppskattande bedömning av det egna partiets sakfrågepolitik tenderar att vara mer misstroende mot politiker än övriga väljare. Resultaten förändras inte nämnvärt om vi också tar med den positiva förtroendefrågan i analysen – sambanden blir då något lägre i flera väljargrupper – eller om vi arbetar med ett sammanvägt förtroende-index.

Men det mest intressanta med resultaten i tabell 10.2 är kanske inte att det existerar ett visst samband mellan politiskt missnöje med det egna partiet och allmänt förtroende för partier och politiker: Psy-

kologiskt sett verkar det naturligt att väljare som känner sig övergivna av sitt eget parti tappar något av förtroendet för politiker i allmänhet. Nej, det mest intressanta är att sambanden är så svaga. Korrelationerna håller sig överlag kring 0.15–0.25 med ett enstaka värde på 0.35 för vpk-väljarna. Många människor har med andra ord en låg tilltro till politiker trots att de inte är speciellt missnöjda med det egna partiets politik. Likaså finns det många väljare som är kritiska mot vad det egna partiet gör utan att de för den skull har förlorat tilltron till partier och politiker i allmänhet.

De relativt svaga sambanden mellan politiskt missnöje med det egna partiet och politikermissstro lämnar fältet fritt för mycket mer svepande förklaringar. Någon brist på teorier kring den ökande politikermissstron finns inte. Det finns teorier om allt ifrån allmänna resonemang om den cyniska tidsandan och politisk alienation till mer konkreta teorier om TV som har flyttat in "partikäbblat" i människors vardagsrum, om löftesbrytande politiker som under partikonkurrensens tvång har lovat mer än de kunnat hålla och om den ekonomiska krisens betydelse. Vi skall i detta sammanhang inte ta ställning till alla dessa olika teorier. Orsaken är att de är alltför allmänt formulerade och mycket svårtestade.

Det politiska misstroendets orsaker är alltså, om inte höljt i dunkel, så åtminstone osäkert och omtvistat. Och så mycket är säkert att enkla patentsvar av typen att olika grupper är besvikna eller att väljarna har tröttnat på sina gamla partier och är missnöjda med den politik som förs inte räcker. De är för enkla. Korrelationerna mellan misstroendet och människors sociala omständigheter och politiska uppfattningar är för svaga för att bära upp sådana resonemang.

Mystiken kring den politiska misstron blir inte mindre när vi vänder bort blicken från dess orsaker och i stället ser på dess konsekvenser. Bristande politikertilltro har samband med politiska fenomen, som t ex lågt valdeltagande och större rörlighet mellan partierna. Men sambanden är oftast måttliga. Resultaten i tabell 10.1 visade att valskolkarna genom åren endast har varit något mer negativa till politiker (i genomsnitt sju procentenheter) än människor som röstar. Valskolkarnas politikermissstro har dessutom följt samma mönster som övriga väljares och har ökat i samma tempo sedan 1968.

Det politiska misstroendet har även ett visst samband med tendensen att byta parti. Väljare med låg politikertilltro bytte något oftare parti mellan 1982 och 1985 än mer förtroendefulla väljare. Skillnaden var dock liten – 22 procent partibytare bland väljare med låg politikertilltro mot 17 procent partibytare bland väljare med högt politikerförtroende. Skillnaden försvinner nästan helt om

vi tar hänsyn till att de flesta partibyten skedde inom det borgerliga blocket, där politikertilltron i genomsnitt var lägre 1985 än i det socialistiska blocket. Korrelationerna mellan väljarnas politikermissstro och tendens att byta parti höll sig kring obetydliga 0.07 1985.¹

Det politiska misstroendet lever alltså i hög grad ett eget liv på väljarnivå – utan starkare kopplingar till sociala eller politiska orsaksfaktorer och utan påtagliga beteendekonsekvenser. Det är svårt att undgå intrycket att president Carter målade fa'n på väggen när han utnämnde den ökande politikermissstron till "ett avgörande hot mot demokratin".

Misstron verkar i viss mån destabiliserande på politiken. Den ökar väljarrörligheten och gör det svårare för etablerade partier att bilda opinion och mobilisera stöd – misstroende människor är svårare att övertyga än förtroendefulla. Men effekterna tycks vara så små att misstron knappast kan ses som något större hot – varken mot demokratin eller de etablerade partierna. Det finns andra tendenser i människors känslomässiga bindningar till partierna som borde oroa etablerade politiker mycket mer än den ökande politikermissstron. I nästa avsnitt går vi över till att analysera en sådan tendens som potentiellt kan bli mycket allvarligare för partierna och partisystemet än det tilltagande politikerföraktet. Den tendensen är den minskande graden av partiidentifikation bland svenska väljare.

Partiidentifikation

Väljarnas känsla av anhängarskap till det egna partiet och den allmänna tilltron till partier och politiker är naturligtvis besläktade fenomen. Men de står inte för samma sak – varken teoretiskt eller empiriskt.² Partiidentifikationen betecknar en känslomässig relation mellan väljarna och deras egna partier medan politikerförtroendet gäller väljarnas tilltro till partier och politiker i allmänhet. Det statistiska sambandet mellan väljarnas grad av politikertilltro och grad av partiidentifikation är positivt. Ju större förtroende för politiker och partier desto starkare grad av partiidentifikation. Men sambandet är inte speciellt starkt. Korrelationen mellan väljarnas grad av partiidentifikation och svaren på våra två negativt formule-

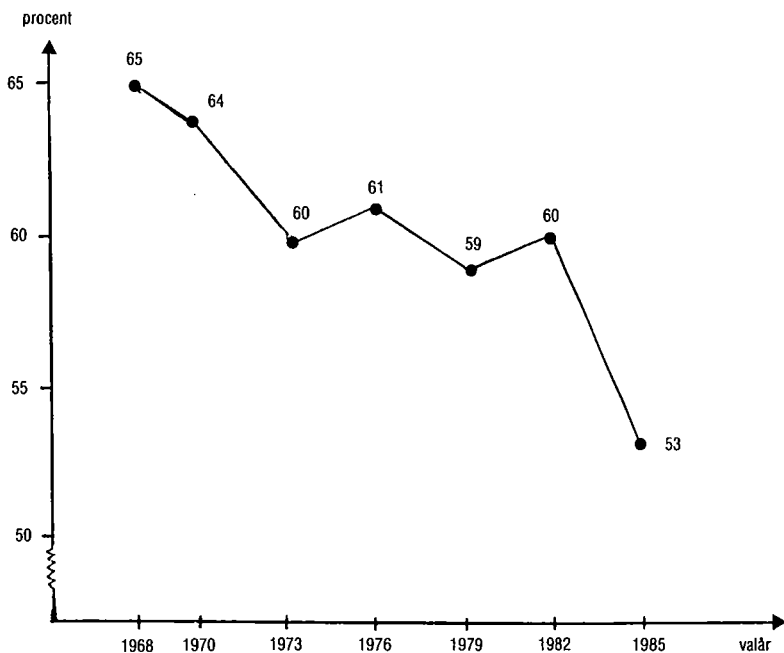
¹ Pearson's r för korrelationerna mellan de båda negativt formulerade förtroendefrågorna och variabeln partibyte/ej partibyte. Ett mindre krävande korrelationsmått som gamma ger också låga koefficienter (kring 0.15).

² Campbell et al., 1960, s. 120-67; Budge, Crewe and Farlie, 1976, s. 8-13.

rade förtroendefrågor var i båda fallen 0.14 i 1985 års valundersökning.¹

Det är alltså ingen överlappsgärning att genomföra en separat undersökning av väljarnas grad av partiidentifikation skild från det allmänna politikerförtroendet. Speciellt inte som väljarnas känsla av partianhängarskap inte har förändrats riktigt på samma sätt som politikertilltron. Resultaten i figur 10.7 visar att graden av partiidentifikation också har minskat bland svenska väljare – men inte främst under 1970-talet utan mest under senare år, på 1980-talet.

Figur 10.7 Andel väljare som betraktar sig som anhängare av något parti 1968–1985 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på en intervjufråga där väljarna själva fick avgöra om de betraktade sig som anhängare av något parti eller inte.

¹ Korrelationen mellan graden av partiidentifikation och den positivt formulerade förtroendefrågan – ”Det finns åtminstone något parti som alltid försöker tillvarata mina intressen” – var 0.36 1985. Observera dock att den positivt formulerade förtroendefrågan i sin utformning liknar en partiidentifikationsfråga.

Tabell 10.3 Grad av partiidentifikation bland svenska väljare 1968–1985 (procent)

<i>grad av partiidentifikation</i>	1968	1970	1973	1976	1979	1982	1985
stark partiidentifikation	39	33	31	34	36	34	30
svag partiidentifikation	26	31	29	27	23	26	23
enbart partipreferens	28	28	28	29	31	29	36
ingen partipreferens	7	8	8	10	10	11	11
summa procent	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	2941	2840	2589	2679	2820	2828	2780

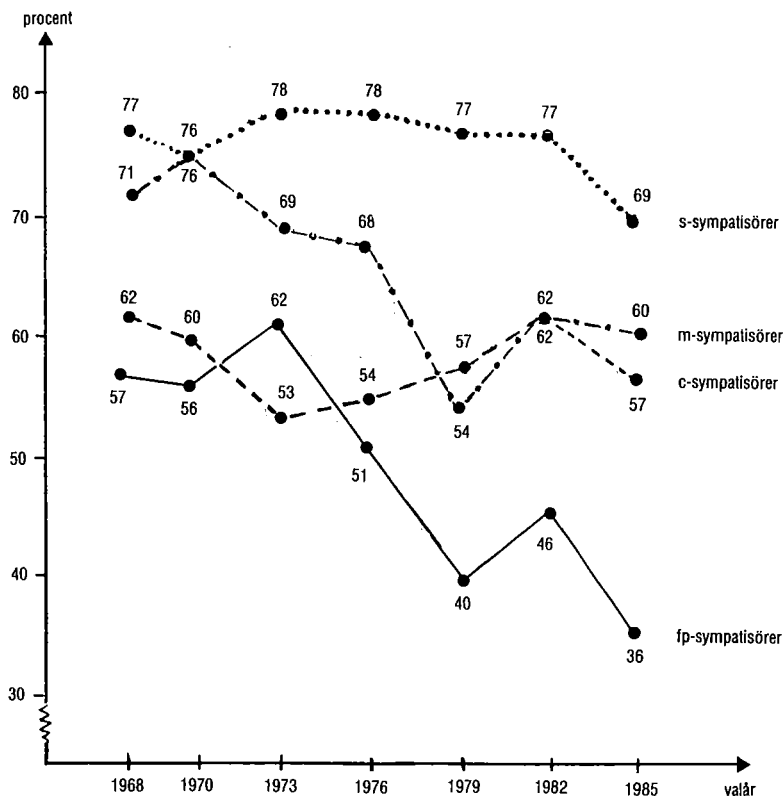
Kommentar: Intervjupersoner som uppgivit att de är starkt övertygade anhängare av sitt parti har klassificerats som väljare med en *stark partiidentifikation*. De som enbart betraktar sig som anhängare, men inte starkt övertygade, har kategoriserats under *svag partiidentifikation*. Intervjupersoner som inte betraktar sig som partianhängare men som säger sig "stå närmare" något parti har förts till kategorin *enbart partipreferens*. De väljare, slutligen, som varken betraktar sig som partianhängare eller uppger sig stå närmare något parti har klassificerats under rubriken *ingen partipreferens*. Resultaten för 1979 inkluderar ett proportionellt estimat för ett hundratal intervjupersoner som angav att de var anhängare men inte om de var starkt övertygade eller ej.

Andelen väljare som betraktade sig som anhängare av något bestämt parti minskade från 65 procent 1968 till 60 procent 1973. Därefter höll sig andelen subjektiva partianhängare kring 60 procent fram till valet 1982, för att sedan minska drastiskt till endast 53 procent 1985.

En av de viktigaste orsakerna till att graden av partiidentifikation sjönk så markant 1985 var att socialdemokraterna för första gången sedan vår mätserie inleddes uppvisade en klart minskande andel väljare som betraktade sig som anhängare av partiet. En mycket stor andel av socialdemokraternas väljare har traditionellt inte bara röstat på partiet. De har också subjektivt betraktat sig som partianhängare. Andelen socialdemokratiska sympatisörer som identifierade sig som partianhängare minskade emellertid till endast 69 procent 1985 från att ha legat kring 77–78 procent ända sedan våra mätningar påbörjades 1968 (se figur 10.8).¹

¹ Resultaten blir i huvudsak desamma om vi istället för partisympatisörer hade analyserat partiväljare (jfr Särilvik, 1973, s. 72–7; Petersson, 1977, s. 265–71). Problemet med att arbeta med partiväljare är att relativt många vpk-väljare och borgerliga väljare röstar på andra partier än det de uppger som bästa parti vid partiidentifikationsfrågan. Bland s-väljare är detta fenomen oftast försumbart. En analys utifrån partiväljare tenderar att ge en något lägre andel partianhängare bland vpk-väljare och borgerliga väljare än en motsvarande analys utifrån partisympatisörer. Motsvarande skillnad blir mycket mindre bland s-väljare.

Figur 10.8 Andel subjektiva partianhängare bland de olika partiernas sympatisörer 1968–1985 (procent)

Kommentar: Intervjupersonernas partisympatier har fastställts med hjälp av en fråga om bästa parti som ställdes i omedelbar anslutning till frågan om grad av partiidentifikation. Resultaten för vpk bygger på få intervjupersoner men är som följer: Andel subjektiva partianhängare bland vpk-sympatisörer: 35 procent 1968, 53 procent 1970, 55 procent 1973, 56 procent 1976, 55 procent 1979, 58 procent 1982 och 55 procent 1985.

Andelen subjektiva partianhängare minskade även i de andra partierna mellan 1982 och 1985. Bland fp-sympatisörer var nedgången lika dramatisk som bland s-sympatisörer – från 46 procent anhängare 1982 till endast 36 procent 1985. Övriga partier uppvisade mindre nedgångar.

Den stora minskningen i andelen fp-sympatisörer som betraktade sig som anhängare av partiet hänger till en del samman med ett fenomen som har iakttagits tidigare.¹ Partier som går framåt i val

¹ Petersson, 1977, s. 269; se också Särilvik, 1973, s. 72–7.

brukar uppvisa en minskande andel väljare med hög grad av partiidentifikation medan partier som förlorar tenderar att uppvisa en ökande andel väljare med hög grad av partiidentifikation. Orsaken härtill är naturligtvis att partibytare som strömmar till vinnarpartierna och från förlorarpartierna tenderar att ha en lägre grad av partiidentifikation än stabila partiväljare.

Mönstret är naturligtvis inte hundra procentigt. Det finns undantag. Resultatet för socialdemokraterna 1985 är exempel på ett sådant. Andelen s-sympatisörer som betraktade sig som partianhängare minskade 1985, trots att socialdemokraterna gick tillbaka i valet. Enligt teorin borde andelen subjektiva partianhängare tvärtom ha ökat något bland s-sympatisörerna. En viktig orsak till att graden av partiidentifikation minskade så klart bland s-sympatisörer trots valförlusten var att också stabila s-väljare i mindre utsträckning än tidigare betraktade sig som anhängare av partiet (72 procent 1985 mot 80–85 procent i tidigare valundersökningar).

Nedgången i andelen väljare som känslomässigt känner sig som partianhängare är en allvarlig krissignal för de etablerade partierna. Väljarnas grad av identifikation med det egna partiet är ett fenomen som till skillnad från politikertilltron är mycket starkt kopplat till både politiskt missnöje och till röstningsbeteende i valen. Resultaten i tabell 10.4 visar att sambandet mellan graden av partiidentifikation och väljarnas missnöje med det egna partiets politik och ideologiska position är speciellt starkt bland socialdemokraternas sympatisörer. Korrelationen mellan graden av anhängarskap och upplevt vänster-högeravstånd mellan egen position och partiets var +0.38 bland s-sympatisörer 1985. Motsvarande korrelation var +0.44 för bedömningarna av partiets sakfrågepolitik. Identifikationen med socialdemokraterna var lägst bland de sympatisörer som var minst positiva till partiets sakfrågepolitik och som upplevde sig stå en bit ifrån partiets position på vänster-högerskalan.

Även bland m-sympatisörer var sambandet mellan låg grad av anhängarskap och ideologiskt eller sakpolitiskt missnöje förhållandevis starkt (korrelationer på +0.36 i båda fallen). Bland mittenpartiernas väljare var sambanden något svagare, speciellt när det gäller åsiktsavstånden på vänster-högerskalan. De ideologiska vänster-högeravstånden spelade en mycket liten roll för graden av partiidentifikation bland folkpartiets och centerpartiets sympatisörer. De sakpolitiska bedömningarna betydde mer. För vpk:s sympatisörer var resultatet det omvända, med ett relativt starkt samband mellan känslan av anhängarskap och upplevt vänster-högeravstånd till partiet och ett svagt samband med bedömningarna av partiets sakfrågepolitik.

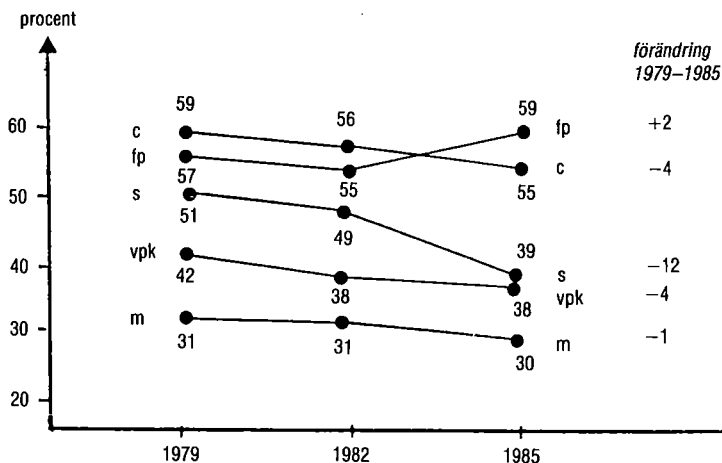
Tabell 10.4 Grad av partiidentifikation och bedömning av det egna partiets sakfrågepolitik och vänster-högerposition (korrelationskoefficienter (r))

partisympati	korrelation med grad av partiidentifikation	
	upplevt avstånd till det egna partiet på vänster-högerskalan	bedömning av det egna partiets politik i åtta olika sakfrågor
vpk	.33	.11
s	.38	.44
c	.09	.24
fp	.03	.19
m	.36	.36

Kommentar: Variablerna för vänster-högeravståndet till det egna partiet och bedömningen av det egna partiets sakfrågepolitik presenteras i tabell 10.2.

Att graden av partiidentifikation har ett klart samband med politiskt missnöje med det egna partiet kan ytterligare demonstreras genom att studera utvecklingen över tid. Resultaten i figur 10.9 visar att samtidigt som väljarnas känsla av partianhängarskap har minskat under 1980-talet har alltfler väljare upplevt ett ökat ideologiskt vänster-högeravstånd till det egna partiet. Utvecklingen är speciellt markant bland socialdemokratiska väljare.

Figur 10.9 Andel väljare som placerar sig själva och det egna partiet på samma position på vänster-högerskalan 1979–1985 (procent)

Kommentar: Vänster-högerskalan har elva värden från 0 (vänster) till 10 (höger). Partivariabeln bygger på väljarnas uppgifter om bästa parti.

Andelen s-sympatisörer som placerar det socialdemokratiska partiet och sig själva på samma position på vänster-högerskalan har minskat mycket klart – från 51 procent 1979 till endast 39 procent 1985, dvs en minskning med 12 procentenheter.¹ Den upplevda ideologiska åsiktsöverensstämmelsen med det egna partiet har blivit mindre bland socialdemokratiska väljare. Utvecklingen har gått åt samma håll även i övriga partier, men inte lika dramatiskt som bland s-sympatisörer. Andelen väljare som placerar sig själva och det egna partiet på samma vänster-högerposition har minskat med 4 procentenheter för c- och vpk-sympatisörer och med 1 procentenhet för m-sympatisörer mellan 1979 och 1985. Folkpartisterna utgör undantaget. Andelen fp-sympatisörer som placerar folkpartiet och sig själva på samma vänster-högerposition steg med 2 procentenheter mellan 1979 och 1985.

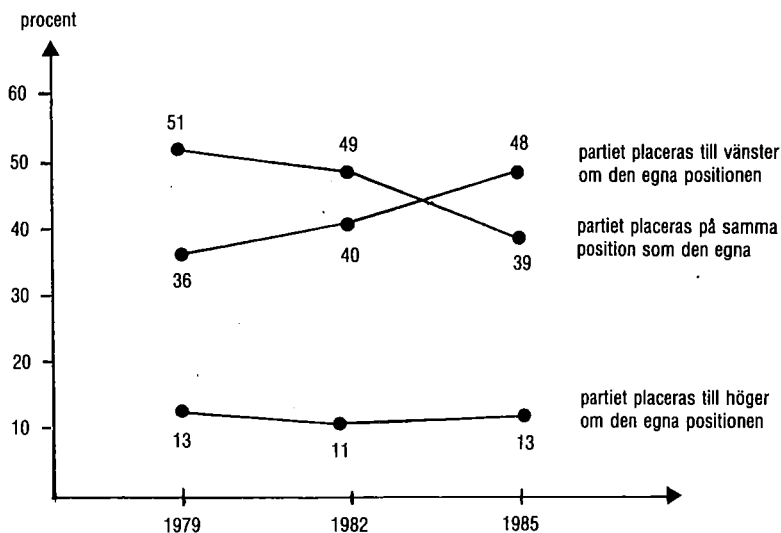
En mer noggrann analys av hur socialdemokratiska väljare placerar sig själva och det egna partiet på vänster-högerskalan visar att nedgången i andelen sympatisörer som placerar sig på samma position som partiet har gått hand i hand med en klar ökning i andelen sympatisörer som placerar partiet till vänster om sig själva (se figur 10.10). Andelen s-sympatisörer som tycker det socialdemokratiska partiet står till vänster om dem själva har ökat från 36 procent 1979 till hela 48 procent 1985. Motsvarande andel s-sympatisörer som tycker partiet står till höger om dem själva är mycket lägre (kring 11–13 procent) och har hållit sig konstant sedan 1979.²

Orsaken till att alltfler s-sympatisörer kommit att uppfatta det socialdemokratiska partiet som till vänster om dem själva är inte att

¹ Vänster-högerskalan fanns också med i valundersökningarna 1968, 1973 och 1976, men då frågades det enbart om egen position och "bästa partis" position, vilket gör alla jämförelser med senare resultat vanskliga (jfr Petersson, 1977, s. 141). Andelen väljare som placerar sig själva på samma position som det egna partiet blir t ex klart högre om man bara frågar om ett partis position jämfört med om man frågar om alla partiets positioner; jfr t ex 63, 59 och 58 procent för s-väljare 1968, 1973 och 1976 med den äldre tekniken mot 51, 49 och 39 procent med den nya tekniken 1979, 1982 och 1985. Kvoten mellan andelen väljare som placerar det egna partiet till vänster respektive till höger om sig själva kan kanske ändå användas för en jämförelse över tid. För s-väljare blir dessa kvoter 24/13 = 1.85 1968, 21/20 = 1.05 1973, 24/18 = 1.33 1976, 36/13 = 2.77 1979, 40/11 = 3.64 1982 och 48/13 = 3.69 1985. Övervikten för s-väljare som uppfattar partiet till vänster om sig själva är klart större idag än för tio femton år sedan.

² Övriga partiets sympatisörer har varit mer stabila när det gäller att placera det egna partiet till vänster eller till höger om sig själva. Resultaten har varit följande för de andra partiernas sympatisörer, med andelen som har placerat det egna partiet till vänster först: vpk-sympatisörer 47/11 1979, 52/10 1982, 52/10 1985, c-sympatisörer 13/28 1979, 14/30 1982, 20/25 1985, fp-sympatisörer 20/23 1979, 19/26 1982, 17/24 1985 och m-sympatisörer 3/66 1979, 4/65 1982, 5/65 1985. Socialistiska väljare tenderar att placera sina partier till vänster om sig själva medan borgerliga väljare tenderar att göra tvärtom. De placerar sina partier till höger om sig själva. Väljarna har m a o en tendens att se sig själva som mer mot mitten på vänster-högerskalan än sina partier.

Figur 10.10 Socialdemokratiska sympatisörer placerar det egna partiet och sig själva på en vänster-högerskala 1979–1985 (procent)

partiets position kommit att ses som alltmer till vänster. Socialdemokratiska väljare har inte förändrat sin bedömning av partiets vänster-högerposition vid de tre undersökta valen 1979, 1982 och 1985. Socialdemokratiska partiet fick vid alla tre tillfällena i genomsnitt samma placering av sina egna väljare: 3.05 1979, 2.98 1982 och 3.00 1985. Orsaken till att andelen s-sympatisörer som ansåg att partiet stod till vänster om dem själva ökade så klart mellan 1979 och 1985 var istället att s-sympatisörernas egna vänster-högerpositioner försköts åt höger. Partiet uppfattades stå still medan väljarna gled åt höger. Medeltalet för socialdemokratiska väljare på den självuppskattade vänster-högerskalan förändrades från 3.41 1979 över 3.47 1982 till 3.64 1985. (Ju högre värde desto mer höger).

Följden blev att det upplevda vänster-högeravståndet till det egna partiet ökade bland socialdemokratiska väljare. Detta fick som effekt att graden av partiidentifikation sjönk bland s-sympatisörer. Att en sådan effekt verkligen fanns på individnivå kan visas med hjälp av valundersökningarnas panelurval 1982–1985.

Socialdemokratiska väljare som redan 1982 upplevde ett visst åsiktsavstånd till partiet på vänster-högerskalan, eller som mellan 1982 och 1985 kommit att uppleva ett ökat vänster-högeravstånd till partiet, hade en högre tendens att minska sin känsla av anhäng-

arskap med socialdemokraterna än s-väljare som både 1982 och 1985 tyckte sig ha samma vänster-högerposition som partiet.¹

Högervinden och den högerförskjutning den har gett upphov till bland socialdemokratiska väljare är alltså en av orsakerna till att graden av partiidentifikation sjönk så kraftigt bland s-sympatisörer 1985. Det ökade åsiktsavståndet till partiet försvagade partilojaliteten.

Att väljarnas grad av partiidentifikation hänger samman med politiska åsikter och värderingar av partipositioner kan tyckas självklart, liksom att identifikationen påverkas om åsikter eller partivärderingar förändras. Variationer i väljarnas grad av partiidentifikation har att göra med politiska faktorer. Denna insikt är emellertid inte oomtvistad inom den omfattande internationella forskning (i huvudsak amerikansk) som bedrivs kring väljarnas grad av partiidentifikation och varför och hur den förändras över tid.

Den dominerande förklaringsmodellen inom forskningsområdet är inte politisk utan socialpsykologisk och går tillbaka till de teorier som lanserades av Angus Campbell, Warren Miller, Donald Stokes och Philip Converse i boken *The American Voter*. Enligt dessa teorier får de flesta människor stabila partisympatier redan i mycket unga år genom den socialisation eller prägling de utsätts för av sin omgivning (hem, skola, kamrater). Partisymptierna fördjupas sedan över tid vartefter människorna blir äldre. Graden av partiidentifikation ökar enligt en livscykelmodell. Philip Converse har formulerat modellen på följande sätt: Styrkan i partiidentifikationen är en funktion av den tidsrymd under vilken en människa identifierat sig med ett visst parti och upprepade gånger röstat på det.²

Livscykelteorin som en förklaring till hur graden av partiidentifikation förändras och till varför äldre väljare tenderar att ha en högre grad av partiidentifikation än yngre är en av de mest centrala i *The American Voter*. Den var länge den etablerade sanningen på området – till tröst för många politiker som kunde luta sig mot den och räkna med att unga väljare med låg grad av partiidentifikation mer eller mindre automatiskt skulle anamma en stark partiidentifikation när de blev äldre.

På senare år har dock livscykelteorin börjat ifrågasättas, både i USA och i andra länder. Den främste kritikern har varit Paul

¹ Bland stabila s-väljare som uppfattade sig ha samma vänster-högerposition som partiet 1982, men olika position 1985, upphörde 12 procent att beteckna sig som anhängare av socialdemokraterna. Ingen av dem ökade sin grad av partiidentifikation och nyrekryterades som subjektiv s-anshängare.

² Campbell et al., 1960, s. 161–5; Converse, 1976, s. 12–13

Abramson från Michigan State University – granne till Philip Converse vid University of Michigan. Abramson har genomfört kohortanalyser (studier av förändringar i olika åldersgrupper över lång tid) på samma datamaterial som Converse och kan inte finna att väljarnas grad av partiidentifikation har ökat över tid på det sätt som livscykelteorin förutsäger. Graden av partiidentifikation har snarare varit stabil över tid i de olika ålderskohorterna, vilket skulle tyda på att en *generationsmodell* snarare än en livscykelmodell ger en bättre bild av hur styrkan i partiidentifikationen har förändrats¹

Generationsmodellen utgår ifrån att varje generation i unga år präglas av sin tids attityder och förhållningssätt och att mycket lite förändras vartefter generationen åldras. Människor behåller den grad av partiidentifikation som de förvärvade i ungdomen.

En kohortanalys kräver en lång serie undersökningar för att ge tillförlitliga resultat. De amerikanska valundersökarna har börjat få det på senare år. De har mätserier kring partiidentifikationen ända tillbaka till 1952. I Sverige är mätserierna kortare, särskilt som vår jämförbara partiidentifikationsfråga började användas först 1968. En kohortanalys av hur svenska väljares grad av parti-

Tabell 10.5 Kohortanalys – andel svenska väljare som betraktar sig som anhängare av något parti efter ålder och undersökningsår (procent)

födelseår	valår							skillnad 1968–1985	lutnings- koeff. (b)
	1968	1970	1973	1976	1979	1982	1985		
1960–1967	–	–	–	–	–	43	39	–	–
1952–1959	–	–	–	44	44	51	42	–	–
1944–1951	44	51	45	54	56	58	48	+4	+ .44
1936–1943	56	58	52	55	53	54	52	–4	–.24
1928–1935	63	60	60	60	64	67	61	–2	+ .16
1920–1927	68	66	66	68	65	66	66	–2	–.08
1912–1919	69	71	68	71	66	71	67	–2	–.10
1904–1911	75	71	73	75	76	77	68	–7	–.07
1896–1903	75	73	74	71	–	–	–	–	–
1888–1895	69	–	–	–	–	–	–	–	–
samtliga	65	64	60	61	59	60	53	–12	

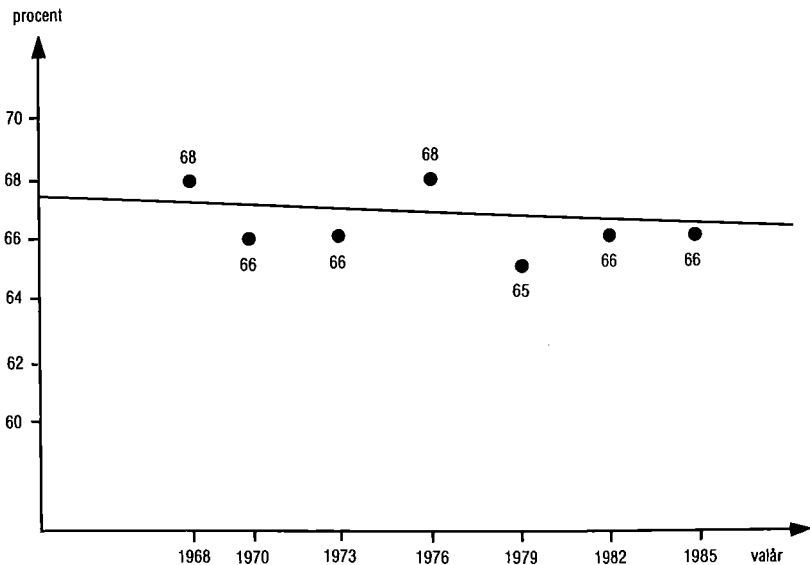
Kommentar: Antalet intervjupersoner är som lägst 200 i de olika cellerna. Resultaten för 1979 har korrigerats något på det sätt som beskrivs under tabell 10.3. Regressionsanalyserna i de sex ålderskohorter för vilka vi har fullständig information från sju undersökningar har genomförts med andel subjektiva partianhängare som beroende variabel och undersökningsår som oberoende variabel.

¹ Abramson, 1983, s. 99–131; se också Jennings and Niemi, 1981, s. 205–7.

identifikation har förändrats över tid blir därför mer osäker men inte genomförbar.

Kohortmatrisen i tabell 10.5 utgör underlaget för analysen. Den visar för varje undersökningår hur stor andel av väljarna i de olika ålderskohorterna som betraktade sig som anhängare av något parti.

Figur 10.11 Andel subjektiva partianhängare bland väljare födda 1920–1927 i valundersökningarna 1968–1985 (procent och bäst passande regressionslinje)

Kommentar: Resultaten bygger på analysen i tabell 10.5. Regressionslinjen i figuren har en lutningskoefficient på -0.08 .

Enligt den rena livscykelmodellen skall andelen subjektiva partianhängare öka över tid från undersökning till undersökning i de olika kohorterna (en ökning radvis i tabellen) medan en renodlad generationsmodell förutsäger att andelen partiidentifierade väljare i de olika kohorterna skall förbli oförändrad över tid.

Resultaten ger inte upphov till någon enkel och entydig slutsats. Andelen väljare som betraktar sig som partianhängare ökar över tid i två kohorter och minskar i fyra. Ökningen eller minskningen i kohorterna har mätts med hjälp av lutningskoefficienterna (b -värdet) i regressionsanalyser där andelen subjektiva partianhängare har definierats som beroende variabel och undersökningår som oberoende variabel. Resultaten i figur 10.11 illustrerar analystekni-

ken för en av ålderskohorterna (födda 1920–1927). Den genomsnittliga lutningskoefficienten för de sex ålderskohorter för vilka vi har fullständig information från samtliga sju undersökningsår är dock mycket nära noll (+0.016). Motsvarande amerikanska genomsnittsvärde för perioden 1952–1980 är lika nära noll (–0.04).¹

Genomsnittsvärdena på lutningskoefficienterna är alltså mycket nära noll i både USA och Sverige.² Det är svårt att utifrån dessa genomsnittsvärden fortsätta att argumentera för en renodlad livscykelmodell. Resultaten ger snarast stöd åt en tolkning i enlighet med generationsmodellen.

Ett sätt att försvara livscykelmodellen är naturligtvis att säga att olika kortsiktiga periodeffekter har förhindrat graden av partiidentifikation att öka i de olika ålderskohorterna som den borde enligt teorin. Philip Converse tillgriper en variant av detta sätt att resonera när han för USA:s del talar om åren 1952–1964 som en stabil period ("steady-state period") där livscykelmodellen fungerade och åren efter 1964 som en krisperiod där olika periodeffekter motverkade den "naturliga" ökningen i graden av partiidentifikation inom ålderskohorterna.³

Converse's resonemang modifierar den ursprungliga livscykelteorin från *The American Voter* och gör den mindre allomfattande. I den nya varianten fungerar bara livscykelmodellen under normala och stabila perioder, inte när kris och oro råder inom politik och samhälle.

Tanken att livscykelmodellen endast fungerar under stabila historiska perioder får ett visst stöd även i svenska data. En kohortanalys av hur väljarnas grad av partiidentifikation förändrades under åren 1956–1964 visar att identifikationen tenderade att öka något i fem av sju fullständigt analyserbara ålderskohorter.⁴ Om man vill betrakta åren 1956–1964 i Sverige som mer normala än perioden därefter ger resultatet stöd åt Philip Converse's nyformulerade livscykelteori.

Det viktigaste resultatet av kohortanalyserna – både i USA och i Sverige – är dock att livscykelmodellen inte har gett en riktig bild av hur väljarnas grad av partiidentifikation har förändrats under de senaste femton tjugo åren. Identifikationen har inte ökat med stigande ålder. Partierna kan inte längre förlita sig på livscykelteo-

¹ Abramson, 1983, s. 114.

² Converse har accepterat denna teknik och arbetar själv med genomsnittskoefficienter i sina kohortanalyser, se Converse, 1976, s. 56–7.

³ Converse, 1976, s. 34, 67–117.

⁴ Intervjufrågan om graden av partiidentifikation hade inte samma utformning 1956–1964, som den hade fr o m 1968.

rin och förutsätta att dagens unga väljare automatiskt kommer att bli lojala partianhängare när de blir äldre. Kohortresultaten från 1970- och 80-talen – som snarare följer en generationsmodell än en livscykelmodell – visar tvärtom att väljarna inte blir mer partiidentifierade vartefter de blir äldre.

Detta innebär att om partierna inte lyckas vända trenden kommer graden av partiidentifikation att fortsätta att minska i Sverige. Dagens unga generation med en låg grad av partiidentifikation kommer att växa upp och bli medelålders väljare med en fortsatt låg grad av partiidentifikation, samtidigt som dagens äldre väljare med en hög grad av partiidentifikation försvinner.

Om detta inträffar kommer stabiliteten bland väljarna att minska ytterligare. Politikerna kan i så fall se fram mot en mycket mer lättroblig och svårhanterlig valmanskår än vad de är vana vid idag. Orsaken är att väljarnas grad av partiidentifikation är mycket starkt relaterad till sådana fenomen som åsiktsmässig partitrohet, politiska kunskaper och partibyten. Väljare med en stark känsla av anhängarskap till något parti byter inte så ofta parti, har större politiska kunskaper och en högre grad av åsiktsöverensstämmelse med det egna partiet än väljare med svag eller ingen partiidentifikation.¹

Resultaten i tabell 10.6 visar att sambandet mellan graden av partiidentifikation och tendensen att byta parti är mycket stark i Sverige. Väljare med en stark känsla av anhängarskap med något parti byter mycket sällan parti medan väljare utan partiidentifikation mycket ofta byter parti.

Tabell 10.6 Grad av partiidentifikation och partibyte. Resultat från fyra panelundersökningar (procent)

grad av partiidentifikation vid tidigare val tillfälle	andel väljare som bytte parti tre år senare			
	1973-76	1976-79	1979-82	1982-85
stark partiidentifikation	6	8	9	8
svag partiidentifikation	31	20	17	21
enbart partipreferens	33	30	34	35
ingen partipreferens	43	28	31	41

Kommentar: Analysidén har hämtats från Olof Peterssons bok *Väljarna och valet 1976*.

¹ Se t ex Holmberg, 1982, s. 54-5.

Sambandet är ingen mätartefakt orsakad av att intervjupersonerna anpassar sina svar på partiidentifikationsfrågan efter om de bytt parti eller inte. Det återfinns också i valundersökningarnas panelurval (se tabell 10.6). Sambandet är i själva verket så starkt att väljarnas grad av partiidentifikation vid ett valtillfälle är en mycket god prediktor för partibyte tre år senare.

Tendensen att byta parti i ett kommande val är fyra fem gånger större bland väljare utan partiidentifikation än bland väljare med en stark känsla av partianhängarskap. Bland väljare med låg eller ingen partiidentifikation vid ett val byter mellan 30 till 40 procent parti vid nästa val. Motsvarande bytartetendens bland starkt partiidentifierade väljare är mycket lägre – mellan 6 och 9 procent.

Resultatet visar att en sjunkande grad av partiidentifikation bland väljarna kan ses som en slags förvarning om en ökad rörlighet i framtida val. Minskningen i andelen partiidentifierade väljare 1985 kan förväntas ge upphov till en ökad andel partibytare 1988. En minskad känsla av anhängarskap med partierna leder till ökad rörlighet i väljarkåren.

Greppet har lossnat lite

De gamla partiernas känslomässiga grepp om väljarna har lossnat lite under senare år.¹ Graden av partiidentifikation har långsamt minskat bland svenska väljare under de senaste femton tjugo åren. Det är en av huvudorsakerna till den ökande tendensen till partibytten i Sverige. Bakom minskningen i andelen väljare som betraktar sig som partianhängare ligger i första hand politiska faktorer, som exempelvis missnöje med det egna partiets sakfrågepolitik eller upplevelser av ett ökande åsiktsavstånd till det egna partiet. Den "normala" livscykelprocessen som innebär att människors känslor för det egna partiet förstärks ju längre de är tillsammans har inte fungerat på länge i Sverige. "Kärleken" till det egna partiet har inte tilltagit med åren bland väljarna.

Det är möjligt att det är en historisk tillfällighet – en kortsiktig periodeffekt som Philip Converse kallar det – men orsaken är inte socialpsykologisk. Den är politisk. Utvecklingen mot allt färre partiidentifierade väljare är inte oundviklig. Den kan vändas av partierna. Om partier och väljare håller på att glida isär är det föga

¹ Det är inte bara svenska partier som har tappat litet av det gamla greppet om väljarna. Utvecklingen har varit likartad i flera andra västländer. Se Dalton, Flanagan and Beck, 1984 för en översikt.

fruktbart att enbart analysera och leta fel hos väljarna. Det är sällan enbart den enes fel när två grälar. Partiernas politik och agerande måste också skärskådas.

Kanske borde etablerade politiker fundera mer över varför väljarnas grad av partiidentifikation sjunker och vad partierna kan göra åt det än oroa sig över det tilltagande politikerföraktet. Den ökande politikermisstron diskuteras visserligen mer i massmedierna. Men i det långa loppet är det kanske den långsamma söndervittringen av väljarnas känslomässiga band med de egna partierna som kommer att betyda mest.

11 Opinionsvindar

Åsikter och åsiktsförändringar i politiska sakfrågor är ett centralt studieobjekt inom forskningen kring val och väljarbeteende. Intervjufrågor om vad människor tycker om exempelvis skatter, pensioner, sociala bidrag och statens roll visavi det privata näringslivet har alltid funnits med i valforskarnas frågeformulär.

Människors åsikter i politiska sakfrågor är ett viktigt forskningsområde av åtminstone tre skäl. För det första innehåller en beskrivning av opinionslägen och opinionsförskjutningar en stor mängd information av central politisk betydelse. Kunskap om vad folket tycker är alltid viktig information i en demokrati.

För det andra kan opinionsutvecklingen i olika sakfrågor många gånger användas för att förklara och möjligen också för att förutsäga utgången av politiska val. Högervinden framhålls t ex ofta som en viktig förklaring till att många konservativa och nyliberala partier och politiker runt om i västvärlden fick överta regeringsmakten under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet.

För det tredje är opinionsbildning och åsiktsutveckling också ett väsentligt problemområde ur demokratisk synpunkt. Om väljarna saknar åsikter i politikens stridsfrågor kan inte valresultaten spegla folkviljan. Åsiktsförekomst är ett nödvändigt krav för det som brukar kallas rationellt väljarbeteende.

Huvudfrågeställningen i det här kapitlet gäller opinionsutvecklingen i den svenska väljarkåren. Svenskarnas åsikter i en lång rad sakfrågor skall studeras ur ett longitudinellt perspektiv. Åsiktsförändringar och åsiktsstabilitet kommer att stå i fokus. Men vi kommer också att analysera hur åsikter i olika frågor hänger samman bland svenska väljare. Tonvikten i analysen har lagts vid perioden 1976–1985.

Svensk politik domineras av motsättningen mellan vänster och höger. Analysen börjar därför med en studie av opinionsutvecklingen i ett antal centrala vänster-högerfrågor som t ex löntagarfondsfrågan, frågan om statens inflytande över näringslivet och frågan om den offentliga sektorns storlek. Den mest spännande frågan är om den högervind som kunde iaktas i början av 1980-talet höll i sig fram till valet 1985.

Opinionsförändringar i frågor som är något mindre politiserade och inte så starkt kopplade till vänster-högerdimensionen kommer

också att uppmärksammas. Exempel på sådana sakfrågor är kärnkraftsfrågan, miljöfrågan, frågor om social- och familjepolitik, frågor om moral och kristna värden samt frågor om reklam-TV, u-hjälp och invandrare. Ett ämnesområde av internationell eller säkerhetspolitisk karaktär som kommer att studeras är människors inställning till supermakternas hot mot Sverige. Vad anser svenska folket om Sovjet och USA som hot mot Sverige och hur har hotbilderna förändrats sedan tidigt sjuttital?

Högervind

Sedan mitten av 1970-talet har det i allmänna ordalag talats om att en högervind blåser över västvärlden. Sverige utgör härvidlag inget undantag. I resultaten från 1979 års valundersökning fanns emellertid inte mycket som tydde på att svenska folkets politiska åsikter hade förskjutits åt höger. Det enda tecknet på en högervind var att inställningen till sociala bidrag hade förändrats i negativ riktning under hela 1970-talet. Svenska folkets åsikter om samhällelig kontroll av bankerna och det privata näringslivet var däremot mer positiva 1979 än någon gång tidigare under årtiondet.¹ Först i samband med löntagarfondsvalet 1982 registrerades en viss högerförskjutning i de centrala vänster-högerfrågorna.²

Högerförskjutningen av opinionen mellan 1979 och 1982 sammanföll i tiden med ett borgerligt regeringsinnehav och med en omfattande opinionsbildningsverksamhet i löntagarfondsfrågan. Efter valet 1982 blev läget ett annat. Sverige hade då ånyo en socialdemokratisk regering, och efter riksdagsbeslutet i december 1983 om att införa löntagarfonder försvann den mest infekterade av vänster-högerfrågorna från debattens centrum. Frågan är om dessa förändringar innebar att högervinden avtog eller t o m förbyttes i en vänstervind? För att besvara den frågan skall vi dels studera hur svenska folkets åsikter har förändrats i olika vänster-högerfrågor, dels undersöka hur människorna själva uppfattar sin position på vänster-högerskalan.

I de tre senaste valundersökningarna har det ingått en intervjufråga om självupplevd vänster-högerposition. Samtliga svarspersoner fick placera sig själva på en elvagrädig skala med värden från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). Dessförinnan hade de

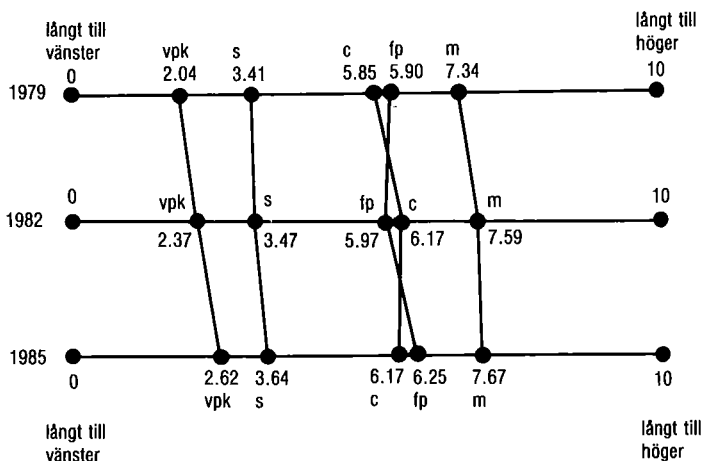
¹ Holmberg, 1981, s. 248-59.

² Holmberg, 1984, s. 168-73.

Tabell 11.1 Svenska folkets subjektiva vänster-högerposition vid valen 1979, 1982 och 1985 – bland samtliga intervjuade och efter partival, kön och ålder (medeltal från 0 (vänster) till 10 (höger))

år	samtliga	partival							kön		ålder		
		vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18-30	31-60	61-80
1979	4.87	2.04	3.41	5.85	5.90	7.34	5.51	-	4.76	4.99	4.58	5.01	4.84
1982	5.01	2.37	3.47	6.17	5.97	7.59	5.65	4.77	5.03	5.00	5.04	5.06	4.89
1985	5.17	2.62	3.64	6.17	6.25	7.67	6.46	5.00	5.19	5.15	5.22	5.21	4.99

Figur 11.1 Subjektiv vänster-högerposition inom de olika partiernas väljargrupper vid valen 1979, 1982 och 1985 (medeltal från 0-10)

Kommentar: Resultaten bygger på en intervjufråga där svarpersonerna fick placera sig själva på en elvgradig skala från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). En förändring på omkring 0.10 medeltalsenheter i hela väljarkåren är signifikant på 0.05-nivån.

intervjuade fått placera ut de politiska partierna på samma skala.¹ Hur svenska folkets subjektiva vänster-högerposition förändrades mellan valen 1979, 1982 och 1985 redovisas i tabell 11.1 och figur 11.1.

¹ En intervjufråga om subjektiv vänster-högerposition har också ingått i tre tidigare valundersökningar – 1968, 1973 och 1976. De frågetekniker som då användes var dock något annorlunda. I 1968 års undersökning var yttervärdena på vänster-högerskalan -5 och +5, och såväl 1968 som 1973 och 1976 fick svarpersonerna före intervjufrågan om egen position endast placera ut sitt "bästa parti" och inte samtliga partier. Nivåskattningarna från de tidigare undersökningarna är därför svåra att jämföra med resultaten från 1979, 1982 och 1985 (jfr Petersson, 1977, s. 141).

Det tidiga åttiotalets högervind fortsatte att blåsa fram till valet 1985. Medeltalet på den subjektiva vänster-högerskalan förändrades i hela väljarkåren från 4.87 1979 via 5.01 1982 till 5.17 1985. Andelen som placerade sig till vänster om skalans mittpunkt sjönk från 39 procent 1979 till 34 procent 1985. Samtidigt ökade andelen som placerade sig till höger om mittpunkten från 33 till 39 procent.¹

Riksdagspartiernas väljargrupper har vid samtliga tre valtillfällen placerat sig i enlighet med det traditionella vänster-högermonstret i svensk politik. Kds-väljarna har i genomsnitt placerat sig något till höger om mitten medan miljöpartiets väljare placerat sig på eller något till vänster om mittpunkten.

Högerförskjutningen mellan 1979 och 1985 återfanns i samtliga partiets väljargrupper. De största högerförskjutningarna inträffade bland kds-väljare (0.95 medeltalsenheter) och bland vpk-väljare (0.58 enheter). Mellan 1982 och 1985 blåste högervinden starkast bland kds-väljarna (0.81 enheter) och i den kraftigt utökade gruppen av folkpartiväljare (0.28 medeltalsenheter).²

Högerförskjutningen på den subjektiva vänster-högerskalan mellan 1979 och 1985 återfinns både bland män och kvinnor och i samtliga åldersgrupper. Förändringen är dock klart större bland män än bland kvinnor, och det är främst bland unga människor som högerförskjutningen har ägt rum. Mellan 1979 och 1985 försköts vänster-högermedeltalet med 0.46 enheter bland männen mot endast 0.16 enheter bland kvinnorna – en förändring som innebar att männen vid valet 1982 och 1985 för första gången intog en subjektiv vänster-högerposition *aning* till höger om kvinnorna.³

Vid valet 1979 befann sig de yngsta väljarna längst till vänster, medan de sex år senare befann sig till höger om både medelålders

¹ Analyser med hjälp av panelurvalen 1979–1982 och 1982–1985 ger samma resultat. Av de personer som placerade sig på vänster-högerskalan både 1979 och 1982 förflyttade sig 30 procent till vänster medan 37 procent gick till höger. I panelurvalet 1982–1985 gick 28 procent till vänster och 34 procent till höger. Panelkorrelationen mellan de subjektiva vänster-högervariablerna var mycket hög – 0.76 1979–1982 och 0.75 1982–1985 (Pearson's r).

² Högerförskjutningen bland folkpartiväljarna mellan 1982 och 1985 kan endast till en del förklaras av partiets stora nytillskott av före detta moderatväljare. Det subjektiva vänster-högermedeltalet för samtliga fp-väljare 1985 var 6.25. Bland stabila fp-väljare var det 6.27, medan det var 6.93 bland bytare från m till fp och 5.79 bland bytare från andra partier till fp.

³ Skillnaden i subjektiv vänster-högerposition mellan män och kvinnor var 0.03 medeltalsenheter 1982 och 0.04 medeltalsenheter 1985, vilket i båda fallen ligger inom felmarginalen (0.05-nivån). I de icke helt jämförbara mätningarna i tidigare valundersökningar befann sig männen precis som 1979 till *vänster* om kvinnorna. Medeltalsskillnaden var 0.53 enheter 1968, 0.40 enheter 1973 och 0.37 enheter 1976. I 1979 års undersökning befann sig männen 0.23 medeltalsenheter till vänster om kvinnorna. Skillnaden har alltså successivt blivit allt mindre. (För en analys av åsiktskillnader mellan män och kvinnor inom olika åldersgrupper vid valet 1982, se Oskarson, 1985.)

och äldre människor. Förändringen av det subjektiva vänster-högermedeltalet mellan 1979 och 1985 var hela 0.64 enheter i gruppen 18–30 år mot endast 0.20 enheter i gruppen 31–60 år och 0.15 enheter i gruppen 61–80 år.

Den subjektiva högervind som blåste över landet mellan 1979 och 1985 hade också sin objektiva motsvarighet. Opinionsen försköts åt höger i många av de centrala vänster-högerfrågorna.

Tabell 11.2 Svenska folkets åsikter i ett antal centrala vänster-högerfrågor under perioden 1964–1985 – bland samtliga intervjuade och efter partival, kön och ålder (balansmått; (+) anger övervikt för högersvar och (-) övervikt för vänstersvar)

sakfråga/förslag	år	samtliga	partival						kön		ålder			
			vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	-30	31-60	61-80
Samhällelig kontroll över näringslivet	1964	-31	-71	-48	-28	-13	+25	-17	-	-33	-27	-30	-31	-30
	1968	-41	-72	-71	-19	-8	+35	-30	-	-42	-39	-46	-41	-34
	1970	-29	-73	-62	-11	+13	+41	-16	-	-28	-29	-34	-29	-27
	1973	-32	-83	-67	-12	+10	+30	-18	-	-38	-26	-41	-32	-26
	1976	-29	-89	-63	-10	+2	+40	-17	-	-33	-22	-34	-27	-24
	1979	-36	-91	-75	-8	-9	+31	-35	-	-36	-36	-42	-32	-35
1985	-23	-75	-61	-10	+11	+38	+2	-51	-	-25	-22	-15	-22	-34
Socialisera de stora företagen	1976	+35	-72	-1	+66	+79	+89	+49	-	+36	+31	+22	+42	+33
	1979	+32	-68	-10	+71	+83	+94	+55	-	+37	+28	+13	+41	+32
	1982	+56	-21	+30	+86	+91	+95	+77	+50	+63	+49	+43	+63	+54
	1985	+62	-6	+44	+81	+90	+93	+89	+71	+70	+55	+60	+68	+56
Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet	1976	+19	-44	-4	+38	+50	+58	+43	-	+15	+25	+19	+22	+16
	1979	+11	-57	-20	+46	+29	+51	+37	-	+4	+18	+10	+11	+10
	1982	±0	-54	-23	+15	+22	+31	+16	+4	-4	+2	±0	±0	-2
	1985	+22	-30	-10	+45	+51	+60	+62	+21	+23	+19	+33	+22	+10
Kollektiva löntagarfonder	1979	+15	-47	-34	+55	+58	+82	+17	-	+18	+9	+8	+23	+15
	1982	+35	-40	-18	+87	+92	+95	+72	+68	+34	+37	+36	+39	+26
	1985	+35	-27	-14	+80	+83	+92	+85	+45	+36	+36	+38	+38	+28
Avskaffa löntagarfonderna	1985	+36	-27	-20	+83	+83	+95	+82	+48	+31	+40	+38	+38	+25
	1982	-7	-59	-40	+13	+13	+50	+4	-11	+5	-20	-19	-3	-3
Minska den offentliga sektorn	1985	±0	-59	-43	+20	+37	+66	+15	+22	+17	-16	-11	+6	+1
Minska försvarsutgifterna	1976	-14	-73	-31	-7	-9	+42	-9	-	-11	-18	-30	-15	+2
	1979	-15	-78	-37	-2	-5	+36	-14	-	-14	-16	-34	-10	-5
	1982	+2	-66	-19	+24	+30	+44	-14	-47	+5	-2	-13	+5	+11
	1985	+12	-71	+1	+30	+26	+53	+19	-18	+16	+7	+2	+10	+28
Sänka skatten på höga inkomster	1976	-36	-76	-57	-32	-22	+19	-40	-	-48	-22	-36	-34	-41
	1979	-35	-81	-60	-32	-8	+20	-31	-	-40	-28	-35	-31	-42
	1985	-32	-83	-61	-23	-7	+19	-38	-71	-32	-34	-32	-32	-37

Kommentar: Balansmättet visar andelen med högeråsikt minus andelen med vänsteråsikt. Resultaten är beräknade med samtliga personer som har fått respektive intervjufråga som procentbas. Intervjufrågan om samhällelig kontroll över näringslivet hade följande formulering: "De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet" (instämmer/motsatt åsikt). Frågan om kollektiva löntagarfonder gällde huruvida svarspersonerna var för eller emot eller om de inte hade någon bestämd åsikt. Övriga intervjufrågor ingick i den svit av frågor där svarspersonerna fick ange om ett förslag var bra eller dåligt eller om det inte spelade någon större roll om det genomfördes.

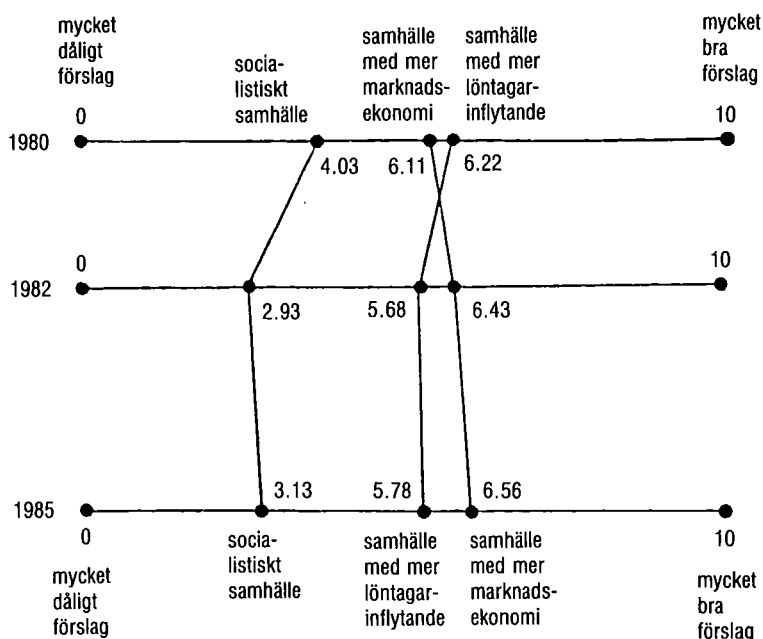
Svenska folket fick en mer negativ inställning till löntagarfonder, till samhällelig kontroll över det privata näringslivet och till att socialisera de stora företagen; därutöver har synen på försvaret blivit mer positiv och inställningen till att sänka skatten på höga inkomster och att minska den offentliga sektorns storlek aningen mindre negativ. En intressant iakttagelse är att inställningen till samhälleligt inflytande och kontroll över det privata näringslivet blev klart mer positiv under de borgerliga regeringsåren 1976–1982, men att utvecklingen vände och gick lika mycket i negativ riktning under den socialdemokratiska mandatperioden 1982–1985. Opinionsutvecklingen i de olika vänster-högerfrågorna redovisas i tabell 11.2. Det balansmått som används har ett positivt värde om andelen högersvar överstiger andelen vänstersvar och ett negativt värde om vänstersvaren är fler än högersvaren.

De mönster i opinionsförändringarna som uppmättes med intervjufrågan om subjektiv vänster-högerposition återfinns också när vi ser till åsiktsförändringarna i de konkreta sakfrågorna. Högerförskjutningen kan iakttas i samtliga partiets väljargrupper. Den har varit kraftigare bland män än bland kvinnor. Och de yngsta väljarna uppvisar en klart större högerförskjutning än medelålders och äldre väljare.¹

När det gäller opinionsförändringarna bland de olika partiernas väljare mellan 1982 och 1985 finns en intressant skillnad mellan några av sakfrågorna. I löntagarfondsfrågan och i frågan om att socialisera de stora företagen gick vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraternas väljare åt höger mellan 1982 och 1985, medan de borgerliga partiernas väljare gick aningen åt vänster – något som innebar att åsiktsskillnaden mellan de politiska blocken blev mindre. I frågorna om att minska den offentliga sektorn och att sänka skatten på höga inkomster var utvecklingen den motsatta: s- och vpk-väljarna gick något åt vänster medan de borgerliga väljarna – och då främst folkpartiväljarna – gick åt höger. Möjligen kan den minskade blockpolariseringen i väljarnas fondåsikter och den ökade blockpolariseringen i väljarnas åsikter om skatter och offentlig sektor ses som en effekt av att löntagarfondsfrågan – som var en av de stora debattfrågorna 1982 – i samband med valet 1985

¹ Inställningen till den offentliga sektorn är klart mer positiv bland offentligt anställda än bland personer i privat tjänst. Skillnaden har dock minskat en aning mellan 1982 och 1985, vilket kan vara en indikator på att den i Sverige mycket svagt utvecklade sektorsröstningen *inte* håller på att öka (jfr kapitel 9). Balansmättet för frågan om den offentliga sektorns storlek var -32 respektive +12 bland personer anställda i den offentliga respektive i den privata sektorn 1982 och -20 respektive +17 1985. Åsiktsskillnaden mellan de som arbetar i offentlig och privat tjänst återfinns bland såväl män och kvinnor som i de olika partiernas väljargrupper (jfr Holmberg, 1984, s. 177–8; Gilljam och Nilsson, 1985).

Figur 11.2 Svenska folkets åsikter om tre typer av framtida samhällen – vid folkomröstningen 1980 och vid valen 1982 och 1985 (medeltal från 0–10)

Kommentar: Den intervjufråga som har använts hade följande formulering: "På det här kortet har jag en lista med förslag på olika slags samhällen som en del människor anser att vi bör satsa på i framtiden i Sverige. Jag skulle vilja höra vad Du anser om förslagen. Du kan svara med hjälp av skalan på kortet. En hög siffra betyder att Du tycker ett förslag är bra, en låg siffra betyder att Du tycker att ett förslag är dåligt. Vad anser Du om förslaget att ... satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi ... satsa på ett samhälle med mer inflytande för löntagarna på jobben även om det innebär att saker och ting ibland kan ta lite längre tid ... satsa på ett socialistiskt samhälle." Personer som har förts till kategorin "vet inte/vill ej svara" ingår inte i analysen. Förändringar på omkring 0.13 medeltalsenheter i hela väljarkåren är signifikanta på 0.05-nivån.

fick lämna plats på den politiska scenens mitt för bl a skattefrågan och frågan om den offentliga sektorns storlek.¹

Att svenska folkets subjektiva vänster-högerposition och åsikter i de flesta av vänster-högerfrågorna har förskjutits åt höger mellan 1979 och 1985 står utom allt tvivel. Men det finns samtidigt tecken i valundersökningarnas material som kan tyda på att högervinden håller på att mojna. I en svit med intervjufrågor om inställningen till olika typer av framtida samhällen var tre frågor av vänster-

¹ Väljarna själva tyckte att skatterna och den sociala välfärden var viktigare parti-valsfrågor 1985 än 1982 medan förhållandet var det omvända för löntagarfondsfrågan (se kapitel 3, tabell 3.4).

högerkaraktär. De handlade om att i framtiden "satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi", "satsa på ett socialistiskt samhälle" respektive "satsa på ett samhälle med mer inflytande för löntagarna på jobben även om det innebär att saker och ting ibland kan ta lite längre tid." Syftet med frågorna var att mäta svenska folkets ideologiska vänster-högerinställning. Svarspersonerna fick placera ut de olika samhällstyperna på en skala från 0 (mycket dåligt förslag) till 10 (mycket bra förslag). I figur 11.2 redovisas hur intervjupersonerna bedömde önskvärdheten av de tre samhällstyperna vid folkomröstningen om kärnkraft 1980 samt vid valen 1982 och 1985.

Mellan 1980 och 1982 skedde en klar högerförskjutning i de ideologiska vänster-högerfrågorna. Inställningen till privat företagsamhet och marknadsekonomi blev mer positiv samtidigt som förslagen om att satsa på ett socialistiskt samhälle och ett samhälle med mer löntagarinflytande blev mindre populära. Men därefter är bilden inte lika entydig. Synen på marknadsekonomi blev visserligen något mer positiv även mellan 1982 och 1985. Men också inställningen till ökat löntagarinflytande och till socialism blev aningen mer positiv under samma period.¹ Kanske ser vi här de första tecknen på att högervinden håller på att avta – vilket alltså i så fall först skulle märkas på den ideologiska nivån och inte när det gäller åsikter i konkreta sakfrågor eller subjektiv vänster-högerposition.²

Socialpolitik och familjepolitik

I socialpolitiska frågor – som i traditionell mening inte är att betrakta som centrala vänster-högerfrågor³ – har det under senare år skett en klar om än måttlig opinionsförändring i riktning mot en

¹ Förändringen av inställningen till löntagarinflytande ligger dock inom felmarginalen (0.05-nivån). Panelkorrelationen mellan 1982 och 1985 var 0.67 för frågan om marknadsekonomi, 0.74 för frågan om socialism och 0.46 för frågan om löntagarinflytande.

² Samtliga förändringar återfanns med några få undantag bland samtliga partiers väljare. De enda signifikanta förändringarna som går emot de olika trenderna är vpk-väljarnas inställning till ett samhälle med mer marknadsekonomi, som blev något mer negativ mellan 1980 och 1982, och samma väljares inställning till ett socialistiskt samhälle som blev mer negativ mellan 1982 och 1985.

³ Holmberg, 1981, s. 255. De två frågorna om sociala reformer och sociala bidrag som presenteras i tabell 11.3 uppvisar dock en relativt stark empirisk korrelation med subjektiv vänster-högerposition: Pearson's r uppgick vid valet 1985 till 0.45 respektive 0.44. Som jämförelse kan nämnas att den högsta korrelationen med subjektiv vänster-högerposition 1985 uppmättes för frågan om att satsa på ett socialistiskt samhälle och för frågan om att avskaffa löntagarfonderna (0.64 i båda fallen). Korrelationen mellan de två socialpolitiska frågorna i tabell 11.3 var 0.58 1985.

mer positiv inställning till sociala reformer och sociala bidrag. Den ökning av motståndet mot reformer och bidrag som kunde iakttas under hela 1970-talet har inte fortsatt under 1980-talet. Mellan 1979 och 1985 blev istället svenska folkets inställning i dessa frågor något mindre negativ (se tabell 11.3). Balansmättet i tabellen har ett plustecken vid en övervikt för andel svar med positiv inställning till sociala reformer och sociala bidrag och ett minustecken vid en övervikt för andel svar med negativ inställning.

Tabell 11.3 Svenska folkets åsikter om sociala reformer och sociala bidrag under perioden 1964–1985 – bland samtliga intervjuade och efter partival, kön och ålder (balansmätt; (+) anger övervikt för personer med positiv inställning till reformer och bidrag, (-) anger övervikt för personer med negativ inställning till reformer och bidrag)

sakfråga/förslag	år	samtliga	partival							kön		ålder		
			vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	-30	31-60	61-80
Sociala reformer och bidrag	1964	-30	-8	-6	-56	-52	-67	-59	-	-26	-34	-22	-32	-31
	1968	+10	+64	+37	-18	-15	-48	-20	-	+13	+6	+24	+4	+6
	1970	-22	+44	-1	-43	-41	-68	-55	-	-20	-24	-7	-29	-22
	1973	-28	+49	-1	-58	-43	-65	-60	-	-25	-31	-24	-31	-25
	1976	-29	+42	+5	-61	-50	-71	-62	-	-25	-32	-6	-37	-34
	1979	-40	+45	-13	-73	-58	-84	-68	-	-38	-42	-16	-46	-53
Minska de sociala bidragen	1985	-32	+42	±0	-63	-64	-80	-48	+12	-39	-26	-14	-38	-39
	1980	-12	+41	+9	-46	-9	-42	-34	-	-7	-18	+7	-15	-28
	1982	-5	+60	+21	-27	-22	-49	-18	+23	-3	-7	+7	-7	-11
	1985	+7	+70	+40	-18	-18	-53	-4	+34	+7	+6	+20	-1	+13

Kommentar: Balansmättet visar andelen med positiv inställning till sociala reformer och sociala bidrag minus andelen med negativ inställning. Resultaten är beräknade med samtliga personer som har fått respektive intervjufråga som procentbas. Intervjufrågan om sociala reformer och sociala bidrag och stöd åt medborgarna hade följande lydelse: "Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna (instämmer/motsatt åsikt)." Intervjufrågan om att minska de sociala bidragen ingick i den svit av frågor där svarspersonerna fick ange om ett förslag var bra eller dåligt eller om det inte spelade någon större roll om det genomfördes. Resultatet för vpk-väljarna 1970 är hämtat från telefonintervjuomgången. Resultatet från besöksintervjuerna (+1) är troligen felaktigt (ett spratt av slumpen?). Även resultatet för vpk 1964 (-8) är underligt (jfr Holmberg, 1981, s. 253).

Förändringen i riktning mot en mer positiv inställning till sociala reformer och sociala bidrag återfanns *inte* bland samtliga partiets väljare. Folkpartiväljarna har gått emot trenden och blivit mer negativa, och enligt intervjufrågan om att minska de sociala bidragen gäller samma slutsats för moderata samlingspartiets väljare. Opinionsförskjutningen bland män och kvinnor och i olika åldersgrupper har däremot i samtliga fall gått i positiv riktning. Förändringen har varit klart större bland kvinnor än bland män. Åldersmässigt är det inte de yngsta väljarna utan främst väljare över 60 år som har fått en mer positiv inställning till reformer och bidrag.

Familjepolitik och barnomsorg – också det ett sakområde något vid sidan om vänster-högerdimensionen¹ – fick större utrymme i 1985 års valrörelse än i debatten inför de närmast föregående valen. Enligt väljarnas egna uppfattningar skedde det mellan 1982 och 1985 en påtaglig ökning av den tonvikt partierna lade vid dessa frågor. Familjepolitik och barnomsorg uppfattades dessutom som en viktigare fråga för röstningen vid valet 1985 än vid valen 1979 och 1982.²

I 1985 års valundersökning ingick tre intervjufrågor som kan sägas handla om familjepolitik och barnomsorg. Det var frågorna om att *införa någon form av vårdnadsbidrag för småbarnsföräldrar*, att *bygga fler barndaghem* och att *införa sextimmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande*. Svenska folkets inställning i dessa frågor redovisas i tabell 11.4. Frågan om vårdnadsbidrag var ny 1985, medan frågan om barndaghem också ingick i 1976, 1979 och 1982 års valundersökningar. Frågan om sextimmars arbetsdag ställdes även 1976.

Tabell 11.4 Svenska folkets åsikter om familjepolitik och barnomsorg under perioden 1976–1985 – bland samtliga intervjuade och efter partival, kön och ålder (balansmätt; (+) anger övervikt för positiva svar, (-) anger övervikt för negativa svar)

förslag	år	samtliga	partival						kön		ålder			
			vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18–30	31–60	61–80
Införa sextimmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	1976	+10	+74	+30	-9	-4	-31	-6	-	±0	+22	+27	+8	-2
	1985	+31	+80	+57	+7	+17	-16	-5	+59	+16	+45	+36	+31	+26
Bygga fler barndaghem	1976	+56	+85	+73	+41	+54	+31	-15	-	+58	+55	+77	+55	+38
	1979	+47	+85	+67	+19	+39	+24	+19	-	+49	+44	+68	+43	+32
	1982	+19	+69	+48	-15	-3	-19	-33	+34	+16	+23	+50	+13	-1
	1985	+26	+75	+56	-15	+9	-9	-38	+37	+24	+28	+55	+21	+6
Införa någon form av vårdnadsbidrag för småbarnsföräldrar	1985	+45	+16	+34	+69	+55	+57	+84	+65	+43	+48	+56	+46	+35

Kommentar: Balansmättet visar andelen med positiv inställning till de olika förslagen minus andelen med negativ inställning. Resultaten är beräknade med samtliga personer som har fått respektive intervjufråga som procentbas. Frågorna om sextimmarsdag och barndaghem ingick i den svit av frågor där svarspersonerna fick ange om ett förslag var bra eller dåligt eller om det inte spelade någon större roll om det genomfördes. Frågan om vårdnadsbidrag gällde huruvida svarspersonerna var för eller emot eller om de inte hade någon bestämd åsikt.

¹ Korrelationerna mellan subjektiv vänster-högerposition och intervjufrågorna om familjepolitik var relativt måttliga. Pearson's r 1985 uppgick till 0.20 för frågan om vårdnadsbidrag, till 0.33 för frågan om daghem och till 0.36 för frågan om sextimmars arbetsdag.

² Se kapitel 3, tabellerna 3.3 och 3.4.

Svenska folket hade 1985 en övervägande positiv inställning till såväl sextimmars arbetsdag som till daghem och vårdnadsbidrag. Men medan inställningen till sextimmarsdag blev mer positiv mellan 1976 och 1985, så var viljan att bygga fler barndaghem inte längre lika stark 1985 – något som bör sättas i samband med den omfattande utbyggnaden av den kommunala barnomsorgen och den intensiva debatten kring olika former av barnomsorg.¹ Utvecklingen mot en allt mindre positiv inställning till fortsatt daghemsutbyggnad stannade dock upp 1982. Därefter har opinionen återigen blivit något mer positiv.

Opinionsförändringarna i de familjepolitiska frågorna återfanns i stort sett i alla partier. Mellan 1976 och 1985 blev t ex inställningen till sextimmars arbetsdag mer positiv inom samtliga partiers väljargrupper. Förändringen var dock klart störst bland socialdemokratiska väljare och därefter bland folkpartiväljare. Förskjutningen mot en mer negativ inställning till fortsatt daghemsutbyggnad mellan 1976 och 1985 återfanns i samtliga partier, men förändringen har varit störst bland borgerliga väljare. Den lilla förändringen mot en mer positiv inställning till en daghemsutbyggnad mellan 1982 och 1985 kan spåras i samtliga väljargrupper utom bland kds- och centerpartiväljare.

Trots den övervägande positiva inställningen till sextimmarsdag, barndaghem och vårdnadsbidrag är korrelationerna mellan de tre förslagen påfallande låga. Det högsta sambandet uppmättes mellan daghemsfrågan och frågan om sextimmarsdag, +0.26 1976 och +0.28 1985 (Pearson's *r*), vilket innebär att en positiv inställning till fortsatt daghemsutbyggnad tenderade att gå hand i hand med en positiv inställning till sextimmars arbetsdag. Personer som var positiva till barndaghem tenderade däremot att vara negativa till vårdnadsbidrag; korrelationen uppgick dock till endast mycket måttliga -0.15 vid valet 1985. Mellan frågorna om vårdnadsbidrag och sextimmarsdag fanns överhuvudtaget inget samband. De låga korrelationerna indikerar att svenska folkets åsikter inte var kristalliserade utefter någon endimensionell familjepolitisk konfliktlinje.

I frågorna om sextimmarsdagen och daghemsutbyggnaden placerade sig väljarna i traditionell vänster-högerordning med vpk- och s-väljarna som de mest positiva och moderatväljarna som de mest negativa; i daghemsfrågan var dock kds-väljarna än mer negativa än m-väljarna. Den omvända vänster-högerordningen återfanns för frågan om att införa vårdnadsbidrag, men med den skillnaden att centerpartiväljarna (näst kds-väljarna) och inte moderatväljarna var de mest positiva.

¹ Jfr Gilljam och Nilsson, 1984, s. 13.

Åsikter om familjepolitiken var också kopplade till svarspersonernas könstillhörighet och ålder. Kvinnor var både 1976 och 1985 betydligt positivare än män till att införa sextimmars arbetsdag; opinionsförändringen i positiv riktning under det senaste decenniet har dessutom varit större bland kvinnor än bland män. Vid valet 1985 var kvinnor också aningen mer positiva än män till såväl en fortsatt daghemsutbyggnad som till ett införande av vårdnadsbidrag. Vid valen 1976 och 1979 var däremot männen något mer positiva till daghem än kvinnorna, vilket innebär att opinionsutvecklingen i daghemsnegativ riktning har varit mest påtaglig bland männen.

Den positiva inställningen till de tre familjepolitiska förslagen minskade med ökande ålder. De största ålderskillnaderna återfanns för frågan om att bygga fler barndaghem. Huruvida det negativa sambandet mellan ålder och familjepolitiska åsikter bäst kan förklaras i termer av egenintresse (barninnehav, planer på att skaffa barn) eller som ett uttryck för olika ideologiska uppfattningar om barntillsyn och barnuppfostran är svårt att svara på.¹ Förmodligen rymmer båda förklaringarna en bit av sanningen. De relativt kraftiga förändringarna mot en mer positiv inställning till sextimmarsdag och mot en mer negativ inställning till en fortsatt daghemsutbyggnad mellan 1976 och 1985 – som i båda fallen var klart störst bland medelålders och äldre personer – talar dock möjligen till förmån för den ideologiskt orienterade förklaringen.

Miljö, kärnkraft och teknologi

Miljöfrågorna var i likhet med familjepolitiken ett sakområde som enligt väljarna själva var mer betydelsefullt 1985 än vid de närmast föregående valen. I samband med valen 1979 och 1982 var det endast 6 respektive 7 procent av väljarna som nämnde miljön som en viktig fråga för partivalet. Vid valet 1985 hade den siffran stigit till hela 22 procent. Kärnkraften – som i debatten ofta kopplas samman med frågor om miljö och ekologi – har däremot gått motsatt väg. Andelen väljare som angav kärnkraften eller någon annan energifråga som viktig för partivalet var 26 procent 1979 mot endast 2 respektive 1 procent 1982 och 1985.²

I debatten om energi och kärnkraft inför folkomröstningen 1980 talades det ibland om att det höll på att växa fram en tillväxt-ekologidimension bland de svenska väljarna. Frågor om miljö,

¹ Jfr Sannerstedt, 1981, s. 93–103; Gilljam och Nilsson, 1985, s. 26.

² Se kapitel 3, tabell 3.4.

energi, tillväxt, teknologi och småskalighet fördes samman under en hatt och ställdes på tvärs mot vänster-högerdimensionen. Tanken var riktig såtillvida att svenska folkets åsikter om ekologi och energi alltid har varit svagt eller inte alls korrelerade med centrala vänster-högeråsikter.¹ Men föreställningen att frågor om tillväxt, teknologi och ekologi skulle vara särskilt starkt kopplade till varandra visade sig vara felaktig. Det var endast bland högutbildade människor som det fanns en någorlunda utvecklad tillväxt-ekologi-dimension vid tiden för kärnkraftsomröstningen.²

I 1985 års valundersökning ingick sex intervjufrågor om miljö, tillväxt, teknologi och energi. Två frågor gällde kärnkraften och avsåg dels den allmänna inställningen till kärnkraften som energikälla, dels det mera konkreta förslaget att "*behålla kärnkraften även efter år 2010*". Tre tillväxt-ekologifrågor ingick i sviten om inställningen till olika typer av framtida samhällen och gällde ett miljövänligt samhälle, ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik. Svarspersonerna tillfrågades dessutom om sin inställning till förslaget att "*förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket snarast*". Frågorna har i varierande utsträckning ingått i tidigare valundersökningar.

Åsikter om tillväxt, ekologi och energi var inte heller 1985 särskilt starkt kopplade till varandra. Sambanden mellan de olika frågorna var lägre än vid folkomröstningen 1980 och också aningen lägre än vid valet 1982.³ Det empiriska stödet för tesen om en sammanhållen tillväxt-ekologidimension i den svenska väljarkåren – som var svagt redan vid kärnkraftsomröstningen 1980 – har med andra ord försvagats ytterligare.⁴ Att opinionsutvecklingen i de

¹ Produktmomentkorrelationen mellan inställningen till kärnkraft och inställningen till löntagarfonder är exempelvis så gott som obefintlig (0.02 1979, 0.01 1980, 0.06 1982 och 0.02 1985 – endast korrelationen för 1982 är signifikant på 0.05-nivån). Sambandet mellan löntagarfondsfrågan och frågan om inställningen till att förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket är något men inte mycket starkare (0.17 1982 och 0.16 1985).

² Holmberg och Asp, 1984, s. 456–62.

³ Korrelationen mellan de tre tillväxt-ekologifrågorna i sviten av frågor om framtida samhällen var i genomsnitt 0.24 1980, 0.17 1982 och 0.16 1985 (Pearson's r). Den genomsnittliga korrelationen mellan kärnkraftsfrågan och de tre tillväxt-ekologifrågorna var 0.32 1980, 0.25 1982 och 0.25 1985. Genomsnittskorrelationen mellan frågan om att förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket och de tre tillväxt-ekologifrågorna sjönk från 0.17 1982 till 0.15 1985. Korrelationen mellan kärnkraftsfrågan och frågan om kemiska bekämpningsmedel minskade från 0.17 1982 till 0.13 1985.

⁴ Mot tesen om en tillväxt-ekologidimension talar också de förhållandevis låga panelkorrelationerna för flera av frågorna. Panelkorrelationen 1982–1985 var endast 0.41 för frågan om att satsa på ett miljövänligt samhälle, 0.43 för frågan om att satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och 0.47 för frågan om att förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket. För kärnkraftsfrågan och frågan om att satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet var panelkorrelationerna dock högre, 0.67 respektive 0.63.

olika tillväxt-ekologifrågorna har gått i delvis olika riktningar under 1980-talet är därför inte särskilt uppseendeväckande (se tabell 11.5).

Tabell 11.5 Svenska folkets åsikter om tillväxt-ekologifrågor och kärnkraft under perioden 1976–1985 – bland samtliga intervjuade och efter partival, kön och ålder (balansmått; (+) anger övervikt för positiva svar, (-) anger övervikt för negativa svar; samt medeltal från 0–10)

sakfråga/förslag	år	samtliga	partival						kön		ålder				
			vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18–30	31–60	61–80	
Kärnkraften som energikälla	1976	-17	-30	+10	-70	-9	-5	-73	-	+0	-35	-24	-15	-19	
	1979	-5	-60	+18	-72	-2	+30	-50	-	+19	-30	-21	+4	-4	
	1980	+9	-58	+28	-68	+24	+57	-66	-	+27	-12	-13	+17	+12	
	1982	-6	-58	+7	-65	-12	+30	-70	-86	-	+16	-30	-12	-1	-12
	1985	-1	-47	+10	-54	-5	+39	-61	-68	-	+25	-28	-13	+1	+7
Behålla kärnkraften, även efter år 2010	1985	-16	-52	-11	-58	-19	+23	-65	-63	-	+8	-40	-28	-12	-9
Satsa på ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik som datorer och industrirobotar så att produktionen blir effektiv	1980	3.92	2.65	3.56	3.19	4.52	5.69	2.67	-	4.75	3.00	3.60	4.19	3.83	
	1982	4.03	2.94	3.47	3.51	4.79	5.72	3.12	3.98	4.88	3.09	3.66	4.30	3.82	
	1985	4.64	3.97	4.18	4.24	5.06	6.01	3.50	3.62	5.53	3.67	4.20	4.84	4.67	
Satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet	1980	6.18	3.91	6.50	5.51	6.04	7.31	4.17	-	6.46	5.87	5.30	6.29	7.04	
	1982	7.23	5.56	7.20	7.06	7.44	8.01	6.86	3.84	7.37	7.08	6.85	7.29	7.57	
	1985	7.02	5.65	6.97	6.81	7.00	8.12	6.21	4.07	7.16	6.85	6.86	6.89	7.53	
Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt	1980	6.57	7.56	6.40	7.56	6.35	5.63	8.67	-	6.26	6.90	6.70	6.43	6.74	
	1982	5.57	6.21	5.43	6.28	5.79	4.87	6.65	8.59	5.19	5.99	5.48	5.51	5.82	
	1985	6.41	7.43	6.43	6.88	6.23	5.60	7.39	8.90	6.07	6.78	6.54	6.30	6.52	
Förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket snarast	1982	+47	+69	+63	+34	+50	+13	+83	+66	+37	+58	+42	+47	+54	
	1985	+67	+87	+83	+37	+69	+52	+66	+86	+59	+75	+68	+66	+68	

Kommentar: Balansmättet visar andelen med positiv inställning till de olika förslagen minus andelen med negativ inställning och är beräknat med samtliga intervjuade personer som har fått respektive intervjufråga som procentbas. Vid medeltalsberäkningarna har personer som har förts till kategorin "vet inte/vill ej svara" uteslutits. Intervjufrågan om kärnkraften som energikälla gällde huruvida svarspersonerna var för eller emot eller om de inte hade någon bestämd åsikt. Frågorna om att behålla kärnkraften och att förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket ingick i den svit av frågor där svarspersonerna fick ange om ett förslag var bra eller dåligt eller om det inte spelade någon större roll om det genomfördes. Inledningen till frågorna om framtida samhällen återfinns i kommentaren till figur 11.2. Medeltalsförändringar på omkring 0.15 enheter i hela väljarkåren är signifikanta på 0.05-nivån. Partivariabeln för 1980 är inte partival utan "bästa parti". Resultaten för 1976 är hämtade från forskningsprojektet *Väljarna och kärnkraften*. Siffrorna för kds 1976 och 1980 bygger endast på elva respektive sex intervjuade personer.

Svenskarnas inställning till kärnkraften blev något mer positiv mellan 1982 och 1985 (balansmättet förändrades från -6 till -1). Den tidigare opinionsutvecklingen i kärnkraftsnegativ riktning – från

den mest kärnkraftspositiva noteringen i samband med folkomröstningen 1980 (+9) fram till valet 1982 (-6) – fortsatte alltså inte fram till valet 1985.¹ Förändringen i kärnkraftsvänlig riktning mellan 1982 och 1985 är dock nästan uteslutande ett resultat av en opinionsförändring bland män och bland personer över 60 år. Åsiktsförändringen återfanns i samtliga partiers väljargrupper, men den är något större för de partier som har den mest kritiska inställningen till kärnkraften (mp, vpk, c).²

Åsikterna i miljöpolitiska frågor blev mer miljövänliga mellan 1982 och 1985. Medelvärdet för intervjufrågan om att satsa på ett miljövänligt samhälle ökade från 5.57 1982 till 6.41 1985, samtidigt som balansmättet för frågan om att förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket ökade från +47 1985 till +67 1985. Förändringen innebär ett trendbrott jämfört med opinionsutvecklingen 1980–1982, då inställningen till ett miljövänligt samhälle försköts i negativ riktning (från 6.57 till 5.57). Opinionsförskjutningen mellan 1982 och 1985 var något större bland män än bland kvinnor och den var störst bland de yngsta och minst bland de äldsta väljarna. Sambandet mellan åsikterna i miljöfrågor och könstillhörighet respektive ålder var dock desamma 1985 som vid folkomröstningen 1980: kvinnor var mer positiva än män och de yngsta och de äldsta väljarna var något mer positiva än medelålders väljare.³

Opinionsförändringarna mellan 1982 och 1985 bland de olika partiernas väljare var inte riktigt desamma i de två frågorna om miljön. När det gäller frågan om att satsa på ett miljövänligt samhälle blev samtliga partiers väljare mer positiva. Förändringen var dock större bland socialistiska än bland borgerliga väljare: Vid valet 1982 hade centerpartiet den mest miljövänliga väljarkåren

¹ Kärnkraftsopinionens förändring mellan 1980 och 1982 kan också ses som en återgång till läget före folkomröstningen. Det är resultatet för 1980 som avviker från trenden i tabell 11.5. Kärnkraftsopinionen var "extra" kärnkraftsvänlig i samband med folkomröstningen (se Holmberg och Asp, 1984, s. 415–20).

² Redovisningen av svenska folkets kärnkraftsåsikter i tabell 11.5 sträcker sig fram till hösten 1985. För den som är intresserad av hur opinionsläget såg ut ett drygt halvår senare – efter kärnkraftsolyckan i Tjernobyli i april 1986 – är dock resultaten från 1985 års valundersökning inte särskilt relevanta. Tjernobylykatastrofen innebär en kraftig opinionsförändring i kärnkraftsnegativ riktning: I en Sifomätning i början av maj 1986 uppgav hela 60 procent av intervjupersonerna att de i en ny folkomröstning skulle rösta emot kärnkraften, medan endast 26 procent uppgav att de skulle rösta för (balansmätt -34). Vid de tre tidigare tillfällen då Sifo har ställt samma intervjufråga var den svenska opinionen betydligt mindre negativ till kärnkraften: +3 i november/december 1981, -11 i augusti 1982 och -8 i oktober 1983. Den intervjufråga Sifo använde hade följande formulering: "Med de erfarenheter vi nu har, skulle Du rösta för eller emot kärnkraften i en ny folkomröstning?" (Sifo, pressmeddelande, 1986-05-04). Sifomätningar från vintern 1986/87 visar dock en återgång till opinionsläget före Tjernobylyckan (Sifo, pressmeddelande, 1987-01-31).

³ Jfr Holmberg och Asp, 1984, s. 466–8.

bland riksdagspartierna, medan s-väljarna näst moderatväljarna var minst positiva; tre år senare hade vpk-väljarna passerat centerpartiväljarna som mest miljövänliga, medan s-väljarna hade passerat fp-väljarna och knappat in halva avståndet till c-väljarna. Miljöpartiets och kds' väljare var 1982 mer positiva till ett miljövänligt samhälle än riksdagspartiernas väljare. Vid valet 1985 behöll mp-väljarna sin klara tätposition som mest miljövänliga, medan kds-väljarna fick se sig passerade av vpk-väljarna.

När det gäller frågan om att förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket avvek centerpartiväljarna från den allmänna trenden mot en klart mer positiv inställning till förbud. Den kraftigaste ökningen av motståndet mot kemiska bekämpningsmedel inträffade bland moderata samlingspartiets väljare (från +13 till +52), vilket innebär att de 1985 kunde lämna över platsen som de mest förbudsovilliga till centerpartiväljarna (+37). Gruppen kds-väljare – år 1985 förstärkt med relativt många f d centerpartiväljare – blev samtidigt mer *negativ* till att förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket (från +83 1982 till +66 1985).

Inställningen till avancerad teknologi blev mer positiv mellan 1982 och 1985, vilket innebar en fortsättning på trenden från 1980 (3.92 1980, 4.03 1982, 4.64 1985). Utvecklingen mot en alltmer positiv inställning till ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet fortsatte däremot inte (6.18 1980, 7.23 1982, 7.02 1985). Att åsikterna om teknologi och tillväxt inte förändrades åt "samma håll" behöver dock inte vara förvånande. För det första har korrelationen mellan de två frågorna aldrig överstigit +0.29.¹ För det andra är det inte helt omöjligt att vi här ser ett uttryck för att svenska folket, undan för undan, har blivit mer bekant med datorer och industrirobotar medan det är svårare att sätta fingret på någon motsvarande utveckling beträffande tillväxt och produktivitet. Det ökade miljöintresset kan också vara en faktor bakom den något minskade entusiasmen för ekonomisk tillväxt.

Den kontinuerliga ökningen av viljan att satsa på ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik har ägt rum bland både män och kvinnor, i alla åldersgrupper och bland samtliga partiets väljare med undantag för miljöpartiet. Det något minskade förtroendet för tillväxtsamhället mellan 1982 och 1985 återfanns i de flesta grupper utom bland de yngsta och bland miljöpartiets, moderaternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare.

¹ Korrelationen mellan intervjufrågorna om ett samhälle med avancerad teknik och ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet var 0.29 1980, 0.22 1982 och 0.26 1985 (Pearson's r).

Religion och moral

Frågor om religion, moral och sedlighet lever ett tillbakadraget liv i svensk politik.¹ I resultaten från några av de tidigare valundersökningarna har det dock funnits spår av vad som kan kallas en moral- eller sedlighetsdimension i den svenska väljarkåren. I 1968 års valundersökning fanns en antydning till en moraldimension byggd på frågor om abort, filmcensur och kristendomsundervisningen i skolan. Från 1976 års val rapporterade Olof Petersson om en sedlighetsdimension som var grundad på korrelationen mellan en intervjufråga om att förbjuda pornografi och en fråga om att förbjuda mellanölet. Och i Sören Holmbergs bok *Svenska väljare* talas det om en moraldimension som byggs upp av pornografifrågan och en fråga om inställningen till att höja alkoholpriserna.²

Av de många åsiktsfrågorna i 1985 års valundersökning var det endast frågan om att "förbjuda alla former av pornografi" som kan sägas höra hemma på en moralisk dimension. Frågor om sedlighet och moral brukar dock ofta kopplas samman med tros- och religionsfrågor. I tabell 11.6 har vi därför valt att tillsammans med opinionsutvecklingen i pornografifrågan redovisa vad svenska folket tycker om att satsa på "ett samhälle där kristna värden spelar en större roll". Intervjufrågan om kristna värden ställdes även 1982, medan pornografifrågan har ingått i samtliga valundersökningar sedan 1976.³

Inställningen till kristna värden blev aningen mer negativ mellan valen 1982 och 1985. Förändringen ligger inom felmarginalen (0.05-nivån) men är samtidigt helt i linje med de förändringar mot en ökad sekularisering som redovisades i kapitel 9.⁴ Av de olika partiernas väljare är det centerpartiväljarna som uppvisar den kraftigaste åsiktsförskjutningen i sekulariserad riktning (0.44 medeltalsenheter). En av förklaringarna är att centerpartiet i 1985 års val förlorade religiösa väljare till kds.⁵ Värt att notera är också att det

¹ Jfr kapitel 9.

² Holmberg, 1974, s. 51–2; Petersson, 1977, s. 105; Holmberg, 1981, s. 264. Korrelationen 1968 mellan abortfrågan och frågan om filmcensur var 0.21, korrelationen mellan abortfrågan och kristendomsfrågan var 0.36 och korrelationen mellan filmcensurfrågan och kristendomsfrågan var 0.27. Vid valet 1976 var korrelationen mellan frågorna om pornografi- och mellanölsförbud 0.53. Korrelationen mellan pornografifrågan och frågan om alkoholpriserna var 0.28 1979 och 0.39 1982 (Pearson's r).

³ Korrelationen mellan pornografifrågan och frågan om kristna värden var 0.29 1982 och 0.21 1985 (Pearson's r).

⁴ Se kapitel 9.

⁵ Medelvärdet 1985 för inställningen till ett samhälle där kristna värden spelar en större roll var 5.76 (n=199) bland stabila centerpartiväljare och 8.47 (n=15) bland bytare från centerpartiet till kds (skillnaden är klart signifikant på 0.01-nivån).

Tabell 11.6 Svenska folkets åsikter om pornografi och kristna värden under perioden 1976–1985 – bland samtliga intervjupersoner och efter parti, val, kön och ålder (balansmått; (+) anger övervikt för moralkonservativa svar, (-) anger övervikt för moralliberala svar; samt medeltal från 0–10)

sakfråga/förslag	år	samtliga	partival						kön		ålder			
			vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18–30	31–60	61–80
Förbjuda alla former av pornografi	1976	+2	±0	+3	+3	-9	-7	+88	-	-7	+11	-41	-2	+53
	1979	+29	+37	+29	+38	+29	+16	+90	-	+17	+41	+5	+24	+64
	1982	+14	+5	+15	+31	+18	+2	+83	+5	-2	+34	-9	+10	+54
	1985	+37	+41	+41	+55	+36	+18	+88	+15	+17	+57	+15	+34	+67
Satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll	1982	4.67	2.94	4.00	6.17	5.48	5.10	8.80	4.84	4.38	4.98	3.07	4.73	6.42
	1985	4.59	2.71	3.98	5.73	4.94	5.00	9.16	4.69	4.38	4.82	3.40	4.54	6.06

Kommentar: Balansmättet visar andelen som vill förbjuda pornografi minus andelen som inte vill förbjuda pornografi och är beräknat med samtliga intervjupersoner som har fått frågan som procentbas. Vid medeltalsberäkningarna har personer som har förts till kategorin "vet inte/vill ej svara" uteslutits. Intervjufrågan om pornografiförbud ingick i den svit av frågor där svarspersonerna fick ange om ett förslag var bra eller dåligt eller om det inte spelade någon större roll om det genomfördes. Inledning till frågorna om framtida samhällen återfinns i kommentaren till figur 11.2. En medeltalsförändring på 0.16 enheter i hela väljarkåren är signifikant på 0.05-nivån.

relativt starka positiva sambandet mellan ålder och inställning till kristna värden var starkare 1982 än 1985. Den äldsta åldersgruppen är fortfarande klart mer religiöst orienterad än den yngsta, men medeltalsdifferensen sjönk från 3.35 enheter 1982 till 2.66 enheter 1985.¹

I pornografifrågan har opinionsförändringen varit betydligt kraftigare. Men utvecklingen har inte gått i samma riktning som för frågan om ett samhälle där kristna värden spelar en större roll. Under perioden 1976–1985 blev svenska folket istället klart mer moralkonservativa, i betydelsen mer negativa till alla former av pornografi. Den ökning av pornografimotståndet som uppmättes mellan 1976 och 1979 (från +2 till +29) avstannade och sjönk tillbaka något vid valet 1982 (+14) men tog ny fart och nådde en toppnotering 1985 (+37). Av partierna var förändringen störst bland centerpartiväljarna. Den var dubbelt så stor bland kvinnor som bland män och mer än dubbelt så stor bland yngre och medelålders väljare som bland de äldsta väljarna. Den mest negativa inställningen till pornografi återfanns 1985 bland kds- och centerpartiväljare, bland kvinnor och i den äldsta åldersgruppen.

¹ Korrelationen mellan inställningen till ett samhälle där kristna värden spelar en större roll och en sjuställig åldersvariabel (18–30 år och därefter tioårsintervall) sjönk från 0.42 1982 till 0.34 1985 (Pearson's r).

Reklam-TV

Inställningen till reklam i svensk TV är en sakfråga som är svår att på ett entydigt sätt koppla samman med någon eller några av de andra frågor vi har undersökt. Frågan har visserligen ett visst samband med vänster-högerdimensionen (korrelationer kring 0.25–0.30), men den uppvisar samtidigt ej obetydliga korrelationer med bl a kärnkraftsfrågan, frågan om ett miljövänligt samhälle och frågan om pornografiförbud.¹

Frågan om reklam-TV har med varierande intensitet funnits med i den politiska debatten alltsedan TV startade sina sändningar i mitten av 1950-talet; i samband med TV2-starten i slutet av 1960-talet nådde debatten en höjdpunkt.² Under de senaste åren har frågan om att tillåta reklam i svensk TV återigen kommit i blickpunkten. Den snabba utvecklingen inom satellit- och kabel-TV-området har tvingat regeringen och de politiska partierna att ånyo dryfta frågan om att släppa in reklamen i de svenska vardagsrummen.³

Tabell 11.7 Svenska folkets åsikter om reklam-TV vid valen 1982 och 1985 – bland samtliga intervjuade och efter partival, kön och ålder (balansmått; (+) anger övervikt för positiva svar, (-) anger övervikt för negativa svar)

förslag	år	samtliga	partival						kön		ålder			
			vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18–30	31–60	61–80
Tillåta reklam	1982	+34	-15	+22	+25	+44	+69	+13	±0	+40	+27	+46	+36	+13
i svensk TV	1985	+45	-15	+30	+37	+64	+80	+30	+4	+49	+36	+68	+44	+11

Kommentar: Balansmättet visar andelen som vill tillåta reklam i svensk TV minus andelen som inte vill det och är beräknat med samtliga intervjuade personer som har fått frågan som procentbas. Intervjufrågan ingick i den svit av frågor där svarspersonerna fick ange om ett förslag var bra eller dåligt eller om det inte spelade någon större roll om det genomfördes.

¹ Produktmomentkorrelationen mellan inställningen till reklam-TV och subjektiv vänster-högerposition var 0.28 1982 och 0.33 1985. Motsvarande samband mellan frågan om reklam-TV och löntagarfondsfrågan var 0.24 och 0.27. Korrelationen mellan frågan om reklam-TV och kärnkraftsfrågan, frågan om ett miljövänligt samhälle och pornografifrågan var 0.16, 0.15 respektive 0.18 1982 och 0.17, 0.16 respektive 0.19 1985. Förespråkare för reklam-TV tenderade att stå till höger, att vara emot löntagarfonder, för kärnkraft, emot att satsa på ett miljövänligt samhälle med låg tillväxt och emot ett pornografiförbud.

² Weibull, 1985, s. 170.

³ Hösten 1986 offentliggjordes en statlig utredning om tänkbara effekter av ett införande av reklam i svensk TV (se Ds U 1986:2 och 3).

I 1985 års valundersökning ingick en intervjufråga om inställningen till förslaget att "tillåta reklam i svensk TV". Samma fråga fanns också med i 1982 års valundersökning. Hur opinionen förändrades mellan dessa båda mätpunkter och hur opinionsutvecklingen såg ut inom de olika partiernas väljargrupper, bland män och kvinnor och i olika åldersgrupper redovisas i tabell 11.7.

Under perioden 1982–1985 fick svenska folket en något mer positiv inställning till att tillåta reklam i svensk TV (från +34 till +45).¹ Förändringen återfanns bland samtliga partiers väljare med undantag för vpk; folkpartiväljarna är de som uppvisar den största opinionsförskjutningen. Trots opinionsförändringarna var åsiktsskillnaderna mellan de olika partiernas väljare i stort sett desamma både 1982 och 1985: vpk-väljarna hade vid båda valtillfällena den mest negativa inställningen, socialdemokraternas och centerpartiets väljare bildade en mellangrupp, medan det bland folkpartiets och moderaternas väljare fanns en klar majoritet av förespråkare för reklam i svensk TV.² Åsiktsskillnaderna kan med fördel betraktas mot bakgrund av partiernas ställningstaganden på elitnivå, där vpk och socialdemokraterna ännu så länge är emot reklam-TV, folkpartiet och moderaterna förespråkar en tredje reklamfinansierad TV-kanal och centerpartiet först på partistämman 1986 tog ställning för reklam i svensk TV.

Frågan om reklam-TV är också intressant p g a de åsiktsskillnader som finns mellan män och kvinnor och framförallt mellan olika åldersgrupper. Män är mer positiva än kvinnor (+49 mot +36 1985), och den positiva inställningen till reklam-TV avtar kraftigt med ökande ålder (balansmätt 1985: +68 bland unga, +44 bland medelålders och +11 bland äldre).³ Åldersskillnaderna ökade dessutom mellan 1982 och 1985: De yngsta väljarna blev klart mer positiva (från +46 till +68), de medelålders väljarna något mer positiva (från +36 till +44) medan de äldsta väljarna blev aningen mer *negativa* (från +13 till +11).

¹ I 1968 års valundersökning ställdes följande intervjufråga om inställningen till reklam-TV: "Det har föreslagits att man i Sverige skulle tillåta privatägda TV-bolag med reklam. Tycker Ni att det är ett bra förslag eller ogillar Ni det eller har Ni inte någon bestämd åsikt om saken?". Av de tillfrågade tyckte 40 procent att förslaget var bra, 27 procent ogillade det och 33 procent saknade åsikt (balansmätt +13).

² Mönstret var detsamma i 1968 års valundersökning, men med den skillnaden att c-väljarna då låg närmare h- och fp-väljarna och längre ifrån s-väljarna (vpk -22, s +3, c +20, fp +26, h +24, kds +13).

³ Samma köns- och åldersskillnader återfinns också i 1968 års valundersökning: män +17, kvinnor +10, unga +45, medelålders +11, äldre -11.

Frågor med internationell anknytning

Sakfrågor med internationell anknytning lyser i allmänhet med sin frånvaro i svenska valrörelser.¹ Det betyder dock inte att sådana frågor saknas i den politiska debatten. Under hela 1980-talet har det t ex förts en stundtals hetsig diskussion om svensk säkerhets- och utrikespolitik mellan i första hand moderater och socialdemokrater.

Analyserna i det här avsnittet gäller tre frågor med internationell anknytning. Vi skall i tur och ordning studera inställningen till invandrare, u-hjälp och supermakterna Sovjetunionen och USA. Resultaten för frågorna om invandrare och u-hjälp presenteras i tabell 11.8.² Det balansmått som används visar andelen människor som är positiva till invandrare respektive u-hjälp, minus andelen som är negativa.

Tabell 11.8 Svenska folkets åsikter om invandrare och u-hjälp – bland samtliga intervjuade och efter partival, kön och ålder (balansmått; (+) anger övervikt för svar som är positiva till invandrare respektive u-hjälp, (-) anger övervikt för negativa svar

sakfråga/förslag	år	samtliga	partival							kön		ålder		
			vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18-30	31-60	61-80
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	1979	-3	+48	+1	-4	-6	-21	+46	-	-7	+1	-12	-2	+3
	1982	-16	+23	-10	-26	-18	-32	-12	+28	-20	-13	-22	-12	-20
	1985	-25	+16	-19	-30	-29	-45	-9	-9	-37	-18	-33	-22	-23
Minska u-hjälpen	1982	+24	+53	+34	+20	+35	±0	+48	+80	+19	+30	+40	+27	+2
	1985	+41	+73	+50	+27	+45	+8	+72	+73	+29	+47	+56	+37	+19

Kommentar: Balansmålet visar andelen som är positiva till invandrare respektive u-hjälp minus andelen som är negativa. Målet har beräknats med samtliga intervju-personer som har fått respektive intervjufråga som procentbas. Intervjufrågorna ingick i den svit av frågor där svarspersonerna fick ange om ett förslag var bra eller dåligt eller om det inte spelade någon större roll om det genomfördes.

Opinionen i invandrarfrågor har tidigare studerats inom ramen för bl a Invandrarutredningen och Diskrimineringsutredningen samt i samband med 1976 års valundersökning. De resultat som har fram-

¹ Andelen väljare som nämnde utrikes- eller försvarsfrågor som viktiga för partivallet har dock visat en ökande tendens under senare år, 1 procent 1979, 4 procent 1982 och 6 procent 1985 (se kapitel 3, tabell 3.4)

² Korrelationen mellan frågorna om u-hjälp och invandrare uppgick till 0.25 1982 och 0.37 1985 (Pearson's r), vilket innebär att en positiv inställning till u-hjälp tenderar att gå hand i hand med en positiv inställning till invandrare.

kommit visar på en klar opinionsförskjutning i invandrarpositiv riktning mellan åren 1969 och 1981. Resultaten visar också att yngre personer är mer positiva till invandrare än äldre samt att högutbildade är mer positiva än lågutbildade. Något samband mellan könstillhörighet och synen på invandrare har däremot inte kunnat påvisas. Åsiktsskillnaderna mellan de olika partiernas väljare har varit små med undantag för en jämförelsevis mer positiv inställning bland vpk-väljare.¹

Den intervjufråga om invandrare som fanns med i 1979, 1982 och 1985 års valundersökningar var inte generellt formulerad utan gällde det specifika förslaget att *"öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur"*. Vi har med andra ord endast undersökt en aspekt av inställningen till invandrare, vilket är värt att hålla i minnet vid läsningen av de följande resultaten.

Mellan valen 1979 och 1985 fick svenska folket en något mer negativ inställning till förslaget att öka stödet till olika invandrar-kulturer (-3 1979, -16 1982, -25 1985). Förändringen återfanns i samtliga partiers väljargrupper, bland män och kvinnor och i samtliga åldersgrupper. Resultaten visar också att vpk-väljare var mest positiva och moderatväljare mest negativa, att män var något mer negativa än kvinnor och att *unga* väljare - något överraskande - var mer negativa än medelålders och äldre väljare.

Våra resultat går på flera punkter stick i stäv med vad bl a Diskrimineringsutredningen kom fram till. Huruvida den omsvängning i invandranegativ riktning som vi har funnit också gäller den mer generella inställningen till invandrare, är det därför svårt att ha en bestämd uppfattning om.

Å ena sidan visar den av Diskrimineringsutredningens intervjufrågor som är mest lik vår, att det redan mellan 1969 och 1981 skedde en liten om än statistiskt tveksam förändring i riktningen mot en mer negativ inställning till invandrarernas kulturella traditioner och egna språk.² Utredningen fann dessutom inget samband alls mellan denna fråga och ålder i 1981 års undersökning, men 1969 fann den samma "omvända" ålderssamband som i valunder-

¹ Se Ds A 1982:6, s. 13-40; Westin, 1984, s. 55-83, s. 236-79; Petersson, 1981b, s. 60-73; jfr även Trankell, 1974. Opinionsförskjutningen mellan 1969 och 1981 bygger på resultaten från 22 olika intervjufrågor. Enligt 14 frågor har opinionen till invandrare blivit mer positiv medan den enligt 3 frågor har blivit mer negativ. Övriga förändringar är inte statistiskt säkerställda.

² Intervjufrågan hade följande formulering: *"Samhället bör skapa möjligheter för invandrare som själva önskar det att bevara sitt språk och sina kulturella traditioner!"*. Svartalternativen var: instämmer helt och hållet, instämmer med tvekan, tar avstånd med tvekan, tar avstånd helt och hållet. Balansmättet (andelen instämmer minus andelen tar avstånd) var +45 1969 och +39 1981 (Westin, 1984, s. 60).

sökningarna.¹ En möjlig slutsats är därför att frågan om invandrar-
nas kultur är något som är skilt från den mer generella inställning-
en till invandrare.

Å andra sidan visar Diskrimineringsutredningens intervjuunder-
sökning från 1981 att 18–20 åringarna var något mindre positiva till
invandrare än åldersgruppen 21–29 år, vilket möjligen skulle kunna
vara ett första tecken på en opinionsomsvängning.² Utredningen
betonar dock att denna skillnad inte bör överbetonas och att den är
klart mindre än skillnaden mellan unga, medelålders och äldre
intervjupersoner.³

Svenska folkets inställning till u-hjälp har genom åren blivit
föremål för relativt omfattande forskningsinsatser inom flera olika
discipliner.⁴ I det här sammanhanget har vi därför valt att i huvud-
sak koncentrera oss på perioden 1982–1985. Den intervjufråga som
har använts gäller u-hjälpens storlek, eller närmare bestämt inställ-
ningen till förslaget att "*minska u-hjälpen*".

Mellan 1982 och 1985 blev svenskarna mer positiva till u-hjälp
(från +24 till +41). Opinionsförskjutningen återfinns bland samtliga
partiers väljare, bland män och kvinnor och i samtliga ålders-
grupper.

Både 1982 och 1985 var kvinnor något mer positiva till u-hjälp än
män. Åldersmässigt var yngre väljare klart mer positiva till u-hjälp
än äldre väljare. Vid valet 1985 var skillnaden mellan män och
kvinnor 19 balansmåttenheter medan skillnaden mellan yngre och
äldre personer var 37 enheter. Samma könsskillnad, om än inte lika
uttalad, har uppmäts i flertalet av de tidigare undersökningar där

¹ Andelen som instämde med påståendet 1969 var 45 procent i åldersgruppen 18–29
år, 50 procent i gruppen 30–41 år, 54 procent i gruppen 42–53 år och 59 procent i
gruppen 54–65 år. Motsvarande siffror 1981 var 38 procent, 43 procent, 38 procent
och 42 procent (Westin, 1984, s. 372–3).

² En ytterligare indikator på att en opinionsomsvängning kan ha ägt rum är att
högtbildade människors klart mer positiva inställning till invandrare också åter-
finns för frågan om att öka stödet till invandrarkulturen. Frågan om invandrar-
nas kultur skulle alltså – åtminstone i detta avseende – kunna betraktas som *ett* mått på
inställningen till invandrare i allmänhet.

³ Ds A 1982:6, s. 38–9.

⁴ Pedagogen Stig Lindholm och sociologen Lowe Hedman har författat var sin
doktorsavhandling i ämnet. Statsvetaren Olof Petersson har i sin bok *Väljarna och
världspolitiken* analyserat de intervjufrågor om u-hjälp som har funnits med i
valundersökningarna 1956–1973. Dessutom har både SIDA och Sifo gjort under-
sökningar om svenska folkets inställning till u-hjälp (Lindholm, 1970; Hedman,
1978; Petersson, 1982; Brante, 1976). Hedman, som bygger vidare på resultaten i
Lindholms avhandling, visar att den svenska opinionen blev mer positiv till u-hjälp
mellan 1961 och 1968, men att utvecklingen därefter vände och att opinionen 1976
t o m var mindre positiv än vad den hade varit 1961 (Hedman, 1978, s. 76–80;
Lindholm, 1970, s. 125–7). Olof Petersson redovisar ingen tidsserie, eftersom
valundersökningarnas intervjufrågor har haft olika formuleringar vid olika tid-
punkter (Petersson, 1982, s. 63).

intervjufrågor om u-hjälp har funnits med. Det relativt kraftiga sambandet mellan ålder och inställning till u-hjälp kan däremot inte spåras längre tillbaka än till 1979.

Sambandet mellan partival och inställningen till u-hjälp är intressant. Valet 1985 är första gången i valundersökningarnas historia som riksdagspartiernas väljargrupper är ordnade i enlighet med det traditionella vänster-högermonstret. Vpk-väljarna var 1985 de mest positiva till u-hjälp och moderatväljarna de mesta negativa (vpk +73, s +50, fp +45, c +27, m +8). Bland miljöpartiets och kds' väljare var inställningen lika positiv som bland vpk-väljarna (+73 respektive +72).¹ Olof Petersson har tidigare visat att frågan om u-hjälp redan i slutet av 1960-talet började bli allt mer av en vänster-högerfråga. I valundersökningarna fram t o m 1968 var det folkpartiväljarna som var mest positiva till u-hjälp, men vid valet 1970 och 1973 intogs den positionen av vänsterpartiet kommunisternas väljare.² Det dröjde dock ända fram till valet 1985 innan de socialdemokratiska väljarna blev mer positiva till u-hjälp än folkpartiväljarna.³

Den i särklass största opinionsförändringen av alla dem vi har uppmätt gäller väljarnas åsikter om i vad mån supermakterna Sovjetunionen och USA hotar Sverige. Den intervjufråga som har utnyttjats hade följande formulering: "När det gäller Sovjets och USA:s förhållande till Sverige, i vilken utsträckning anser Du att Sverige för närvarande är utsatt för ett hot från dessa länder?" (först Sovjet sedan USA). De två svarsalternativen "utgör ett hot mot Sverige" och "ovänligt, men inget direkt hot" har betraktas som negativa för respektive supermakter, medan svarsalternativen "ingen ovänskap" och "vänskapligt" har bedömts som positiva.

Mellan valet 1973 och 1985 skedde en mycket kraftig opinionsomsvängning i synen på de båda supermakternas relationer till Sverige (se tabell 11.9 och figur 11.3). Svenska folkets inställning till Sovjetunionen blev hela 115 balansmåttenheter mer negativ (från +55 till -60), medan synen på USA gick i motsatt riktning och blev 64 enheter mer positiv (från -5 till +59). Synen på Sovjet-

¹ Trots att kds-väljarna tillhörde de starkaste förespråkarna för u-hjälp fanns det 1985 inget entydigt samband mellan kyrkogångsfrekvens och inställningen till u-hjälp. Förklaringen är att vi har ett u-format samband: Personer som går i kyrkan minst en gång i månaden har den mest positiva inställningen till u-hjälp (+52), medan den näst mest positiva inställningen återfinns bland personer som aldrig går i kyrkan (+44). Människor som går i kyrkan några gånger om året eller mera sällan var de som var minst positiva till u-hjälp (+34 respektive +32).

² Petersson, 1982, s. 64-6.

³ Redan i 1979 års valundersökning var riksdagspartiernas väljargrupper ordnade i enlighet med vänster-högerdimensionen. Men intervjufrågan 1979 gällde inte u-hjälp i allmänhet, utan inställningen till det specifika förslaget att "slopa u-hjälpen till Vietnam".

unionen har kontinuerligt blivit allt mer negativ; den mest dramatiska förändringen inträffade efter ubåtsincidenten i Gåsöfjärden på hösten 1981.¹ Förändringen mot en mer positiv inställning till USA var däremot i stort sett fullbordad redan 1976. Från Vietnamkrigets dagar 1973 fram till valet 1976 förändrades synen på USA:s hot mot Sverige från -5 till +60. Sedan dess har endast mindre förändringar kunnat noteras.²

Tabell 11.9 Svenska folkets syn på Sovjetunionens och USA:s hot mot Sverige – bland samtliga intervjuade och efter partival, kön och ålder (balansmätt; (+) anger övervikt för svar som är positiva till Sovjet respektive USA, (-) anger övervikt för negativa svar)

sakfråga/förslag	år	samtliga	partival							kön		ålder		
			vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18-30	31-60	61-80
Synen på Sovjets hot mot Sverige	1973	+55	+61	+62	+55	+58	+41	+26	-	+59	+52	+52	+57	+56
	1976	+40	+69	+50	+36	+37	+24	-43	-	+45	+36	+40	+42	+40
	1985	-60	-25	-49	-65	-68	-82	-79	-33	-58	-62	-69	-63	-43
Synen på USA:s hot mot Sverige	1973	-5	-41	-22	+6	+14	+27	+6	-	-1	-12	-22	±0	-1
	1976	+60	+34	+50	+64	+75	+76	+55	-	+63	+54	+51	+62	+60
	1985	+59	+27	+51	+62	+71	+81	+82	+52	+62	+56	+58	+62	+54

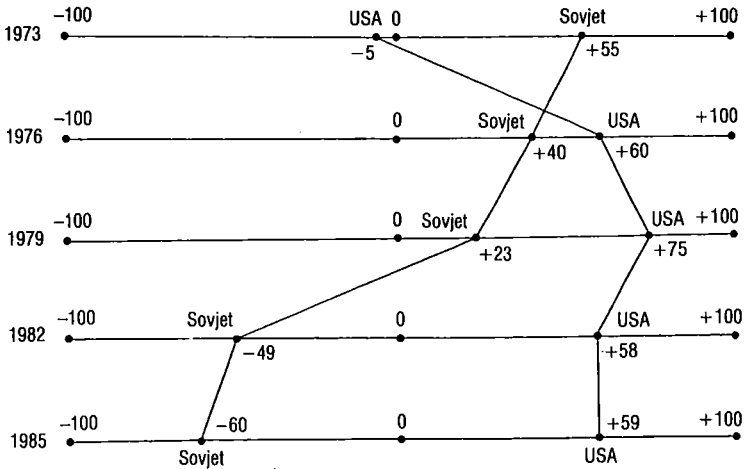
Kommentar: Balansmättet visar andelen som har förts till kategorierna "vänkskapligt" och "ingen ovänkskap" minus andelen som har förts till kategorierna "utgör ett hot mot Sverige" och "ovänligt, men inget direkt hot". Mättet har beräknats med samtliga intervjuade personer som har fått respektive intervjufråga som procentbas. Frågan hade följande lydelse: "När det gäller Sovjets och USA:s förhållande till Sverige, i vilken utsträckning anser Du att Sverige för närvarande är utsatt för ett hot från dessa länder?"

Sambandet mellan synen på Sovjetunionens och USA:s hot mot Sverige var i samtliga undersökningar svagt positivt, vilket enligt Olof Petersson tyder på att det finns två distinkta utrikespolitiska åskådningar i den svenska väljarkåren – ett supermaktsperspektiv (negativ inställning till båda länderna eller positiv inställning till båda) och ett kalla-krigetperspektiv (negativ till det ena landet och

¹ Beredskapsnämnden för psykologiska försvar – numera Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) – har sedan slutet av 1970-talet ställt valundersökningens intervjufrågor om supermakterna till representativa urval av svenska folket. Synen på Sovjetunionens hot mot Sverige har enligt dessa undersökningar genomgått följande förändring: hösten 1979 +23, våren 1980 +23, hösten 1980 +20, våren 1981 +13, september 1981 +8, november 1981 -47, våren 1982 -27, hösten 1982 -49, våren 1983 -69, hösten 1983 -65 och hösten 1984 -75 (Törnqvist, 1984, s. 24-7).

² Enligt Styrelsen för psykologiskt försvar genomgick synen på USA:s hot mot Sverige följande förändring mellan 1979 och 1984: hösten 1979 +75, våren 1980 +77, hösten 1980 +73, våren 1981 +68, september 1981 +60, november 1981 +58, våren 1982 +58, hösten 1982 +58, våren 1983 +73, hösten 1983 +69 och hösten 1984 +63 (Törnqvist, 1984, s. 24-7).

Figur 11.3 Svenska folkets syn på Sovjetunionens och USA:s hot mot Sverige (balansmått; (+) anger översikt för svar som är positiva för Sovjet respektive USA, (-) anger övervikt för negativa svar)

Kommentar: Resultaten för 1979 och 1982 är hämtade från mätningar som har genomförts av Styrelsen för psykologiskt försvar.

positiv till det andra).¹ Under de senaste tio åren har det enligt detta sätt att tolka resultaten skett en klar förskjutning till förmån för kalla-krigetperspektivet. Andelen av samtliga tillfrågade som upplevde att den ena supermakten var mer hotfull än den andra har ökat från 45 procent 1973 till 60 procent 1985. Samtidigt har andelen personer med åsikter i överensstämmelse med supermaktsperspektivet minskat från 49 procent 1973 till 34 procent 1985.

Opinionsförändringen i Sovjetnegativ riktning har varit något större bland borgerliga än bland socialistiska väljare, medan förändringen mot en mer positiv inställning till USA har varit störst bland väljare som röstade på socialdemokraterna eller vpk. Rangordningen av riksdagspartiernas väljargrupper har dock förblivit densamma sedan mitten av 1970-talet. Vpk-väljarna var och är de minst negativa till Sovjetunionen och de minst positiva till USA, medan mönstret är det omvända för moderata samlingspartiets väljare. Socialdemokraternas, centerpartiets och folkpartiets väljare utgör i båda fallen en mittengrupp, där s-väljarna är de relativt sett minst negativa till Sovjet och de minst positiva till USA.²

¹ Petersson, 1977, s. 134-7; 1982, s. 27-41.

² Den relativa likheten mellan s-, c- och fp-väljare gör att sambandet (eta²) mellan partival och inställning till supermakterna 1985 endast uppgick till mycket måttliga 0.06 (Sovjet) och 0.05 (USA). Som har visats i annat sammanhang var dessa samband ännu något svagare vid valen 1973 och 1976 (Gilljam, 1984a; 1984b; jfr Petersson, 1982, s. 51-62; 1984).

Kvinnor har i jämförelse med män genomgående uppfattat både USA:s och Sovjetunionens politik som mer hotfull för Sverige. Åsiktsskillnaderna mellan olika åldersgrupper har däremot genomgått en viss förändring. Opinionsförskjutningarna har varit kraftigast bland de unga. Vid valet 1973 och 1976 fanns inga åldersskillnader att tala om. Men den kraftiga opinionsomsvängningen i synen på hotet från Sovjetunionen under de följande tio åren var mest märkbar bland yngre och medelålders människor. Resultatet blev att de yngsta väljarna var mer negativa till Sovjetunionen än de äldsta vid valet 1985. Samma förändringsmönster kan också iaktas när det gäller uppfattningen om USA:s hot mot Sverige. Vid valet 1973 var de yngsta väljarna något mer negativa till USA än medelålders och äldre väljare. Den förändring i USA-positiv riktning som därefter följde har varit störst bland yngre människor och minst bland äldre. Vid valet 1985 fanns därför i stort sett inga åldersskillnader när det gäller åsikterna om USA:s hot mot Sverige.

Högervind och andra opinionsförändringar

Den högervind som blåste över Sverige mellan 1979 och 1982 höll i sig fram till valet 1985. Svenska folkets åsikter var mer högerinriktade 1985 än vid de närmast föregående valen. Förändringen gäller både åsikterna i flera centrala vänster-högerfrågor och hur väljarna själva uppfattade sin vänster-högerposition. Åsiktsförändringar åt vänster i några ideologiskt orienterade frågor om att satsa på ett socialistiskt samhälle och på ett samhälle med mer löntagarinflytande uppvisar dock möjligen de första tecknen på att högervinden håller på att avta.

Högerförskjutningen mellan 1979 och 1985 återfanns bland samtliga partiets väljare. Den var starkare bland män än bland kvinnor. Och precis som för flertalet andra opinionsförändringar var den kraftigare bland unga människor än bland medelålders och äldre.

Väljarnas åsikter i socialpolitiska frågor har ett samband med åsikterna i centrala vänster-högerfrågor, men sambandet är förhållandevis svagt. Det är därför inget underligt i att inställningen till sociala reformer och bidrag blev mer positiv mellan 1979 och 1985 samtidigt som högervinden fortsatte att blåsa. Den ökning av motståndet mot reformer och bidrag som kunde iaktas under hela 1970-talet förbyttes alltså i sin motsats under första halvan av 1980-talet. Förändringen var klart större bland kvinnor än bland män, och det var främst äldre människor som blev mer positiva.

Någon endimensionell familjepolitisk konfliktlinje existerar inte i den svenska väljarkåren. Svenska folket hade visserligen 1985 en övervägande positiv inställning till såväl barndaghem som vårdnadsbidrag och sextimmars arbetsdag. Men sambanden mellan de olika åsikterna var låga eller obefintliga. En positiv inställning till fortsatt daghemsutbyggnad tenderade dock att gå hand i hand med en positiv inställning till sextimmars arbetsdag och en negativ inställning till att införa vårdnadsbidrag för småbarnsföräldrar. Kvinnor var 1985 mer positiva till olika familjepolitiska åtgärder än män, och den positiva inställningen avtog med ökande ålder. Mellan 1976 och 1985 blev inställningen till att införa sextimmars arbetsdag mer positiv, medan inställningen till att bygga fler barndaghem blev mer negativ.

Stödet för tesen om en sammanhållen tillväxt-ekologidimension i den svenska väljarkåren – som redan vid folkomröstningen om kärnkraft 1980 var långt ifrån betryggande – har blivit allt svagare. Människors åsikter om miljö, ekonomisk tillväxt och teknologi är svagt kopplade till varandra.

Synen på kärnkraften blev något mer positiv mellan 1982 och 1985, men efter Tjernobykatasstrofen i april 1986 skedde en kraftig opinionsomsvängning i kärnkraftsnegativ riktning. Redan vid årsskiftet 1986/87 var dock opinionsläget tillbaka på samma nivå som före Tjernobyl. Mellan valet 1982 och 1985 blev svenska folket också mer positivt till olika miljöpolitiska förslag. Åsiktsförändringarna bland främst de socialistiska partiernas väljare innebar att centerpartiet vid valet 1985 inte längre hade den mest miljövänliga väljarkåren.

Intervjufrågorna om religion och moral visar på en utveckling mot både ökad sekularisering och ökad moralkonservatism. Den klart mest positiva inställningen till kristna värden återfanns 1985 bland personer över 60 år, men skillnaden mellan unga, medelålders och äldre människor var mindre 1985 än 1982. Det kraftigaste motståndet mot alla former av pornografi uppmättes 1985 bland kds- och centerpartiväljare, bland kvinnor och i den äldsta åldersgruppen.

Den återuppståndna debatten om att införa reklam i svensk TV sammanföll i tiden med en opinionsförändring i riktning mot en mer positiv inställning till reklam-TV. Frågan om att tillåta reklam i svensk TV är att betrakta som en vänster-högerfråga, även om opinionsläget både 1982 och 1985 såg ungefär likadant ut bland socialdemokraternas och centerpartiets väljare. Män är mer positiva till reklam-TV än kvinnor, och det är framförallt yngre personer som förespråkar reklam i svensk TV.

Under perioden 1979–1985 fick svenska folket en mer negativ

inställning till att stödja invandrarnas egna kulturer. Huruvida också den mer generella inställningen till invandrare har blivit mer negativ, är det svårare att svara på. Vårt resultat skall tolkas med försiktighet, eftersom en mer omfattande undersökning som har genomförts av Diskrimineringsutredningen visar på en klar opinionsförändring i invandrarpositiv riktning mellan 1969 och 1981.

Svenska folkets inställning till u-hjälp blev mer positiv mellan 1982 och 1985. Försvaren av u-hjälp var något fler bland kvinnor än bland män, och den u-hjälpspositiva inställningen avtog med ökande ålder. Det mest intressanta med opinionsutvecklingen i u-hjälpsfrågan är att valet 1985 var det första där partiernas väljargrupper var ordnade i enlighet med det traditionella vänster-höger-mönstret. Under 1960-talet var det folkpartiväljarna som hade den mest positiva inställningen till u-hjälp. Vid valet 1970 övertogs den platsen av vpk-väljarna. År 1985 blev också de socialdemokratiska väljarna mer positiva till u-hjälp än folkpartiväljarna.

Den i särklass största opinionsförändring som någonsin har uppmätts i valundersökningarnas historia gäller svenska folkets syn på Sovjetunionen som ett hot mot Sverige. Mellan 1973 och 1985 förändrades synen på Sovjetunionen på ett dramatiskt sätt i negativ riktning medan inställningen till USA samtidigt blev klart mer positiv. Förändringen mot en mer negativ syn på Sovjetunionen har pågått kontinuerligt under de senaste tio åren – dock kraftigt förstärkt i samband med ubåtsincidenten i Blekinge skärgård på hösten 1981. Omsvängningen till en mer positiv syn på USA har ett klart samband med Vietnamkrigets slut och var fullbordad redan vid valet 1976.

12 Åsiktsröstning

En av de mest populära och mest citerade teserna inom den moderna valforskningen är tesen om den ökande åsiktsröstningen. I land efter land över hela västvärlden har en likartad tendens upptäckts: väljarnas åsikter i olika sakfrågor betyder mer för röstningen än tidigare. USA var först och där fick tesen om den tilltagande åsiktsröstningen en polemisk udd eftersom den ifrågasatte dåtidens förhärskande sanning på området – den som stod i *The American Voter* och som sa att mycket få väljare åsiktsröstade. Omvärderingen leddes av Norman Nie, Sidney Verba och John Petrocik som i boken *The Changing American Voter* (1976) bestod amerikanska väljare med ett försök till "ehrenrettung". De var inte alls så opolitiska, ideologiskt förvirrade och utan fasta åsikter som de framställdes i *The American Voter*. Väljarna hade blivit bättre under 1960- och 1970-talen – mer ideologiskt medvetna och mer åsiktsmässigt rationella när de röstade.¹

Nies, Verbas och Petrociks bok prisbelönades och hyllades som ett banbrytande verk när den publicerades. Men det dröjde inte länge innan dess resultat ifrågasattes. Den centrala nya tesen om den ökande åsiktsröstningen skärskådades i en mängd olika studier och allvarliga frågetecken restes. Den viktigaste invändningen var att hela tesen om den ökade åsiktsröstningen kanske var en synvilla orsakad av att valforskarna inte använt samma mätmetoder genom åren. De intervjufrågor som utnyttjades i de första valundersökningarna på 1950-talet (påståendefrågor med instämmer/instämmer inte som svarsalternativ, s k Likertfrågor) var trubbigare och gav upphov till mindre valida resultat än de intervjufrågor som användes på 1960-talet (frågor med olika åsiktsalternativ) och på 1970-talet (skalfrågor)

Åsiktsröstningen har inte ökat bland väljarna, hävdade kritiker. Den har endast ökat i valforskarnas figurer och tabeller eftersom de tror på sina egna dåliga mätningar från femtiotalet. Och man försökte visa att om man tog hänsyn till att väljarnas sakfrågeåsikter mättes sämre förr, blir resultatet att åsiktsröstningen knap-

¹ Campbell et al., 1960; Nie et al., 1976. En tidig kritiker av *The American Voters* nedvärdering av de amerikanska väljarna var V.O. Key, 1966. Hans berömda paroll var att väljarna inte är några idioter ("Voters are not fools").

past var lägre på 1950-talet än under senare årtionden.

Debatten fortsår. De enkla tesernas tid är dock förbi. Tesen om en ökad åsiktsröstning ställs inte längre mot tesen om ingen förändring. I dag talar amerikanska valforskare hellre om att graden av åsiktsröstning kan variera från val till val. Historiskt sett har åsiktsröstningen i USA varit starkast i de val där väljarna fått möjligheter att välja mellan presidentkandidater med klart skilda åsikter (Johnson mot Goldwater 1964, McGovern mot Nixon 1973 och Carter mot Reagan 1980). Åsiktsröstningen har varit lägre i val med små skillnader mellan kandidaterna (som t ex 1976 med Jimmy Carter mot Gerald Ford).¹

I Sverige har också valforskarna tyckt sig finna tecken på en ökad åsiktsröstning.² Någon debatt kring resultaten har dock inte funnits. Frågan om åsiktsröstning har inte varit lika kontroversiell som i USA, delvis därför att svenska väljare inte har varit lika nedvärderade som amerikanska väljare. Svenska valforskare har aldrig betvivlat att ideologiska uppfattningar och olika sakfrågeåsikter är viktiga orsaksfaktorer bakom väljarnas partival.³ Diskussionen har istället gällt vilka sakfrågor och ideologiska dimensioner som har varit mest betydelsefulla vid olika val, och i vilken utsträckning de har påverkat väljarnas röstning.

Syftet med detta kapitel är att se närmare på åsiktsröstningen i Sverige. Tre frågeställningar kommer att studeras. Den första gäller åsiktsröstningen över tid. Har den verkligen ökat eller finns det skäl att misstänka att tidigare forskning förvillats av dåliga mätningar och därigenom överdrivit tendensen till ökad åsiktsröstning.

Ett problem med att undersöka åsiktsröstning är att begreppet är komplext och kan mätas på många olika sätt. Den centrala frågan är vilka krav som måste vara uppfyllda innan vi i någon egentlig mening kan tala om åsiktsröstning. Författarna till *The American Voter* specificerade tre krav som har blivit klassiker inom forskningsområdet. En sakfråga kan enligt Campbell, Miller, Converse och Stokes inte spela någon roll för röstningen om inte en väljare har (1) någon åsikt i frågan, (2) någon form av engagemang eller känsla av att frågan är viktig och (3) kunskaper om partiernas ståndpunkter i frågan och en bedömning av vilket partis åsikt som är närmast hans eller hennes egen åsikt.⁴ Ju fler väljare som uppfyl-

¹ Abramson, 1983, innehåller en bra sammanfattning av forskningsområdet.

² Petersson, 1977, s. 127-30; Holmberg, 1981, s. 271-88; 1984, s. 183-85.

³ Forskare och debattörer med en pessimistisk syn på väljarnas förmåga har naturligtvis funnits också i Sverige. Herbert Tingsten var exempelvis en sådan. I boken *Från idéer till idyll* skrev han år 1966: "Han (väljaren) röstar på förtroende, inte på insikt, på partiet, inte på idén ... och hyser en befogad misstro till den egna förmågan att bedöma sakfrågorna." (Tingsten, 1966, s. 31).

⁴ Campbell et al., 1960 s. 169-71.

ler kraven, desto troligare är det att sambandet mellan väljarnas åsikter och partival verkligen avspeglar medveten åsiktsröstning och inte bara är en följd av andra omständigheter, som t ex vane-röstning orsakad av partiloyalitet.

I praktiken har forskningen kring den ökande åsiktsröstningen sällan haft möjlighet att samtidigt arbeta med alla kraven från *The American Voter*. Merparten av de studier som har gjorts har nöjt sig med att undersöka sambanden mellan åsikter och röstning utan att i detalj kontrollera om alla bakomliggande krav har varit uppfyllda.

Vi kommer också att begränsa oss till en sambandsanalys när vi undersöker utvecklingen av svensk åsiktsröstning över tid. Bristen på relevant datamaterial i några av valundersökningarna framtvingar en sådan begränsning. Vi har t ex inte alltid tillgång till intervjufrågor om väljarnas kännedom om partiernas ståndpunkter i olika sakfrågor. Intervjufrågor om väljarnas bedömningar av partiernas sakfrågepolitik och om hur intensivt de känner för olika frågor finns också enbart med i vissa valundersökningar men inte i andra.

Åsiktsfrågor finns däremot alltid med i de olika valundersökningarna, även om frågeteknik, antalet sakfrågor och vilka områden de representerar varierar mycket mellan de olika studierna. En typ av frågor som alltid har varit välrepresenterad i valundersökningarna är sakfrågor som är kopplade till den dominerande vänster-högerdimensionen i svensk politik. Analysen av åsiktsröstningen över tid kommer därför i huvudsak att gälla sambandet mellan väljarnas ideologiska vänster-högeråsikter och röstningen. Det är ingen nackdel. Vänster-högerfrågornas dominans i svensk politik gör en sådan begränsning naturlig.

Frågeställning nummer två gäller inte åsiktsröstning över tid. Den gäller graden av åsiktsröstning i olika sakfrågor 1985. Vi har anammat några av idéerna från *The American Voter* och specificerat en analysmodell som omfattar ett antal krav som bör vara uppfyllda innan man kan tala om verklig åsiktsröstning. Analysmodellen ger en fördjupad bild av vad som bör menas med åsiktsröstning. Modellen prövas på sex olika sakfrågor som i varierande utsträckning var aktuella i 1985 års val.

Frågeställning nummer tre är mer begränsad, men berör en av de viktigaste utgångspunkterna för alla resonemang om åsiktsröstning. Den utgångspunkten är att väljare som åsiktsröstare skall rösta på det parti som de står åsiktsmässigt närmast. Åsiktsröstning blir detsamma som närhetsröstning. Teorin om närhetsröstning ingår i den stora familjen av spatiala och rationalistiska modeller för väljarbeteende.¹ Vi skall använda den för att analysera den ideologis-

¹ Se t ex Downs, 1957; Riker and Ordeshook, 1973.

ka närhetsröstningen bland svenska väljare. Frågan är i vilken utsträckning väljarna röstar på partier som de står närmast på vänster-högerskalan?

Svensk åsiktsröstning 1956–1985

Att studera hur kopplingen mellan väljarnas sakfrågeåsikter och partival har förändrats över tid är inte helt oproblematiskt. Två krav som kan vara svåra att förena bör nämligen vara uppfyllda. För det första bör intervjufrågor och tillhörande svarsalternativ vara desamma vid olika undersökningstillfällen. Om intervjufrågornas form och innehåll varierar över tid går det inte att bortse ifrån att eventuella åsiktsförändringar kan vara metodologiskt betingade. För det andra är det önskvärt att de sakfrågor som används i analysen är de som var de mest aktuella och mest politiserade vid varje valtillfälle. Tesen om ökad åsiktsröstning kan knappast falsifieras om sambandet mellan väljarnas partival och sakfrågeåsikter tenderar att sjunka, samtidigt som de undersökta frågorna får en allt mer undanskymd plats på den politiska scenen.

För att i möjligaste mån söka lösa problemen med att studera åsiktsröstning över tid kommer vi både att uppfylla kravet på metodologisk konsistens och kravet på innehållslig aktualitet – dock inte samtidigt. Analysen koncentreras först till ett antal åsiktsfrågor med likalydande formuleringar som har funnits med över längre tid i valundersökningarna. De flesta av de likalydande frågorna har endast funnits med i de tre fyra senaste valundersökningarna (sedan 1976). Men vi har också tillgång till resultat från ett fåtal åsiktsfrågor som har ställts på samma sätt sedan början av 1960-talet.

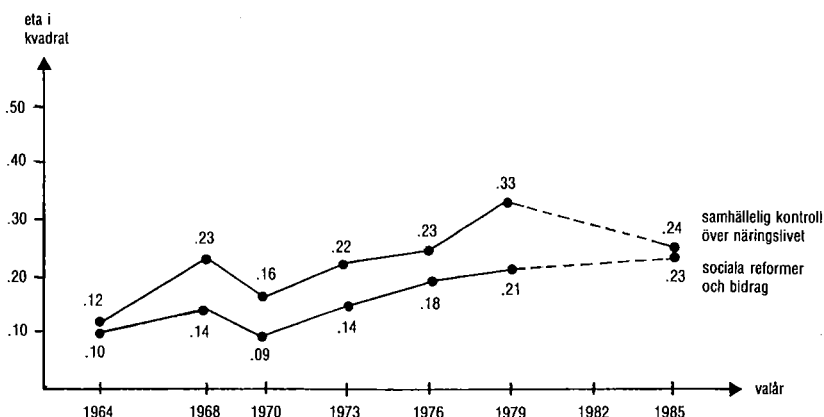
Aktualitetskravet uppfyller vi genom att vid varje val undersöka graden av samband mellan partival och åsikter i de mest politiserade sakfrågorna. Eftersom de mest politiserade frågorna alltid har varit frågor av vänster-högertyp blir analysen i praktiken en studie av hur väljarnas ideologiska vänster-högerröstande har förändrats sedan 1950-talet.

I debatten ställs ofta den tilltagande åsiktsröstningen mot den sjunkande klassröstningen. Hur relevant en sådan koppling är bland svenska väljare kommer vi att belysa genom att i en multivariat analys över tid ställa åsiktsröstning och klassröstning mot varandra.

Två åsiktsfrågor har med något varierande utformning funnits med i valundersökningarna ända sedan starten på 1950-talet. Det

är dels en fråga om inställningen till samhällelig kontroll av det privata näringslivet, dels en fråga om inställningen till sociala reformer och bidrag. Frågorna har haft exakt samma formulering 1964–1979 och 1985.¹ Hur styrkan på sambandet mellan väljarnas röstning och åsikter i dessa två sakfrågor har förändrats under de senaste tjugo åren redovisas i figur 12.1. Det sambandsmått som används är eta i kvadrat som kan variera mellan 0.00 (inget samband) och 1.00 (fullständigt samband). Analysen omfattar endast personer som har röstat på något av de fem riksdagspartierna.

Figur 12.1 Graden av samband mellan väljarnas partival och åsikter om samhällelig kontroll över näringslivet och om sociala reformer och bidrag under perioden 1964–1985 (eta i kvadrat)

Kommentar: Intervjufrågorna har följande formulering: "De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet" och "Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna". Svartalternativen var: instämmer helt, instämmer i stort sett, i stort sett motsatt åsikt, helt motsatt åsikt. Svaren har kodats från 1–5. Personer utan åsikt har givits koden 3. Analysen omfattar endast personer som har röstat på något av de fem riksdagspartierna.

¹ 1956 fanns endast frågan om sociala reformer med. Fr o m 1960 fanns dock båda frågorna med. Svartalternativen var dikotoma (instämmer/instämmer inte). Först i valundersökningen 1964 introducerades Likertsvarsskalan med fyra svartalternativ: instämmer helt, instämmer i stort sett, i stort sett motsatt åsikt och helt motsatt åsikt. Sambanden (eta i kvadrat) mellan åsiktsfrågorna och partivalet var 0.19 1956 (sociala frågan) och 0.20 (sociala frågan) respektive 0.15 (samhällelig kontrollfrågan) 1960. I 1982 års valundersökning fanns ingen av frågorna med.

Tabell 12.1 Sambandet mellan partival och åsikter i ett antal sakfrågor under perioden 1976–1985 (eta i kvadrat)

sakfråga	valår			
	1976	1979	1982	1985
<i>centrala vänster-högerfrågor</i>				
● Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet	.14	.17	.10	.17
● Socialisera de stora företagen	.36	.42	.34	.27
● Minska försvarsutgifterna	.10	.15	.14	.14
● Sänka skatten på höga inkomster	.12	.16	–	.18
● Föra över en del av företagens vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisationerna	.34	.45	.49	–
● För eller emot kollektiva löntagarfonder	–	.43	.49	.48
● Minska den offentliga sektorn	–	–	.22	.26
<i>social- och familjepolitiska frågor</i>				
● Bygga fler barndaghem	.10	.11	.16	.15
● Införa sextimmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	.10	–	–	.15
● Minska de sociala bidragen	–	–	.16	.20
<i>kärnkraft och miljö</i>				
● För eller emot kärnkraften som energikälla	.16	.19	.15	.10
● Förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket snarast	–	–	.07	.06
<i>övriga frågor</i>				
● Förbjuda alla former av pornografi	.00	.01	.02	.02
● Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	–	.04	.03	.03
● Tillåta reklam i svensk TV	–	–	.09	.11
● Minska u-hjälpen	–	–	.04	.06

Kommentar: Intervjufrågorna har med två undantag ingått i en svit med frågor där svarspersonerna fick ta ställning till om olika politiska förslag var bra eller dåliga eller om det inte spelade någon större roll om de genomfördes. Undantagen är frågorna om kollektiva löntagarfonder och om kärnkraften som energikälla där svarspersonerna fick ange om de var i huvudsak för eller emot eller om de inte hade någon bestämd åsikt i frågan. Svaren har kodats från 1–5 och personer utan åsikt har givits koden 3. Analysen omfattar endast personer som har röstat på något av de fem riksdagspartierna. Koefficienten för sambandet mellan partival och inställningen till kärnkraften 1976 har hämtats från forskningsprojektet *Väljarna och kärnkraften* (se Holmberg, Westerståhl och Branzén, 1977).

Kurvorna i figur 12.1 ger stöd för tesen om en ökad åsiktsröstning bland svenska väljare. Sambandet mellan partivalet och inställningen till sociala reformer och bidrag har ökat i stort sett kontinuerligt – från .10 vid valet 1964 till 0.23 vid valet 1985. Frågan om samhällselig kontroll över det privata näringslivet uppvisar också ett ökande samband mellan väljarnas åsikter och partival – från 0.12 1964 till 0.24 1985. Men sambandet var inte som högst 1985. Det var ännu högre 1979 (0.33).

Att sambandet mellan partival och inställningen till samhällskontroll över näringslivet minskade något mellan 1979 och 1985 kan inte tas till intäkt för att åsiktsröstningen generellt sett har minskat under senare år. Som framgår av resultaten i tabell 12.1 har graden av åsiktsröstning i Sverige snarare tenderat att öka än att minska under de senaste tio åren. Analysen bygger på 16 åsiktsfrågor som ställts med identiska formuleringar i de senaste tre fyra valundersökningarna.

Endast två av de sexton åsiktsfrågor som ingår i analysen visar signifikant svagare samband med väljarnas röstning 1985 än vid de närmast föregående valen. Det gäller dels kärnkraftsfrågan där sambandet med partival har sjunkit kontinuerligt sedan valet 1979 och folkomröstningen 1980.¹ Dels frågan om att socialisera de stora företagen där de fyra stora partiernas väljare var mer överens 1985 än tidigare om att förslaget var dåligt.²

För många av vänster-högerfrågorna (t ex löntagarfonder, skatter och offentlig sektor) liksom för de social- och familjepolitiska frågorna har sambandet mellan åsikt och partival blivit något *starkare* under 1980-talet.

Resultaten när det gäller *ideologisk åsiktsröstning* ger ett något blandat intryck (se figur 12.2). Vissa resultat pekar på en ökad ideologisk åsiktsröstning under 1980-talet medan andra pekar på en viss minskning. En mer detaljerad analys av sambandet mellan väljarnas vänster-högeråsikter och röstningen indikerar att den mest riktiga slutsatsen nog är att den ideologiska åsiktsröstningen varken har minskat eller ökat under 1980-talet, utan att den har förblivit på samma nivå som i slutet av 1970-talet. Säkert är dock att den ideologiska åsiktsröstningen ökade markant i Sverige under 1970-talet och att den ökningen inte har fortsatt under 1980-talet.

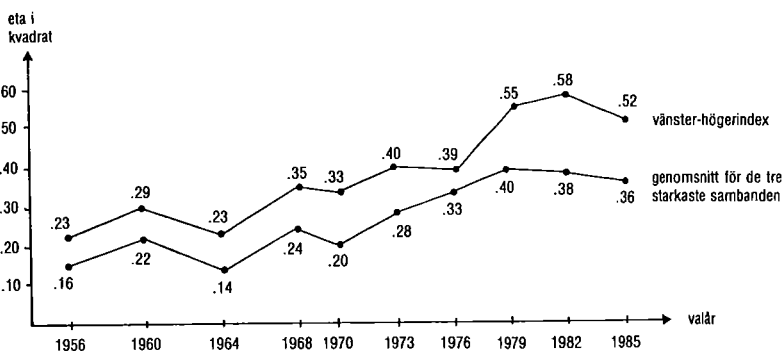
Två olika tidsserier över åsiktsröstningen bland svenska väljare

¹ Sambandet mellan partisympati och kärnkraftsåsikt var 0.24 (eta i kvadrat) vid folkomröstningen 1980.

² Sambandsmättet för socialiseringsfrågan har minskat därför att framförallt s-väljare börjat bli alltmer skeptiska till att socialisera stora företag. Andelen s-väljare som var för respektive emot socialisering har sedan 1976 sett ut som följer: 1976: 34/33; 1979: 42/32; 1982: 21/51; 1985: 15/59.

har konstruerats. Den ena utgörs av genomsnittet för de tre starkaste sambanden mellan åsikter och röstning vid respektive val.¹ Den andra har konstruerats med hjälp av faktoranalys, och visar sambandet mellan partival och ett vänster-högerindex som bygger på de tre sakfrågor som i varje valundersökning var starkast kopplade till vänster-högerdimensionen.² De båda tidsserierna har olika konstruktion men bygger till stor del på samma intervjufrågor.³ Tidsserierna kan i praktiken ses som två olika sätt att mäta hur ideologisk vänster-högerröstning har förändrats över tid i Sverige.

Figur 12.2 Åsiktsröstning i Sverige 1956–1985 (eta i kvadrat)

Kommentar: Vänster-högerindexen är additiva och bygger på de tre intervjufrågor vid respektive valtillfälle som i en faktoranalys visade sig vara starkast kopplade till vänster-högerdimensionen. Svaren på de olika frågorna har kodats från 1–5 och personer utan åsikt har givits koden 3. Analysen omfattar endast personer som har röstat på något av de fem riksdagspartierna.

¹ Intervjufrågornas formuleringar för perioden 1956–1973 återfinns i de kodböcker som har utarbetats av Svensk samhällsvetenskaplig datatjänst (SSD). Från och med 1976 finns frågeformuleringarna också i valundersökningarnas tekniska rapporter. Följande intervjufrågor har använts: 1956: I 37A, II 22A, I 36; 1960: 31, 13, 29; 1964: 29A-B, 13F, 27A-B; 1968: 19G, 19B, 19D; 1970: 16A, 9B, 9D; 1973: 28A, 28B, 28C; 1976: 163J, 16P, 25A; 1979: 20A-B, 14F, 23AA; 1982: 15A-B, 13D, 13G; 1985: 16A-B, 14H, 14C. De utvalda åsiktsfrågorna var samtliga av vänster-högertyp.

² Vänster-högerindexen har tagits fram med hjälp av varimaxroterad faktoranalys. 1956 användes en trefaktorlösning och vid övriga tillfällen en fyrfaktorlösning. Variablerna har kodats från 1–5. Indexen som är additiva har värden från 3–15. Följande intervjufrågor kom till användning: 1956: I 37, II 22A, I 36; 1960: 16, 17, 12; 1964: 13E, 13C, 13F; 1968: 19D, 19B, B:25A; 1970: 9D, 9B, 16A; 1973: 28A, 28B, 28C; 1976: 25B, 25A, 16Q; 1979: 20A-B, 14F, 23AA; 1982: 13C, 13D, 13G; 1985: 14B, 14H, 14A.

³ Totalt 18 av 30 intervjufrågor är desamma i båda tidsserierna.

Enligt båda kurvorna har det skett en kraftig om än inte helt rätlinjig ökning av åsiktsröstningen mellan 1956 och 1985. Den största ökningen inträffade under 1970-talet. Som tidigare har nämnts går det dock inte att bortse ifrån att en del av den stora förändringen kan ha metodologiska orsaker. De fyra senaste valundersökningarna har innehållit fler och möjligen också metodiskt sett bättre intervjufrågor, vilket kan ha bidragit till kurvornas branta lutning.¹

Mätproblemen är dock inte så stora att de kan rucka på huvudresultatet att åsiktsröstningen har ökat i Sverige. Analyserna med de åsiktsfrågor som har formulerats identiskt lika över tid visade ju också på en ökad åsiktsröstning. Ett annat skäl till att vi är så säkra på resultatet är att vi kan urskilja en av huvudorsakerna till att åsiktsröstningen har ökat så markant under de senaste tio åren. Den orsaken är löntagarfondsfrågan. Fondfrågan är den sakfråga som uppvisar det i särklass starkaste sambandet mellan väljarnas åsikter och röstning i valundersökningarnas historia. Eta i kvadrat har varierat mellan 0.45 och 0.51 under åren 1979–1985.² Motsvarande värden för andra frågor med starka samband med partivalet håller sig kring 0.20–0.30.

Den ökande åsiktsröstningen bland svenska väljare skall inte ses isolerat. Den bör bl a relateras till den samtidigt minskande klassröstningen. Åsiktsröstning och klassröstning är naturligtvis inte varandras motsatser – mycket av det som kallas klassröstning är också åsiktsröstning. Men till en del är de konkurrerande fenomen. När yrkestillhörigheten inte längre betyder lika mycket för hur människor röstar ökar möjligheterna att välja parti efter åsikt.

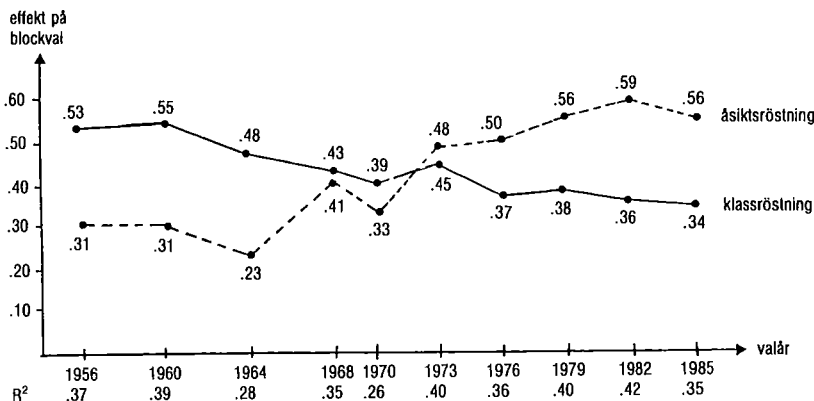
Analysen i figur 12.3 visar hur förhållandet mellan klassröstning och åsiktsröstning har förändrats under de senaste trettio åren i Sverige. Resultaten bygger på en serie multivariata regressionsanalyser där vi på samma gång har använt väljarnas klasstillhörighet och vänster-högeråsikter som förklaringsfaktorer till valet av partiblock. I den modell vi har arbetat med har väljarnas klasstillhörighet betraktats som en bakomliggande orsak till inte bara röstningen utan också till de ideologiska vänster-högeråsikterna. Det betyder att en del av klassvariabelns effekt på blockvalet är indirekt och kanaliseras via vänster-högervariabeln. När klass- och vänster-högervariablernas relativa betydelse för blockvalet jämförs bör

¹ Svarsalternativ och frågeformuleringar var ofta mer komplicerade i de äldre valundersökningarna. Påståendefrågor med Likertskalsvar var också vanligare.

² I valundersökningarna 1979, 1982 och 1985 ingick mer än en åsiktsfråga om löntagarfonder. Vid konstruktionen av kurvorna i figur 12.2 har dock endast frågan med det starkaste sambandet med partival tagits med.

därför summan av klasstillhörighetens direkta och indirekta effekter ställas mot vänster-högerinställningens direkta effekter. Det har vi gjort i figur 12.3.¹

Figur 12.3 Klassröstning och åsiktsröstning i Sverige 1956–1985 (regressionskoefficienter)

Kommentar: Analysen omfattar endast de väljare som har röstat på något av de fem riksdagspartierna. Åsiktsvariabeln är en dikotomiserad variant av ett additivt vänster-högerindex som bygger på de tre intervjufrågor vid varje valtillfälle som vid en faktoranalys visade sig vara starkast kopplade till vänster-högerdimensionen. Svaren på de olika frågorna har kodats från 1–5 och personer utan åsikt har givits koden 3. Vänster-högerindexet har vid varje undersökningstillfälle tudelats så nära en 50/50-fördelning som möjligt. Klassvariabeln är också en dikotomi. Industriarbetare och övriga arbetare har förts till arbetarklassen, medan tjänstemän, bönder och företagare har klassificerats som medelklass. Studerande ingår inte i analysen. Koefficienterna i figuren är ostandardiserade regressionskoefficienter. Koefficienterna för åsiktsröstningen är effekter under kontroll för klasstillhörighet. Koefficienterna för klassröstningen är effekter under kontroll för åsiktsvariabeln *plus* de indirekta effekterna *via* åsiktsvariabeln. Siffrorna under figuren är multipla korrelationskoefficienter (R²) som visar hur stor andel av variansen i blockröstningsvariabeln som åsikts- och klassvariablerna tillsammans förklarar.

¹ För jämförbarhetens skull har samtliga tre variabler dikotomiserats. Klassvariabeln har värdena arbetarklass och medelklass. Industriarbetare och övriga arbetare har klassificerats som arbetarklass medan tjänstemän, företagare och bönder har förts till medelklassen. Studerande har uteslutits ur analysen. Vänster-högervariabeln är en dikotomiserad variant av det index som presenterades i figur 12.2. Vänster-högerindexet har vid varje undersökningstillfälle tudelats så nära en 50/50-fördelning som möjligt. I vänster-högerindexet för 1968 har fråga B:25A bytts ut mot fråga 19G, eftersom den förra frågan endast ingick i eftervalsundersökningen. Av samma anledning bygger 1970 års index endast på två frågor; fråga 16A har utgått och någon lämplig ersättningsfråga fanns inte att tillgå. Blockvariabeln omfattar endast de väljare som har röstat på något av de fem riksdagspartierna.

Vänster-högeråsikternas effekt på väljarnas röstning uppvisar en klar och tydlig ökning även när klassvariabeln hålls under kontroll. Samtidigt har klasstillhörighetens effekt på blockvalet minskat med ungefär lika mycket. På 1950-talet och början av 1960-talet spelade klasstillhörigheten en större roll än vänster-högeråsikterna när väljarna bestämde sig för hur de skulle rösta. På femtiotalet röstade en konservativ arbetare på socialdemokraterna och en radikal tjänsteman på folkpartiet. Sedan mitten av 1970-talet är förhållandet det omvända. Åsiktsröstningen överflyglar numera klassröstningen. I dag röstar en arbetare med högeråsikter på något borgerligt parti och en medelklassväljare med vänsteråsikter på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna.

En kravmodell för åsiktsröstning

En modell innebär alltid en förenkling. Det gäller också vår modell för vilka krav som rimligen bör vara uppfyllda innan man kan tala om åsiktsröstning. Vår modell omfattar fyra olika krav.

De två första kraven gäller åsiktsbildningen. Väljarna måste ha någon form av åsikter i den sakfråga som analysen gäller. Det är ett uppenbart minikrav. (1): En väljare kan inte åsiktsrösta om han eller hon inte har en *egen uppfattning i frågan*.

Men förekomst av egen åsikt räcker knappast. Om åsikter skall omsättas i handling krävs också engagemang och övertygelse. Väljarna måste inte endast ha åsikter. (2): De måste också ha *bestämda åsikter*.

Krav nummer tre och fyra gäller hur partipolitiserade frågorna är på väljarnivå. (3): Åsiktsröstning kan inte förekomma om inte väljarna har några *uppfattningar om vad partierna står för*. En väljare må vara aldrig så engagerad i en sakfråga – vet han eller hon ingenting om partiernas positioner går det inte att åsiktsrösta. Väljarna måste på något sätt kunna relatera sina egna åsikter till de alternativ de har att välja mellan (dvs partierna). Uppfattningarna om partiståndpunkterna behöver dock inte vara riktiga. Även felaktiga uppfattningar kan motivera väljarna på valdagen.

Någon åsiktsröstning uppstår dock knappast förrän ytterligare ett krav är uppfyllt. Väljarna skall inte bara se partiskillnader. De måste också tycka att skillnaderna har någon betydelse för hur de skall rösta. (4): Väljarna bör själva tycka att en fråga är viktig – och *viktig just för partivalet* – innan vi med någon större säkerhet kan tala om åsiktsröstning.

Krav nummer fyra har en annan karaktär än de övriga kraven i

modellen. Det är ett subjektivistiskt krav (väljarna skall själva ange att de åsiktsröstat) som förbättrar modellens subjektiva realism men som samtidigt ökar risken för rationaliseringar och skönmålningar. Det är "finare" att åsiktsrösta i vissa frågor än i andra. Risken för att vi mäter önsketänkande om åsiktsröstning istället för reell åsiktsröstning minimeras dock i och med att krav fyra enbart används i kombination med de andra tre kraven i modellen. Och de är inte subjektivistiska till sin karaktär. De tre första kraven garanterar att väljare som säger sig ha åsiktsröstat i en fråga också verkligen har några åsikter, är övertygade och vet något om partiskillnader i frågan.

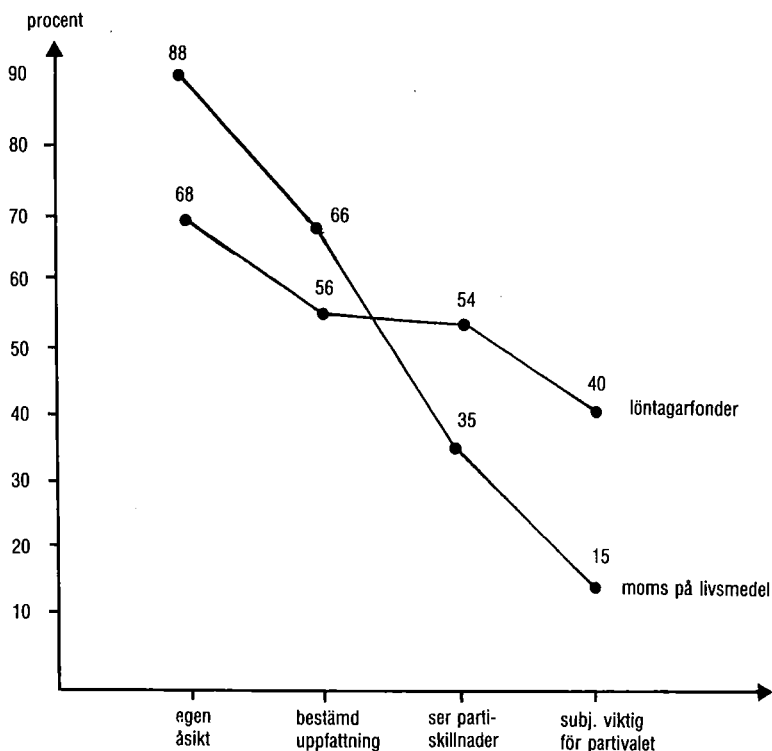
I 1985 års valundersökning prövades åsiktsröstningsmodellen på sex olika sakfrågor – kärnkraften, löntagarfonderna, den offentliga sektorns storlek, momsens på livsmedel, storleken på sjukersättningen och vårdnadsbidraget till småbarnsföräldrar. De fyra kraven operationaliserades genom att för varje sakfråga fastställa om väljarna hade några *egna åsikter* (för eller emot), hade *bestämda uppfattningar*, hade *kännedom om partiskillnader* (nämnt partier för och emot) och själva angett att de olika frågorna var *subjektivt viktiga för partivalet*. Analysen i tabell 12.2 visar hur stor andel av partiväljarna som uppfyllde alla fyra kraven i de olika sakfrågorna. Resultaten visar också vid vilka olika krav väljarna tenderade att falla ifrån.

Tabell 12.2 Åsiktsröstning – en modell med fyra olika krav. Resultat för sex sakfrågor i 1985 års val (procent)

sakfråga	andel väljare (av samtliga) som uppfyller respektive krav och har uppfyllt tidigare krav				andel av samtliga väljare	
	(1) egen åsikt	(2) bestämd uppfattning	(3) ser partiskillnader	(4) frågan subjektivt viktig för partivalet	ser partiskillnader	frågan subjektivt viktig för partivalet
löntagarfonder	68	56	54	40	88	44
sjukersättningens storlek	87	74	54	34	69	45
offentliga sektorns storlek	72	55	45	32	65	43
kärnkraft i Sverige	80	59	43	19	66	30
vårdnadsbidrag	70	55	32	18	48	31
moms på livsmedel	88	66	35	15	47	30

Kommentar: Analysen bygger på en serie intervjufrågor som ställts för varje sakfråga. Kraven har definierats på följande sätt: (1) *egen åsikt* (för eller emot), (2) *bestämd uppfattning* (inte mera tveksam), (3) *ser partiskillnader* (nämner parti(er) både för och emot), (4) *frågan subjektivt viktig för partivalet* ("en av de absolut viktigaste frågorna/ganska viktig fråga", ej "inte särskilt/inte alls viktig fråga"). Analysen omfattar enbart väljare som partiröstade 1985.

Figur 12.4 Andel väljare som uppfyller olika krav för åsiktsröstning i löntagarfondsfrågan och frågan om moms på livsmedel vid valet 1985 (procent)

Kommentar: Analysen bygger på resultaten i tabell 12.2.

Löntagarfonderna var den fråga som uppvisade högst andel väljare som potentiellt kan ha åsiktsröstat (40 procent). Två andra vänsterhögerfrågor – frågan om sjukersättningen och frågan om den offentliga sektorns storlek uppvisade också förhållandevis höga procentsiffror för andelen väljare som kan ha åsiktsröstat (34 respektive 32 procent). Motsvarande andelar var mycket lägre för övriga tre frågor (kring 15–19 procent). Kärnkraftsfrågan, frågan om vårdnadsbidrag och frågan om momsen på livsmedel var alltså jämförelsevis mindre viktiga som åsiktsröstningsfrågor 1985.

Väljarnas förmåga att klara av de specificerade åsiktsröstningskraven var relativt olika i de sex undersökta frågorna. I vissa frågor, som t ex löntagarfondsfrågan, hade relativt få människor egna åsikter (68 procent) samtidigt som de flesta kände till partier-

nas ståndpunkter (88 procent). I andra frågor, som t ex frågan om moms på livsmedel, var åsiktsförekomsten utbredd (88 procent) medan kunskapen om partiernas positioner var mer begränsad (47 procent). I fondfrågan begränsades m a o den politiska åsiktsröstningen främst av en bristfällig åsiktsbildning bland väljarna – inte av brist på kännedom om vad partierna stod för. I frågan om matmomsen var bilden den omvända. Den potentiella åsiktsröstningen i frågan om moms på livsmedel hölls inte tillbaka på grund av att väljarna saknade åsikter, utan på grund av att de flesta var dåligt informerade om partiernas ståndpunkter och inte ansåg att matmomsen var en viktig partivalfråga (se figur 12.4).

Åsiktsröstningen i olika frågor varierade mycket klart mellan olika partiers väljargrupper. Resultaten i tabell 12.3 visar att partiernas väljare i stor utsträckning motiverades av olika frågor när de valde parti 1985.

Tabell 12.3 Åsiktsröstning i sex sakfrågor 1985. Andel väljare som uppfyller fyra olika krav för åsiktsröstning (procent)

	partival 1985							samtliga partiröstande
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	
löntagarfonder	13	15	51	58	73	45	16	40
sjukersättningens storlek	57	53	20	16	13	19	24	34
offentliga sektorns storlek	47	29	22	32	43	17	10	32
kärnkraft i Sverige	35	10	34	19	18	39	48	19
vårdnadsbidrag	13	9	28	21	27	57	10	18
moms på livsmedel	48	12	23	12	11	15	19	15

Kommentar: De fyra åsiktsröstningskraven presenteras i tabell 12.2.

För borgerliga väljare var löntagarfondsfrågan den klart viktigaste åsiktsröstningsfrågan bland dem vi undersökte. Hela 73 procent av moderaternas väljare kan t ex ha åsiktsröstat utifrån fondfrågan 1985. Bland socialdemokratiska väljare var löntagarfonderna inte lika viktig som partivalfråga. Endast 15 procent av s-väljarna 1985 kan potentiellt ha påverkats av fonderna när de valde socialdemokraterna. Frågan om sjukersättningens storlek (57 procent) var en långt viktigare åsiktsröstningsfråga bland socialdemokratiska väljare. Sjukersättningen var viktig också för vpk-väljarna. Men vpk-väljarna kan också potentiellt ha åsiktsröstat utifrån sådana frågor som matmomsen (48 procent) och kärnkraften (35 procent).

Frågan om i vilken utsträckning väljarnas förmåga att klara av de

olika åsiktsröstningskraven har förbättrats över tid är mycket svår att besvara utifrån tillgängligt material. Vår kravmodell för åsiktsröstning har inte funnits med i tidigare valundersökningar. I den mån vi överhuvudtaget kan göra några jämförelser finns det ingenting som pekar på att förutsättningarna för åsiktsröstning skulle ha minskat bland väljarna. Har någonting ändrats så är det snarast åt andra hållet, mot ökade förutsättningar för åsiktsröstning.

Den slutsatsen bygger vi inte på att åsiktsförekomsten har ökat bland väljarna. Det är möjligt, ja t o m troligt, att den har gjort det. Men det är ingenting man kan visa med någon större säkerhet utifrån valundersökningarna. Alla mätningar av hur stora andelar av väljarkåren som är utan åsikter i olika sakfrågor är extremt känsliga för hur intervjufrågorna ställs. Det finns för få jämförbara mätningar av åsiktsförekomst i valundersökningarna för att möjliggöra någon systematisk analys.

Nej, huvudorsaken till att vi tror att förutsättningarna för åsiktsröstning har förbättrats har istället att göra med att massmedierna uppmärksammar politik mer idag än tidigare och att fler sakfrågor har partipolitiserats.¹ Resultatet av denna utveckling har blivit att väljarnas kännedom om vad partierna vill i olika frågor har blivit större. Även på detta område har vi naturligtvis svårt att genomföra några riktigt bra jämförande studier över tid. De aktuella valfrågorna har ju inte varit desamma genom åren liksom inte heller alltid frågeteknikerna. Men de resultat vi har tillgång till pekar på att väljarnas kunskaper om partiernas ståndpunkter i allmänhet är bättre idag än för 20–30 år sedan.²

Sedan 1956 har ett trettiofemtal olika intervjufrågor om väljarnas kännedom om partiernas åsikter i olika sakfrågor funnits med i valundersökningarna. Flest frågor fanns med 1968 (åtta stycken) och 1985 (sex stycken) och minst frågor 1976 (en fråga). Ser man till andelen väljare som har uppfattat partiskillnader i de sakfrågor som det har frågats om har den varierat mycket kraftigt – från under 20–30 procent för flera frågor i valundersökningarna under 1950- och 1960-talen till över 80–85 procent för kärnkraftsfrågan och löntagarfondsfrågan vid flera val under de senaste tio åren.

Den partikunskapsfråga som flest väljare kunde besvara rätt 1956 var vilket parti som var för obligatorisk ATP. Men det var endast 32 procent som svarade rätt (socialdemokraterna). Övriga

¹ Om massmediernas täckning av politiken över tid, se Asp, 1986a.

² Särilvik, 1970c, s. 101–3, har visat att väljarnas allmänna kunskaper om politik och konstitutionella regler ökade relativt markant under perioden 1956–1968. Holmberg och Asp, 1984, s. 310, visar att väljarnas kunskaper om partiernas åsikter var klart bättre i kärnkraftsomröstningen 1980 än i ATP-omröstningen 1957.

visste inte eller gissade på fel parti.¹ Exempel på klart bättre kunskaper om partiernas åsikter finns dock även i de äldre valundersökningarna. Att socialdemokraterna var för att införa en omsättningsskatt (oms) kände t ex 84 procent av 1960 års väljare till. Högers förslag i samma val om att avskaffa första barnbidraget var nästan lika bekant. Hela 76 procent av 1960 års väljare hade kännedom om det.

Slutsatsen att väljarnas kunskaper om partiernas åsikter är bättre idag än på 1950- och 1960-talen är dock svår att undvika när man ser till det samlade materialet från valundersökningarna. Det måste dock erkännas att en liten osäkerhetskänsla finns kvar, orsakad av intrycket att partifrågorna ibland ställdes i mindre centrala sakfrågor förr och av att två exceptionella konfliktfrågor i sentida svensk historia – kärnkraften och löntagarfonderna – spelar en stor roll för vår slutsats.

Ideologisk närhetsröstning

Tre villkor måste vara uppfyllda innan man kan tala om närhetsröstning av ideologisk vänster-högertyp bland svenska väljare:

- (1) Väljarna måste ha åsikter om var de själva står i ideologiska vänster-högerfrågor
- (2) Väljarna måste också ha uppfattningar om vilka ideologiska positioner partierna intar i vänster-högerfrågor
- (3) Väljarna skall jämföra sina egna åsikter med partiernas och stödja det parti som de åsiktsmässigt står närmast.

En ideologisk närhetsröstningsmodell av ovanstående slag är speciellt enkel att pröva bland svenska väljare eftersom vänster-högerdimensionen är så dominerande i svensk politik. Problemet med hur olika konfliktdimensioner och sakfrågor skall vägas samman och hur väljare som är närmast olika partier i olika frågor skall bete sig är mindre i Sverige än i de flesta andra länder.

Vad som behövs för att pröva modellen är uppgifter om hur väljarna uppfattar åsiktsavstånden i vänster-högerfrågor mellan sina egna och partiernas positioner. Den typen av information har vi tillgång till i valundersökningarna. Sedan 1979 har vi bett intervjupersonerna att placera samtliga partier och sig själva på en vänster-högerekala med värden från 0 (vänster) till 10 (höger).

Skalmätningarna på vänster-högerekalan har hittills varit mycket framgångsrika såtillvida att över 90 procent av intervjupersonerna

¹ Observera att resultatet gäller för en kunskapsfråga, inte för en perceptionsfråga om partiskillnader.

har placerat samtliga riksdagspartier och sig själva på skalan. Men att många människor är villiga att placera partierna och sig själva på en skala är naturligtvis inget bevis för att de också har förstått de abstrakta termerna vänster och höger och att de har egna konsistenta vänster-högeråsikter.

Någon tvekan om att svenska väljare förstår vad som menas med vänster och höger och att de har egna ideologiska vänster-högeruppfattningar finns dock inte. Sambandet mellan väljarnas åsikter i olika vänster-högerfrågor och placeringen av sig själva på vänster-högerskalan har alltid varit högt i valundersökningarna (kring +0.70).¹ Stabiliteten i väljarnas subjektiva uppfattningar om den egna vänster-högerpositionen har också alltid varit mycket stor. Korrelationen mellan intervjupersonernas vänster-högerplaceringar av sig själva var t ex hela +0.76 i panelundersökningen 1982–1985. Ytterligare ett bevis för att svenska väljare kan hantera vänster-högerterminologin är att de allra flesta (kring 75 procent) kunde placera ut samtliga fem riksdagspartier på ett rimligt sätt på

Tabell 12.4 Ideologisk närhetsröstning. Andel väljare som röstade på närmaste parti respektive på närmaste block på vänster-högerskalan 1979, 1982 och 1985 (procent)

partisynpat	andel närhetsröstande på parti				andel närhetsröstande på block			
	valår			förändring 1979–1985	valår			förändring 1979–1985
	1979	1982	1985		1979	1982	1985	
vpk	81	76	74	-7	99	100	98	-1
s	82	79	73	-9	88	86	80	-8
c	77	79	75	-2	98	99	98	±0
fp	83	81	78	-5	99	98	97	-2
m	66	65	60	-6	100	100	100	±0
samtliga	78	76	71	-7	94	92	90	-4

Kommentar: Analysen bygger på hur intervjupersonerna placerade sig själva och partierna på en vänster-högerskala. Resultaten för närhetsröstning på parti visar för varje partisympatigrupp och för samtliga väljare hur stor andel som hade minst vänster-högeravstånd till det parti de tyckte bäst om. Motsvarande resultat för närhetsröstningen på block visar hur stor andel av intervjupersonerna som hade minst vänster-högeravstånd till något parti i det block de tillhörde. Väljare med lika stort vänster-högeravstånd till flera partier har klassificerats som närhetsröstande om det egna partiet återfanns bland de partier som låg närmast.

¹ Korrelationen (Pearson's r) mellan väljarnas subjektiva vänster-högerplacering och ett attitydindex byggt på ett antal vänster-högerfrågor var +0.68 1979, +0.67 1982 och +0.67 1985.

vänster-högerskalan.¹ De placerade partierna enligt något av de två traditionella sätten att rangordna de svenska partierna från vänster till höger.²

En klar majoritet av väljarna uppfyllde alltså de två första villkoren i den ideologiska närhetsröstningsmodellen. De hade egna ideologiska vänster-högeråsikter och de hade uppfattningar om partiernas positioner. I vilken utsträckning som väljarna också uppfyllde det tredje villkoret – att stödja det parti som de uppfattade sig stå åsiktsmässigt närmast på vänster-högerskalan – visas i tabell 12.4.

Resultaten visar dels hur stor andel av de olika partiernas sympatisörer som låg åsiktsmässigt närmast det egna partiet på vänster-högerskalan, dels hur stor andel som åtminstone var närmast något parti i det egna blocket. Analyserna har genomförts för valen 1979, 1982 och 1985.

Den ideologiska närhetsröstningen är mycket markant bland svenska väljare. Det visar resultaten mycket entydigt. Över 90 procent av väljarna närhetsröstade på något parti i det egna blocket åren 1979–1985. Närhetsröstningen på parti var något lägre – mellan 78 och 71 procent. De allra flesta väljare stödde alltså ett parti som de låg åsiktsmässigt närmast på vänster-högerskalan.

Men resultaten visar också på en viss nedgång i andelen väljare som subjektivt närhetsröstade i vänster-högerfrågor mellan 1979 och 1985. Förändringen är speciellt tydlig bland socialdemokratiska sympatisörer. Huruvida det är fråga om början på en mer långsiktig trend mot en minskad betydelse för vänster-högerideologin eller en återgång till en mer "normal" nivå från en tillfällig uppgång i slutet av 1970-talet går inte att säga med säkerhet. Resultaten från den tidigare analysen av sambanden mellan väljarnas vänster-högeråsikter och röstningen visade dock på samma utveckling med en något starkare koppling 1979 än 1985.

Närhetsröstningen på det egna partiet är ungefär lika stark i samtliga partier (kring 75 procent 1985), bortsett från moderaterna där den är klart lägre. Endast 60 procent av moderaternas sympatisörer 1985 hade m som närmaste parti på vänster-högerskalan. Övriga 40 procent hade folkpartiet eller centerpartiet närmast. Moderater som hade s eller vpk som ensamt närmaste parti på vänster-högerskalan existerade inte.

Blocköverskridande närhetsplaceringar var också mycket ovanliga bland c- och fp-sympatisörer. Det var endast några få procent

¹ Resultatet gäller för 1985. För en mer detaljerad analys av hur väljarna vänster-högerplacerar partierna, se Holmberg, 1981, s. 196–202.

² Antingen vpk, s, c, fp, m eller vpk, s, fp, c, m.

bland folkpartiets och centerpartiets sympatisörer 1985 som placerade socialdemokraterna eller vpk närmast på vänster-högerskalan (3 respektive 2 procent).

Tendensen att placera något parti utanför det egna blocket närmast den egna vänster-högerpositionen var däremot relativt vanlig bland socialdemokratiska sympatisörer. Och den tendensen har förstärkts under 1980-talet. Andelen socialdemokratiska sympatisörer som placerar något borgerligt parti närmast den egna vänster-högerpositionen har ökat från 12 procent 1979 och 14 procent 1982 till hela 20 procent 1985. Det var mycket ovanligare att socialdemokratiska sympatisörer uppfattade vpk som närmaste parti på vänster-högerskalan – endast mellan 3–5 procent gjorde det vid valen 1979, 1982 och 1985.

De socialdemokratiska väljarnas ökade tendens att placera något

Tabell 12.5 Subjektiva vänster-högeravstånd till partierna 1979, 1982 och 1985 (medeltal)

Väljarnas subjektiva vänster-högeravstånd till det egna partiet

<i>partisympati</i>	<i>valår</i>			<i>förändring 1979–1985</i>
	<i>1979</i>	<i>1982</i>	<i>1985</i>	
vpk-sympatisörer	0.88	0.95	1.07	+0.19
s-sympatisörer	0.80	0.84	1.04	+0.24
c-sympatisörer	0.66	0.70	0.71	+0.05
fp-sympatisörer	0.61	0.60	0.56	-0.05
m-sympatisörer	1.24	1.21	1.17	-0.07

Samtliga väljares subjektiva vänster-högeravstånd till de olika partierna

<i>parti</i>	<i>valår</i>			<i>förändring 1979–1985</i>
	<i>1979</i>	<i>1982</i>	<i>1985</i>	
vpk	4.02	4.29	4.32	+0.30
s	2.45	2.59	2.76	+0.31
c	2.32	2.39	2.24	-0.08
fp	2.26	2.50	2.22	-0.04
m	4.28	4.19	4.12	-0.16

Kommentar: Resultaten bygger på intervjupersonernas placering av sig själva och partierna på en vänster-högerskala. Närhetsavstånden i tabellen är genomsnittssiffror som kan variera mellan 0 (min) och 10 (max). Partisympatierna har mätts med hjälp av en fråga om bästa parti.

borgerligt parti närmast sig själva på vänster-högerskalan har naturligtvis att göra med den högerförskjutning bland s-sympatisörer som vi tidigare har iakttagit. Analysen i tabell 12.5 demonstrerar den utvecklingen. Resultaten visar de genomsnittliga vänster-högeravstånd som väljarna uppfattade till partierna vid de tre senaste valen.

1980-talets högerförskjutning i valmanskåren har lett till att väljarnas subjektiva vänster-högeravstånd har ökat till socialdemokraterna och vpk, samtidigt som det har minskat något till de borgerliga partierna. Även bland de egna sympatisörerna har socialdemokraterna och vpk kommit att uppfattas som längre bort än tidigare på vänster-högerskalan.

Väljarnas subjektiva vänster-högeravstånd till partierna är ingenting att ta lätt på. De är starkt kopplade till röstningen. Och det som kan tyckas vara en bristande ideologisk närhetsröstning vid ett val kan visa sig ha varit ett halvt votum mot det egna partiet vid nästa val. Resultaten i tabell 12.6 visar att så ofta var fallet 1985. Väljare med ett annat parti än det egna som närmaste parti på vänster-högerskalan 1982 hade en klar tendens att byta till det partiet 1985. Analysen omfattar enbart socialdemokrater. Det var bland s-väljare som fenomenet med blocköverskridande närhetsplaceringar var vanligast.

Tabell 12.6 Subjektiva vänster-högeravstånd och partisympatiförändringar mellan 1982 och 1985 bland socialdemokratiska sympatisörer 1982 (procent)

närmaste parti på vänster-högerskalan 1982	partisympati 1985				summa procent	antal inter- juade
	vpk	s	c/fp/m	övriga		
vpk	7	93	0	0	100	14
s	4	91	4	1	100	337
c/fp/eller m	0	80	15	5	100	55

Kommentar: Analysen bygger på panelundersökningen 1982-1985. Resultaten visar hur s-sympatisörer med olika närmaste parti på vänster-högerskalan 1982 förändrade sina partisympatier till 1985.

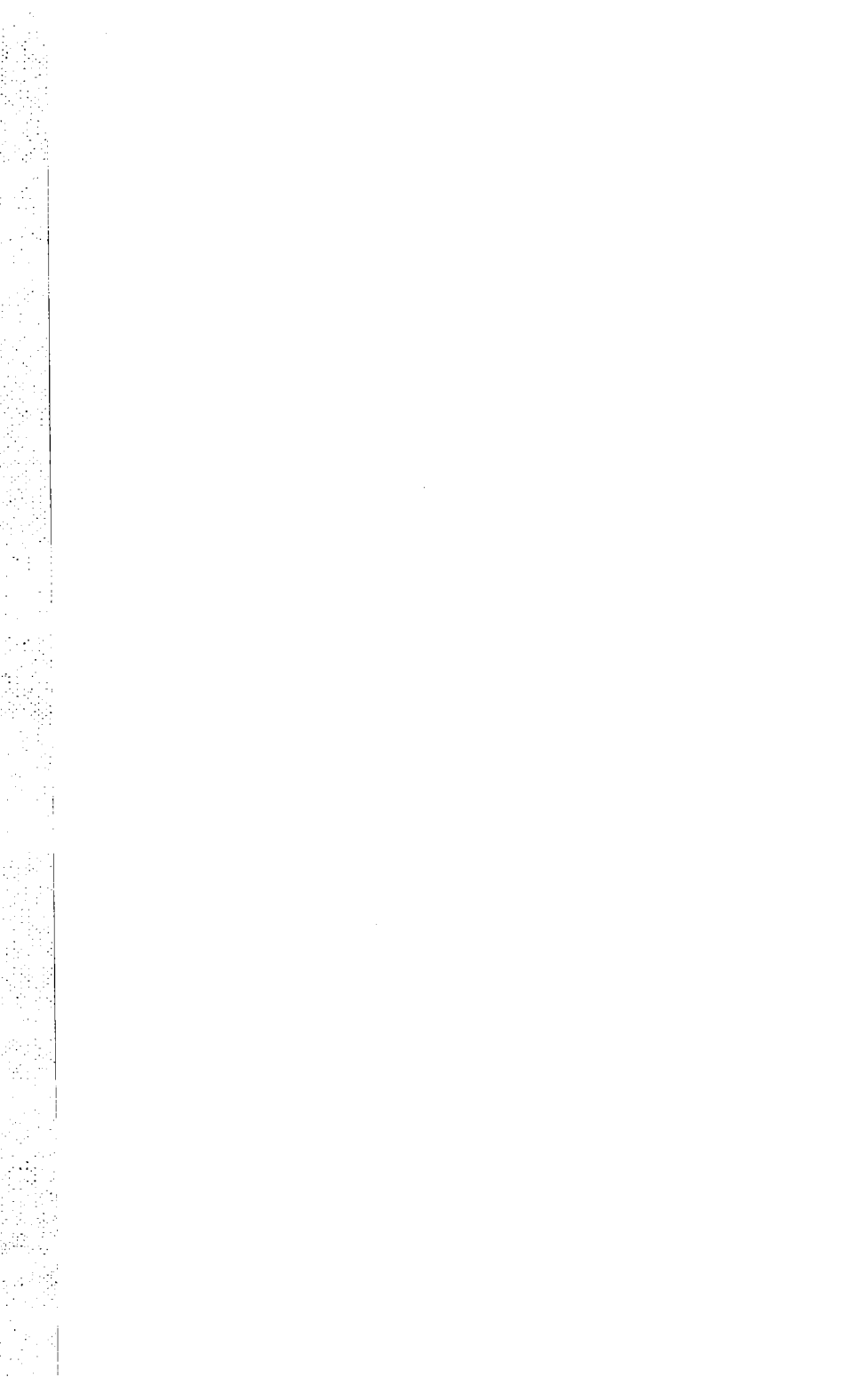
Den minskade ideologiska närhetsröstningen bland socialdemokratiska väljare måste tolkas som en varningssignal för partiet. En femtedel av s-väljarna uppfattade inte socialdemokraterna utan något borgerligt parti som närmaste parti på vänster-högerskalan 1985. Om bytarendens bland dessa väljare blir densamma 1988 som den var 1985 kommer socialdemokraterna att få bekymmer.

Ökad åsiktsröstning

Åsiktsröstningen har ökat bland svenska väljare. Sambandet mellan väljarnas sakfrågeåsikter och röstningen är starkare idag än på 1950- och 1960-talen. Resultatet är ingen synvillia orsakad av att våra mätmetoder har förbättrats genom åren. Det blir detsamma även när vi håller oss till mätningar som bygger på intervjufrågor med identiskt lika formuleringar. Ökningen i åsiktsröstning har i praktiken varit en ökning i ideologisk vänster-högerröstning. Det är vänster-högerfrågor som dominerar svensk politik på 1980-talet – precis som fallet var på 1950-talet när våra första undersökningar genomfördes.

Den ideologiska vänster-högerröstningen har dock inte förstärkts ytterligare under åttiotalet. Våra resultat pekar snarare på att den kan ha varit något mer markerad under den borgerliga regeringsperioden i slutet av 1970-talet. Väljarnas ideologiska närhetsröstning i vänster-högerfrågor har minskat något sedan 1979. Framförallt socialdemokratiska väljare har undan för undan uppfattat ett ökat vänster-högeravstånd till det egna partiet.

Den framtida utvecklingen blir spännande att följa. Åsiktsröstningen förändras inte i ett tomrum. Den har hittills varit klart kopplad till klassröstningen. En ökad åsiktsröstning har gått hand i hand med en minskad klassröstning. Vid de senaste valen har dock ökningen i åsiktsröstningen planat ut samtidigt som nivån på klassröstningen inte har minskat lika fort som tidigare. Frågan är vad 1990-talet bär i sitt sköte; en fortsatt ökning av åsiktsröstningen – kanske delvis baserad på andra frågor än ideologiska vänster-högerfrågor – eller en återgång till äldre, mer socioekonomiskt relaterade röstningsmönster, men med sektorsröstning som ett nytt komplement till klassröstningen.

SVENSKA VÄLJARE I FÖRÄNDRING

13 Från klassväljare till åsiktsröstare

Valforskare från hela västvärlden säger samma sak. Partisystemen och väljarnas röstningsvanor befinner sig i en brytningstid. Förändringens vind blåser och det knakar i alla gamla stabila fogar. Det frusna, oföränderliga tillstånd som Stein Rokkan och Seymour Martin Lipset en gång i tiden tyckte karaktäriserade Europas partisystem håller på att tina upp.¹ Nya partier, nya konfliktnågor och nya röstningsmönster växer fram och pockar på utrymme och uppmärksamhet.²

När man läser och hör sådana påståenden vaknar naturligtvis skeptikern i en. Skrivkunniga människor som tagit på sig uppgiften att beskriva världen och tala om vart den är på väg har i alla tider haft en tendens att hävda att de befinner sig i brytningstider. Det är mycket mer spännande och väcker mer uppmärksamhet än att stå i stillastående vatten och meddela att det inte flyter. Domedagsprofeter som säger att jorden kommer att gå under först om tusen år bryr sig ingen om. Profetior om en nära förestående undergång slår bättre.

Förändringar har en tendens att bli överdrivna i både samhällsforskning och politisk debatt. I vår kultur är det mer intressant att tala om det som är nytt än om det som är gammalt. Det finns en risk att samhällsforskare rycks med av det högst allmän-mänskliga behovet att säga något nytt och vara med när det rör på sig – i stället för att bara konstatera att allt är lugnt och på samma vis som det alltid varit.

Vi påstår inte att valforskarna har ramlat i fällan. Många av de förändringar och trender som har påvisats världen över under de senaste åren är naturligtvis verkliga. De har inträffat. De är inte bara sexigt svängande kurvor i valforskarnas rapporter.

Det vi vill säga är att det vid studiet av samhällsförändringar finns en fara för överdrifter som lätt kan få ideologiska övertoner. Forskarna tycker sig finna nya konfliktdimensioner, nya värdering-

¹ Lipset and Rokkan, 1967.

² En typisk bok i denna genre är Russel Daltons, Scott Flanagans och Paul Allen Becks, *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies*, 1984; se också Ronald Ingelharts bok *The Silent Revolution*, 1977.

ar eller t o m en ny politik. Det finns valforskare i dag som talar om framväxten av en Ny politik – en *New Politics* med stort N.¹

Forskning om samhälleliga förändringar – speciellt om de omfattar trendframskrivningar eller utsagor om det framtida samhället – bör alltid läsas med ett kritiskt sinnelag. Överdrifter och önsketänkande kryper lätt in i resonemangen.

Läsare av denna bok bör bära med sig dessa varningsord vid studiet av de följande sidorna. Vi kommer nämligen att sammanfatta våra resultat genom att peka på några olika trender och utvecklingslinjer i svenskt väljarbeteende. Risken att överdriva förändringarna försöker vi minimera genom att inte bara diskutera vad som är nytt utan att också uppmärksamma vad som är stabilt och fortfarande giltigt av det gamla.

Syftet med analyserna i detta sammanfattande kapitel är inte att genomföra några orsaksanalyser. Vi kommer inte att försöka förklara de olika förändringarna. Syftet är mer begränsat. Vi kommer enbart att belysa läget i det svenska partisystemet och i den svenska väljarkåren genom att visa på tre olika utvecklingslinjer i svenskt väljarbeteende. De tre trenderna berör fenomen som alla är centrala för stabiliteten i partisystemet och för förståelsen av varför svenska väljare röstar som de gör. Det första fenomenet är sambandet mellan olika socioekonomiska faktorer och partivalet, det andra är sambandet mellan åsikter och röstning och det tredje är rörligheten och väljarnas känslomässiga anknytning till partier och politiker.

Socioekonomiska skiljelinjer

Svenska väljares partival struktureras i mycket hög grad av olika socioekonomiska faktorer. Yrkestillhörigheten har alltid varit den viktigaste. Sambandet mellan yrke och partitillhörighet är historiskt sett en av grundpelarna i det svenska partisystemet.

Men det finns också andra socioekonomiska faktorer som är viktiga och som alltid har spelat självständiga roller för väljarnas röstning utöver och vid sidan av yrkestillhörigheten. Var och hur människorna bor är två exempel på andra socioekonomiska faktorer som alltid har haft betydelse för hur svenska väljare röstar. Ett tredje exempel är religionen. Aktivt religiösa människor har så långt tillbaka vi känner till tenderat att rösta annorlunda än människor utan intresse för kyrka och religion.

¹ Hildebrandt och Dalton, 1978; Dalton, 1984, s. 108. För en kritisk diskussion, se Esaiasson, 1986.

Exemplen illustrerar att svensk politik inte bara rymmer konflikter mellan olika yrkesgrupper. Det finns också gamla *geografiska motsättningar* och motsättningar i livsstil och moraluppfattningar mellan *religiösa och icke-religiösa* människor. Till dessa motsättningar bör läggas två andra – *generationsmotsättningar* och *köns-motsättningar* – som alltid finns med i politiken även om de inte alltid är aktuella eller akuta.

Motsättningen mellan olika yrkesgrupper är naturligtvis den mest intressanta. Det är den som är klart starkast kopplad till hur väljarna röstar. Men det är också den faktor vars betydelse har förändrats mest under efterkrigstiden.

Sambandet mellan väljarnas yrkestillhörighet och valet av parti har minskat i Sverige. Större delen av nedgången inträffade under 1960-talet. Minskningen har varit mindre under de senaste tio femton åren. Räknat i procentenheter minskade andelen arbetare som röstade socialistiskt från 79 procent 1960 till 66 procent 1970, samtidigt som andelen medelklassväljare som stödde socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna ökade från 26 procent 1960 till 30 procent 1970.

Under 1970- och 1980-talen har förändringarna i arbetarnas röstande varit mindre. Andelen arbetare som röstar socialistiskt har hållit sig kring 65–70 procent med en notering på 69 procent 1985. Förändringarna i medelklassväljarnas röstning har varit större. Andelen medelklassväljare som stödjer något socialistiskt parti har fortsatt att öka något även under det senaste årtiondet – från 31 procent 1976 till 35 procent 1985.

Arbetare röstar alltså mindre socialistiskt och mer borgerligt idag än för tjugofem år sedan, samtidigt som medelklassväljare röstar mer socialistiskt och mindre borgerligt. Det är detta som avses när man talar om minskad klassröstning. Minskningen har varit markant, men inte större än att klassröstningen i Sverige fortfarande är en av de starkaste i hela västvärlden. Det är bara de övriga nordiska länderna som kan uppvisa ungefär samma nivåer på klassröstningen.

Den gradvisa minskningen i klassröstningen har inneburit att arbetare och medelklassväljare har kommit att rösta allt mindre olika. Någon motsvarande utjämning mellan klasserna har intressant nog *inte* inträffat när det gäller valdeltagandet. Andelen röstande har ökat i båda klasserna, men medelklassen har i stort sett lyckats behålla det försprång i valdeltagande som fanns redan för trettio år sedan. Någon trend mot en större likhet i valdeltagandet kan inte spåras. Skillnaden i valdeltagande mellan arbetarklassen och medelklassen var i själva verket större 1985 (87.7 procent mot 92.0 procent) än i något annat val efter 1956. Arbetarklassen har

bara en gång uppvisat ett lika högt valdeltagande som medelklassen. Det var i socialdemokraternas stora segerval 1968.

En av de viktigaste faktorerna bakom den minskande klassröstningen är de förändringar som har inträffat i olika yrkesgruppers storlek. Inom medelklassen har t ex jordbrukarna blivit färre medan tjänstemännen blivit fler. Bland arbetarna har industriarbetarna minskat i antal medan arbetarna inom service och handel har ökat. Dessa strukturella förändringar i yrkesgruppernas storlek har lett till en minskad klassröstning därför att yrken med en traditionellt hög grad av klassröstning (t ex industriarbetare och jordbrukare) har minskat i antal samtidigt som yrken med en svagare klassröstningstradition (tjänstemän och servicearbetare) har ökat i storlek.

De strukturella storleksförändringarna kan dock inte förklara hela nedgången i klassröstningen. Tendensen att rösta på det "egna" blocket har också minskat inom de olika yrkesgrupperna. De socialistiska partiernas ökade röststöd inom medelklassen har exempelvis inte bara orsakats av att jordbrukarna (oftast borgerliga) har blivit färre och tjänstemännen (inte lika ofta borgerliga) har blivit fler. Det har också orsakats av att tjänstemännen tenderar att rösta mer socialistiskt idag än för trettio år sedan.

En annan orsak till den minskade klassröstningen skulle kunna vara att motsättningen mellan olika klasser har fått konkurrens av en annan yrkesrelaterad motsättning som delvis går på tvärs mot klassmotsättningen. Den motsättningen är den nya konflikten mellan den offentliga och den privata sektorn. Förre Sifo-chefen Hans Zetterberg är en av de samhällsforskare som tror att klasskampen håller på att ersättas av sektorskamp.¹

På väljarnivå har emellertid sektorsröstningen ännu inte på allvar börjat konkurrera med klassröstningen. Skillnaden mellan hur väljare i offentlig och privat tjänst röstar har ökat under de senaste åren. Men ökningen har inte varit stor och nivån på sektorsröstningen var fortfarande högst beskedlig år 1985. Vid valet 1976 röstade 50 procent av väljarna i den offentliga sektorn socialistiskt mot 48 procent bland väljarna i den privata sektorn – en skillnad på två procentenheter. Nio år senare hade den skillnaden ökat till sex procentenheter. Vid valet 1985 stödde 52 procent av offentligt anställda väljare socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna mot 46 procent bland väljare i privat tjänst.

Sektorsröstningen är alltså fortfarande relativt obetydlig bland svenska väljare. Den är mycket mer omfattande i andra länder som t ex Danmark. Men det finns grupper även bland svenska väljare

¹ Sifo Indikator, 1985:3.

där sektorsröstningen är mer betydande. Tjänstemän och yngre väljare är två sådana grupper. Om den politiska debatten om den offentliga sektorns storlek fortsätter i Sverige har sektorsröstningen möjligheter att öka ytterligare och växa ut till ett verkligt viktigt fenomen i svenskt väljarbeteende. Men dit har vi ännu inte kommit.

Den minskade klassröstningen är ett exempel på en gammal socioekonomisk motsättning som har blivit mindre relevant för väljarnas val av parti. Gamla klassiska motsättningar måste dock inte långsamt klinga ut och försvinna. Det finns exempel på socioekonomiska skiljelinjer med gamla anor som fortfarande är lika eller t o m mer betydelsefulla för röstningen idag än de var längre tillbaka i tiden.

Ett sådant exempel är motsättningen mellan stad och landsbygd som spelar en något större roll för röstningen på 1980-talet än vad den gjorde under 1970-talet. Allt tal om den gamla stad-landsbygdsdimensionens minskade betydelse är alltså felaktigt. Dimensionen har inte förlorat sin betydelse när det gäller svenskt väljarbeteende.

En annan gammal motsättning av geografiskt slag som heller inte har spelat ut sin roll är den mellan olika regioner. Norrland är fortfarande på 1980-talet ett rätt fäste medan exempelvis Västsverige är ett starkt borgerligt stödjområde. Sett i ett längre historiskt perspektiv har de regionala röstskillnaderna minskat. Men större delen av minskningen skedde under mellankrigstiden. När det gäller röstningen på det socialistiska eller det borgerliga blocket har de regionala skillnaderna varit i stort sett stabila under de senaste tjugofem åren. För vissa partier (moderaterna t ex) har de regionala skillnaderna i röststödet ökat under 1970- och 1980-talen. Moderaterna har gått mest framåt i tillväxtSverige (storstäderna och universitetsorterna) medan de ökat mindre i problemSverige (Norrland och Bergslagen). Resultatet har blivit en ökad regional skillnad i väljarstödet för moderaterna.

Den religiösa dimensionen är en mycket viktig faktor bakom partivalet i många europeiska stater. I Sydeuropas katolska länder är den ofta en viktigare orsaksfaktor än klasstillhörigheten. Religionen är inte betydelselös för väljarbeteendet i Sverige heller. Men på senare år har den inte alltid tagits på riktigt allvar vid diskussioner om varför svenska väljare röstar som de gör. Ett tecken på detta är att den religiösa faktorns betydelse inte har analyserats i valundersökningarna sedan 1968. Och det har nog varit ett misstag. För när vi 1985 ånyo studerade kopplingen mellan religion och partival visade det sig att sambandet visserligen är något svagare än på 1960-talet men fortfarande inte oväsentligt.

Ett sätt att mäta den religiösa röstningen är att undersöka skillnaden mellan hur regelbundna kyrkobesökare röstar i jämförelse med människor som mycket sällan eller aldrig går i kyrkan. På 1950- och 1960-talen röstade kyrkobesökare 23–24 procentenheter mer borgerligt än icke-kyrkobesökare. Vid valet 1985 hade den skillnaden minskat, men endast till 16 procentenheter. En differens av detta slag på hela 16 procentenheter är inte liten. Motsvarande skillnader 1985 var 34 procentenheter för klassröstningen och 6 procentenheter för sektorsröstningen.

Den religiösa faktorn är alltså fortfarande en betydelsefull förklaring till svenskt väljarbeteende. Och dess effekt på röstningen är inte betingad av att människor i medelklassen går något mer i kyrkan än arbetare. Religion hade 1985, precis som tidigare, en självständig effekt på röstningen helt oberoende av väljarnas yrkestillhörighet.

Religionens inverkan bidrar till att sänka klassröstningen. Det är en gammal sanning som fortfarande gäller. Religiösa arbetare har en starkare tendens att rösta borgerligt än icke-religiösa arbetare. Ett motsvarande mönster återfinns inom medelklassen. Religiöst ointresserade medelklassväljare stödjer socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna i högre utsträckning än medelklassväljare som är religiöst aktiva.

Religionen har inte spelat ut sin roll som riktninggivare när svenska väljare röstar. Den religiösa faktorn har återkommit i valundersökningarna för att stanna.

Till skillnad från religionen har generations- och könsfaktorerna aldrig försumrats när det gäller att analysera orsaker till väljarnas röstande. Ålders- och könsuppgifter finns rutinmässigt med i alla intervjustudier med väljare. Och oavsett hur man teoretiskt ser på människors ålder och kön som orsaksfaktorer, är ålders- och könsanalyser alltid intressanta i sig.

Generationsmotsättningar har aldrig spelat någon större roll för röstningen i Sverige. Sambandet mellan väljarnas ålder och partival har oftast varit relativt modest. Ett visst ålderssamband har dock alltid funnits. Yngre väljare har haft en viss tendens att rösta mer socialistiskt och något mindre konservativt än äldre väljare.

Resultaten från de senaste valen tyder dock på att det mönstret har brutits. Socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna har inte fått starkast stöd bland de yngsta väljarna vid de senaste valen. Socialdemokraterna har tvärtom fått mest stöd bland de äldsta väljarna medan vpk varit starkast bland 25- till 35-åringar ("1968 års generation").

Moderaterna som historiskt sett alltid har varit svaga bland unga väljare har vid de senaste valen börjat skaffa sig en starkare posi-

tion bland ungdomsväljarna. År 1985 fick moderaterna ett något starkare röststöd bland de yngsta väljarna (22 procent) än i valmanskåren som helhet. Moderaterna hade inte längre – som oftast tidigare – högst röstandelar bland medelålders och äldre väljare.

Förändringarna i partiernas åldersprofiler har alltså inte varit ointressanta trots att de inte har varit speciellt omfattande. Förändringarna i mäns och kvinnors röstande har heller inte varit speciellt stora men de har varit mer dramatiska. Det traditionella mönstret att kvinnor röstar mer borgerligt än män gäller inte längre i Sverige. I 1985 års val röstade kvinnorna för första gången i svensk historia klart mer socialistiskt än männen, samtidigt som männen för första gången röstade klart mer borgerligt än kvinnorna.

För trettio fyrtio år sedan var könsskillnaderna i röstningen lika stora men med motsatta förtecken. I 1948 års val fick det borgerliga blocket 5 procentenheters mer stöd bland kvinnor än bland män. År 1985 hade den skillnaden svängt så att det borgerliga blocket nu fick 5 procentenheters mer stöd bland män än bland kvinnor. Omsvängningen är inte speciellt stor räknat i procentenheter men den är systematisk och ett resultat av en långsam utveckling som enligt våra siffror tycks ha pågått ända sedan slutet av 1940-talet.

Förändringarna har varit störst för socialdemokraterna och moderaterna. Socialdemokratiska partiet hade ända fram till 1970-talets början ett något starkare röststöd bland män än bland kvinnor. Under 1970-talet jämnades könsskillnaderna ut för att förbytas i sin motsatts under 1980-talet. Vid 1985 års val fick socialdemokraterna stöd av 46 procent av kvinnorna mot endast 41 procent bland männen (5 procentenheters skillnad).

Utvecklingen har gått åt motsatt håll för moderaterna – från ett starkare röststöd på tre fyra procentenheter bland kvinnor än bland män under 1950- och 1960-talen till ett starkare röststöd på hela 7 procentenheter bland män än bland kvinnor 1985. Enligt våra resultat fick moderaterna 23 procent av männens röster 1985 mot endast 16 procent av kvinnornas.

De skillnader som finns i de övriga partiernas stöd bland kvinnor och män har inte förändrats lika mycket. Kommunisterna har under hela efterkrigstiden fått något fler röster bland män än bland kvinnor. Resultaten för folkpartiet är det omvända med mer stöd bland kvinnor än bland män. Centerpartiet har liksom vpk alltid haft fler manliga väljare än kvinnliga – med undantag för ”kärnkraftsvalen” 1976 och 1979 då centerpartiet fick mer röststöd från kvinnor än från män.

Vänstervridningen av kvinnorna och högervridningen av männen är inte något unikt svenskt fenomen. Samma förändringsmönster har iakttagits i många västländer under det senaste årtiondet. De

orsaker som brukar framhållas är mycket varierande – allt ifrån att det är en generationseffekt orsakad av att allt fler kvinnor har gått ut i förvärvslivet och då ofta hamnat i den offentliga sektorn och i omsorgsarbete, till att det har att göra med könsroller och den nya feminismen. När det gäller Sverige är dock så mycket klart att sektorsröstningen inte förklarar hela det nya sambandet mellan kön och partival. Ett visst samband kvarstår även sedan anställningssektorn har kontrollerats. Könstillhörighet har en självständig effekt på röstning oberoende av i vilken sektor väljarna är anställda.

Opinionsvindar och åsiktsröstning

Åsiktsröstningen har ökat bland svenska väljare. Det är dock inte frågan om någon helt omvälvande förändring. Men väljarnas åsikter i olika sakfrågor har ett klarare samband med röstningen idag än på 1950- och 1960-talen. Sambanden mellan åsikter och partival har blivit starkare, framförallt när det gäller de ideologiska vänsterhögerfrågorna. Väljare som inte har samma åsikter som det egna partiet i viktigare frågor byter oftare parti på 1980-talet än på 1950-talet.

Löntagarfondsfrågan utgör en bra illustration. Det är en vänsterhögerfråga med klara ideologiska förtecken. Sambandet mellan väljarnas fondåsikter och röstning är mycket markerat. Det är det starkaste vi har uppmätt för någon sakfråga sedan valundersökningarna startade för trettio år sedan. Väljare med fondåsikter som inte stämde med det egna partiets hade en stark tendens att byta parti i valen 1982 och 1985. Löntagarfondsfrågan var den enskilda sakfråga som både 1982 och 1985 gav upphov till störst partibytartendenser bland väljarna.

Den ökade åsiktsröstningen gör att olika opinionsvindar har blivit viktigare i politiken. Åsiktsförändringar bland väljarna får snabbare och klarare effekter på partivalet idag än för två tre årtionden sedan. Betydelsen av olika opinionsförskjutningar blir speciellt markant om det är fråga om förändringar i väljarnas ideologiska vänster-högeråsikter.

Valundersökningarnas åsiktsmätningar har visat att väljarnas ideologiska vänster-högeruppfattningar har förändrats relativt mycket under den senaste tjugofemårsperioden och att opinionsvindarna har blåst både åt vänster och åt höger. I slutet av 1960-talet blåste det vänstervind. Väljaropinionen försköts klart till vänster – både när det gällde sociala frågor och frågor om samhäl-

lets inflytande över det privata näringslivet. Under 1970-talets första år började dock vänstervinden att ebba ut. Det märktes först och mest tydligt när det gällde inställningen till sociala bidrag och reformer. Väljarna blev mer negativa till jämlikhetsreformer och till olika sociala bidrag. När det gällde de centrala vänster-högerfrågorna om makt och ekonomi i samhället märktes höger vinden mindre eller inte alls. Under 1970-talet blev väljarna inte mer *laissez faire*-inriktade och negativa till att samhället kunde kontrollera bankernas och industrins rörelsefrihet.

Högerförskjutningen i de centrala vänster-högerfrågorna är ett fenomen som inträffade först i början av 1980-talet. Väljarnas vänster-högeråsikter förändrades relativt klart åt höger mellan 1979 och 1982. Förskjutningen fortsatte mellan 1982 och 1985. Förändringen innebar att väljarna blev mer positiva till marknadsökonomi samtidigt som de blev mer negativa till sådana saker som löntagarfonder och socialisering av stora företag.

Höger vinden har slagit igenom bland alla partiets väljare. Det är inte bara de borgerliga partiernas väljare som har fått mer högeråsikter under senare år. Samma utveckling kan också spåras bland socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas väljare.

Åsiktsförändringen när det gäller inställningen till det gamla klassiska vänsterkravet att socialisera de stora företagen visar hur stark 1980-talets högervind har varit även bland socialistiska väljare. År 1979 var 76 procent av vänsterpartiet kommunisternas väljare och 42 procent av socialdemokraternas väljare positiva till en socialisering av stora företag. Vid 1985 års val hade andelen väljare med en positiv inställning till socialisering minskat till mindre än hälften bland vpk-väljare (43 procent) och till endast 15 procent bland s-väljare.

1980-talets högervind har varit mest markerad i de centrala vänster-högerfrågorna. Den har märkts mindre på andra områden och inte alls när det gäller väljarnas inställning till sociala bidrag och reformer. 1970-talets "högervind" i sociala fördelningsfrågor har inte fortsatt att blåsa på 1980-talet. Opinionsförändringarna i sociala välfärdsfrågor har snarast gått åt vänster under senare år med en mer positiv inställning till sociala bidrag och ett starkt motstånd mot sådana saker som att införa karensdagar i sjukförsäkringen.

1980-talets olika opinionsvindar ger en nyckel till tolkningen av varför det gick som det gick i 1985 års val. Socialdemokraterna tappade röstandelar men inte tillräckligt för att förlora regeringsmakten. Den ideologiska höger vinden gynnade de borgerliga partierna. Främst folkpartiet vann röster från socialdemokraterna i många olika vänster-högerfrågor (löntagarfonderna, skatterna, ekonomin). Men förlusterna hölls tillbaka och kompenserades till

en del av att socialdemokraterna gjorde röstvinster från de borgerliga partierna i sociala välfärdsfrågor (full sysselsättning, bibehållen sjukersättning) och på regeringsfrågan. Den borgerliga splittringen i regeringsfrågan och de senaste årens vänstervind när det gäller välfärdsfrågorna räddade socialdemokraterna från ett större nederlag än det blev 1985. Olof Palme kunde behålla regeringsmakten trots den ideologiska högervinden.

Opinionsvindarna i olika sakfrågor och väljarnas ideologiska vänster-högeråsikter spelade också en viss roll för styrkeförändringarna inom det borgerliga blocket. Folkpartiet vann t ex röster från moderata samlingspartiet på välfärdsfrågorna (socialliberalismen) och på att moderaterna uppfattades stå för långt till höger. Men de stora förändringarna inom det borgerliga blocket 1985 åstadkoms inte av några sakfrågor. De åstadkoms av mer svårgripbara faktorer som partiledarnas popularitet och partiernas trovärdighet.

Centerpartiet tappade t ex röster på grund av en minskande trovärdighet. Den valtekniska samverkan med kds var en klart negativ faktor, men centerpartiets politik var också mindre känd och uppfattades som mer oklar 1985 än 1982.

Centerpartiet förlorade också röster på partiledarfaktorn. Väljarnas uppskattningar av partiledarna spelade en väsentlig roll för partibytena mellan de borgerliga partierna 1985. Centerpartiet, liksom moderaterna, förlorade väljare till folkpartiet på grund av Bengt Westerbergs popularitet och framgångsrika insatser under 1985 års valspurt. Den mycket omdebatterade Westerbergeffekten var en påtaglig realitet 1985. Men det fanns också andra partiledareffekter i 1985 års val. Centerpartiets förluster kan t ex ha förvärrats av en negativ Fälldineffekt.

1985 års val blev på sätt och vis ett kontrasternas val. Ideologiska vänster-högerförskjutningar blandades med partiledareffekter och sjunkande politikertilltro. Resultatet blev små nettoförändringar mellan blocken och stora förskjutningar inom det borgerliga blocket. En mycket stor del av förändringarna för de borgerliga partierna inträffade under valspurten. Folkpartiets partibytarvinster under de sista veckorna av 1985 års valrörelse är de största som har uppmätts sedan valundersökningarna inleddes 1956.

Alltmer bångstyriga väljare

Ett tag i början av 1980-talet såg det ut som om väljarnas förtroende för partier och politik höll på att återhämta sig. Mätningar av

väljarnas politikertilltro, som hade givit allt sämre resultat under hela 1970-talet, uppvisade inte längre en sjunkande tendens. Förtroendesiffrorna var fortfarande dåliga men de hade inte blivit sämre. Minskningen i väljarnas tilltro till partier och politiker hade planat ut. Hårt prövade politiker som under de senaste tio åren hade tvingats ta del av allt sämre förtroendesiffror fick lite andrum, speciellt som tilltrokurvan t o m tycktes visa på en liten uppgång vid valet 1982.

Förhoppningarna om att utvecklingen hade vänt – att politikerna hade börjat återvinna det förtroendekapital som förlorats – grusades dock rejält 1985. Väljarnas kritik mot valrörelsen och politikernas insatser blev svidande. En klar majoritet (66 procent) tyckte att valrörelsen innehöll för mycket partikäbbel och endast 3 procent ansåg att den var saklig och informativ. Förtroendemätningarna uppvisade samtidigt sjunkande siffror. Kurvan för väljarnas politikertilltro sjönk 1985 till sin lägsta nivå hittills. Sämre resultat har inte uppmätts sedan mätserien startades år 1968.

När förtroendekurvorna gick nedåt under 1970-talet kunde etablerade partier och politiker i Sverige trösta sig med att utvecklingen såg likadan ut i de flesta andra länder. Den trösten finns inte idag. Politikertilltron har inte fortsatt att minska överlag i andra länder. Det finns länder (USA och Danmark t ex) som kan uppvisa klart bättre förtroendesiffror på 1980-talet än för tio år sedan.

Det sjunkande förtroendet för partier och politiker har naturligtvis oroat ledande svenska politiker. Både Tage Erlander och Gösta Bohman har skrivit bekymrat om det i sina memoarer.¹ Tage Erlander lät Sissela Bok uttrycka den oro han kände. I ett kapitel med rubriken *Förtroendekris* citerade han från hennes arbete *Att ljuga*:

”Ändå utgör tilliten en samhällelig tillgång, som bör skyddas lika mycket som luften vi andas eller vattnet vi dricker. När den skadas lider samhället i dess helhet, och när den tillintetgörs vacklar samhället och bryter samman”.²

Tage Erlanders och Sissela Boks oro är säkert berättigad. När den tillit de talar om skadas blir det allvarligt för samhället. Men frågan är om de förtroendemätningar opinionsforskare laborerar med mäter någonting så fundamentalt som den tillit Erlander och Bok diskuterar.

Vi tror inte det. De sjunkande förtroendesiffrorna visar på en ökad skepticism inför partier och politiker – och kanske också på

¹ Erlander, 1979, s. 117–36; Bohman, 1983, s. 326–33.

² Erlander, 1979, s. 128. Tage Erlander dämpade dock sin oro genom att lägga till: ”De här förhållandena gällde USA, inte Sverige.”

en ökad cynism. Någon minskning i den grundläggande tilliten visar de dock knappast på. Om förtroendemätningarna gällt något mer grundläggande skulle den politiska misstron bland väljarna haft mer lättidentifierbara orsaker och mer påtagliga konsekvenser än vad vi finner i våra undersökningar.

Det politiska misstroendet lever i hög grad ett eget liv på väljarnivå – utan starkare kopplingar till sociala eller politiska orsaksfaktorer och utan särskilt klara beteendekonsekvenser. Misstron orsakas till en del av politiskt missnöje och effekterna kan i viss mån avläsas när det gäller partibyten och valskolk. Men sambanden är så svaga att den ökade politikermissstro som vi har uppmätt knappast kan ses som något större hot – varken mot samhället eller mot de etablerade partierna.

Det finns andra mätserier i valundersökningarna som uppvisar mer bekymmersamma resultat för etablerade partier och politiker. De mätningarna gäller inte – som förtroendeundersökningarna – väljarnas tilltro till partier och politiker i allmänhet. De gäller istället väljarnas förtroende och känsla för det egna partiet.

Väljarnas känsla av anhängarskap eller grad av identifikation med det egna partiet har till skillnad från den allmänna politikermissstron en klar substans och uppvisar starka samband med centrala politiska fenomen. Graden av partiidentifikation är t ex starkt kopplad till missnöje med det egna partiets politik och till tendensen att byta parti. Politiker kan inte ta lätt på sjunkande partiidentifikationssiffror.

Mätningarna av väljarnas känsla av anhängarskap med de egna partierna har länge givit någorlunda positiva besked till de etablerade partierna. Andelen väljare som känner sig som anhängare av något parti har varit stabil under större delen av 1970-talet och förblev så ända fram till valet 1982. Andelen partiidentifierade väljare har hållit sig kring 60 procent. I slutet av 1960-talet var den något högre (65 procent).

Nedgången 1985 blev dramatisk. Andelen väljare som betraktade sig som anhängare av något parti minskade plötsligt med 7 procentenheter, från 60 procent 1982 till endast 53 procent 1985. Huvudorsaken till den stora nedgången var att socialdemokratiska väljare för första gången började uppvisa en sviktande känsla av anhängarskap med det egna partiet. Andelen s-väljare som subjektivt betraktar sig som anhängare av socialdemokratiska partiet har tidigare alltid legat kring 77–78 procent. Vid valet 1985 sjönk den andelen till 69 procent.

Sextionio procent partiidentifierade väljare är ingen låg siffra. Internationellt sett, men också i jämförelse med motsvarande resultat för de svenska borgerliga partierna, är det tvärtom en hög

siffror. Andelen borgerliga väljare som betraktade sig som anhängare av det egna partiet var 1985 60 procent för m-sympatisörer, 57 procent för c-sympatisörer och endast 36 procent för fp-sympatisörer. Det mest intressanta med den socialdemokratiska siffran är alltså inte storleken utan att den minskade så klart mellan 1982 och 1985.

Vår analys av vad som låg bakom nedgången i andelen partiidentifierade s-väljare visade att politiska faktorer, som t ex missnöje med partiets sakfrågepolitik och ideologiska förskjutningar på vänster-högerskalan, var viktiga i sammanhanget. Andelen socialdemokratiska väljare som placerade socialdemokratiska partiet och sig själva på samma position på vänster-högerskalan minskade mycket klart mellan 1982 och 1985 – från 49 procent till endast 39 procent. De socialdemokratiska väljarna började istället i ökad utsträckning uppfatta att partiet stod till vänster om dem själva (från 40 procent 1982 till 48 procent 1985).

Orsaken till dessa förändringar var inte att fler s-väljare kommit att se socialdemokratiska partiet som alltmer vänsterinriktat. Orsaken var istället att s-väljarnas egna åsikter försköts åt höger och att de inte tyckte att partiet följde efter. Högervinden och den åsiktsförändring åt höger som den gav upphov till även bland socialdemokratiska väljare är en viktig orsak till den minskade graden av partiidentifikation bland s-väljare 1985. Det utökade ideologiska avståndet till partiet försvagade partiloyaliteten.

Det allvarliga med nedåtgående partiidentifikationssiffror är att väljarnas känsla av anhängarskap med det egna partiet har ett så starkt samband med partibyten och andra former av väljarrörlighet. Sjunkande partiidentifikation signalerar en minskad stabilitet i väljarkåren.

Stabila väljare är naturligtvis inget självändamål. En ökad rörlighet kan som Gösta Bohman påpekade i boken *Så var det* vara en styrka för demokratin.¹ Men en ökad rörlighet är inte helt bekymmersfri ur de stora etablerade partiernas synvinkel. Det är ju de som har mest i ladorna och riskerar att förlora mest om partiidentifikationen sjunker och väljarna börjar röra på sig i större skaror.

Rörligheten i den svenska väljarkåren har ökat relativt mycket sedan de första valundersökningarna gjordes på 1950-talet. Andelen partibytare har ökat från 7 procent vid valet 1956 och 1960 till omkring 18–20 procent vid de tre fyra senaste valen. Vid valet 1985 bytte 19 procent av väljarna parti.

Den ökade rörligheten märks inte bara på andelen partibytare. Den syns också när det gäller röstsplitteringen. Andelen väljare som

¹ Bohman, 1983, s. 331.

röstare på olika partier i de samtidiga valen till riksdag, kommunfullmäktige och landsting har ökat för varje val sedan systemet med gemensam valdag infördes 1970. Vid valet 1985 nådde andelen röstsplittrare i riksdags- och kommunfullmäktigevalen 16 procent. År 1982 var det 11 procent och 1970 endast 6 procent. Den stora förändringen 1985 var att också socialdemokratiska väljare började splittra sina röster och stödja andra partier än socialdemokraterna i kommunalvalen. Andelen s-väljare som röstsplittrade mer än fördubblades mellan 1982 och 1985 – från 5 till 11 procent. Men röstsplittring var fortfarande 1985 vanligare bland vpk-väljare och borgerliga väljare än bland s-väljare.

Ytterligare ett tecken på den ökade rörligheten är att osäkerheten och partibyttena har ökat under valrörelserna. Alltför många väljare bestämmer sitt partival först under de sista veckorna före valen. Andelen väljare som själva uppger att de bestämde sig för hur de skulle rösta först under valrörelsen har enligt våra mätningar ökat från 18 procent 1964 till hela 39 procent 1985. I den ökade tveksamhetens spår har följt en ökning i andelen partibytten. Andelen partibyttere under de sista veckorna före valen har ökat från cirka 5 procent 1956 till 12 procent 1985.

Den ökade väljarrörligheten på många områden visar att de etablerade partiernas grepp om väljarna har försvagats. Svenska väljare har långsamt förändrats från trogna klassväljare till rörliga åsiktsröstare.

LITTERATUR

- Abramson, P.R. (1983) *Political Attitudes in America. Formation and Change*. San Francisco: W.H. Freeman and Company.
- Allmänna valen 1976, Del 3 (SOS)* (1978). Stockholm: Liber.
- Allmänna valen 1979, Del 3 (SOS)* (1981). Stockholm: Liber.
- Allmänna valen 1982, Del 1 (SOS)* (1983). Stockholm: Liber.
- Allmänna valen 1982, Del 3 (SOS)* (1984). Stockholm: Liber.
- Allmänna valen 1985, Del 1 (SOS)* (1986). Stockholm: Liber.
- Allmänna valen 1985, Del 3 (SOS)* (1987). Stockholm: Liber.
- ANES (1984) Datamaterial från 1984 års amerikanska valundersökning (American National Election Studies).
- Asp, K. (1983) The Struggle for the Agenda. Party Agenda, Media Agenda and Voter Agenda in the 1979 Swedish Election Campaign. *Communication Research*, no 3.
- Asp, K. (1986) *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademitratur.
- Asp, K. (1987) Rikspolitik och Kommunalpolitik. Valrörelsernas utrymme i svensk dagspress 1956–1985. *Folkstyrelsens villkor*. SOU 1987:6.
- Baker, K., Dalton, R., Hildebrandt, K. (1981) *Germany Transformed. Political Culture and the New Politics*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Barnes, S., Kaase, M., (eds) (1979) *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage.
- Berelson, B., Lazarsfeld, P., McPhee, W. (1954) *Voting. A Study of Opinionformation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berglund, S., Dellenbrant, J.Å. (red) (1986) *Svensk Partiregionalism*. Stockholm: Liber.
- Berglund, S., Lindström, U. (1978) *The Scandinavian Party System(s)*. Lund: Studentlitteratur.
- von Beyme, K. (1980) *Challenge to Power. Trade Unions and Industrial Relations in Capitalist Countries*. Beverly Hills: Sage.
- Bildt, C. (1985a) Att tränga tillbaka socialismen. *Politisk Tidskrift*, nr 5–6.
- Bildt, C. (1985b) Valanalys. *Svensk Tidskrift*, nr 9–10.
- Birgersson, B.O., Hadenius, S., Molin, B., Wieslander, H. (1981) *Sverige efter 1900*. Stockholm: Bonnierfakta.
- Bjørklund, T. (1986) Kvinners og menns partipreferense. *Tidskrift for samfunnsforskning*, nr 5.
- Block, P. (1984) Newspaper Content as a Secularization Indicator. In Melischek, G., Rosengren, K.E., Stappers, J. (eds) *Cultural Indicators: An International Symposium*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Bohman, G. (1983) *Så var det*. Stockholm: Bonniers.
- Borre, O. (1984) Traek af den danske vaelgeradfaerd. I Elklit, J., Tongsgaard, O. (red) *Valg og Vaelgeradfaerd. Studier i dansk politik*. Aarhus: Politica.
- Brante, T. (1976) *Opinionen i u-hjælpsfrågor*. Stockholm: Sida.
- Brantgårde, L., Alfredsson, I., Sjölin, M. (1981) *Kommunalpolitik, massmedier och medborgare*. Ds Kn 1981:13.

- Brändström, D. (1967) Rekryteringsvägarna till kristen demokratisk samling (KDS) i Västerbottens län. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 4.
- Budge, I., Crewe, I., Farlie, D. (eds) (1976) *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley and Sons.
- Bäckström, A. (1983) *Religion som yrke*. Uppsala: Teologiska institutionen.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W., Stokes, D. (1960) *The American Voter*. New York: John Wiley and Sons.
- Clausen, A. (1968) Response Validity: Vote Report. *Public Opinion Quarterly*, no 4.
- Colbjørnsen, T., Hernes, G., Knudsen, K. (1982) *Klassestruktur og klassekiller*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Converse, P. (1974) Some Priority Variables in Comparative Research. In Rose, R., (ed) *Electoral Behavior: A Comparative Handbook*. London: Collier MacMillan Publ.
- Converse, P. (1976) *The Dynamics of Party Support. Cohort Analyzing Party Identification*: Beverly Hills: Sage.
- Croner, F. (1943) *Gallup eller opinionsundersökningarnas problem*. Stockholm: Natur och kultur.
- Dalton, R.J. (1984) The West German Party System between Two Ages. In Dalton, R., Flanagan, S.C., Beck, P.A. (eds) *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press.
- Dalton, R., Flanagan, S.C., Beck, P.A. (eds) *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press.
- Demerath, N.J. (1968) Trends and Anti-Trends in Religious Change. In Sheldon, E.B., Moore, W.E. (eds) *Indicators of Social Change*. New York: Russell Sage.
- Downs, A. (1957) *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Ds A 1982:6 *Invandrarna i svenskarnas ögon*. Ds A 1982:6.
- Ds U 1986:2/3 *Effekter av TV-reklam*. Ds U 1986:2/3.
- Ehrling, G. (1985) Förnyelse. *Politisk Tidskrift*, nr 5-6.
- Erlander, T. (1973) *1940-1949*. Stockholm: Tidens förlag.
- Erlander, T. (1979) *Sjuttioal*. Stockholm: Tidens förlag.
- Esaiasson, P. (1985) *Partiledarna inför väljarna. Partiledarnas popularitet och betydelse för valresultatet*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1985:4.
- Esaiasson, P. (1986) Gammalt och nytt i västtysk efterkrigspolitik. *Bokbox*, nr 5.
- Esaiasson, P. (1987) *Svenska valrörelser 1866-1985*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).
- Fatahi, N. (1985) *Svenska röstberättigade*. Lund: Sociologiska institutionen (stencil).
- Fatahi, N., Swedner, H. (1979) *Olika samhällsklassers deltagande i de politiska valen i Göteborg åren 1921-1976*. Stockholm: Gruppen för samhällsstudier, socialdemokraterna.
- Fiorina, M. (1981) *Retrospective Voting in American Presidential Elections*. New Haven: Yale University Press.

- Franklin, M.N. (1985) *The Decline of Class Voting in Britain. Changes in the Basis of Electoral Choice 1964–1983*. Oxford: Clarendon Press.
- Fredriksson, G. (1986) *Konservativa idéer. Om pessimismens politiska filosofi*. Stockholm: Tidens förlag.
- Gallup (1942) *En förtrolig undersökning över de yngre årsklassernas i Stockholm inställning till septembervalet 1942*. Stockholm: Svenska Gallupinstitutet (stencil).
- Gallup (1946) *Partiernas insats under valkampanjen 1946. En gallupundersökning*. Stockholm: Svenska Gallupinstitutet (stencil).
- Gallup (1952) *Eftervalsundersökning 1952. En riksundersökning november 1952*. Stockholm: Svenska Gallupinstitutet (stencil).
- Gilljam, M. (1984a) Väljarna och världspolitiken. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 2.
- Gilljam, M. (1984b) Slutreplik till Olof Petersson. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 3.
- Gilljam, M., Nilsson, L. (1984) *Svenska folket och den offentliga sektorn*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1984:2.
- Gilljam, M., Nilsson, L. (1985) Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn – två förklaringsansatser. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 2.
- Glans, I. (1983) Valvindar välter teoribyggnader. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 2.
- Goul Andersen, J. (1985) Klassløse vælgere? I Elklit, J. Tonsgaard, O. (red) *Valg og vælgereadfærd. Studier i dansk politik*. Aarhus: Politica.
- Granberg, D. (1986) *Partiernas regionala röststöd i Sverige – ett tabellmaterial*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).
- Granberg, D., Holmberg, S. (1986) Prior Behavior, Recalled Behavior, and the Prediction of Subsequent Voting in Sweden and the U.S. *Human Relations*, no 2.
- Gustafsson, G. (1974) *Partistyrka och partistyrkeförskjutningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Gustafsson, G. (1979) *Gudstjänstbesökare – en sekundäranalys av data från 1968 års valundersökning*. Stockholm: Religionssociologiska institutet (stencil).
- Gustafsson, G. (1985a) Utvecklingslinjer på det religiösa området i de nordiska länderna – en jämförelse. I Gustafsson, G. (red) *Religiös förändring i Norden 1930–1980*. Malmö: Liber.
- Gustafsson, G. (1985b) *Kyrkofullmäktigevalen 1985. Några preliminära resultat*. Stockholm: Religionssociologiska institutet (stencil).
- Haerpfer, C., Gehmacher, E. (1984) Social Structure and Voting in the Austrian Party System. *Electoral Studies*, no 1.
- Hedman, L. (1978) *Svenskarna och u-hjälpen. En studie av den svenska allmänheten, lokala opinionsbildare och journalister*. Uppsala: Sociologiska institutionen.
- Herlitz, E. (1985) Poströstningens utveckling och villkor. *Förvaltningsrättslig Tidskrift*, nr 2.
- Hildebrandt, K., Dalton, R. (1978) The New Politics. In Kaase, M., von Beyme, K. (eds) *Elections and parties*. Beverly Hills: Sage.
- Himmelweit, H., Biberian, M., Stockdale, J. (1978) Memory for Past Vote: Implications of a Study of Bias in Recall. *British Journal of Political Science*, no 3.

- Holmberg, S. (1974) *'Riksdagen representerar svenska folket'*. *Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, S. (1981) *Svenska väljare*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. (1982) *Väljarna och löntagarfonderna*. I Asp, K. m fl *Väljare, Partier, Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. (1984) *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S., Asp, K. (1984) *Kampen om kärnkraften. En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S., Esaiasson, P. (1986) *Riksdagsledamöternas kontaktnät*. En tabellsammanställning byggd på material från Riksdagsenkät 1985. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).
- Holmberg, S., Gilljam, M. (1985) *Valundersökning 1982. Teknisk rapport*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Holmberg, S., Nordlöf, H. (1982) *Valundersökning 1979. Teknisk rapport*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Holmberg, S., Petersson, O. (1980). *Inom felmarginalen. En bok om opinionsundersökningar*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S., Gilljam, M., Oskarson, M. (1987) *Valundersökning 1985. Teknisk rapport*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Holmberg, S., Nordlöf, H., Gilljam, M. (1985) *Folkomröstningsundersökningen 1980. Teknisk rapport*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Holmberg, S., Westerståhl, J., Branzén, K. (1977) *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Holmqvist, H-E. (1986) *Folkparti eller borgerlighetens banérförare*. I Hansson, S.O., Pettersson, L-O. (red) *Folkpartiet. Idéparti eller vindflöjel*. Stockholm: Tidens förlag.
- Håstad, E. (red) (1950) *"Gallup" och den svenska väljarkåren*. Uppsala: Hugo Gebers förlag.
- ILO (1985) *World Labour Report 2*. Genève: ILO.
- Inglehart, R. (1977) *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Isberg, M. (1986) *Valsystemet i 20 länder. En översikt*. Ds Ju 1986:1.
- Jansson, C-G. (1961) *Mandattilldelning och regional röstfördelning*. Stockholm: Esselte.
- Jennings, K., Niemi, R. (1981) *Generations and Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Johansson, F. (1987) *Delad röstning*. I *Folkstyrelsens villkor*. SOU 1987:6.
- Johansson, G. (1985) *Kristen demokrati på svenska. Studier om KDS tillkomst och utveckling 1964-1982*. Malmö: CWK Gleerup.
- Johnson, N. (1986) *Statistik om poströstning vid valen 1970-1985*. Stockholm: Postens huvudkontor, kassaservice (stencil).
- Jonasson, B. (1982) *Kvinnor och politik. Åsiktsförekomst i politiska sakfrågor*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).
- Katz, R., Niemi, R., Newman, D. (1980) *Reconstructing Past Partisanship in Britain*. *British Journal of Political Science*, no 4.
- Key, Jr. V.O. (1966) *The Responsible Electorate*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Kjellberg, A. (1983) *Facklig organisering i tolv länder*. Lund: Arkiv förlag.
- Korpi, W. (1981) *Den demokratiska klasskampen*. Stockholm: Tidens förlag.

- Lazarsfeld, P., Berelson, B., Gaudet, H. (1944) *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
- Lejsäter, H. (1985) Intervju i *Dagens Nyheter*, augusti 1985.
- Lewin, L., Jansson, B., Sörbom, D. (1972) *The Swedish Electorate 1887-1968*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lindhagen, J. (1978) Kan opinioner mätas? *Tidens kalender 1978*. Stockholm: Tidens förlag.
- Lindholm, S. (1980) *U-landsbilden. En undersökning av allmänna opinionen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lipset, S.M., Rokkan, S. (eds) (1967) *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press.
- Lipset, S.M., Schneider, W.C. (1983) *The Confidence Gap. Business, Labor, and Government in the Public Mind*. New York: The Free Press.
- Listhaug, O. (1986) The Norwegian Parliamentary Election of 1985. *Electoral Studies*, no 1.
- Martinussen, W. (1973) *Fjerndemokratiet. Social ulikhet, politiske resurser og politisk medvirkning i Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk Förlag.
- Milbrath, L.W., Goel, M.L. (1977) *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand MacNally.
- Miller, A. (1974) Political Issues and Trust in Government, 1964-1970. *American Political Science Review*, no 3.
- Miller, A. (1983) Is Confidence Rebounding? *Public Opinion*, June/July.
- Miller, A. (1986) Realigning Forces in the United States Elections of 1984. *Electoral Studies*, no 1.
- Miller, W. (1976) The Cross-National Use of Party Identification as a Stimulus to Political Inquiry. In Budge, I., Crewe, I., Farlie, D. (eds) *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley and Sons.
- Nie, N., Verba, S., Petrocik, J. (1976) *The Changing American Voter*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Olivecrona, G. (1968) *Hur väljarna vanns*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Oscarsson, V. (1974) *Politiskt deltagande*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oskarson, M. (1985) *En "ny" politisk kvinna*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).
- Oskarson, M. (1986) *Yrkes- och socialgruppsklassificeringar i valundersökningarna 1956-1985*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).
- von Otter, C. (1973) Arbetarnas fackliga organisationsgrad. *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, nr 4.
- Palme, O. (1985) Ett rejält nederlag för nyliberalismen. *Tiden*, nr 8.
- Petersson, K. (1986) *10 vinnare i riksdagsvalet*. Stockholm: Sakprosa förlag.
- Petersson, O. (1977) *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Petersson, O. (1981a) *Partier och väljare*. Stockholm: Svenska turistföreningens Känn Ditt Land-serie, nr 11.
- Petersson, O. (1981b) Attityder till invandring. I *Att leva med mångfalden. En antologi från Diskrimineringsutredningen*. Stockholm: Liber.

- Petersson, O. (1982) *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm: P A Norstedt & Söners förlag.
- Petersson, O. (1984) Genmäle till Mikael Gilljam. *Statsvetenskaplig Tidsskrift*, nr 3.
- Pettersson, T. Magni, K.G. (1976) *Kristna förkunnares samhällssyn*. Stockholm: Religionssociologiska institutet (stencil).
- Riker, W.H., Ordeshook, P.C. (1973) *An Introduction to Positive Political Theory*. New Jersey: Prentice Hall.
- Robertson, D. (1984) *Class and the British Electorate*. Oxford: Basil Blackwell.
- Rose, R. (ed) (1974) *Electoral Behavior: A Comparative Handbook*. London: Collier MacMillan Publ.
- Rose, R., Urwin D. (1971) Social Cohesion, Political Parties and Strains in Regimes. In Dogan, M., Rose, R. (eds) *European Politics: A Reader*. London: MacMillan.
- Sainsbury, D. (1986) *Class Voting and Left Voting in Scandinavia*. Göteborg: ECPR workshop, april 1986 (stencil).
- Sannerstedt, A. (1981) *Attityder till kommunal service*. Ds Kn 1981:22. *Sifo Indikator* 1985:3, 1985:5.
- Sifo pressmeddelande*, 1986-05-04. För eller emot kärnkraft efter Tjernoby.
- Sifo pressmeddelande 1987-01-31*. Januaris kärnkraftsopinion som före Tjernoby.
- Smith, G. (1983) *Politics in Western Europe*. London: Heinemann.
- SSD (1956, 1960, 1964, 1968, 1970, 1973, 1976) *Svensk valundersökning* (för respektive år). Göteborg: Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst.
- Strömberg, L., Westerståhl, J. (red) (1983) *De nya kommunerna*. Stockholm: Liber.
- Svenska Dagbladet*, ledare, 1985-09-16.
- Särilvik, B (1966) Political Stability and Change in the Swedish Electorate. *Scandinavian Political Studies*, vol 1.
- Särilvik, B. (1969a) *Representationsundersökningens forskningsprogram*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (stencil).
- Särilvik, B. (1969b) Socioeconomic Determinants of Voting Behavior in the Swedish Electorate. *Comparative Political Studies*, no 1.
- Särilvik, B. (1970a) *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen (diss).
- Särilvik, B. (1970b) Socioeconomic Position, Religious Behavior, and Voting in the Swedish Electorate. *Quality and Quantity*, no 1.
- Särilvik, B. (1970c) Intervjuundersökningen rörande valet till andra kammaren 1968. *Riksdagsmannavalen 1965-1968. Del 2 (SOS)*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Särilvik, B. (1973) *Valet 1970. Allmänna valen 1970, Del 3 (SOS)*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Särilvik, B., Crewe, I. (1983) *Decade of Dealignment. The Conservative Victory of 1979 and Electoral Trends in the 1970s*. London: Cambridge University Press.
- Särilvik, B., Petersson, O. (1976) *Rikspolitik och lokalpolitik i valet 1973*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Tingsten, H. (1937) *Political Behavior. Studies in Election Statistics*. Stockholm: P S King & Son.

- Tingsten, H. (1966) *Från idéer till idyll. Den lyckliga demokratin*. Stockholm: P A Norstedt & Söner.
- Trankell, A. (1974) Svenskars fördomar mot invandrare. *Invandrarutredningens huvudbetänkande, bilagedelen SOU 1974:70*.
- Traugott, M., Katosh, J. (1979) Response Validity in Surveys of Voting Behavior. *Public Opinion Quarterly*, no 3.
- Törnqvist, K. (1984) *Opinion 84*. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, nr 128.
- Waldahl, R. (1983) Opinion og politikk. Abortsaken i norsk politikk 1969–1981. *Tidskrift for samfunnsforskning*, no 6.
- Waldahl, R., Aardal, B. (1981) Kan vi stole på erindringsdata? *Tidskrift for samfunnsforskning*, nr 2–3.
- Valen, H. (1981) *Valg og politikk – et samfunn i endring*. Oslo: NKS-forlaget.
- Valen, H., Aardal, B. (1983) *Et valg i perspektiv. En studie av stortingsvalget 1981*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Weibull, L. (1985) *Reklam-TV: Møjligheternas medium?* Pressens årsbog 1985. Odense: Presshistorisk Selskab.
- Weir, B. (1975) The Distortion of Voter Recall. *American Journal of Political Science*.
- Verba, S., Nie, H. (1972) *Participation in America: Political Democracies and Social Equality*. New York: Harper and Row.
- Verba, S., Nie, N.W., Kim, J. (1978) *Participation and Political Equality: A Seven-nation Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westerståhl, J. (1964) Samkristna skolnämndens namninsamlingsaktion. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 4.
- Westerståhl, J., Johansson, F. (1985) *Bilden av Sverige. Studier av nyheter och nyhetsideologier i TV, radio och dagspress*. Stockholm: Studieförbundet näringsliv och samhälle.
- Westerståhl, J., Särilvik, B. (1955) *Svensk valrörelse 1954*. Två lokala studier. Arbetsrapport I. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Westerståhl, J., Särilvik, B. (1957) *Svensk valrörelse 1956. Arbetsrapport I. Intervjuundersökningen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Westin, C. (1984) *Majoritet och minoritet i 80-talets Sverige*. Stockholm: Liber.
- Worre, I. (1980) Class, Parties and Class Voting in Scandinavian Countries. *Scandinavian Political Studies*, no 4.
- Zetterberg, H. (1978) Om opinionsundersökningar. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 3.
- Zetterberg, H. (1983) Kyrkfolkets livsstilar. I Zetterberg, H. m fl *Aktiva i svenska kyrkan – en livsstilsstudie*. Stockholm: Verbum.
- Zetterberg, H. (1985) Uttalande i Dagens Industri citerat i *SAF-tidningen*, 19 september 1985.
- Örn, P. (1985) *Vägen tillbaka*. Stockholm: Folkpartiet.
- Österman, T. (1986) *Lärobok för politiker*. Stockholm: Tidens förlag.